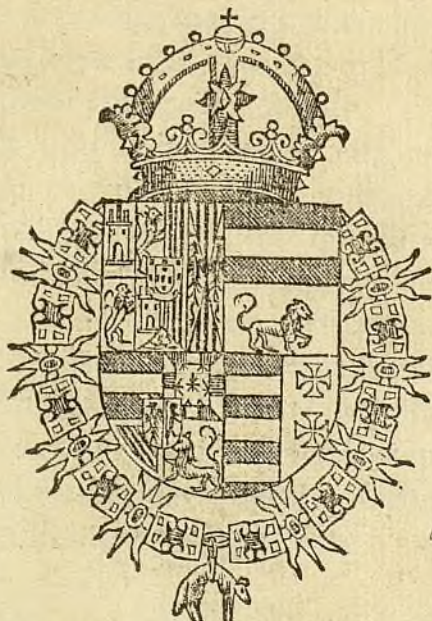

IOANNIS
MARIANAE
Hispani, e Soc. Iesu,
DE REGE

ET REGIS INSTITVTIONE
LIBRI III.

Ad Philippum III. Hispaniæ Regem Catholicum.

Anno

1599.

R. n.º 5284

CVM PRIVILEGIO.

Toleti, Apud Petrum Rodericum typo. Regium.

1011118
MARIANA

EL REY

EL REY

1811

...

COMPRIVILEGIO

...

246

CENSURA HVIVS OPERIS
regia auctoritate facta.

Disertum plane & eruditum virū Ioannem Marianam esse, vt alia desint, tres libri satis indicāt, quos de Rege & Regis institutione confecit elegantes & graues. Eos regia auctoritate diligenter & attente perlegi, iterum & tertio facturum si per tempus & otium licuisset. ita semel lecti placuerūt. In simili argumento autores nō pauci regni & reip. statum componunt: noster Regem à primis annis susceptum ijs moribus informat, ijs præceptis instruit, quæ eo loco digna sunt. Quippe in Deū coniectis oculis vt sapiens architectus ad eam regulam institutæ fabricæ fundamētis molem vniuersam imponit. Æquum proinde iudico, vt hoc opus typis mandatum in luce & hominū manibus versetur, eorum præsertim, qui ad reip. gubernacula sedēt. Qui si ad præscriptam in eo formam actiones & consilia retulerint, næ magnum atque incredibile operæ pretium existat. Datum in nostro sanctæ Mariæ de Mercede redemptionis captiuorum, cœnobio Madriti die trigesimo mensis Decembris anno millesimo quingentesimo nonagesimo octauo.

*Fr. Petrus de Oña
Magister prouinc.*

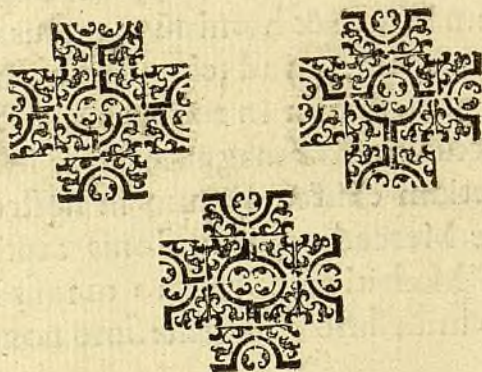
¶ 2

Sum.

Summa Regij priuilegij.

Philippi III. Hispaniæ & Indiarum Regis Catholici priuilegio cautum est, ne quis hunc librum de Rege & Regis institutione, proximis decem annis, nisi de auctoris voluntate imprimat, aut alibi impressum in vniuersis Castellæ regnis vendat. Qui secus fecerit, ei præter librorum publicationem multa pecuniaria indicitur. Vti ex ipsis regijs litteris plenius intelligitur, Madriti datis die quintodecimo Ianuarij, anno millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

Facul

Facultas imprimendi.

Stephanus Hojeda Visitator Societatis Iesu in prouincia Toletana, potestate speciali facta à nostro patre Generali Claudio Aquauiuua, do facultatem vt imprimantur libri tres quos de Rege & Regis institutione composuit P. Ioannes Mariana eiusdem Societatis, quippe approbatos prius à viris doctis & grauibus ex eodem nostro ordine. In cuius rei fidem has litteras dedi meo nomine subscriptas, & mei officij sigillo munitas. Madriti in collegio nostro quarto Nonas Decembris M. D. Lxxxxviiij.

*Stephanus Hojeda
Visitator.*

Errata sic castigato.

P Ag 16. linea. 2. præcibus. l. precibus. 73. 25. ocubuit.
l. occubuit. 86. 1. prætiōsa. l. pretiōsa. 94. 25. perper.
l. per. 117. 6. Hierosolimitano. l. Hierosolymitano. 9. mi
lesimo. l. millesimo. 124. 1. Romæ. l. Roma. 129. 10. subli
men. l. sublimem. 145. 1. debeberent. l. deberent. 24. luan
tur. l. luatur. 147. 1. fælicitas. l. felicitas. 150. 18. 24. ca
nōna. l. canōna. 177. 16. legimns. l. legimus. 183. 6. op
portunæ. l. opportunè. 184. 12. emuletur. l. æmuletur.
209. 7. & 358. 8. Leutrica. l. Leuctrica. 209. 10. quantum.
l. quantam. 213. 1. erugo. l. ærugo. 245. 19. inuicam. l. in
uicem. 255. 10. comercia. l. cōmercia. 278. 10. præsbyste
ro. l. presbytero. 299. 14. ttansijffe. l. transijffe. 18. Princi. l.
Principi. 307. 3. corpore. l. corpori. 309. 18. pærmia. l.
præmia. 312. 3. prouincia. l. prouidentia. 345. 13. coapta
tis. l. cooptatis. 348. 13. videamus. l. videamur. 355. 13.
tollerent. l. tolleret. 369. 8. solitudinem. l. solitudinem.
374. 25. credendam. l. credendum. 375. 24. Hispania. l.
Hispaniæ. 377. 19. scelere. l. scelere. 382. 1. constricti. l.
constructi.

Tassa.

Y O Pedro çapata del Marmol, eserinano de Camara de su Magestad, doy fe que los señores del Consejo, de pedimiento y suplicacion del padre Iuan de Mariana de la Compañia de Iesus, tassarõ vn libro intitulado, *De Rege & Regis institutione*, q̄ con licencia y priuilegio de su Magestad se imprimio, a tres marauedis el pliego en papel: y al dicho precio y no mas mandaron que se venda: y que antes que se venda ningun libro, se imprima esta tassa en la primera hoja de cada volumen. Y para que dello conste, de pedimiento del dicho padre Iuan de Mariana, y mandamiento de los señores del Consejo, di la presente en Madrid a dias del mes de Setiembre de mil y quinientos y nouenta y nueue años.

Pedro çapata
del Marmol.

Liber.

Hic legit vt discat: rigido is me
vellicat vngue.

Præstiteris fodes, laus ea ma
ior erit.

DE REGE ET
REGIS INSTITV

TIONE,

LIBER PRIMVS.

AD PHILIPPVM. III. HIS
paniæ Regem Catholicum præfatio.

AD confines Carpetanorum, Ve-
ctonum, & veteris Lusitanix no-
bile & lautum municipiũ situm
est, magnorum ingeniorum pa-
rens, quod à Ptolemæo Libora,
Ebura Liuiio, Gotthorũ atate Elbora, nostro tem-
pore Talauera nominatur. Loco plano in valle
quatuor ea partẽ passuum millibus lata, superius
latiori, quam plures amnes amœnissimo riparum
vestitu pinguibus aruis intersecãt. inter alios prin-
ceps Tagus ab arenis auro micantibus celeberrim-
us fama, latissimo aluco, multisq̃ue receptis a-
quis amplissimus, eius oppidi mœnia ad Austrũ
alluit: quæ sunt opere firmissimo, multis & excel-
sis turtibus horrida specie minaci. De cuius lau-
dibus, quoniam in eo nati sumus, silere præstat
quam pauca dicere. Quod rei præsentis est tamẽ,

A in

2 DE REGE ET REGIS INSTI.

in vicinis huic oppido locis, qua Abulam itur,
mons affurgit ferme in metę modum ab alijs
Abulensibus montibus omni ex parte diuulsus,
ambitu colligens passuum millia viginti qua-
tuor, arduus ascensu plerumque præruptus. Mul-
tis circum collucet pagis syluisque impeditur:
aquis gelidis & copiosis irriguus, tenui gleba,
nonnulla ea iniuria est. In summo vertice ad Au-
strum rupibus horridum, difficili aditu antrum
visitur religione plenum, Vincentij & sororum,
quo tempore Elbora profugerunt Datiani metu,
latebra nobilis. propeque arx & templū Vincen-
tij nomine, eius fugę monumentum extabat in-
clytū olim, non religionis modo opinione sed &
amplis possessionibus locus editus, vnde latissi-
mus in omnes partes despectus est, & intactis eūo
arboribus amēnus auget maiestātē. Fama est olim
Templarijs militibus fuisse attributū, nunc abba-
tia magis quā re alia insigne est, quę in Toletani
tēpli sacerdotijs numeratur. Alioqui locus vastus
vix vt parietinæ super sint vetusti operis vestigia,
gemina lapidea sepulcra formę insolētis & nouę:
nullum præterea vel angustum sacellum: qua cul-
pa haud facile dixerim ea religio negligatur. Sed
sub ea tamen arce ad septentrionē planicies om-
ni ex parte collibus circumuēta panditur, annosis
quercubus distincta. in qua rudi opere & male
mate-

materiatum sacellum extat Virginis matris nomine omnibus circum populis sanctum, coniuictum viridarium fonte perenni nitet, multa intus circumque castanea, nuce, pruno, moroque. Quibus vestigijs Dianam nemorū tutelarem Diuam: (vti finxit antiquitas) cultam fuisse lapidis inscriptio Romana indicio est, his verbis.

T O G O T I

L. V I B I V S

P R I S C V S

E X V O T O.

Ipse Toxoti primis litteris legendum putabam, ab arcu & sagittis, cognomen haud infrequens Dianę. Locitemperies, cū in medijs estatis caloribus maligni sideris vi subiecti agri & oppida ardent, mirabilis. Noctu atque per diem sine molestia sine noxa sub arbore aut simplici tecto durare possis. Perflant suauissimæ auræ nullis infectæ vaporibus, nulla terra contagione graues: gelidissimę aquæ locis omnibus scatent: fontes decurrunt pellucidi, vnde Pelagi nomen loco factū. Latissima cæli, solique facies est. thymū, borraginem, oxalim, pionia spōte & copiose ex se terra fundit, ebuli & filicis amplius. Quales Elysios campos beatorū sedes antiquitas prædicauit, talis eius

A 2

montis

montis per æstatem facies est cælo data. Rerum ad victum copiam vicina oppida pagique suppetant, fructus suauissimos, vvas, ficus, pira cum optimis comparanda, pernas salitas eximia bonitate, piscium, auium, carniū affatim, vina nobilissima, vt obliuionem patrię possint inducere: mirerque alioqui in tantis dotibus, ea loca vasta ædificijs esse, & non potius viros copiosos eo frequentes per æstatem domicilia transtulisse, siue amœnitatem siue salubritatē, siue rerum copiam secutos. Sed nimirum amœnitatem honoremque regionum, si prouētū careat, plerique inanem arbitrantur, studia vtilitate metientes. In eum montem Calderonius nobilis in primis Theologus, eruditionis merito canonicus Toletanus, cum fracto laboribus & valetudine corpore æstiuus locū idoneum quæreret, forte an consilio delatus, me sibi, quo familiariter vtebatur, sociū Toletō euocauit: vt haberet cum quo in ea solitudine fallendo tempore sermones eruditos & familiares misceret. quod libenter & iucūdisime faciebamus. reliquum tempus aut in diuinis precibus diuinæque hostia, aut in libris ponebatur: vt verissime dicere possim, nullos mihi dies illustriores iucundioresque illuxisse. tanta erat cōuictus & rerum omnium suauitas. Vna domicilij angustia sordidi, humilis, rimosi fatigabat. Cui incommodo vt

montis

A

medere

mederetur vir minime parcus in vicino agro, suo sumptu nostra ex forma hospitium ædificare proxima ætate aggressus est, structura modica, tardis incrementis redemptorum culpa: sed vbi ad culmen peruenerit, cum Regum superbis palatijs comparandum. Ei structurę eramus intenti cum à Garzia Loaysa tuo, Philippe Princeps, magistro municipe nostro litterę venerunt plenę humanitatis atque officij: atque ijs litteris adiuncta disputationes, quas eo ductore ad D. Laurentij de arte grammatica habueras eruditas & elegātes. Aderat Suafola vir prudens & doctus, expiatum per confessionem conscientiam nostram, frequēter ad nos ventitare ex proximo oppido Nauamorcundo solitus, ingenio facili, morum eximio candore, vt germanum Cantabrum possis agnoscere. Erat in more, vt sole in occasum præcipiti proximum iugum occuparemus: vnde sereno cælo, nullaque offuscato nebula, Toletana ædificia ex tanto interuallo contemplari licet. Quo aspectu animis tantisper ex comparatione eius tranquillitatis cum vrbaniis æstibus, recreati, & quoniam perpetuę aurę eo loco aspirant suauissime, nocturnis psalmis dabamus operam versus alternis pronūciando. Accidit eo die vt maturiūs penso absoluto, sub annosa quercu, bifida trunco, patula ramis, procera & opaca lunę, quę pernox erat,

111107

A 3

radijs

radijs prohibendis informi ligno, qualia multa per syluam iacēt, vi ventorū aut manu prostratæ arbores, consideremus. Ibi vt assolet recenti memoria de acceptis litteris & tuis, Princeps, institutoribus mētio incidit Marchione Velade, *Garcia Loayfa viris eximijs, quales nostra ætas paucos tulit. in quorum moribus elucet absolutissimū modestiæ, suauitatis, comitatis, prudētiæque & prisce grauitatis exēplum (& licet ex eo mōte tū Marchioni subditos fines, tū gentilitia Loayse prædia despiciere) quibus deligēdis dicebamus Regis prudentia cælesti proxima, nisi multis & magnis documētis testata esset, eo delectu perfectam omnibus fuisse. Omnia quæ in eam sententiam sunt dicta, referre pudor prohibet. Sed silentio tantisper factō, Magnum, inquam, nostro Principe instituendo onus ij viri quamuis præclari & nobiles sustinent. quantum enim est eius ingenium excolere, formare mores, cuius imperium post adiectos certe proximis annis Lusitanos, ipsis Oceani & terrarum finibus terminatur? quantum momentū, vt se disciplina dederit neglecta an accurata? & vt est ingenium multitudinis in deterius pronæ, si quos progressus diligentia fecerint, fortunę, nobilitati, præclare indoli totum adscribetur: si quid in tanta rerum varietate, tanta aulæ licentia offensum fuerit,

eorum

*Obijt Cō
plati Fe-
bruarij die
22. anni
1599. sa-
ctus recēs
Archiepif-
copus To-
lanus.

eorum inuidia peccabitur. Rectè Suafola ait, si quid institutore opus eſſet. patre Rege ſapentiſſimo præſenti, exēplis & præceptis filium Principem, quem pleno iam gradu per ſua ingredientē veſtigia videt, formāte, reliqua omnis induſtria ſuperuacanea ſit. Et alioqui quid Hiſpaniæ Principi litteris opus ſit? An conueniat ſtudijs immori, in vmbra pallescere, cui arma cui bella curæ eſſe debent? præſertim cum multos in Hiſpania Principes numerare liceat, nullo quamuis cultu litterarum, rerum bello paceque geſtarum gloria excellentes. An Cidus memoria excidit, & recenti memoria Ferdinandus Rex Catholicus, tum alij viri præſtantes nullis mundiſijs, nullis artibus exculti, ingenti ac militari animo, nobiles de hoſtibus triumphos reportaffe? Næ tu, inquam, bellus es homo: qui Principem nobis dari bardum, eruditionis omnis expertem velis, truncum nimirum aut lapidem ſine oculis, ſine auribus, ſine ſenſu. Quid enim eſt aliud ſine cultu litterarum, ſine ingenuis artibus homo? Sed nimirum gentis veſtrę ingenium prodis virile vere ac militare. An bella putas geri ſine eruditionis præſidio? Neq; enim temere Minervam tum bellis, tum ſapientiæ ſtudijs eandē præfecit antiquitas, armatam finxit. ſed vt indicaret in armorum præſidio, pacis artes deliteſcere,

sine sapientiæ subsidio haudquaquam prudenter
 bella administrari. Licetque pro paucis Hispanis
 ducibus indoctis, innumeros proferre litteris at-
 que eruditione præstantes. nostri etiam, quos de-
 signabas Principes, si ad excellentem indolem,
 cultum ingeniorum adiuuissent, multò admira-
 biliores extitissent. O diuine Plato tua sunt ple-
 raque dicta & cogitata præclarè. Tu dicere sole-
 bas, tum demum respublicas fore beatas, cū eas
 aut philosophi cepissent regere, aut qui regerent
 philosophari. Ipsæ etiam diuinæ litteræ quanto-
 pere Regibus sapientiæ studium commendent &
 quàm frequenter, ignorare nemo potest. Ad hæc
 Calderonius paucis, Sunt, inquit, quæ dicis verissi-
 ma, si modus adsit: neque enim Principem in litte-
 ris omnem ætatem conterere conuenit, vt inanè
 ab eruditione laudè petat: & vera sapientia Prin-
 cipum metu numinis, & legis diuinæ cognitione
 magis quàm alijs artibus continetur. Sapientiæ,
 inquam, præcipuum munus diuini numinis cul-
 tu nititur: sed si aliæ ingenuæ artes accesserint, di-
 uinum quid & eximium extabit: si via rationeque
 procedatur, primis annis, magnos processus habe-
 bit, præsertim ea indole ingenij, expeditæ atque
 tenacis memoriæ laude, qualem nostro Principi
 contigisse fama prædicat, & magni viri testatur.
 cultura adhibita incredibilis prouentus existet.

negle-

neglectus ager quo est fecundior natura, eo amplius sentibus & noxijs herbis vastatur. Verum de litteris plura à me sunt dicta ea disputatione, quam de Principis institutione commentabar diebus superioribus. Eam vobis vbi lima accesserit, cognoscendam atque castigandam libenter dabo. simul etiam de conformandis moribus, quæ præcipua cura est, de virtutum studio multa disputata a nobis videbitis, quam prudenter, vestrū iudicium erit: etiam ego, si me docebitis, quod minus placuerit, commutabo. Imo quādo otium est, & de ea disputatione à te mentio facta est, de scripto prælegentem, aut ex memoria recitantē hac & sequentibus noctibus, quæ de grauissimo argumento collegisti, auidissimis animis audiemus. Castigandi laborem neque veremur magnopere vt molestus sit: neque recusamus tamen, si quid inciderit quod secus videatur, admonere. Conditionem accipio, ingenuum animum laudo. delicati enim ingenij est, neque satis amici, librum malle ab amico castigatum accipere quā facere. Quod si tandem vultis et si placet, nostras commentationes explicare aggrediar. cessabo cū tempus monuerit, aut satietas audiendi. Nobis vero, inquit Calderonius, & vehemēter quidem audire placet, vt pro me & socio respondeam. quid enim iucundius dum cœna paratur, quàm

supra

A 5

de ra-

de ratione instituendi Principem audire dicentem contingat? istosque tuos conatus præclaros, si qua in re opus sit, pro virili parte adiuuare? Vestrum istum animum, inquam, pro eo ac debeo magnifacio: vellem tamen par vestrae expectationi, & tam eruditis auribus idonea orationis facultas inesset. Quod si Socrates præsentem Phædro amorem vituperaturus facere id non audeat, nisi sibi prius pallio caput obnuberet: multo magis me verecundari opus est coram eruditissimo viro, qui diu publicas Compluti Theologicas scholas cum magna celebritate explicuit, ludricas nostras cogitationes depromere: ac præsertim de Principe educando instituendoque quæ possim homo priuatus sine pudore differere? non audacia sed temeritas atque impudentia videatur. periculum ne Phormioni seni similis iudicer coram Annibale Pœno quali & quanto duce, de arte militari scholam explicanti: eiusque exemplo verendum ne pro lauderisum referam, stultitiæque & amentia vituperationem incurram. Non est quod reprehensionem metuas, Calderonius ait. ex multa lectione quid prohibet præcepta salutaria colligere omnium seculorum & gentium approbatione testata, magnorum virorum experimentis fixa? Quod possis etiam Aristotelis & Platonis aliorumque

rumque philosophorum exemplo tueri, qui nulla reipublicæ tractatione, de constituenda tamen reipublica ex ingenio & libris multa subtiliter & prudenter disputarunt. Verum satietas, inquam, vitanda est, simul æstiuo tempore consulendum. disputationem per otium & per partes diebus consequentibus cognoscendam vobis tradam. Si quid censura dignum videbitur, aut noctibus inter nos conferemus, aut lectione vniuersa absoluta, quod visum erit meis verbis sine altercatione emendabitur: ne volumen crescat scilicet, si de rebus singulis disceptabitur. simul quia, vt quidam ait, charta non erubescit, pudori nostro quamuis subrustico consulemus. Hac lucubratione, si videtur, susceptæ disputationis causas explicabo, summaque capita delibabo, quo paratiores & attentiores ad legendum accedatis. Placet ea ratio, vterque ait: præsertim cum vna opera & votis nostris satisfiat, & tibi disputandi molestia detrahatur, contentionem omnem etiam litterariam, vt videtur, à multo tempore recusanti. Nempe cum ætate studia mutantur, clamores & iurgia iuuenes decent, prouecta viros ætate litteræ amœniores. Sed vt quod sum pollicitus, & quod vultis, aggrediar explicare: Superioribus annis cum ex Italica nostra & Gallica peregrinatione redux in patriam

patriam Toleti hæsissem, quod nostri homines expetebant, externi importune efflagitabant, historiam latinam de rebus Hispaniæ aliquot annis confeci: quo vno ornamento carere videbamur. In ea historia, multa & præclara principum viro- rum exēpla consideravi, quæ si dum vniuersum opus in lucem editur, in vnum corpus colligerē, operepretium me facturum putabam, vt gustū aliquem tum rerum Hispaniensium, tum nostri laboris lectori darem. Simul Philippi Principis ætate formanda ijs exēplis & præceptis conferre aliquid posse videbam, eiusque magistro satisfacere: qui demandata ea cura rogarat per litteras monerem, si quid in eam rem ex vsu fore obseruassem. Fecit ille humaniter & modeste ex omnibus partibus etiam in finis præsidia petens, ipse tantis in me meritis amorique nisi respóderem, ingrati notam subirem, quod cupio à nostris moribus abesse. Itaque pro re præsentī pauca rescripsi: hac disputatione reliqua adijcere cogitabam. Occasionem, inquit Calderonius, probamus scribendi, & alioqui in re omnium maxima voluisse vltro iuuare, quis iure vituperarit? nūc quod reliquum est, & quod es pollicitus age, priusquam redeundi tempus adsit. Nam & famulos festinare vt nos reuocent, mihi audire videor, Suasola addit, importuni scilicet & graues. Ergo disputationem

tionem in libros tres, singulos libros in capita di-
 stinximus. ne perpetua oratio satietatem afferret
 cogitandum erat. diuisum iter lapidibus, diuerso
 rursus ex interuallo distinctum, minus est molestū.
 In primo libro de origine regię potestatis, utili-
 tate, iure hereditario inter cognatos, agnatosque
 disputatur. tyranni immanitas cum Regis benigni-
 tate comparatur, ea conditione tyrannum vi-
 uere, vt cum laude possit occidi: quod est plane
 miserum. Regię potestatis fines quam late profe-
 rantur, & an maior vniuersa rep. sit, explicatur
 magnis in vtramque partem argumentis prola-
 tis. Designatis finibus regij principatus Regem à
 primis annis liber secundus formare aggreditur
 litteris & virtutibus omnifariam: sed ijs magis
 quę Principem ornant præ cæteris, rebus geren-
 dis idoneę maximè videbantur esse, pudicitia,
 clementia, liberalitas, magnitudo animi, glorię
 incensum studium, religionis sanctissimę synce-
 rus amor & cultus: qua nihil est potentius ad fle-
 ctendos alliciendosque multitudinis animos. Po-
 stemus liber regij muneris partibus explicatis
 consumitur: quibus ex recondita philosophia &
 magnorum virorum vsu, præceptis desumptis
 maiori etate Princeps informandus est, ne insci-
 tia aut negligenti institutione labatur. Rep. pace
 regenda, bello defendenda, atque si opus sit, am-
 plifi-

plificanda, Regis vniuersa cura refertur. Ita quales magistratus esse debeant iuridicundo: quibus bellum administret, & quibus præsidij, qua arte: vectigalium quis modus sit, consideratur: fidei, & iustitiæ quantus cultus, quæ ratio oblectandi gentem, ac quantopere, ne sacra vetustate fixa temerè moueantur, curandum. religionis neglectu remp. non posse constare. Quo loco longissimæ disputationi finis imponitur. Vos vniuersam attentè per otium considerabitis, certi quo seueriores censores extiteritis, eo maiorem à nobis habituros gratiam: neque enim placet eorum ratio, qui leuis molestiæ metu, de amico quid fama locutura sit, nihil aut parum videntur curare. Ij sunt medici prudentiores, qui minus ægroto parcunt: indulgentia sine periculo non contingat. His dictis assurgimus. famuli Ferrera, Nauarrus reditum vrgere cœperant, semel & iterum cœnam paratam dictitantes: neque expectandum dum mora nostra gratiam perderet, quam ipsi culpam sustinerent. Ita eandem emensi viam rursus versis vestigijs terebamus, mula Calderonius propter pedum debilitatem: nos pedibus ex interuallo decliue molliter iter fabulis fallentibus legebamus: ad sacellumque delati, matrem Virginem ante eius signum nixi de more genibus salutauimus. mox ad

ad cenam eruditis sermonibus magis quam
 vlla re gratam, itum est. Ad somnum labenti-
 bus astris, lunaque ad occasum inclinante: cum
 sub opaca castanea ædi vicina ad multam noctē
 modestis iocis captanda aura temperatissima
 sustentatum esset. Tuo quidem, Philippe Prin-
 ceptis, hoc quidquid laboris est, augusto nomini
 consecramus, nulla ambitione, sed studio syn-
 cerō tibi grātificandi, præclaram istam ingenij
 & virtutum indolem iuuandi, de rep. vniuersa
 hoc ipso conatu bene merendi. Nam etsi in ple-
 na sapientiæ & grauitatis aula educato, inter vi-
 ros prudentissimos versanti, quod caput est, tali
 ac tanto parente, tam eruditis institutoribus, præ-
 cepta philosophiæ deesse non possunt: hac nostra
 disputatione tamē per otium cōsiderata, ea ipsa
 confirmari amplius posse cogitabam, obseruari
 alia, quæ ad recte constituēdam vitam, & rep.
 prudenter gubernandam, magnā vim mihi qui-
 dem habere videbātur. Paruę plerumque res ma-
 ximas trahunt: nihilque despiciendū quod maio-
 ris rei momentū efficiatur. Sed in disputationis
 aditu ad vota conuersis. *Precor Princeps, vt no-
 stram hanc operam in bonam partem accipias, maio-
 rum nobilitati, tuæ indoli satisfacias. Precor Deus,
 vt nostris conatibus faueas, tuis muneribus, tantisque
 animi & corporis dotibus perpetuitatem addas. Vt*
 expe-

Expectationi par prouentus respondeat, lenignus fa-
cito, tuo dono & castissimæ Virginis matris tuæ præ-
sibus exoratus.

Homo natura est animal sociabile. Cap. I.

Oliuagi initio homines incertis fe-
dibus ferarum ritu pererrabant: vni
sustentandæ vitæ curæ, & secundum
eam, vni procreandæ educandæque
prolis libidini seruibant. nullo iure deuincti,
nullius rectoris imperio tenebantur, nisi quate-
nus naturæ instinctu & impulsu in quaque fami-
lia, ei honor deferabatur maximus, quem ætatis
prærogatiua ceteris videbant esse prælatum. Et
cùm numero augebatur & sobole, quandam po-
puli formam rudem quamuis & incompositam
representare videbatur. Sublato rectore, parente
aut auo, filij nepotesque in multas familias ma-
paliū instar dissipati, ex vno pago plures pa-
gos effecere. Ratio viuendi quietæ erat, nullaque
solicitudine grauis. paruo enim contenti pomis
agrestibus arborum, baccis spõte natis, lacteque
pëcoris famem, sitim, si admoneret, aqua pro-
fluenti sedare soliti erant. pellibus animantium
aduersus frigoris & æstus iniurias se munire, sub
frondosa arbore iucundos captare somnos,
instrue

-5923

instruere agrestia cōuiuia, ludere cum equalibus, sermones familiares miscere. Nullus locus fraudi, nulla mendacia, nulli potentiores, quorum salutare limina, quibus assentari opus haberēt. nulli ambitus, nulli bellici fragores quietam vitam eorum hominum sollicitabant. Nondum rabida & furens auaritia diuina beneficia interceperat, sibi que omnia vendicarat, sed vt quidam ait.

Mallebant tenui contenti viuere cultu:

Ne signare quidem, aut partiri limite campum

Fas erat.

Quibus bonis de felicitate cum cœlestibus certe potuissent, illisque conuitiū facere: nisi multarum rerum indigentia premeret, imbecillitasque corporis externis iniurijs opportunos faceret. Enimvero parens humani generis & sator Deus cum mutua inter homines caritate, & amicitia nihil præstantius esse cerneret: neque ali posse excitarique mutuum inter homines amorem liceret, nisi in vnum locum & sub eisdem legibus, multitudine hominum sociata: quibus sermonis facultatem dederat vt cōgregari possent, animi sensus & consilia aperire inuicem, quod ipsum amoris magnum incitamentum est, eosdē vt vellent ac vero necessario facerent, multarum rerum indigos, multis periculis malisque obnoxios procreauit. quibus supplendis & procurādīs

B

multo

multorum vires & industria sudaret. Sic qui cæteris animantibus cibos & tegumenta dedit, atq; aduersus externam vim, alia cornibus, dentibus, unguibus armauit, alijs, vt se periculo eriperent, pedum velocitatem largitus est: solum hominẽ nudum & inermem, quasi ex naufragio rebus omnibus amissis, in huius vitæ ærumnas eiecit. qui neque materna vbera appetere, neque iniuriam temporis ferre, neque mouere se loco, vbi effusus est pedibus possit, nihil aliud quam vitam miserrimã à fletu & lacrymis auspicari valens, ad omen certissimum videlicet vrgentis infelicitatis atque instãtis. His initijs reliqua vita contentanea est multis rebus indigens, quas neque vnus homo sibi, neque pauci præstare possint. Quot enim artificum & quanta industria consumitur lino, lana, bombyce pectẽdis, nendis, texendis, in varia indumenta mutandis? Quot fabris opus habemus domando ferro, conficiendis ex eo omne genus ferramentis, armis telisque conflandis, metallis effodiendis, liquandis, in vasa ornamentaque formandis quantus labor? Addas licet mercium exportationes inuentionesque, culturam agrorum, sationes arborum, ductus aquarum, deriuationes fluuiorum castigationesque: agros irriguos, portus opera humana & industria factos vastis in mare molibus iactis: quorum omnium

nium pleraque necessaria sunt, alijs humana vita ornatur & illustratur. Pellēdis certe morbis quot medicamenta necessaria sunt? quanta remedia dies & vsus, & maior rerū cognitio inuexit, noua identidem neque ab antiquis inuenta? & cū ceteræ animantes naturali sagacitate parent sibi vitę subsidia, si quibus opus habēt, latibula, lustra, cibos in estate, naturæ instinctu: morbis pellendis herbas salutare dignoscant: in tantis tenebris tantaque rerum ignoratione versatur ab ortu suo homo, vt nisi longo tempore singulas artes didicerit, nihil earum rerum, quibus opus habet, efficere possit: conficiendis omnibus nullius vita quamuis longæua sufficiat, nisi obseruatio multorum prudentiaque accedat multo vsu collecta. Dictamum ad pellendas sagittas vim habere, quis nisi caprea docuit, ea herba vtens cum iaculis venatorum confixa est? Chelidonium oculis caligantibus admouemus ab hirundine admoniti, pullorum egris oculis solita eo remedio lucē insinuare. Ciconia origano, hederā apri morbis medetur, draco nauseam syluestris lactucæ succo restinguit. Quid alia magno numero cōmemorem? cum ijs quæ dicta sunt competenter sit demonstratum, egere hominem alieno præsidio & opibus: neq; suis viribus posse vitæ omnia subsidia parare, ne exiguā quidē eorū partē. Accessit

imbecillitas corporis ad propulsandam externā vim, prohibēdam iniuriam. Nam neque vita hominum à feris immanibus, quarum erat magnus numerus, nondum cultu terræ suscepto, nondū extirpatis incensisque syluis, tuta erat: & ipsi homines vt quisque maximè viribus fidebat, bestię instar ferocis & solitariæ terrentis alias, alias timentis, in tenuiorū fortunas & vitam nullo prohibente grassabantur: præsertim cū alijs inita societate, multorum manus in agros, pecora & villas irruebant, agentes ferentesque omnia, si quis resistere pararet, in vitam etiā sæuientes. miserabilis rerum facies. Vbique latrocinia, direptiones, cædesque impunè exercebātur: nullus innocētix tutus locus, nullus tenuitati. Ergo cū vita omnis externis iniurijs esset infesta, ac ne ipsi quidem consanguinei inter se & necessarij à mutuis cædibus temperarent manus: qui à potentioribus premebātur, mutuo se cum alijs societatis fœdere cōstringere, & ad vnum aliquem iustitia fideque præstantē respicere cœperūt: cuius præsidio domesticas externasq; iniurias prohiberent: æquitate constituēda, summos cum infimis atq; cū his medios equabili deuinctos iure retinerēt. Hinc urbani cœtus primū regiaq; maiestas orta est. quæ nō diuitijs & ambitu, sed moderatione, innocētia, perspectaq; virtute olim obtinebatur.

Sic

Sic ex multarum rerum indigentia, ex metu & consciētia fragilitatis, iura humanitatis (per quā homines sumus) & civilis societas, qua bene beateque vivitur, nata sunt. Nam & inter animantes alias, imbecilliores quæque & timidiores congregantur, ut quoniam vires singulis desunt, infirmitatē quasi collatis symbolis & inopiam multitudo tueatur. Bestiæ solitariæ versantur, leones, pantheræ, ursi, quoniam robore viribusque præstant. Sic factum ut homo ab ortu suo rebus omnibus destitutus, præsidioque & armis carens, ex aliorum societate & industria pluribus bonis circumfluat, maiora munimēta habeat solus quàm ceteræ omnes animantes, quæ utrumque à natura ortuque suo habere videbātur. Inepte ergo natura à quibusdam accusatur quasi nouerca humani generis non mater, quæ muta animantia omnibus bonis instruxit: hominem autem inopem & infirmum in huius lucis vsuram effudit, ut esset ludibrio in prædamque cederet. Ineptius alij neque sine impietatis nota, diuinam providentiam accusant, quasi omnia temere, nulloque rectore in terris circumferantur, vel eo argumento quod animal nobilissimum miserissimam vitā agat, præsidij omnibus & ornamentis careat. In quo enim illi naturam vituperant, diuinamque providentiā fugillant, in eo eius vis & diuinitas

mirabilius apparet. Si enim homo haberet ad propulsanda pericula vires roburque, neque alienis opibus indigeret: quæ societas esset? quæ reuerentia inter homines? quis ordo? quæ fides? quæ humanitas? & cum homine per disciplinam castigato, reuocatoque ad modestiam, constricto legibus, & maiori potestate nihil præstantius sit, nihil amabilius: quid eodem soluto legibus & iudiciorum timore immanius efferaciusque esset? quæ bestia tantas strages daret? cum sit sæuissima iniustitia tenens arma. Ita ex imbecillitate societas inter homines diuinum bonum, humanitas legesque sanctissimæ natæ sunt, quibus vita communis securior facta est & ornatior: omnisque hominis ratio ex eo maxime pendet, quòd nudus fragilisque nascitur, quod alieno præsidio indiget atque alienis opibus adiuuari opus habet.

Vnum reip. præesse, quam plures præstantius est.

Cap. II.

Magnam ergo atque admirabilem rationem habet, quæ præpostere constituta esse videbantur. ex imbecillitate & indigentia hominum civilis societas nata est, qua nihil est neque usu salutarius, neque iucun-

iucundius ad voluptatem. Adiuncta est regia
 maiestas quasi multitudinis custos, vno prælato
 de quo magna erat suscepta animis opinio pro-
 bitatis & prudentiæ. quæ nullo principali appa-
 ratu terrebat, nullis initio legibus septa erat. equa-
 bili iure cum cæteris viuentem rectorem ciuium
 beneuolentia aduersus pericula muniebat. ex eius
 voluntate & arbitrato respublica vniuersa, & pri-
 uatæ controuersiæ cõponebantur: cum nihil esset
 tam graue quod tali Principe auctore posse con-
 sequi, modo iustum, tum singuli tum vniuersi nõ
 sperarent. Scribendi leges duplex causa extitit.
 Principis æquitate in suspensionem vocata, quod
 vnus vir non præstabat, vt pari studio omnes cõ-
 plecteretur, ira odioque vacaret: leges sunt pro-
 mulgatæ, quæ cum omnibus semper, atque vna
 voce loquerentur. Est enim lex ratio omni per-
 turbatione vacua, à mēte diuina hausta, honesta
 & salutaria præscribens, prohibēsque contraria.
 Deinde hominum exaggerata malicia, armis sa-
 tellitum & maiestate deterrita, seueritate legū,
 metuque iudiciorum illigata est: vt dum singuli
 metuebant supplicia, sese facilius vniuersi à flagi-
 tio continerent. Illud etiam fit verisimile, leges
 initio paucissimas extitisse, easq; paucis & aper-
 tis verbis nulla explicatione eguisse. Legū multi-
 tudinem tēpus & malicia inuexit tantā, vt iam

B 4 non

non minus legibus quàm vitijs laboremus: legu-
 leiorum stabulis repurgandis nullius Herculis vi-
 res & industria sufficiat. Neque nimis aspera sup-
 plicia initio sceleri fuisse à legibus statuta creden-
 dum est: sed cum vsus declararet maiorem vim
 habere spem vtilitatis, voluptatisque libidinem
 ad cupiditatem inflammadam, quam poenæ me-
 tum ad extinguendam, addebant semper ali-
 quid ad seueritatem, donec ad mortem peruen-
 tum est. Quam ipsam, quia quidam pestilètes ho-
 mines & nefarij præ voluptate contemnebant,
 maioribus exquisitisque tormentis ad terrorem
 incutiendum illam armarūt. Deinde Reges tuen-
 dis finibus magis quàm proferendis intenti, cui-
 que vrbi aut populo suus, tot numero censeban-
 tur quantus erat numerus ciuitatum. Sic in diui-
 nis libris atque profanis scriptoribus sæpe in re-
 gione haud latissima spatijs consideramus mul-
 tos Reges extitisse. Progrediente vero tempo-
 re siue plura habendi cupiditate impulsī, siue
 laudis & gloriæ ambitione incitati, nonnunquā
 etiam iniurijs lacefsiti, gentes liberas subiugare,
 cupiditatem imperandi causam belli habere, Re-
 ges cæteros ditionibus pellere, & in omnium for-
 tunis soli cœperunt dominari. vt Ninus, Cyrus,
 Alexander, & Cæsar, qui magna constituerunt
 primi & fundarunt imperia, non legitimos fuisse
 Reges,

Reges, non monstra domuisse sublata per terras tyrannide, non vitia vt videri volebant depulisse, sed prædatoriam exercuisse videantur, tamen vulgi opinione immensis laudibus celebrentur & gloria. Hoc fuit initium, hi progressus regię potestatis. De qua à magnis viris sæpe dubitatũ est, an præstet cæteris principatum generibus, commodiusque sit rebus humanis ciuitatem vnã aut prouinciam ab vno regi, an inter plures diuidi potestatem, imperiumque, siue pauci hi sint ex omni multitudine selecti, siue vniuersi qui in tra eadem mœnia habitant, atque eisdem legibus viuunt. Suppetuntque magna & multa in vtramque partem argumenta, quę hoc loco summa colligenda sunt. Primum enim cæteris principatum generibus regium esse præstantius declarat, quod naturę legibus maxime consentaneum est, vniuersitatis, cælique regimen ad vnũ caput reuocantis: quod in cæteris nature partibus obseruamus à corde animantis vitam spiritumque diffundi in omnia membra: inter apes regem vnum præesse: in concentu musico cæteras voces ad vnã referri atque ex illa pendere, quasi dominetur alijs. Quę gubernãdi ratio non solum mundi rectioni consentanea est, sed cum suis partibus congruens domo vna, pago, ciuitate: quę ab vno regi amant, multa capita auersan-

B 5 tur.

tur. Hoc primum argumentum est multis alijs exemplis illustre. cuius vim primi homines considerantes, qui propius aberant à prima & meliori progenie, eoque facilius rerum naturam intuebantur, vnus imperium amplexi sunt. quod Aristoteles fateatur multis locis, ab vnus principatu ad alias imperij formas ventum esse. Et est verisimile, vti antea dictum est, multitudinem initio ab ijs oppressam qui maiores opes habebant, societate cum alijs inita, vnum aliquem sibi prefecisse ducem, qui iniurias hostium prohiberet, & vindicaret. Alias principatum formas tempus inuexit. Vnde illæ voces nata. *Multos esse Principes non est bonum: Rex vnicus esto.* Deinde conseruanda multitudinis pace, vnus comodior est quam plures, qui sæpe sententijs discrepant, neque minus negotij, suis controuersijs & dissidijs exhibent, quàm ipsi habeant priuatorum litibus componendis. Præuæ cupiditatis, per quam mens exæcatur, iustitia corrumpitur, res publicæ & priuatæ perturbantur, minus in vno Principe quàm in pluribus est, siue rerum copia fastidium faciente, seu quia vnū quam multos prestare facilius est. imminuta cupiditate maior iustitiæ locus erit, maior libertati. Postremo cū principatus potestasque imperandi vana sine viribus sit: eæ vires in vno homine coniunctæ validiores sunt,

sunt, maioresq; impetus dant, quam cū pluribus participatæ, siue illæ opes sint, siue autoritas imperandi, siue populi studia in vnum coniuncta, plura maioraque efficiunt quam diuisa inter multos. quod in rebus alijs videmus, virtutis in angustum contractæ maiorem esse efficaciam & potestatem quàm segregatæ & quasi multa aqua dilutæ. Res communes melius ab vno quàm à multis curantur. in pari robore & copijs plura vnus præstat, quam si plures operi admoueat. quod vsus declarat bello gerendo fœdera inter multos inita neque esse diuturna neque valida. Hæc erāt in hanc partem argumēta valida atque præclara. Quis neget? Quis non videat? Sed e contrario plurium principatum esse præferendū multa suadēt. Prudētia & probitas per quam salus publica stat, & respublicę feliciter gubernantur, multorum haud dubium maior est quasi collatis symbolis cœna lautior. quod vni deest suppletur ex alijs. vnus Principis quanta cæcitas, quanta rerū ignorātia, præsertim in palatio quasi in cauea inclusi, neq; suis oculis singula considerātis? & est magna apud Principes omnes penuria veritatis. cui quis locus sit inter cōtinuos aulicorū plausus, inter domesticorū mendacia & fraudes, omnia ad suum cōmodū referētū? Ea sublata Principē passim offendere quis miretur? aut quis vellet sine luce, sine oculis

oculis & auribus hominem vnum in fastigio rerum collocare? T. Manlius Torquatus cum consul esset declaratus, excusat valetudinem oculorum: quod indignum duceret ei rempublicam committi, qui alienis oculis omnia gerere opus haberet. Qui alieno ingenio, aliena prudentia egent, ij ad gubernandos alios idonei videbuntur cæci hallucinantesque passim? Quod Gordianus Imperator grauissimis ad Misitheum socerum literis conqueritur malum, Principum rationes labefactare. Cui ipsi Reges Persarum vt mederentur ex parte, ministros delectos habebant spectata prudentia viros, quos ab officio, Regis oculos auresque nominabant. Præclare cum rebus humanis ageretur, si vt in gregibus & inter apes contingit, à præside vtraque regi nature præstantioris: ita rector populi conditione mortali maior esset Heros aliquis, vti primis temporibus factum memorant. Sed quando id datum non est: quod vni deesse videmus, vt virtutis & sapientie opibus cæteros vincat, numero suppleatur. Deinde nulla maior pestis iudiciorum esse possit, quam ira, odium, amor, cæterique affectus animi, quæ præcipua constituendarum legum causa fuit: quoniam in vniuersum loquuntur, neque vlla perturbatione animi deprauatur. constat autem huic malo magis obnoxium vnum hominem esse,

esse, plures difficilius corrūpi, donis, ambitu, amicitia: quemadmodum multam aquam corrumpere, quam exiguam difficilius est. Adde multis de republica disceptantibus, quod ab vno peccatur ab alijs emendari, quorum in pari potestate incorruptius iudicium est, vires maiores. Vnius Principis errata quis audeat castigare, arma tenentis & in acie linguæ (vti Aristotelis monuit) vitam mortemque gestantis? furor non audacia sit eius voluntati repugnare velle, illumque moriendo dolorem facere: præsertim cum tam multi ad gratiam loquantur vaniloqui assentatoresque, quorum est semper magnus numerus, certa pestis quia blāda. Quisque etiam in potestate sibi assentator est, sibi que blanditur. Ad hæc constricto legibus principatu nihil est melius, soluto nulla pestis grauior. & est argumentum oppressæ per tyrannidem reipublicæ, cum contemptis legibus ad rectoris nutum vertitur. Quis autem nō intelligat, non fateatur vnius potestatem & vires, penes quem summa reipublicæ sit, omniaque præsidia, difficillimum esse legibus contineri, ne maiora atque insolita imperet populis vectigalia, iura regiæ successionis inuertat, omnia pessundet? & cum alijs magistratibus creandis inter plures communicetur potestas, siue senatus constituendus sit, siue legendi iudices: quis ferat vt in
supre-

Supremo magistratu vnus tantum rector præfi-
 ciatur. cuius muneris grauissimæ partes sunt &
 variæ, bellum contra hostes gerere, subditos in
 pace continere, vniuersamque rempublicam domi
 forisque præstare. His argumentis victi quidam
 manus dant eruditione præstanti viri, præsertim
 ex eorum numero qui in liberis ciuitatibus nati
 sunt: & est institutum natura, vt affuetis stare homines
 malint, nisi quæ vsus manifeste arguit: neque pe-
 riculo vacabat patria instituta mouere, contraria
 quamuis sentientes. quod maximis philosophis
 video cõtigisse, vt regiæ potestati se minus æquos
 præbuerint. Aristoteles certe cū regiam potesta-
 tem probet maxime eius viri, qui ceteros omnes
 populares probitatis & prudentiæ opibus vnus
 vincat, in quem omnes animi & corporis dotes,
 quasi secum ipsa certans natura cõgesserit, larga
 manu, quod vix aliquando contingat: cæteris ci-
 uitatibus vbi plures viuunt, ingenio & prudentia
 præstantes, à pluribus gubernari satius fore arbi-
 tratur: iniquumq; videri, qui nullas maiores opes
 ingenij, prudentiæ, probitatis ad rempublicam
 attulerit, summam eum rerum ad se trahere, su-
 premamque potestatem occupare exclusis omni-
 bus alijs. Ipsi etiam diuini libri regiæ potestati
 parum fauent iudicibus initio constitutis, qui
 Iudæorum rempublicam gubernarent. Quam
 reipu-

reipublicæ formam ad ciuilem spectasse declarat, quod ad eum honorem electione, atque ex omnibus tribubus qui videbantur idonei, sumebantur, nulla præterea facultate leges gentis aut mores mutandi: ut illa Gedeonis verba declarant. *Non dominabor ego neque filius meus, sed dominabitur vestri Dominus.* Regiam potestatem in eam gentem tempus inuexit, & malitia atque improbitate Heli primum, deinde Samuelis filiorum irritati populares Regem sibi dari extorserunt, multum quamuis reclamante Samuele, atque imminentes ex eo calamitates seuera denunciatione prædicente: foreque ut accepta potestate Reges abuterentur ad tyrannidem. Quo argumento efficitur, aut regiam potestatem ciuili præstantiorem non esse, aut illius certe populi moribus, atque eo præsertim tempore non factis fuisse accommodatam. Quod enim in alijs rerum generibus contingit, ut quæ præstantiora sunt & elegantiora non omnibus conueniant, vestes, calcei, domicilia: idem in reipublicæ forma contingere arbitror, ut quæ præstantissima sit, eam non omnium populorum mores & instituta recipiant. In non dispari enim argumentorum pondere, & ea sententiarum varietate animus inclinabat ut crederem, ac vero pro certo ponerem, vnus principatum cæteris

cæteris omnibus rei publicæ formis esse præferendum. Quem ego quidem non negabo magnis periculis esse obnoxium, sæpe etiam degenerare in tyrannidem: sed ea incommoda maioribus bonis video compensari: neque alios principatus suis vitijs carere, & periculis multò grauioribus quisquam negabit. & vt sunt res humanæ fluxæ inconstantesque, prudentis viri partes sunt, non omnia incommoda, sed maiora vitare, persequi quæ maiores opportunitates afferre videantur. ac præsertim concordia inter ciues retinenda, (sine qua quid esset respublica?) aptissimum esse vnius principatum nemo dubitabit. qua conseruanda alia mala & pericula dissimulari satius arbitror. Quid enim pace præstantius, per quam ciuitates ornantur, illustantur, fortunæ publicæ & priuatæ stant? Quid bello exitius, quo euertuntur, vruntur, intereuntque vniuersa? Concordia parua imperia augentur: dissidijs maxima concidunt. Deinde cum in omni populi parte improborum numerus sit multo maximus, si rerum potestas penes plures fuerit, in omni deliberatione pars sanior à peiori superabitur: neque enim suffragia ponderantur, sed numerantur, ac ne fieri quidem aliter potest. quod in vnius principatu non cõtingat: cum Princeps probitate & prudentia perspecta sit, quod non parum sæpe cõtinget, & ipse

& ipse quod optimum factu erit sequetur, & pro iure acceptæ potestatis prudentiores secutus, populi leuitati, improborum temeritati resistet. Calamitates motusque graues in Hispania, quo tempore indulgentia paterna in plures filios diuisus est principatus, uti à Sanctio Rege Vasconum, qui Maior est dictus, & à filio eius Ferdinando factum scimus, documento esse debent, imperium indiuiduum esse debere: naturam potestatis esse incommunicabilem: ambitionem imperandi impotens malum esse, impium, inquietum, suspiciosum, fallax: nulloque amicitia neque propinquitatis respectu frenari, quominus omnia permisceat atque pessundet. Debilitari vires inter plures partita cura, illud argumento est: quod non alia causa quàm ditione inter plures tributa, contentionibusque intestinis ex eo natis factum est, ut Maurorum gens steterit ea tempestate diuisa & ipsa in plures regulos, eoque opportuna maximè exitio. quod ipsum multis alijs temporibus accidit. Quod si in vnius prouinciæ partibus plures Principes esse non debent, quamuis discreti finibus, multo minus in eadem parte, imperio inter plures communicato. Verum ita vnius principatum præferendum iudicamus, si optimos quosque ciues in consilium adhibeat, atque senatu

C conuo

conuocato ex eorum sententia res publicas & priuatas administret, sic enim priuatis affectibus medebitur & imprudentiæ: sic cum regia maiestate coniunget optimates, quam Aristocratiam dixere veteres: sic ciuitate vniuersa aut prouincia cursum tenente, optatum felicitatis portum occupabit. Rege priuatis affectibus seruiente, aut ex suo aulicorumue iudicio subditos gubernante res publicas aut priuatas, nulla pestis grauior excogitari potest: quod magnorum imperiorum miserabiles casus declarant, cladesque ab omni memoria graues: cum enim relicta Regis beneuolentia in eo tyrannum induat, cum eius nomine regnent aulici: vniuersas reipublicæ partes euertat necesse est, subditosque eius fidei creditos in grauissimas calamitates precipites det. Estque natura ita comparatum, optima queque, si corrumpantur, in peiora & tetriora mala desinere. Neque leue argumentum est regiam potestatem cæteris esse præstantiorem, cum eadem labefactata atque in contrarium uersa, desinat in tyrannidem omnium pessimam atque pestilentissimam formam gubernandi.

Optimo enim pessimum opponatur necesse est, maxime pestilentem saluberrimo principatui.

NUM

Num principatus hæreditarius esse debeat.

Cap. III.

Vnius principatum, quem monarchiam Græci dixerunt, ceteris omnibus præstare explicatum est: eius præsertim qui ciues omnes prudentiæ, probitatis & iustitiæ opibus vnus superet, nulli cedat: quem subditi quasi de cælo dilapsum hominem supra conditionem mortalem intueantur, admitenturque. Ea namque gubernandi ratio mundi rectioni consentanea est, cum natura rerum consentiens, & aliarum animantium gubernatione, Deo amica: cum respublica per eum modum Deo similior euadat, qui maximè vnus est. Dei autem similitudine, quoad natura humana recipit, tum singuli tum vniuersi felices efficiantur. Ad hæc bonum & vnum ita inter se apta & connexa sunt, vt boni ratio vnius rationem consequatur (vti acuti philosophi disputant, & res ipsa indicat.) Constat autem rempublicam vnius imperio constrictam, magis quàm plurium vniri inter se & cum suis partibus: atque adeo meliorè, perfectioremque fore, quàm si plura habeat capita fateamur necesse est. His argumentis ad superiora adiunctis, quæ proximo capite sunt posita multa atq; illustria, satis

C 2

abi-

arbitror confirmari regiam potestatem excellentiorem esse ea reipublice forma, vbi dominantur multi, siue proceres siue populares. Debet quidem vir prudens meminisse temporum & reipublice in qua natus est, neque nouarum rerum studio incitari: meliora tantum voto expetere, atque cogitare, vix imperia & respublicas nisi in peius mutari. si tamen optio detur, si hominum & reipublice, in qua viuit, conditio patiatur, praestantissimam reipublice formam pro virili parte fundabit, modo sine motu tumultuque ad vnius imperium directam vnius constrictam potestate. His ita constitutis quaestio sequitur neque minus grauis neque minori difficultate implicita. Conueniat vno Principe sublato per mortem, principatum esse hereditarium: an successorum ex omnibus dari praestet, vti in plerisque gentibus obseruatum scimus cura, ne regia potestas data ad salutem, diuturnitate imperandi certaue successione in tyrannidem degeneraret. & filios saepe paterna indulgentia, copia voluptatum corrumpi, & parentibus esse dissimiles non ignorabatur. ea culpa breui imperia concidisse. Quid autem exitius, quid tetrius, quam fortunae temeritati rempublicam permittere? iuuenem prauis moribus, aut puerum saepe in cunis vagentem, & quod deterius est, foemina imperio praefici, exercitus, prouincias, copias, ex vxoris sinu dari

dari accipique temere nullo delectu? & quod virtutibus erat debitum, nullis iam meritis, contra malis artibus obtineri gentis principatum: rempublicamque vnius respectu grauissimis procellis exagitari? & quidem (vt alias gentes missas faciamus) ex diuinis libris satis perspicitur, Idumeorum Reges electione, rerum summæ fuisse præfectos, nec parentibus successisse filios. In Hispania tandiu Principes omnibus imperaturi ex omnibus eligebantur, quandiu in ea Gotthorum imperium stetit: imperio & legibus commutatis hæreditariam successionem tempus inuexit. nimia Regum potentia, populisque Principum voluntati blandientibus hæreditaria successio inuecta est. Neque deerant viri prudentes, qui magnis in speciem argumentis iuridatque equitati consonum esse disputarent, priorum Principum beneficijs deuincti & in assentationem effusi: aut quia ita sentiebant. Principum filios ex nobilissimo sanguine procreatos, & in plena sanctitatis atque prudentiæ domo educatos, similes fore maioribus affirmabát. Ex priuatis factos Principes superbos atque arrogátes euadere: vti videmus pauperibus contingere cum repentè facti sunt diuites, honores adepti sunt, graues intolerandosque existere. in magistratu, omniumque rerum licétia mores

commutari aut apparere indolem vitiorum, naturæ peruersitatem, quæ priuatæ fortunæ humilitate tegebatur: non secus ac quassati vasis vitium humore infuso perspicitur. Nouo Principe designando (quod superius est indicatum) improbos vincere, quorum est in omni multitudine semper numerus maior. Romani imperij opes & potentiam corruisse nulla re magis, quam Principum electione à pratorianis occupata. magno sæpe dedecore maiestatis, vilissimi plerumque homines magno rempublicam licètes in rerum imperij fastigio collocati sunt. Sed & in Hispania ex minoribus principatibus licet de summa disputationis iudicare. Erant in Castella vltiori ante annos ducentos oppida non pauca, quibus, ducta ab antiquo consuetudine, dominos designare liberum erat. Quædam ex vniuersa gente eum Principem iubebant, quem suis rationibus opportunum maxime iudicarent: alia ex vna tantum familia. Vtraque ab ea libertate Behetria vulgò vocabantur, tanta ex ea re legum & iudiciorum perturbatione, vt ea voce passim vtantur Hispani, cum rem maxime perturbatam significare volunt: vbi nihil ratione agitur, sed vis, clamor atque libido dominatur. Quæ mala omni ratione vitanda sunt, & in non minori periculo hæreditas retinenda est in principatu: meliusque speran-

sperandum de Principum filijs, quam in priori disputatione ponebatur. Sed et si spes fefellerit concepta populariū animis, vti non parū saepe accidit, id incommodū maioribus cōmodis compensari constat. Reuerentiam exhiberi maiorem ijs, qui ex Regibus auis atque atavis nati sunt, nō à ciuibus modo sed ab externis ipsisque publicis hostibus. Imperij maiestas quid aliud quam salutis tutela reipublicæ salus est? quod Iacobus Abē iucephus bis aperte declarauit, semel Zaharæ Alfonso Regi cognomento Sapienti, qui ad eum supplex accesserat, altiori sede data: qui honos hospiti est habitus, & quoniam Alfonso ex Regum progenie ortus, & in regni spem à prima atate educatus, dignitate maior erat. Iterum cum Cæsariano, quam urbem in Bætica sextum iam mensem obsidebat cum numerosis Afrorum copijs, repente mutato consilio, raptimque transmissis Lethi discessit, veritus ne si cum Sanctio Rege Alfonso filio, qui proximis locis tendebat contractis raptim copijs, ventum esset ad manus, in pugna vinceretur. neque dissimulauit timoris causam. roganti enim, eccur fugæ consilium cepisset, *Hostis, inquit, quadraginta nihilominus Regibus ortus tanto septus presidio pugnaret ante oculos versantibus nobis ad terrorem, illis ad fiduciam: cū ego in nouam familiam*

Barrameda primus regni maiestatem intulerim.
 Tanti refert in Principe maioribus Principibus esse natum. nobilitas enim instar lucis est, multitudinis sed & procerum oculos perstringentis frænantisque temeritatem. Et est natura datum ut res communes & imperia magis opinione hominum quam rebus ipsis gubernentur. Pereunte obsequio imperium etiam intercidit: feruntque equiori homines animo, quem Princeps infelicitate genuit, quam qui electus est non male. Ad hæc principatu facto hæreditario, perpetui quodammodo Principes perpetuæ reipublicæ datur, quod saluberrimum est. sic enim interregni turbulenta tempestates motusque graues, quasi principatu continuato, magnæ de successione contentiones, simultatesque vitantur, quas existere necesse est sublata in principatu hæreditate. Demum res communes diligentius quasi propriæ curantur ab eo, qui posteris relicturus est quam acceperit potestatem: negliguntur ab alijs, qui exiguo vitæ incertoque tempore circumscriptum principatum habent. Præsertim cum quisque vereatur ne successor, ut sunt homines, eorumque iudicia varia, eius præclara cœpta cõsiliaque aut inchoata relinquat, aut vertat in contrarium: uti contingere videmus, ubicumque principatus, populi aut procerum suffragijs demandantur.

Equi-

Equidem non negabo Aristoteli, quali & quanto philosopho: non probari vt filij parentibus sine discrimine succedant, lib. Polit. tertio, cap. vndecimo. Constat præterea filios sæpe à paternis virtutibus degenerare. Veteres historiæ testantur sacra atque profana: innumera exempla proferri possunt calamitatum, quas reipublice intulerunt Principes à maiorum virtutibus degeneres. Nimirum exolescente indole probitatis, non secus ac in satis & pecudibus femina cælo, terraque, tempore maxime mutantur. Sic ardens Principum ingenium copia voluptatum aut praua educatione extinguitur. vtque singuli morituri nascimur, ita miramur dolemusque indolem stirpium, satorum, animantium atque familiarum suos veluti natales incrementaque habere, ac tandem cõsenescere interireque: quod in postremis Castellæ Regibus considerare licet. Fuit in Henrico eo qui Petrum Regem fratrem suum interfecit, familiæ conditore viuudum ingenium, & supra ortus cõditionem animus maior. In Ioanne filio felicitas multo minor, neque par industria vigorque rebus gerendis domi forisque. In Henrico nepote ignea mens, animus orbis terrarum ac cæli capax: sed imbecilla valetudine, breuique etate diu præstare non potuit quales promiserat virtutes. Ioannes eo nomine secundus

ingenio fuit erudito magis litteris, quam rebus gerendis idoneo. in quo & eius filio Henrico contenuit maiorum gloria, atque in ludibrium versa est: industriaque & virtus aliena sibi viam ad eorum regnum muniuit, ambiguo tunc iure, publico deinde commodo. Quæ quidem omnia eò pertinent, vt intelligatur filios non parum sæpe parentibus dissimiles existere ingenio, natura, moribus. Sed neque negare possumus, Principes neque minus ignauos, neque minore prauitate morum, ac ne minori quidem numero per electionem extitisse quàm post susceptam hæreditatem. Excute veteres annales, atque memoriam antiquitatis repete, illas imperij Romani fæces, monstraq; Claudium, Othonem, Vitellium, Heliogabalum, alios considera. num alia ratione cunctos ad imperium putas, quàm suffragatione militari? Mitto externa. an erit aliquis tanta confidentia qui audeat, aut tam ignarus rerum nostrarum, qui non confiteatur in Hispania rerum potentibus Gotthis, quo tempore eligebantur ex omnibus Principes, multo peiores Reges quàm tempore consequenti extitisse? An Vvitiza Rodericusq; memoria exciderunt postremi Gotthorum Reges, quorum scelera funestam cladem vniuersæ Hispaniæ attulerunt? Præclare cū rebus humanis ageretur, si quæ à sano initio
fusci-

suscipiuntur eadem perseverarent, postremaque
 cū primis cōnexa aptaque essent. verum ignavia
 maliciaque hominum, tempusque cuncta depra-
 uat. ea est humanæ vitæ cōditio. Nos stulti atque
 inepti rerum estimatorum, qui alterius partis vitia
 accusantes nolumus considerare in quæ incōmo-
 da antiquis temporibus diuersa ratione suscepta
 incurreretur. quæ videmus vitia auersamur, præ-
 terita presentibus potiora fuisse, foreque existi-
 mantes, vnde malorū orbis recurat. Quæ tamen
 si minora antiquis temporibus extitissent, comi-
 tiorum estus, ambitionis tetra incommoda, qua
 alia ratione, nisi hæreditate suscepta possint pro-
 curari. Porro ad domesticam tranquillitatē reti-
 nendam nulla cōmodior ratio sit, quam lege suc-
 cessore designato, ne studijs populorū aut cupidi-
 tati Principū locus sit, sublata omni contentionis
 facultate. Sic cōmodius fore cogitabam hære-
 ditarium esse principatum. Et vitia Principis præ-
 fertim in tenera ætate, recta institutione castigari
 possunt: qua sæpe deprauatæ naturæ frenantur,
 vertunturque in contrarium. quod si secus con-
 tingat, neque votis & diligentie par successus
 fuerit, dissimulandum censeo quatenus salus pu-
 blica patiatur, priuatimque corruptis moribus
 Princeps cōtingat. alioquin si rempublicā in peri-
 culū vocat, si patriæ religionis contēptor existit,
 neque

neque medicinam vllam recipit, abdicandum iu dico, aliumque substituendum: quod in Hispania non semel fuisse factum scimus. quasi fera irritata omnium telis peti debet, cum humanitate abdicata tyrannum induat. Sic Petro Rege ob immanitatem deiecto publice, Héricus eius frater, quamuis ex impari matre, regnum obtinuit. sic Henrico huius abnepote ob ignauia prauosque mores abdicato procerum suffragijs, primùm Alfonso eius frater, recte an secus non disputo, sed tamen in tenera etate Rex est proclamatus: dein de defuncto Alfonso, Elisabetha eius soror Henrico inuito rerum summam ad se traxit regio tantum nomine abstinens dum ille vixit. Quibus temporibus multa deprauate fuisse facta fatemur. Verùm omne magnū exemplū habeat aliquid de iniquo propemodū necesse est: & quod priuatum peccatur, publica salute deiectaque prauitate compensatur. Neque vni tantum familiae principatum tribuendum censeo iure hæreditario: sed etiam cum multi filij Principis extiterint, designandum lege, quis in defuncti patris locum & opes reponatur. ne quoad fieri possit studijs populi locus relinquatur, vnde publica tranquillitas perturbetur, cuius prima cura esse debet. neque enim in principatu probamus quod Plato faciendum censuit in hæreditate priuata, vt cate

ris

ris exclusis vni filio relinqueretur vniuersa, sed voluntate patris prælato, certa que sententia: quo filios obsequentiores parētibus faceret scilicet. quod fere institutum in Hispania Aragonij sequuntur. Verum ex priuatis hæreditatibus nullū periculū imminet: ex principatu graues contentiones existere necesse est, nisi lege definita sit successio. quales inter Mauros Principes in Africa atque Hispania extitisse sæpe considero, bella exitialia, pulsos occisosque Reges non tantum ingenio gentis ad mutādos Principes pronæ, sed etiam quod certa lege & more, quis inter filios succederet, fixum non erat. Porro moribus nationum video susceptum, vt maiores natu filij cæteris præferantur, fœminis mares: tametsi Dauidē videmus Salomoni minimo omnium filio regnum de manu dedisse, maiori abdicato. quod nō negabo ab alijs Regibus fuisse in ea gente factitatum Dauidis exemplo. Et primis tēporibus constat Iacobum Patriarcham iura primogeniti Rubeno ablata in Iosephum transtulisse, vti diuini libri testantur. Verum Rubeni flagitium impietasque grauis eo supplicio est vindicata. Dauidē non sine diuino instinctu & inflatu crediderim id exemplum reliquisse, quod Principes alij aliquando imitati sunt: nostri etiam imitentur, cum aut maior natu filius fædus flagitio est, neque re-

cipit

cipit sanitatem omnibus remedijs tentatis, aut
 minor natu excellenti præ cæteris virtute est,
 non arbitror iniquum aliquando fore, si fratri-
 bus maioribus præferatur, modò sine motu
 contingat contentioneque: pater Princeps hæ-
 rede instituendo non priuatis affectibus ducatur,
 sed publicam salutem respiciat. quod aue-
 rum memoria Ioannes Aragonius Rex fecit,
 nostra pater tuus, capto vterque Carolo filio suo
 maiori. nimirum Ferdinando Catholico Hispa-
 niæ imperium superi tunc destinabant, nunc ti-
 bi atavi & maiorum laudes veris virtutibus equa-
 turo: quod ista indoles ingenij & præclara institu-
 tio pollicentur, & nos votis nostris libenter faue-
 mus. Sed quoniam diuini hominis est affectibus
 priuatis resistere, vixque tantum virtutis splen-
 dorem nostri mores recipiunt, retinendam fo-
 re consuetudinem arbitror: neque pro Regis ar-
 bitrio successionem etiam inter filios mutan-
 dam videri. præsertim cum lege successionis
 mutare non eius, sed reipublicæ sit, quæ impe-
 rium dedit ijs legibus constrictum, ordinum con-
 sensu id faciat opus est. De scæmina an nulla
 prole virili suscepta, aut defunctis fratribus de-
 beat rebus præfici, dubitari solet. & moribus
 multarum prouinciarum fixum est, ne scæmina
 imperij hæres sit, quid enim mulierem præfi-
 ciant

ciant gerendis rebus ineptam, consilij inopem,
 quę si domi præsideret magna perturbatio esset,
 an eam vniuersę reipublicę præfici patiemur?
 pacis bellique consilia ab ea prodibunt? Et qui-
 dem in Hispania non vnus mos fuit, neque ra-
 tio eadem. In Aragonia sæpe fœminę ad regni
 hereditatem admisse sunt, sæpe exclusę. Verum
 cum in diuinis libris legamus Deborah Iudęo-
 rum rempublicam tenuisse, cum multò plures
 prouincię id sequantur, vt fœminis deferatur
 imperium nulla virili prole: ac in Castella profe-
 cto, quę nobilissima Hispanię pars & prouincia
 est, exterarum nulli cedit, in Vasconibus item
 id videamus à primis temporibus susceptum, vt
 sexum in imperio non discernant: non putamus
 nostrum morem vituperari iure posse. & alioqui
 multas commoditates habet: hæreditatem cum
 electione coniungi fœminę hæredi ex omni-
 bus viro delecto, qui cæteris præstet. Imperia
 per coniugia amplificari: quod alijs prouincijs
 non contingat. Hispanas res scimus in hanc
 imperij amplitudinem venisse, non ma-
 gis armis & virtute, quàm per va-
 ria Principum coniugia iun-
 ctis multis prouincijs
 principati-
 busq;.

De iure

De iure regia successionis inter agnatos.

Cap. IIII.

Raves de successione rixæ, exitiales contentiones vitantur successore in omne tempus per legem designato, neque relicto in cuiusquã arbitrio, defuncto aliquo Rege quis in eius locum substituat: ne patri quidem Regi potestate permiffa ex filiorum numero hæredẽ principatus, quem maxime voluerit designandi. In quo publicæ tranquillitati consulitur, qua in rebus humanis nihil est salutarius. Leges, quibus constricta est successio, mutare nemini licet sine populi voluntate, à quo pendent iura regnandi. Eæ leges pars in æs incisæ in tabulasque relatæ, pars moribus institutisque singularum prouinciarum conseruantur. Sed de scriptis legibus, quomodo intelligendæ sint, dubitari potest: consuetudines sæpe pro rerum conditione mutantur. Inde totius controuersie difficultas existit: quam scribentium diuersitas & altercatio magis etiam obscurauit. Filios patribus in regno succedere moribus populorum receptum est, ac ferme virili sexu, natuque maximos, vt paulo ante dictum est. sed vbi superstitie patre Principe è pluribus filiis maior natu decessit prole relicta, nepos auo defuncto

¶

an

an eius patruus præferri debeant, dubitatum sæpe est: illustriaque in vtramque partem exempla extant: tum in Hispania tum in cæteris prouincijs patruis nepotibus prætermisissis regnum obtinuerunt: nonnunquam e contrario nepotes ad regnū vocati sunt decedentibus auis. Quod equitati esse atque legibus magis consentaneum plerisque visum est, in auiti regni spem natos atque educatos non esse ea spe, eoque iure spoliandos: acerbumque videri patris obitū noua cumulari calamitate filiorum. Illud maiori sententiarū varietate disputatur: omnibus liberis sublatis, aut nulla à Principe prole suscepta, ex agnatis quis debeat ad sceptrum vocari, Regeq; de fūcto successor dari. Finge illi fratres sororesque antea fuisse, extinctosque iam esse: an nati ex sororibus an ex fratribus: an stirps consideranda, si ex maribus si ex fœminis sint prognati: an singulorū agnatorum capita, non secus ac si filij essent cōparanda, sexus atque ætatis inter ipsos modo discrimine perspecto. Præterea an gradu remotiori præferendus sit, vt nepos maioris fratris patruo, aut amicitia. Omnino in cæteris bonis, quæ hereditario iure proueniūt, vtroque modo contingit: legeq; imperatoria, quæ lex est de hæreditate ab intestato proueniente scitum est, auo cū patruis nepotes ex filio defuncto succedere, in stirpem tamē

D   relatos:

relatos: vt nihil amplius obueniatur omnibus quã
 parens, si superstes esset, de hæreditate participa-
 ret. idem sancitum cū defuncto fratri intestato
 frater succedit, filios ex fratre alio in stirpem re-
 latorum cū patruo ipsorum, defuncti fratre hæredi-
 tatē capere. nam si cum patruo nepotes aut filij
 fratrum non succedunt, sed aut hi inter se com-
 parati, aut patruue hæreditatem adeunt, aut qui
 remotiori gradu propinquitatis, defunctū attingunt:
 in capita vt referantur, & equas singuli portio-
 nes accipiant necesse erit. Ergo in priori herede
 dum genere representatio suscipitur, excluditur
 in posteriori. Vtrum horum in regno obseruari
 debeat cū descendētibus sublati omnibus, filijs
 nepotibusque propinqui à latere ad imperium
 sceptraque vocātur, magna quæstio est incredibi-
 li sententiarū varietate inter iurecōsultos exagi-
 tata dubiaque. Numero tamen & eruditione po-
 tiores capitum rationē haberi iubent, negāt stir-
 pis: quod iure sanguinis regnū obueniatur. dicuntur
 autē sanguini dari, quæ more, instituto, lege, aut
 priuati cuiuspiam volūtate vni cuiuspiam familiae
 destinata capiuntur, non iudicio & volūtate vlti-
 mi possessoris: vt alia quæ hæreditario iure pro-
 uenientia pro volūtate mutantur. Eoq; in pari
 propinquitate iubent, nisi lege provinciali secus
 sancitum sit, præstantissimū sexu, etate, prudentia

ex ca

ex ea familia cognatorumque numero ad regni
 successiōē vocandum. Quod fēminis, quas ipsa
 natura ab imperio seiunctas voluit, puerisq; eta-
 te minoribus, & curis grauioribus impari, diuer-
 sa sententia aditū ad regnū patefaciat, quæ mag-
 na pernicies est, omnibusq; piaculis procuranda:
 reiicienda representatio quasi iuris figmentum,
 neque extendenda ad ea, quæ expressa legibus
 institutisue populorum non sunt. Quid enim, an
 commētis fictionibusque susceptis rempublicā
 præstāti rectore spoliabimus, permittemus inep-
 to, cui tutore & gubernatore opus sit? atq; in ma-
 nifesta pericula incōmodaq; sciētes prudētesque
 præcipitabimus, vanasq; cogitationes & argumē-
 ta multorū salute potiora iudicabimus? Apage tā-
 tum probrum tantūque malū. At parētes omnia
 sua vt bona sic iura cū generatione transfundūt
 in posteros. verum in iure quæsito: in futuro si su-
 perstitēs ij essent, nō item. At in minoribus prin-
 cipatibus hæredes reuocantur ad stirpem, & ex
 parentum conditione non secus ac si ij viuerēt
 de filiorum iure, an propinqui defuncti adeant
 hæreditatem iudicatur: scēminaque modo ex
 viro nata præfertur mari, cui ex matre ius suc-
 cessiōis quæritur. Negant id quidam. dein-
 de si concedatur, non continuo verum est tan-
 tundem in regni successiōe seruati debere:

vbi multa propria sunt ab alijs omnibus hēreditatibus seiuncta: minor repræsentioni locus, si reipublicę incolumitas procuranda est. Sed vt in pauca disputationem conferamus. Sint ex iustis nuptijs modò iusti filij quorum honor principalisque disceptat, imperijque sanctitas ad coniugij sanctitatē adiungatur, in pari propinquitate eorum qui defuncti scepra ambiūt, qui etate, sexu, virtutibus præstantior est, ei regnum defertur: nisi priuatis prouinciæ legibus aut more secus sancitū sit: quibus standū putabamus. Nostra disputatio ex ipsis naturæ principijs procedebat & iure communi: quæ ratio Hispanorum moribus consentanea est. Constat etiam iura regnādi in armis plerumque homines ponere malis artibus ambitiosos atque vēcordes: & qui minus iure, plus viribus sæpe potest: silent enim inter arma leges. nemoque est qui oblatam facultatem regnādi, legum arbitrio permittat. Neque negamus iure successioneis cōtrouerso eam sequi partem rempublicā posse, modo volūtate certoque iudicio, quę rebus & tēpori maximè accōmodata videatur: vnde varia in vtramque partē atque illustria exēpla manarūt, tum in alijs Christiani orbis partibus, tū præsertim in Hispania. Hérico eo nomine primo Castellę Rege in tenera etate sine prole defūcto è duabus sororibus Berégaria præla-

prælata est Ferdinandi Regis mater, eius cui vite
probitas Sancti cognomen adiunxit. Blanca Gal
liæ Regina prætermiffa est Ludouici itidē San
cti Galliæ Regis mater, quæ maior natu erat. ta
metfi in eo proceres secuti videntur, ne externi
in Hispania imperarent. Consilium proculdubio
salutare, vti perpetua felicitas Ferdinandi, vitæq;
innocentia, morum sanctitas declarauit. Alfonsi
Regis cognomento Sapientis Sanctius minor
filius, quia indoles inerat, periculosum tenenti
arma quod ambiebat denegare, nepotibus ex
maiori filio prælatus est. Verum omiffis veteri
bus recentiora proferantur. Henricus re & cog
nomento Nothus fratrem Regem, quia imperio
ad perniciem multorum abutebatur, sua ipse
manu interemit, eiusque filias paterna hæredita
te spoliavit regno occupato. quod nisi iure factū
est, priores in Castella Reges iniuria regnasse fa
teamur oportet. Consequētibus annis Ioannem
Auisij Magistrū Lusitania Regem iussit, iure an
iniuria non disputamus: sed certe obscuro nata
les, Castellæ arma deturbare eum, aut posteros
non potuerunt, quominus ad nostram ætatem
imperium ab eo constitutum bonis omnibus &
felicitate cōspicuum steterit. Neque multo post
duæ Ioannis Aragoniæ Regis filiæ à paterno reg
no depulſæ sunt: Martinusque Ioannis frater eo

defuncto ex Sicilia ad imperij scepra euocatus, quoniam rationes publicæ conturbatæ id postulare videbantur. Quod Petronilla olim Regina Ramiri Monachi filia secuta sub ipsum partum facto testamento ventrem hæredem scripsit, si mascula proles esset, si filia Raymundum Barcinonensem virum suum substituebat hæredem exemplo memorabili: quod filius Alfonso retractauit ad regni hæreditatem, contra quam mater fecerat, filiabus restituitis. Sic iura regnandi ex Principū voluntate mutantur, vsque eo vt in ea prouincia inueniamus aliquando exclusis à regno filiabus, nepotibus ex ijs relictam succedendi facultatem & ius. Mitto Ferdinandum in Martini Regis defuncti locum ad imperium Aragonium venisse è Castella: vbi res communes pro puero Rege Ioanne secundo procurabat. Gloriarerum gestarum præclaraque virtus imperium dedit, magis quam quod iure alios æmulos superaret. Nimirum quod publicæ salutis causa, & communi consensu statutum est, eadem multitudinis voluntate rebus exigentibus immutari quid obstat? certe iure inter multos controuerso, quis amplecti vetet consilium salutaris? An iniqui iudices in causa omnium grauissima esse velimus? præsertim cum iura regnandi hæreditaria fere sint facta magis dissimulanda

mulante populo, & priorū Principū voluntati repugnare non auso, quā certa volūtate, liberoque omnium ordinū consensu: vti fore opus videbatur.

Discrimen Regis & tyranni. Cap. V.

Ex sunt genera principatuum formæque respublicas gubernādi, summa hoc loco designāda, priusquam quid inter Regis beneuolentiam & tyranni vēcordiā intersit, explicamus. Regia potestas, vni homini delata rerum omnium summa atq; vnius arbitrio cōstituitur. Optimatū, quam Græci Aristocratiam dixere, sancitur, eadem potestate inter paucos virtute præstantes tributa. Nam quæ respublica proprio nomine dicitur, tum existit, cū vniuersi populares imperij participes sunt, eo temperamento, vt maiores honores & magistratus melioribus commendentur, minores alijs, vt cuiusque dignitas aut meritum est. in populari enim principatu, quæ Democratia vocatur, honos promiscuè atq; sine delectu, maioribus, minoribus, medijs communicatur: quæ magna peruersio est, velle cōparare quos natura seu vis altior fecerat inæquales. Ita popularis gubernatio reipublice opponitur, quemadmodum paucorum principatus, quæ Græcè Oligarchia est,

D 4

opti-

optimatū regimini. nam quamuis vtroque ad
 paucos quosdā rerum potestas deferatur, in illis
 præficiēdis virtus, in paucorū principatu diuitiæ
 considerātur: & vt quisque censu superior est, ita
 maxime præfertur alijs. Tyrannus, quæ postre-
 ma ac pessima gubernandi ratio est, regiæ oppo-
 sita, grauem in subditos exercet potestatem ple-
 rumque per vim occupatam: certè à sano initio
 profecta in vitia desinit, ac præsertim auariciam,
 libidinem, crudelitatem. Et cum Regis veri par-
 tes sint tueri innocentiam, coercere improbita-
 tem, dare salutem, rem publicam bonis omnibus
 atque felicitate amplificare: tyrannus contra ma-
 ximam potentiam in libidinis infinitæ licentia
 atque fructu constituit, nullum scelus sibi dede-
 cori fore putat, nullum est tantum facinus quod
 non aggrediatur. potētium fortunas euertit, per
 vim labem castis infert, bonis vitam eripit, nul-
 lumque est probri genus, quod non in omni vita
 suscipiat. Præterea Rex mitem & tractabilem
 se præbet, aditus faciles habet, equo cum ceteris
 iure viuūt. Tyrannus quia ciuibus diffidit, quos
 timet, terrere consuevit principali apparatu mo-
 leque fortunę suę, seueritate morum, iudiciorum
 immanitate. Ergo de Rege & tyrāno quomodo
 differant paulo plura dicenda sunt, atque vtriuf-
 que principatus initia, media, progressus consi-
 deran

derádi. Rex quam à subditis accepit potestatem
 singulari modestia exercet, nulli grauis, mole-
 stus nulli præterquã improbitati & vâcordiæ. qui
 in aliorum fortunâs & vitam temere grassantur,
 in hos seueritatem exercet: alijs omnibus pater-
 nam exhibet charitatem: seuerique iudicis perso-
 nam, quam ad tēpus nefarij homines imponunt,
 eorum sceleribus vindicatis libenter exuit, seque
 in omni vitæ parte facilem omnibus præbet.
 nullius inopia, nullius solitudo, non modo popu-
 lari accessu, sed ne regia quidem & conclauis ex-
 cluditur. Omnium querelis aures patent. toto
 denique imperio nihil acerbum est, nihil crude-
 le: contra multa exempla clementiæ, mansuetu-
 dinis, humanitatis. Sic fit, vt subditis non tanquã
 seruis dominetur, quod faciunt tyranni, sed tan-
 quam liberis præsit: & qui à populo potestatem
 accepit, id in primis curæ habet, vt per totam vi-
 tam volentibus imperet, atque subditorum be-
 neuolentiam præcipue bonorũ, laudemque bo-
 nis artibus factus popularis colligat. Qua populi
 caritate munitus, neque satellitibus magnopere
 opus habet ad tuendam salutem, neque aduer-
 sus externos hostes milite cõductitio & merce-
 nario: quippe pro cuius dignitate & salutē sub-
 diti pugnare parati sunt, sanguinem vitamque
 profundere nõ secus ac pro liberis, coniugibus

vid

D 5

& pa-

& patria, in ferrum flammamque irruere, si res fe-
ret, rapidi, feroces, formidabiles. Sic neque arma
equosque detrahet ciuibus, neque otio & igna-
uia marcescere patietur, quod faciunt tyranni
sedentarijs artibus populū, proceresque volupta-
rum copia & lenocinijs, & vino debilitātes: sed
exerceri curabit lucta, pugna, saltu equestres pe-
destresque, inermes tectosque ferro: in eorūque
virtute maius præsidiū ponet quā in malis arti-
bus & fraude. An equum sit filijs in periculo ar-
ma detrahere, dare seruis? nos autē sub Rege iu-
sto & moderato ciues se felices arbitrari atque
omnibus bonis circumfluere ponimus: quod est
magnum erga Principem beneuolentiæ amorisq;
incitamentū. sic nec maiestatis apparatu, neque
bello gerēdo ingentes sumptus facere opus habe-
bit, cū virtutum choro & bonorū ciuium comi-
tatu sepiatur, clarissimusque euadat: publicas &
priuatas opes bello defendendo aut etiā inferen-
do, si opus erit, ad manū habeat cūctis ordinibus
vltro suppeditantibus. Qua ratione in Hispania
consideramus exiguu cēsu Reges multa & mag-
na bella præsertim aduersus Mauros inuicta vir-
tute gessisse: qua fundamēta imperij ponebātur,
quale hodie cernimus, amplissimi, ipsis fere or-
bis terrarū finibus descripti. Ergo neq; veſtigalia
magna & insolita imperare populis opus habe-

-1938

D

bit:

bit: et si quādo res aduersæ, aut bellū illatum coget, eorū consensu vt opus est faciet. quem neq; terroribus neq; minis exprimet, ne fraude quidē suorū (qualis enim cōsensus is esset?) sed explicatōne periculi, belliq; instantis, et rarij extenuati. Neque enim se Princeps reipublicæ & singulorū dominū arbitrabitur, quamuis assentatoribus id in aurē infusurrantibus, sed rectorē mercede à ciuibus designata: quā augere nisi ipsis volentibus nefas existimabit. Et tamen thesauros cōstruet, publicū ærarium ditabit sine subditorū gemitū. tum ex hostiū spolijs, quod fecit Romæ Paulus. Omni enim Macedonū gaza, quæ fuit maxima, potitus tantum pecuniæ in ærarium intulit, vt vnus Imperatoris præda finem attulerit tributorum: tum cura regionum vectigalium. ne aulicis aut ministris alijs prædæ sint, cauere debet. & quantum de regio censu detrahit peculatus? quātum decerpit fraus? Præterea modestia aulæ, quæ magna Principum laus est, instar magnorū vectigaliū bello paceque sufficientium. Eæ veræ opes sunt, quæ innoxie & sine inuidia paratæ. Qua ratione Héricus eo nomine tertius Castellæ Rex et rarij iniuria temporum exhausti inopiā suppleuit, thesaurosque moriens ingentes filio reliquit sine fraude, sine gemitu & dolore subditorū cōgestos. Eius enim illa vox fuit. Populi se

execra

execrationes amplius quàm hostium arma formidare. Quod caput est, Rex vitæ & modestiæ exemplo magis quàm præceptis ciues officij admonēbit. Lōgum enim iter per verba est, vt quidam ait, breue & efficax per exempla: atque vtinam ò vtinam tam multi bene facerent, quàm multi loquuntur benè. Quod ab alijs exigit, omnes probitatis partes præstabit ipse, modestiæ, æquitatis, pudiciç. Neque in quemquam imperium seuerius exercebit quàm in se & familiam suam. Facilius id continget, primum si in omni actione & deliberatione spem occultandi quicquam à se penitus remouebit: persuasum etiam habebit, si Deum hominesque latere aut fallere posset, nihil tamen auare, nihil iniuste intemperanterue esse faciendū. non si Gygis anulum, vt est in fabulis, haberet, plus sibi licere quàm si in omnium oculis versaretur. Neq; enim aut simulatio esse diuturna potest, aut Principis facta latere. Lucis instar maiestas est: malefacta & benefacta in oculis & cōspectu ponit, neq; latere sinit. Deinde si assentatores aula exiget, genus hominum pestilentissimum: cūm Principis ingenium acriter inspicientes, ea laudent quæ vituperanda sunt, accusent contraria, in eam se partem vertentes quæ Principi magis placeat: quæ pessima ars nimium multorum prosperis successibus

creuit.

creuit. Porro pulsissimè affentatoribus viros optimos ex omni prouincia aduocabit: quibus ut oculis & auribus, sed sinceris nulloque vitio infectis utetur. Faciat ijs potestatem renunciandi non vera modo, sed quæcumque de eo dicetur, inanes etiam vulgi rumores & vanos. dolorem ex ijs rumoribus eaque libertate conceptum animo, vtilitatis publicæ ratio & salus vniuersæ prouinciæ cõpensabit. Et sunt veritatis radices amaræ, fructus suauissimi. Ac mihi quidem huc omnia à Principe referenda esse videntur, ut in subditorum animis benevolentiam alat: ijque sub eius imperio quàm beatissimi habeantur & sint. & est non modo eius qui ciuibus sed etiam mutis pecudibus præst, eorum quibus præsit cõmodis, vtilitatisque seruire. Hæ sunt regiæ virtutes. hac via ad immortalitatem contéditur. Quibus summa explicatis de tyranno pronũciare prõptum est, cum omnibus turpitudinum maculis sædatus diuersa via ac prorsus contraria ad reipublicæ euersionem ingrediatur. Primum enim supremam potestatem in populo aut per vim ipse occupauit nullis meritis datam, sed diuitijs ambitu & armis: aut volente populo acceptam violenter exercet, metiturque non vtilitate publica, sed suis cõmodis, voluptatibus, vitiorum licentia. Et quidem initio mitis aridè que omnibus,

aut

aut æquo cum cæteris iure viuens, speciẽ lenitatis & clementiæ fallit, dum vires confirmat, seque opibus & præsijs munit. Quod Domitius Nero fecit quinquennio commodissimus Princeps etiam Trajani testimonio. Confirmato principatu in contrarium prorsus vertitur: insitam immanitatem diu dissimulare non valens, quasi bestia indomita & immanis in omnes ordines grassatur: singulorum opes vt perdat rapit, ex contrarijs vitijs libidine, auaritia, crudelitate compositus & fraude. Qualia illa monstra fuerunt fabularum tegumentis priscis temporibus inuoluta, Geryones tricorporos in Hispania, Antæus in Libya, Hydria in Bœetia, Chimæra in Lycia: quibus pellendis liberandisque misera seruitute populis magnorum heroum industria, virtusque sudauit. Omnibus iniuriã facere, omnes prosternere tyranni quidem contendunt: sed precipue in diuites & probos homines tota ditione impetum faciunt: bonos quàm malos suspectiores habent, semperque his aliena virtus formidolosa est. Et cū medici è corpore noxia excernant succis salutaribus, illis meliores è republica pellere certum est. Vox enim tyrãni est: Quidquid excelsum est in regno cadat. quod aperta vi faciunt, aut industria secretisque criminationibus. Reliquos omnes exhauriunt, ne se commouere possint,

possint, noua indies vectigalia imperando, se-
 rendo lites inter ciues, bella ex bellis necendo.
 Præterea magna operamoles ingentes subdito-
 rum sumptu & gemitu extruunt. Vnde Pyrami
 des in Ægypto nate sunt, Olympi substructiones
 in Thesalia, vti Aristoteles est auctor. Et in diui-
 nis libris Nembrotus, qui primus tyrannidem in
 terris occupauit, eoque robustus venator dicitur,
 se muniendo subditisque extenuâdis excellam
 turrim magnis molibus & cæmentis ædificare
 Babylone est aggressus. Vnde Græcorum fabula
 nata creditur. Iolim Gigantes, vel Iouera è celo
 præcipitem deturbarent, in Macædoniæ campo,
 cui Phlegranomen est, montes motibus impo-
 sisse. auctor Philaster. Mitto Pharaonis fraude
 gentem Hebraicam, ne ad libertatem aspiraret,
 malis domitam coactamque suo sudore vrbes in
 Ægypto ædificare. Metuat tyrannus necesse est
 quos terret: & quos seruatorum loco habet, ab ijs
 ne exitium compareretur, diligenter caueat, su-
 blatis præsidijs omnibus, detractis armis, ne per-
 missis quidẽ suis vllas ingenuas artes, libero ho-
 mine dignas exercere, aut militaribus studijs
 robur corporis, confidentiam animi confirma-
 re. Timet quidem tyrannus, timet Rex: sed
 Rex subditis, ille sibi subditosque: ne videli-
 cet quos hostium loco ducit, ijopes & princi-
 patum

patum eripiant. Sic ciues congregari in vnum, in conuentus & collegia coire vetat, & omnino de republica loqui per inquisitiones occultas adempta loquendi libere, audiendique facultate, quod supremum in seruitute est. ne gemitum quidem in tantis malis liberum esse permittit. Sic cum ciuibus diffidat, in fraude præsidium ponit: amicitiam cum externis Principibus diligenter ambit, vt ad omnes casus paratus sit: satellites externos aduocat, quibus quasi barbaris fudit: mercenarium militem alit ciuibus diffusus, quæ magna calamitas est. Domitio Nerone Imperatore volitabât per fora, per domos, rura quoque & proxima municipiorum pedites equitesque permixti Germanis, quibus fidebat Princeps quasi externis, (ipsa Taciti verba retuli.) Tarquinius Superbus Romæ primus Regum, vt traditur, morè de omnibus consulendi senatû sustulit: domesticis consilijs rempublicam administrauit: bellum pacem, fœdera, societatesque per se ipse cum quibus voluit. iniussu populi ac senatus fecit diremitque. Latinorum sibi gentem maxime conciliabat, vt peregrinis quoque opibus tutior inter ciues esset. sic Lilius ait libro primo. Quin & primores Patrû in terfecisse affirmat, in eorum locum nullos legisse, quò cõtemprior paucitate is ordo esset: cognitiones rerum capi-

talium

talium sine consilijs per se solum exercuisse. que sunt omnia tyranni propria nota. Postremo rempublicam omnem inuertit, prædæ miseris modis habet nulla cura legum, quibus se solum arbitratur. & cum publice salutem consulere præse ferat, id agit ut ciues omnibus malis oppressi miseram vitam agant: singulos, vniuersos patrijs possessi omnibus iniuria pellit, ut in omnium fortunis solus dominetur. Plebe bonis omnibus euersa, nihil mali cogitari potest; quod non sit in ciuium calamitate.

An tyrannum opprimere fas sit. Cap. V I.

Ale est tyranni ingenium moresque celo æque ac hominibus inuisi. ut maxime felix esse videatur, flagitia in supplicium vertuntur. ut corpora verberibus, ita scelerata, libidine, metu prauus animus & conscientia laceratur. Quos celestis vindicta premit, in exitium urget, mentem, consiliumque eripit. Irritata multitudinis odio Principis quantæ sint vires, populi inuidiam rectoris exitium esse, multis exemplis tum antiquis tum recentibus explicare promptum est. Nuperque in Gallia monumentum nobile est constitutum: quo perspicitur quanti referat populam

E rium

rium animos pacatos esse, quibus non perinde
 ac eos poribus imperatur, insigne ad memoria
 ratque miserabile. Henricus eo nomine tertius
 Gallie Rex iacet manu monachi peremptus, me
 dicato cultro in viscera adacto, sed u spectaculu
 in paucis memorabile, sed quo Principes doceã
 tur impijs ausus haud impune cadere, Principu
 potentiam imbecillam esse, si reuerentia ab ani
 mis subditorum semel abscesserit. Parabat ille,
 quoniam prope carebat, fororuo Henrico Vin
 domiensi regnum relinquere, quamuis a tenera
 ætate prauis de religione opinionibus infecto,
 eoquẽ tempore diis deuoto a Pontificibus Ro
 manis, iureq; successionis spoliato: nunc mente
 mutata Gallie Regi Consilio indicato magna
 pars procerum re cum alijs Principibus comuni
 cata tum Gallis tum externis, pro salute patrie,
 pro religione sumunt arma, vadique auxilia con
 quirunt. Princeps Guisus, in cuius & familie vir
 tute spes & fortuna Gallie hac tempestate sita
 erant, Regum vltimates in eo quãd proposue
 runt inuicta sunt. Procerum conatus Henricus
 vindicare parans, Guisum perimendi certus Lu
 tetiam aduocat: & cum consilium non processis
 set furente populo atq; ad arma conceitato, ex ea
 vrbe rapim discedens, haud magno interualle
 simulat se ad meliora, cõsilia tractum publice
 de

de communi salute deliberare velle. Blasius, quæ
 vrbs Ligeri alluitur, cunctis ordinibus eius accitu
 conuenientibus, Guisum & Cardinalem eius
 fratrem securos perfidem conuentus in regia
 perimit: confictis tamen post eadem maiestatis
 criminibus, vt iure factum videretur: accusati
 nullo defendente, decretumque vt lege maiesta
 tis punirentur. capit alios, in his Borbonium
 Cardinalem, cui in affecta quamuis ætate, pro
 xima imperandi spes post Henricum destina
 batur iure sanguinis. Commouit ea res magnæ
 Gallia partis animos: multæque ciuitates Hen
 rico abdicato, pro communi salute publicè re
 bellarunt. Princeps Lutetia, cui opibus, amplitu
 dine, sapietia studijs nulla in Europa cõparatur.
 Verum motus plebis ad instar tofrentis est, ad
 breue tempus inflatur. Residente multitudi
 nis impetu, atque Henrico ad quartum ab vr
 be lapidem castra habente non sine spe eius
 vrbs vindicandæ, res propemodum deplora
 tas, vnus iuuenis audacia ad tempus breue certe
 recreauit. Iacobus Clemens nomine, in Heduis
 natus pago ignobili Serbona, in sui ordinis Do
 minicano collegio Theologiae operam dabat: cū
 cognito à Theologis, quos erat sciscitatus, tyran
 num iure interim posse, tum acceptis litteris ab
 ijs, quos ab Henrico voto in vrbe aut palam stare

odoratus erat, suppresso consilio, certus Regis perimendi in castra abiit pridie Kalen. Augusti salutis anno millesimo quingentesimo octogesimo nono. Nec mora, quasi arcana ciuium communicatus ad Regem continuo admissus, redditus quas afferebat, litteris in diem proximum sustentare iubetur. Ergo ipsis Augusti Kal. qui dies Petri Apostoli vinculis sacer est, sacris operatus ad Regem è lecto surgentem nondum plane vestitum eo aduocante ingreditur. Sermone vltro citroque habitis, cum prope accessisset, specie alias litteras in manus tradendi, cultro, quem herbis noxijs medicatum manu tenebat, supra vesicam altum vulnus inflixit: insignem animi confidentiam, facinus memorabile. Dolore Rex percitus, eodem cultro interfectoris oculum & pectus ferit, proditorem, parricidam in clamans. Irrumpunt aulici re insolita commoti: prostrato atque exanimi pleraque vulnera feritate & sauitia imponunt, nihil elocuto ac leto potius, vti ex vultu apparebat, quod re patrata cruciatus alios euaderet, quibus vt par esset veritus erat. simul suo sanguine patriæ communis & gentis libertatē redemptā, inter ictus & vulnera impense lætabatur scilicet. Cæso Rege ingens sibi nomē fecit. cæde cædes expiata, ac manibus Guisani Ducis perfide perempti regio sanguine

-stobo

s. B.

est pa-

est parentatum. Sic Clemens perijt eternū Gallia decus, vt plerisque visum est, viginti quatuor natus annos, simplici iuuenis ingenio, neque robusto corpore: sed maior vis vires & animum confirmabat. Rex nocte proxima in magna spe salutis, eoque nullis sacris procuratus, secunda hora post mediam noctem in illa Dauidis verba, Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea, extremū spiritum edidit: felix futurus, si cum primis vltima contexuisset, talemque se Principem praestitisset, qualis sub Carolo fratre Rege fuisse credebatur aduersus perduelliones copiarum bellicae dux: qui illi gradus ad regnum Poloniae fuit procerum eius gentis suffragio. Sed cesserunt prima postremis, bonaque iuuentae maior aetas flagitio obliterauit. Defuncto fratre reuocatus in patriam, Rexque Galliae renūciatus, omnia in ludibrium vertit: vt non alia causa videatur ad rerum fastigium sublatus, nisi vt grauiori casu praecipitaret. Sic fortuna seu vis maior ludit in rebus humanis. De facto monachi non vna opinio fuit. multis laudantibus atque immortalitate dignum iudicantibus, vituperant alij prudentiae & eruditionis laude praestantes, fas esse negantes cuiquam priuata auctoritate Regem consensu populi renūciatum, sacroque oleo de more delibutum

sanctumque adeò perimere, sit ille quamuis perditis moribus, atque in tyrānidem degenerarit. Quod multis argumentis exēplisque confirmāt. Quanta, inquit, Saulis Regis Iudæorum, antiquis tēporibus prauitas fuit, viteque & morum conditio quā profiligata? cuius mens malis incurisibus agitata, scelerum pēnis agentibus scilicet per interualla titubabat: eoque abdicato, Deo auctore, iura regni cū mystica vnctione in Dauidem translata erant. Iniuria tamen regnātem atque ad amentiam prolapsam & scelera, Dauid æmulus redactum in potestatem semel & iterum, violare ausus non est: cum iure possere videretur, siue imperio vindicādo, siue tuenda salute: quam is nullis prouocatus iniurijs & vitam auferre modis omnibus moliebatur, vestigijs innocētis insistentem in quancumque partem se daret. Neque ipse tantum inimico pepercit, sed Amalechitem adolescentem, qui victum in prælio & gladio proprio incumbētē, eius iussu quamuis, peremisse nunciauit, ferro interfecit quasi impium & temerarium: qui Principem Deo sacrum (id enim inunctionis cēremonia significat) violare ausus esset. Imperatorum Romanorum, tempore nascentis ecclesiæ immanitatem, cum exagitanda piōrum natione s̄uam carnificinā per prouincias exercerent, omnesq;

crucia

cruciatus in eorum corporibus confumeretur, quis vnquam ferro vindicandam coercendamque fore iudicauit: ac non potius patientia cum crudelitate, obsequio cum maleficio certadum? præsertim cum Paulus admoneret Dei voluntati resistere, quicūque magistratui resistit. Quod si Prætori quamuis iniquo temereque in aliquē irruenti, manus afferre non liceat, quāto minus Reges violare, sint quamuis perditis moribus: quos Deus & respublica in rerum fastigio collocauit, vt numinis instar à subditis haberentur, maiores conditione mortali. Deinde qui Principes mutare tentant, magnum sæpe malum reipublicæ accersunt: neque euertitur principatus sine graui motu, ipsis plerumque oppressis auctoribus. Plenæ sunt exemplis historiæ, referta vita communis. Quid enim Sichimitis profuit facta in Abimelechum coniuratio studio vindicandi, vt videri volebant, septuaginta fratres, quos is impie & immaniter peremerat ex impari quamuis matre natus, imperandi ambitione mala inductus, qua nullum est tertius malum? nisi vt vrbe æternum euersa (quod sal seminatus significabat) cuncti vno impetu perirent. Et vt antiquissima mittantur, quid Domitio Nerone sublato ciues Romæ profecerunt, nisi vt Othonem & Vitellium attraherent non

illoq

E 4

mino

minores reipublicæ pestes: nam ut minores strages essent, breuitate imperij factum est. Itaque consulunt, equum atque iniquum Principem ferendum esse, obsequio mitigandum imperium. Regum ducumque clementiã non in ipsorũ modo, sed etiam in subditorum ingenijs sitam esse. Quod non pauci existimãt Petro Castellæ Rege contigisse, Crudelisque cognomentum vulgò factum non tam ipsius culpa, quàm quod proceres intemperantes in omne fas nefasque auidi vindicandi iniurias, coercendi audaciam, necessitatem imposuissent. Sed ea est conditio rerum humanarum. Virtus modo infelix in vitio ponitur, ex euentis consilia ponderamus. Quã autem reuerentia erga Principes (sine qua quid est imperium?) cõstabit, si fuerit populis persuasum fas esse subditis Principum peccata vindicare: veris sæpe aut asimulatis causis reipublicæ tranquillitas, qua nihil est præstantius, turbabitur. Omnesque calamitates seditione facta incurrēt parte populi in partem armata, quæ mala qui non existimabit esse omni ratione vitãda, ferreus sit, communi aliorũ hominum sensu defectus. Sic disputant qui tyranni partes tuentur. Populi patroni non pauiora neque minora prælidia habent. Certe à republica, vnde ortum habet regia potestas, rebus exigentibus Regem in ius vocari posse,

posse, et si sanitatem respuat principatu spoliari. neque ita in Principem iura potestatis transtulit, vt non sibi maiorem reseruarit potestatem: quod vectigalibus imperandis, legibus in omne tempus constituendis consideramus, rem publicam semper retinuisse, vt nisi eius voluntate mutari ab antiquo nihil possit. de consensu, qualis esse debeat, non disputamus: sed populis tamen volentibus tributa noua imperantur, leges constituuntur: & quod est amplius, populi sacramento, iura imperandi quamuis hereditaria successoribus confirmantur. Præterea ab omni memoria consideramus, in magna laude fuisse quicumque tyrannos perimere aggressi sunt. Quid enim Thrasibuli nomen gloria ad cælum euexit, nisi graui triginta tyrannorum dominatu patriam liberasse? Quid Harmodii & Aristogitonem dicam? quid vtrumque Brutum? quorum laus gratissima memoria posteritatis inclusa, & publica auctoritate testata est. Multi in Domitium Neronem conspirarunt conatu infelici, sine reprehensione tamen, ac potius cum laude omnium seculorum. Sic Caius Chereæ coniuratione perijt monstrum horrendum & graue: Domitianus Stephani: Caracalla Martialis ferro ocubuit. Prætoriani Heliogabalum peremerunt, prodigium & dedecus imperij ipsiusmet sanguine expiatum piaculum. Quorum

imp

E 5

auda-

audaciam quis vnquam vituperauit, ac non potius summis laudibus dignam duxit? Et est communis sensus quasi quædam naturæ vox mentibus nostris indita, auribus insonans lex, qua à turpi honestum secernimus. Addas licet tyrannum bestię instar esse ferocis & immanis, qui quancumque in partem se dederit, omnia vastat, diripit, incendit, miserabiles strages edit vnguibus, dentibus, cornu. An dissimulandum iudices: & non potius laudes, si quis vitæ suæ periculo publicam incolumitatem redimat? Omnium telis exagitandum statuas quasi crudele monstrum terris incubans, neque lanienæ modum, dum vixerit, facturum? Matrem carissimam aut vxorem si in conspectu vexari videas, neque succurras cum possis, crudelis sis, ignauięque & impietatis reprehensionem incurras: patriam cui amplius quàm parentibus debemus, vexandam, exagitandam pro libidine tyranno relinquant? Apage tantum nefas, tantaque ignauia. Si vita, si salus, si fortunæ periclitandæ sint, patriam tamen periculo, patriam exitio liberabimus. Hæc sunt vtriusque partis præsidia, quibus attente consideratis, quid de proposita quæstione statuendum sit, explicare non erit difficile. Equidem in eo consentire tum philosophos tum Theologos video, eum Principem qui

qui vi & armis rempublicam occupauit, nullo præterea iure, nullo publico ciuium consensu, perimi à quocumque, vita & principatu spoliari posse. cū hostis publicus sit, malisque omnibus patriã opprimat, vereque & proprie tyranni nomen & ingenium induat: amoueat quacumque ratione, exuatque quam violenter occupauit potestatem. Quo merito Aiod muneribus in Eglonis Moabitarum Regis gratiam insinuatus eum peremit pugione in ventre confixo: popularesque suos dura seruitute eripuit, qua iam decē & octo annis premebantur. Nam si Princeps populi consensu aut iure hæreditario imperiũ tenet, eius vitia & libidines ferēde sunt eatenus, quoad eas leges honestatis & pudicitie, quibus est astrictus, negligat. Neque enim facile Principes mutādi sunt, ne in maiora mala incuratur, grauefque motus existāt, vti initio disputationis ponebatur. Si vero rempublicã pessundat, publicas priuatasque fortunas prædæ habet, leges publicas & sacrosanctam religionem contemptui: virtutem in superbia ponit in audacia atque aduersus superos impietate, dissimulandum non est. Attente tamē cogitandum quæ ratio eius Principis abdicandi teneri debeat, ne malum malo cumuletur, scelus vindicetur scelere. Atque ea expedita maxime & tuta via est, si publici conuētus
facul-

facultas detur, communi consensu quid statuen-
 dum sit deliberare: fixū ratumque habere quod
 communi sentētia steterit. In quo his gradibus
 procedatur. Monendus in primis Princeps erit
 atque ad sanitatem reuocandus. qui si morem
 gesserit, si reipublicæ satisfecerit, peccataq; cor-
 rexerit vitæ superioris, resistendum arbitror, ne-
 que acerbiora remedia tentanda. Si medicinam
 respuat, neque spes vlla sanitatis relinquatur, sen-
 tentia pronunciata licebit reipublicæ eius impe-
 rium detrectare primū. & quoniam bellū ne-
 cessario concitabitur, eius defendendi consilia
 explicare, expedire arma, pecunias in belli sump-
 tus imperare populis: et si res feret, neque aliter
 se respública tueri possit, eodem defensionis iu-
 re ac vero potiori auctoritate & propria, Prin-
 cipem publicum hostem declaratum ferro peri-
 mere. Eademque facultas esto cuicumque priua-
 to, qui spe impunitatis abiecta, neglecta salute
 in conatū iuuandi rempublicam ingredi volue-
 rit. Roges quid faciendum, si publici conuentus
 facultas erit sublata: quod sæpe potest continge-
 re. Par profecto, mea quidem sentētia, iudicium
 erit, cum Principis tyrannide oppressa republi-
 ca: sublata ciuib; inter se conueniendi faculta-
 te voluntas non desit delendæ tyrannidis, scele-
 ra Principis manifesta modo & intoleranda vin-
 dicari

vindicandi, exitiales conatus comprimendi: vt si
 sacra patria pessundet, publicosque hostes in pro-
 uinciam attrahat, qui votis publicis fauens eum
 perimere tentarit, haudquaquam inique eum
 fecisse existimabo. Quod satis ijs argumentis cō-
 firmatur, quæ posteriori loco aduersus tyrannū
 in hac disputatione sunt posita. Ita facti quæstio
 in controuersia est, quis merito tyrannus habeat-
 ur: iuris in aperto, fas fore tyrannum perimere.
 Neque est periculum vt multi eo exemplo in
 Principum vitam sæuiant quasi tyranni sint. ne-
 que enim id in cuiusquam priuati arbitrio poni-
 mus: non in multorum, nisi publica vox populi
 adsit, viri eruditi & graues in consilium adhi-
 beantur. Præclarè cum rebus humanis ageretur,
 si multi homines forti pectore inuenirentur pro
 libertate patriæ, vitæ contemptores & salutis: sed
 plerosque incolumitatis cupiditas retinet mag-
 nis sæpe conatibus aduersa. Itaque ex tanto nu-
 mero tyrannorum, quales antiquis temporibus
 extiterūt, paucos quosdam numerare licet ferro
 suorum perijsse: in Hispania vix vnum aut alte-
 rum. quamuis id subditorum fidei tribui debet,
 Principum clementiæ, qui imperium optimo iu-
 re acceptum modeste atque humaniter exercue-
 runt. Est tamen salutaris cogitatio, vt sit Princi-
 pibus persuasum, si rempublicam oppresserint,
 si vitijs

si vitijs & scæditate intolerandi erunt, ea conditione viuere vt non iure tantum, sed cum laude & gloria periri possint. Fortassis is metus aliquẽ retardabit, ne se penitus vitijs atque adulatoribus corrupendum tradat: frenos iniiciet furori. Quod caput est, sit Principi persuasum totius reipublicæ maiore, quam ipsius vnus auctoritatem esse: neque pessimis hominibus credat diuersum affirmantibus gratificandi studio: quæ magna perniciēs est. Dauidi (quod obijciebatur) interficiendi Saulem Regem idonea satis causa non erat, cum fuga tueri salutem posset: qua ratione Regem præsertim à Deo constitutum si perimeret causa tuendi se, impietas non reipublicæ amor fuisset. Neque enim tanta morū prauitate Saul fuit, vt subditos tyrannide opprimeret, diuinas & humanas leges inuerteret, ciues prædę haberet. Iura regni in Dauidem translata sunt quidem, vt defuncto succederet, non tamẽ vt viuo imperiũ vitamq; eriperet. Quid præterea, quod Augustinus contra Adimam, cap. septimo decimo noluisse ait occidere Saulẽ, licuisse tamẽ. De Imperatoribus Romanis laborare non est necesse. piorum sanguine & patientia ecclesię amplitudinis fundamenta ponebãtur ipsis orbis terrarũ finibus descripte: eo maiori miraculo quod oppressa crescebat, imminuta numero maiora capie-

capiēbat indies incrementa. neque vero eius rationibus eo tempore expediebat, ne hoc quidē omnia facere quæ iure & legibus erant concessa. Itaque nobilis historicus Sozom. lib. sexto, cap. secundo, militem, si quis forte Iulianum Imperatorem occidisset, vti eo tempore quidā accusabant, iure & cum laude fecisse ait. Denique motus reipublicæ vitandos iudicamus. ne latitia ob depulsum tyrannum breui luxuriet vanaque euadat, prouidendum: atque omnia remedia sanando Principe tentanda, priusquam ad extremum illud & grauissimum perueniatur. Quod si omnis spes est sublata, in periculum falus publica, religionis sanctitas vocatur: quis erit tam inops consilij, qui non confiteatur tyrannidem excutere fas fore, iure, legibus, & armis? Moueat fortassis ad extremum, quod à Patribus concilij Constantiensis sessione quintadecima reprobatum est, *Tyrannū posse & debere occidi à quocumque subdito non aperta vi modo, sed etiam per insidias & fraude.* Verum id decretū Romano Pontifici Martino quinto probatum non inuenio, nō Eugenio aut successoribus, quorū consensu conciliorum ecclesiasticorū sanctitas stat: eius præsertim quod nō sine ecclesiæ motu, tricipiti Pontificū dissidio de summo pontificatu contendentium celebratum fuisse scimus. Et erat Patribus

propo

propositum Hufsitaram licentiam frænare, reprobare placita existimantium, quocumque Principes crimine admisso, principatu cadere: posseque potestate, quam iniuria occupabant, à quocumque impune spoliari. Ac proprie Ioannis Parui Parisiësis Theologi vanitatem improbare animus erat, Ludouici Aurelianensis cædem à Ioanne Burgundo Lutetię factam, eo commêto excusantis, quasi tyrannum opprimere fas sit priuata auctoritate. Quod non licet præsertim violato iuramêto, vt ille fecit, neque expectata sententia superioris, si facultas suppetat videlicet: sic enim patres loquuntur. Hæc nostra sententia est à sincero animo certe profecta, in qua cū falli possim vt humanus, si quis meliora attulerit grãtias habeam. Quam disputationem verbis concludere placet Tribuni Flauij, qui conspirationis conuictus aduersus Domitium Neronem, interrogatusque cur sacramenti ad obliuionem processisset, *Oderam te, inquit, nec quisquam tibi fidelior militum fuit, dum amari meruisti. Odisse cœpi postquam parricida matris & vxoris, auriga & histrio & incēdiarius extitisti.* Animum militarem & validū. auctor Tacitus libro quintodecimo.

An liceat tyrannum veneno occidere.

Cap. VII.

Habet

Abet mens scelerata, nescio quos in-
 ternos carnifices: aut ipsa sibi consciē-
 tia tyranni carnificina est. etiam si nul-
 lus exterius aduersarius accedat, acer-
 bam omnem iucunditatem & vitæ licentiam ef-
 se, ipsa vitæ & morum prauitas facit. Quæ enim
 vitæ conditio & quam misera, barbam & capil-
 lum carbonibus incensis adurere tonsoris metu,
 quod Dionysius tyrannus faciebat? Quæ volup-
 tas erat ei qui serpentis in morem in arcam se con-
 debat quietis & somni tempore, vt Clearchus
 Ponticus tyrannus facere consuevit? Quis fru-
 ctus imperij Argiuo Aristodemo: qui pensili por-
 ta scalis additis detractisque se abdebat in cœna-
 culum? An maior infelicitas esse possit quã nulli
 fidere, ne amicis quidem & familiaribus? ad quem
 uis strepitum umbramque pauere, quasi tumultu
 concitato omniumque animis in eum irritatis?
 Miseram plane vitam, cuius ea conditio est vt
 qui occiderit, in magna tum gratia, tum laude fu-
 turus sit. Hoc omne genus pestiferum & exitiale
 ex hominum communitate exterminare glorio-
 sum est. Enimuero membra quædam secantur si
 putrida sunt, ne reliquum corpus inficiant: sic ista
 in hominis specie bestię immanitas, à republica
 tanquam à corpore amoueri debet ferroque ex-
 cindi. Timeat videlicet necesse est, qui terret:

nomini

F

neque

neque maior sit terror incussus quam metus susceptus. Non tantū præsidij in viribus, armis & copijs est quantum periculi in inuidia populari, unde exitium imminet. teterrimis nequitie atque ignaviae sordibus nobile portentum cuncti ordines amouere satagunt: auctisque indies odijs aut in apertam vim prorumpitur seditione facta, armisq; publice sumptis (spiritum quem naturæ debemus patriæ reddere præclarum, quomodo non pauci tyranni perierunt aperta vi) aut maiori cautione, fraude & ex insidijs pereunt, vno aut paucis in eius caput occulte coniuratis, suoque periculo reipublicæ incolumitatem redimere satagentibus. Quod si euaserint, instar magnorum Heroum in omni vita suspiciuntur: si secus accidat, grata superis, grata hominibus hostia cadunt, nobili conatu ad omnem posteritatis memoriam illustrati. Itaque aperta vi & armis posse occidi tyrannum siue impetu in regiam facto, siue commissa pugna in confesso est. Sed & dolo atque insidijs exceptum: quod fecit Aiod datis muneribus confictoque diuino responso propius accedens, remotis arbitris Eglonem Moabitarum Regem peremit. Est quidem maioris virtutis & animi similitudinem aperte exercere, palam in hostem reipublicæ irruere: sed non minoris prudentiæ, fraudi & insidijs locum captare, quod sine motu contingat

supra

minori

minori certe periculo publico atque priuato. Lau-
 doque Lacedæmonum institutum Marti bello-
 rum præfidi (vtri delusa antiquitas existimabat)
 gallo candido sacrificantium quidem, cum colla-
 tis vexillis victoria parta erat. cum autem ex infi-
 dijs aut astu hostes vincebantur, opimum taurum
 mactabant. quasi prudentia & ratione, qua homi-
 nes sumus, hostes vincere, exercitum incolumem
 seruasse præstantius sit, quàm viribus & robore,
 quibus à bestijs superamur: multo præterea effu-
 so suorum sanguine. Quæstionem tamé habet, an
 par facultas sit veneno herbisque lethalibus ho-
 stem publicum tyrânnumque (idém enim iudicium
 est) occidendi. quod ex me annis superioribus
 Princeps quidam in Sicilia rogauit quo tēpore in
 ea insula Theologiæ scholas explicuimus. Et sæpe
 factū scimus: neque putamus fore aliquem, qui cer-
 tus perimēdi, oblatam eius cædis facultatem negli-
 gens theologorum id arbitrio permittat, & ferro
 grassari malit: præsertim minori periculo maiori
 spe impunitatis: quò nihil de publica lætitia minua-
 tur hoste perempto, conseruatoque auctore & ar-
 chitecto publicæ libertatis. Nos tamé nō quid factu-
 ri sint homines, sed quid per naturæ leges conces-
 sum sit, despiciamus. & sane quid interest ferro aut
 veneno perimas: præsertim cōcessa dolo & fraude
 agendi facultate. extantq; multa exēpla antiqua &

recenti memoria hostium peremptorum eo mor-
 tis genere. Est quidem difficile Principi venenum
 temperare, aulae ministerijs septo, praeterea epulas
 explorare gustu solito. regia fortunae molem ar-
 cemque percurrere arduum. Sed si occasio op-
 portuna offeratur: quis erit tam acuto ingenio, tam
 perspicaci, ut inter utrumque genus mortis discre-
 pare contendat? Equidem non negabo his argu-
 mentis magnam vim inesse; foreque qui ijs inducti
 rationibus id genus mortis approbet quasi iuri &
 equitati consonum, ijs quae dicta sunt consentaneum;
 summisso non modo sicario sed etiam venenari-
 o tyrannum seu publicum hostem iure opprimi. Nos
 tamen de nostris moribus sublatum videmus, quod
 Athenis atque Romae frequens antiquis temporibus
 fuit, rerum capitalium conuictos hominum medica-
 mento tollere. Nimirum crudele existimarunt, atque
 a Christianis moribus alienum, quantumuis flagi-
 tium coopertum eo adigere hominem, ut sibi ipsi ma-
 nus afferat pugione in viscera adacto, aut lethali ve-
 neno in cibo aut potu temperato. perinde enim
 est, neque minus humanitatis legibus, iurique na-
 turae contrarium: quo in vitam suam saevire vetan-
 tur omnibus. Negamus ergo hostem, quem fratrem
 de dedimus periri posse, veneno interfici iure.
 Quid enim refert prudenti an ignaro propine-
 tur: cum interfecto non possit ignorare quo mortis
 genere

genere vtatur nimirum naturæ legibus contra-
rio, ad auctorem redit sceleris per ignorantiam
commissi culpa. Quid Labano profuit Iacobo ge-
nero pro Rachele, quam duxerat, Liam ignarò
quamuis substituiffe? quid alijs ad innocentiam
imprudèntia eorum qui ipsorum fraude decepti
peccarunt? Et est naturæ vox communis hominũ
sensus vituperantium si quis in alios quantumuis
hostes veneno grassetur quo nomine Carolus Vas-
conum Rex cognomèto Cruclis passim accusa-
tur quasi veneno multorum Principũ salutem ap-
petiuisset, summissis adeo venenarijs, Regis Galli,
Ducum Burgundi, Bituricensisque, atque Fuxen-
sis Comitibus. Quæ siue vera siue simulata, quod ma-
gis credere iuuat, in vulgus iactata insanum, quan-
tam illi apud vtramque gentem Gallos atque His-
panos inuidiam conflare, quantam infamiam?
Ergo me auctore neque noxium medicamentum
hosti detur, neque lethale venenum in cibo & po-
tu temperatur, in eius perniciem. Hoc tamen tem-
peramento vti in hac quidem disputatione lice-
bit, si non ipse qui perimitur venenũ haurire co-
gitur, quo intimis medullis concepto pereat: sed
exterius ab alio adhibeatur nihil adiuuante eo qui
perimendus est, nimirum cum tanta vis est vene-
ni, vt sella eo aut veste delibuta vim interficiendi
habeat. Qua arte à Mauris Regibus inuenio sæpe

alios Principes missis donis veste pretiosa, lin-
 teis, armis, ephippijs fuisse oppressos: fama que fre-
 quenti vulgatum est Henrico Castellæ Regi Va-
 letudinario, malo fuisse ocreas elegantes à duce
 quodam Mauro dono oblatas. Ex quo enim eas
 induit, pedibus veneno infectis scilicet, ad finem
 vitæ aduersa valetudine afflictus est. Sic à Phu-
 tensi Rege vestis missa purpura auroque rigens
 Iucepho Granatæ Regi, intra trigesimum diem
 necem attulit. fides confirmata noxio veneno ve-
 stem eam fuisse infectam, cum membra præ sanie
 dilapsa carne diffuerent. Quod Mahomadi Gui-
 dixensi scilicet, Regi Granatensi, tempore Hen-
 rici tertij Castellæ Regis cõtigisse fama tenuit: in-
 terula medicata perijsse. Ferdinandus Garfia ab-
 iurata superstitione Maurica noster omnia hæc
 ad Ferdinandum Principem conscripsit, eum qui
 postmodû Aragonius Rex fuit, litteris admonēs
 in donis Mauricis magni pretij à Iucepho Grana-
 tensi Rege ad eum missis, cauere insidias, me-
 tueret Mauros specie amicitiaë plerumque falla-
 ces. Male faciunt profecto qui specie beneuolen-
 tiaë fallunt, perniciemque comparant nullo male-
 ficio prouocati, aut post inimicitias reconciliata
 gratia, scedere sincere facto. Sed tyrannus tamen
 ciues nisi mutanti reconciliatos sperare non de-
 bet, metuere etiam ferentes dona: in eius vitam
 grassari

grassari quacumque arte concessum. ne cogatur tantum sciens aut imprudens sibi conscire mortem: quod esse nefas iudicamus veneno in potu aut cibo quod hauriat qui perimendus est, aut simili alia re temperato. de quo erat suscepta disputatio.

Reipublicæ an Regis maior potestas sit.

Cap. VIII.

Ravis disputatio sequitur multiplex, impedita: eo maioris laboris & molestiæ, quod nullis vestigijs tritam ingredimur viam. Ea est, Regis ne maior auctoritas sit, quàm vniuersæ reipublicæ cui præficitur. Locus lubricus & periculum ne assentari Principibus voluisse, aut offendere non esse veritos videamur, eos penes quos vitæ & necis potestas est: pari vtrumque vitio pro alterutrâ parte sententia pronunciata, exigua spes proficiendi. Frangas enim citius quàm corrigas quæ tempore induerunt. næuos nostros & cicatrices amamus, amareque alios cupimus. Leuis animi & ambitiosi alterû esset: in altero nota temeritatis & demetiæ. Tentandum est tamẽ, quoniam nulla re grauius in rempublicam peccatur, quàm augenda minuendaue Principis auctoritate. Maximam quidem partem constituenda republica, legibus promulgãdis

F 4

quasi

quasi suo iure fortuna sibi vendicat: populus saepe non delectatur aliquo & sapientia ducitur, sed impetu animo utitur & quadam temeritate, quo circa sapientes ea quae populus fecisset ferenda, non saepe laudanda iudicant. Me tamen auctore, quando Regia potestas, si legitima est, à civibus ortum habet, ijs concedentibus primi Reges in quaque republica in rerum fastigio collocati sunt: eam legibus & sanctionibus circūscribent ne sese nimia efferat, luxuriet in subditorum perniciem, degeneretque in tyrannidem. Quod inter Graecos olim Lacedaemones fecerunt Regi tantummodo dantes belli curam, atque sacrorum procuratoriam. auctor Aristoteles. Idem recentiori memoria in Hispania Aragonij praestiterunt, studio tuendae libertatis acres & incitati, neque ignari à parvis initijs multum imminui iura libertatis. Medium itaque magistratum crearunt, tribunitiam potestatis adinstar (vulgò hoc tempore Aragoniae Iustitia dicitur) qui legibus, auctoritate & populi studijs armatus regiam potestatem certis habitenus finibus inclusam tenuit. ac proceribus praesertim erat datum ut fraudi non esset, si quando inter se consilio comunicato per causam tuendarum legum, defendendae libertatis, in scio Rege conventus haberent. In ijs gentibus & si quae sunt similes, maiorem republicam quam Regum aucto-

Itaque

41

ritatem

ritatē esse nemo dubitabit. alioqui quomodo nisi maior esset, frānare eorum potentiam posset, ob-
 sistere voluntati? In alijs prouincijs, vbi minor po-
 puli auctoritas est, Regum maior: an idem iudiciū
 sit, & an rebus cōmunibus id expediat, conside-
 randum est. Plerique omnes Regem rectorē rei-
 publicæ & caput esse concedunt, rebus gerendis
 supremam & maximā auctoritatem habere, siue
 bellum hostibus indicendum sit, siue iura subditis
 in pace danda. neque dubitant maiorem vnus
 quā singulorum tum ciuium tum populorum
 imperandi potestatem esse. Idem tamen si respu-
 blica vniuersa aut qui eius partes gerunt, viri pri-
 marij ex omnibus ordinibus delecti in vnum locū
 sententiamque conueniant, negant pari iubendi
 auctoritate Regem fore. Quod experimento cō-
 probatur in Hispania, vectigalia imperare Regem
 non posse populo dissentiente. Utetur quidem ille
 arte, præmia ciuibus ostentabit, nonnūquam ter-
 rores pertrahendis cæteris in suam sententiam: so-
 licitabit verbis, spe, promissis (quod an recte fiat
 non disputamus) sed si restiterint tamen, eorum
 potius iudicio quā Regis volūtati stabitur. Idem
 de legum sanctione iudicium esto: quæ auctore
 Augustino. d. quarta. c. in istis, tunc instituuntur
 dum promulgantur, firmantur, cū moribus vten-
 tium approbantur. Neque aliud fortassis sentien-

dum, cum successor ordinum sacramento designandus est: præsertim si nulla Principis prole, nullisque cognatis, ex alia familia sumendus sit, cuius ex partes erunt, non Principis tantum. Præterea Regem prauis moribus rempublicam vexantem, atque in apertam tyrannidem degenerantem cõprimere eadem respublica quæ possit, principatu & vita, si opus sit, spoliare, nisi maiori potestate penes se retenta, cum Regi suas partes delegauit? Neque fit verisimile sua se ciues vniuersos penitus auctoritate spoliare voluisse, transferre in alium sine exceptione, sine consilio, rationeque: quod necesse nõ erat, effecisse, vt Princeps corruptioni obnoxius & prauitati, maiorem vniuersis haberet potestatem: fetus parente, riuus origine esset præstantior. Et quis sentiat reipublicæ cui maiores vires sunt, maioresque copix quã Principis quantavis potestate nitatur, non etiam maiore si dissentiat, auctoritatem fore. Video tamẽ non deesse viros eruditionis opinione præstantes, qui seculus statuunt: Regem non singulis modo ciuibus, sed etiam vniuersis maiorem esse, his argumentis. Quoniam alioqui regius principatus popularis potius esset: quando summa rerum penes multos atque adeo penes omnes ciues manet. Quod ea sententia suscepta, liceret à Regis sententia ad rempublicam prouocare. quæ libertas si suscipi-

tur

tur, magna esset rerum omnium confusio, magna iudiciorum perturbatio. neque est existimandum minorem habere Regem in prouincia potestatem, quam habeat paterfamilias in domo, Regis adinstar vniuersæ familiæ præpositus, vt Aristoteles ait. Idem sentiendum de singulis regulis si cum subditis sibi populis comparentur: de Episcopis non singulis in diocesi, sed vniuersis præstare auctoritate, viribus, maiestate. licetque multis exemplis alijs rem hanc illustrare quamlibet copiose: sed genus ipsum apparet. Præterea cum negare nemo possit, quin respublica supremam & maximam potestatem possit sine exceptione Principi deferre: quid prohibet id factum concedere, quo maior esset auctoritas imperandi, maior populis obsequij necessitas, minor rebellandi facultas: qua re salus omnium & tranquillitas publica continetur? Maiestas imperij quid aliud quam salutis vniuersorum tutela est? Sic disputant qui regiam potestatem amplificare volunt: neque vllis finibus circumscribi permittunt. Est autem perspicuum, id institutum in quibusdam gentibus vigere, vbi nullus est publicus consensus, numquam populus aut procures de republica deliberaturi conueniunt: obtemperandi tantum necessitas vrget, siue equum siue iniquum Regis imperium sit. potestas nimia proculdubio, proximeq; ad tyranni

tyrannidem vergēs, qualem inter gētes barbaras
 vigere Aristoteles affirmatum reliquit. Nec mi-
 rum cum robore corporis, sine consilio, sine pru-
 dentia ad seruitutem nati sint quidam: Principū
 imperium quamuis graue volentes nolentes fe-
 runt. Nos hoc loco non de barbaris, sed de princi-
 patu qui in nostra gente viget & vigere equum
 est, deque optima & saluberrima imperādi forma
 disputamus. Ac primū libenter dabo, regiā po-
 testatem supremam in regno esse ijs rebus omni-
 bus, quæ more gentis, instituto, ac certa lege Prin-
 cipis arbitrio sunt permixtæ: siue bellum gerendū
 sit, siue ius dicendum subditis, siue duces magistra-
 tusque creandi: maiorem non singulis modo, sed
 vniuersis habebit potestātē, nullo qui resistat aut
 facti rationē exigat. Quod moribus populorum
 ferme omnium fixum videmus, ne à Rege consti-
 tuta retractare cuiquam liceat, aut de illis discep-
 tare. Credam tamen, in diuerso quamuis genere,
 maiorem reipublicæ quàm Principis esse auctori-
 tatem, modo vniuersæ in vnam conspirantis sen-
 tentiam. Certè tributis imperandis, abrogandisue
 legibus, ac præsertim quæ de successione in reg-
 no sunt, mutandis, resistente multitudine impar-
 vnus Principis auctoritas sit. & si quæ alia gentis
 moribus vniuersitati reseruata haudquaquā Prin-
 cipis in arbitrio posita sunt. Postremo, quod caput
 est

est, Principis malo coeroendi potestatem in repub-
 lica residere: si vitijs & improbitate infectus sit,
 ignotansque verum iter gloriae, metui a ciuibus
 quam amari malit: in metuque pauentibus & percul-
 sis imperate, iniustiam facere pergat factus tyran-
 nus: Appellatio ad rem publicam sublata est (quod
 tamen ius ab Aragonijs retinetur) duplici de cau-
 sa. quod Regis suprema potestas sit priuatis liti-
 bus diiudicandis: ratioque excogitanda erat scele-
 ribus vindicandis, finiendis litibus, ne sine modo
 immensum progredierentur. Quis vero populare
 imperiũ effici dicat republica prelata, cum rebus
 gerendis, singulisque reipublicae partibus admini-
 strandis nulla potestas populo relicta sit, nulla pro-
 ceribus? De patrefamilias, regulis, Episcopis labo-
 rare non attinet. de primo, quonia subditis vt ser-
 uis principatu despótico praest. Rex ciuibus civili
 atque libero principatu. duos alios subditis prefer-
 re vniuersis nihil impedit, cum maior potestas in
 republica, nempe Regis aut Pontificis Romani sit:
 quas, si quid illi peccauerint, meliori censura corri-
 gatur. Regem sanare quis posset, si res publica peni-
 tus in ordinem redigatur. Et quoniam de Roma-
 no Pontifice mentio incidit, ne eius quidẽ auctori-
 ritas quamuis diuinæ proxima (quo alij argumen-
 to vtuntur) moueat, vt Regibus in vniuersam rem
 publicã auctoritas maxima sine exceptione detur.

aniger

multi

multi enim viri prudentes & graues eruditione maxima, Pontifices Romanos ecclesie vniuersa subijciunt in conuētu generali de religione & moribus deliberati certe, iure aut iniuria non disputo, sed subijciunt tamen, regie potestatis adinstar. qui secus faciunt & iudicant, pontificiam potestatem vniuersis praeferentes, eorum sententia cum è regie potestatis conditione impugnatur reipublica subiecta, facto discrimine euadunt: regiam potestatem à republica ortam illi iure subdi: pontificiam Deo, quem vnum auctore habet à Christo, dum esset in terris, Petro & successoribus delegata sacra iurisdictione in totum orbem terrarum: siue mores populorum castigandi sint, siue statuen- dum quid de religione rebusq; diuinis sentiamus. Ex qua responsione efficitur plane in Pontificum auctoritate dissidentes in regia conspirare, minorem reip. potestate esse. Quod si pergas curiose rogare, sit ne in arbitrio reip. plenam sine exceptione potestatem, de qua disceptatio est, sibi auferre, Principi dare? Equidem non magnopere contendam, neque in magno ponam discrimine vtrouis modo sentiat: modo illud concedatur imprudenter facturam reipub. si dederit. Principem temerarie accepturum, per per quod subditi è liberis serui euadant, principatus ad salutem datus, degeneret in tyrannicam. Qui tum demum

regius

regius est, si intra modestiæ & mediocritatis fines se contineat: excessu potestatis, quam imprudētēs indies augere satagunt, minuitur penitusque corripitur. Nos stulti maioris potentię specie decepti dilabimur in contrarium, non satis considerantes eam demum tutam esse potentiam, quæ viribus modum imponit. Neque enim ut in diuitijs, quo amplius augentur, eo locupletiores euadimus, ita in regio principatu contingit, sed cōtrarium. cūm Princeps volentibus debeat imperare, ciuium beneuolentiam colligere, eorum commodis seruire: imperio exacerbato & Regis beneuolentiã exuet, & potestatem imbecillitate mutabit. Recte & sapienter Theopompus Lacedæmonum Rex recēs ad frānandā Regum licentiam Ephoris cōstitutis in ea vrbe Tribunorū adinstar, domum inter populi plausus reductus vxori conuitio expostulati, dicentique, *Tuo factō imminutum imperium filijs relinques: Minus, inquit, sed magis stabile.* Principes enim felicitati frānos imponētes se, illam, subditos facilius regūt. obliti humanitatis & modestię, quo altius conscendūt, grauiori casu præcipitant. Hoc maiores nostri prouidētes viri prudētēs periculū, ut Reges continerēt intra modestię & mediocritatis fines, ne se nimia potestate efferrent, vnde publica pernicies existeret, multa sapienter sanxerunt atque præclare. In his quam prudenter, quod nihil

nihil maioris rei sine voluntate procerū & populi
 sanctum esse voluerūt: eoque consilio delectos ex
 omnibus ordinibus ad conuētus regni, Pontifices
 tota ditione, proceres, & procuratores ciuitatum
 euocare moris erat. quod hoc tempore in Arago-
 nia alijsque prouincijs retentum, vellem nostri
 Principes reponerent. Cur enim maiori ex parte
 antiquatum in nostra gente est exclusis proceri-
 bus & Episcopis, nisi vt sublato cōmuni consensu,
 quo salus publica continetur, Regis ad arbitrium,
 & ad paucorum libidinem res publicę & priuatę
 vertatur? Homines priuatos, quales procuratores
 vrbium sunt, qui soli hac tempestate supersunt,
 donis speque corrumpere conqueritur populus
 passim: præsertim non iudicio delectos, sed fortis
 temeritate designatos, quæ noua corruptela est,
 argumentum reip. perturbatę. quod prudentiores
 dolent, mutire nemo audet. Sed rebus tranquillis
 de tempestate cogitandum, ne incautos procella
 opprimat. vt mirum non sit conuulsis tantis reip.
 præsidijs gemere prouinciales: multas calamitates
 & graues quasi facto agmine Indies incurrere: ne
 que amplitudini imperij successus respondere bel-
 lo paceque, multis implicari malis. Deinde reip.
 auctoritas ne sine viribus inanis sit, nō minori pru-
 dentia prouisum est vt reip. capita magnas opes
 magnamque potentiam haberent, ampla ditione

data

data

data multis oppidis & arcibus, non modo regni proceribus, sed etiam Episcopis & sacerdotibus quasi custodibus publicæ salutis, vti reip. amor & ordo sacratus exigit: quod rerum euentus comprobauit iustitiæ eos cultores & religionis patrię vindices saepe extitisse: futuros terrori sperandum meritò, ne quis se audeat in publicam perniciem cõ mouere. Errant & grauissime errant quicumque viris sacratis statuunt ditiones & oppida auferenda, quasi pondus inutile & sacrato ordini minime conuenientem curam: non considerantes videlicet, salutem reip. constare non posse nobilissima eius parte debilitata: Episcopos non ecclesiarum modo capita sed primas reip. partes esse, Principesque. Quod institutum qui mutare contendunt, fundamenta omnia conuellunt libertatis, salutis, principatus. & credam potius, si salui esse velimus, addendum ad auctoritatem, ampliori ditione augendos, firmissimas arces credendas. Quid enim an in vno capite salus publica, religionis sanctitas, cunctorum fortune periclitentur, inter continuos aulae plausus, assentatorum turbani, immodicas voluptates vix sui compote, certè obnoxio periculis multis ne corrumpatur vitijs atque prauitate? An sacrato ordine debilitato profanis hominibus, quales in aula Principis viuunt, rerum, religionis, reipublicę arbitriũ permittemus?

G

Hor-

Horret animus quanta impendeant mala ex hoc fonte cogitare. Sapienter Aristoteles vt multa, reip. non tantum maiorem auctoritatem esse voluit, sed vires etiam firmiores. cuius verba ex Grecis Latina facta adscribere placuit. *Questionis & illud est, habere Rex debeat circa se vires, quibus malo cogere inobedientes valeat, aut quo pacto exercebit imperium? Si enim habeat potestatem legibus constrictam, vt nihil ex voluntate sua faciat, sed ex prescripto legum, necessariae sibi erunt vires, quibus leges tueri queat. forsitan conueniat huiusmodi Regem vires habere, sed tantas quibus singulis & compluribus potentior sit, multitudine vniuersa impotentior. Sic antiqui custodias temperabant, cum aliquem ciuitati praefecissent, quem Aesymnetam vocitabant, vel tyrannum. Et cum Dionysius peteret satellites custodiae causa, quidam Syracusanis tot esse custodes dandos consuluit. Haec Aristoteles. Quanta vero esset reip. maiorum tempore auctoritas, quanta nobilitatis, vnius rei exemplo si notauero, finem faciam. Obsidebat Alfonso Castellae Rex eo nomine octauus in Celtiberis Concham locis praeruptis sitam urbem, firmissimum ea parte Mauricæ ditionis propugnaculum. Pecunia in stipendiū non erat, eoque com meatu inopia. Rex Burgos festinat. In gentis conuentibus petit, vt quoniam populus vectigalibus fessus esset, bello sustentando*

inge-

ingenua conditione homines per capita quinos
 mariauedinos aureos in regium ærarium inferrēt.
 Delendi nominis Maurici opportunitatem non
 esse prætermittendam. Auctor consilij Dieghus
 Harus Cantabrię regulus. ijs conatibus Petrus La-
 ræ Comes obfistit: contractaque nobilium manu
 è conuentu discedit armis tueri paratus partam
 larmis & virtute à maioribus immunitatem: ne-
 que passurum affirmans nobilitatis opprimendæ
 atque nouis vectigalibus vexandæ ab eo aditu ini-
 tium fieri. Mauros opprimere non esse tanti, vt
 grauiori seruitute reimp. implicari sinant. Rex pe-
 riculo permotus ab ea cogitatione destitit. Pe-
 trum nobiles consilio communicato quotannis
 conuiuio accipere decreuerunt, ipsum & poste-
 rior, nauaræ operæ mercedem, rei gestæ bonæ po-
 steritati monumentum, documentumque, ne
 quauis occasione ius libertatis imminui patian-
 tur. Sit ergo fixum reip. saluti consulere, Principū
 auctoritati, qui regiū principatū in ordine retinet
 certis finibus cancellisque descriptum: labefactare
 vtraque quicumque sine modo volunt efferri vani
 loqui, assentatores, fallaces: quorū in aulis Princi-
 pū magnus numerus visitur, opibus, gratia & au-
 thoritate pollēs. Quę pestis semper accusabitur, &
 semper erit.

Princeps non est solutus legibus. Cap. IX.

ousini

G 2

Magna

Agna atque excellenti Principes po-
 testate intra modestie fines continere
 ardua res est: suadere difficile, ne bo-
 noru affluentia corrupti & vanis auli-
 corum sermonibus inflati, ad dignitatis suae statu,
 maiestatis amplificati onem pertinere putet auge-
 re opes & potentia, neque imperio cuiusquam ob-
 noxios se esse videri. Cum contra res habeat. nihil
 enim regias opes magis confirmat quam mode-
 stia: si fixum fuerit animo atque intimis medullis
 impressum, ita Principes imperare vt seruiant, consi-
 liorū & vitae positurū rationē, primum Deo, cuius
 nutu sola terrarū gubernantur, imperia stabiliuntur
 caduntq;: deinde pudori atque honestati: quibus
 bonis & diuinū praesidiū promeremur & hominū
 beneuolētia cōciliatur ijs, penes quos rerū arbitriū
 est. populari etiā ciuium opinioni seruiendū est, ac
 frequēter cogitandū, quid fama post sexcentos ne-
 pe annos locutura sit. & est magni animi secundū
 caelestia ad immortalitatē nominis aspirare. Con-
 tēptu famē cōtēnuntur virtutes: optimaq; ingenia
 altissima cupiunt: humili homines animo, quia dis-
 fidūt, praesentibus cōtēti de futuro nō curāt. Quod
 intelligentes primi mortales, Principes fato fun-
 ctos, quoru praclarā in rēp. merita extabāt, celo ad-
 scribere soliti erāt, dicare tēplis. stulte, inquis, & ina-
 niter. quis id negat: praesertim cū id institutū nō ab

angalM

infano

infano initio susceptum in eam amentiam dege-
 nerarit, vt perditis luxu & vitijs Principibus diui-
 nitatem etiam darent mortuis, viuentibus. sed in
 ea tamen prauitate satis elucet, ad excitandos ad
 virtutem posteros, laudes priorum valere mul-
 tum: amore famæ virtutes ali, æquitatis studium.
 Postremo sit Principi persuasum, leges sacrosan-
 tas, quibus publica salus stat, tum demum fore sta-
 biles, si suo ipse eas exemplo sanciat. Ita ergo vitã
 instituat, vt neq; se neque quemquam alium plus
 legibus valere patiatur. Cùm enim fas iusque legi-
 bus contineatur in omni vitæ parte, qui leges vio-
 lat ab æquitate distcedat, & à probitate necesse est.
 quod nulli conceditur, Regi multo minus: cuius
 cura & potestas equitate sancienda, vindicãda pra-
 uitate consumitur: eoque curæ imperandi & cogi-
 tationes referendę sunt. Licebit quidem Regibus,
 rebus exigentibus, nouas leges rogare, interpreta-
 ri veteres atque emollire: supplere si quis euentus
 lege comprehensus non est. pro suo tamẽ arbitra-
 tu leges inuerrere, ad suam libidinem & commo-
 dũ referre quæ agit omnia, nulla moris patrij insti-
 tutorumue reuerentia, proprium tyrannorũ esse
 vitium credat: neque in legitimos Principes cade-
 re ita se gerere, vt legibus solutam potestatem ob-
 tinere & exercere videantur. Iam quantum illud
 est, subditos velle obsequentes habere, probitate

conspicuos: ipsum vitæ licentia impudicitiam im-
 probitatemque sancire: credunt enim homines
 magis exemplis quàm legibus, & genus obsequij
 putatur Principum studia imitari, siue praua illa
 sint siue salutaria. Ineptus Princeps qui edicta sua,
 maiorum leges verbis figit modo, vitiorũ licentia
 destruit, funditusque conuellit. Quid vero quod
 Princeps non maiorẽ potestatem habet quam vni
 versus populus, si principatus popularis esset, aut
 quã viri primarij, si potestas vniuersa ad eos esset
 deuoluta: quã principatus formã Aristocratiã Græ-
 ci dixerent. non ergo se magis liberũ putet a suis legi-
 bus, quã singuli populares aut proceres ab ijs essent
 exempti, quas pro iure arreptæ potestatis ipsi san-
 xissent. Præsertim cum plures leges non à Princi-
 pe latæ sint, sed vniuersæ reip. volûtate constitutæ;
 cuius maior auctoritas iubendi vetandique est, ma-
 ius imperium quam Principis, si vera sunt quæ su-
 periori disputatione posuimus. Atque ijs legibus
 non modo obedire Princeps debet, sed neque eas
 mutare licebit, nisi vniuersitatis consensu certaq;
 sententia. quales sunt leges de successione inter
 Principes, de vectigalibus, de religionis forma.
 Non se Zaleucus Locrensis, nõ Charõdas Tyrius
 legibus solutos putabãt. quorũ prior quidem adul-
 terio à filio patrato, remittentibus quamuis poenã
 ciuibus, qua adulteri luminibus priuabantur, suo
 prius

prius deinde filij oculo eruto, nobili tēperamento humanitati & proceribus satisfaciens, legum auctoritatem sanxit. Charondas autem cū legem tulisset, ne quis cum ferro in conuentum ingrederetur, cūque ex agro veniens repente concione aduocata gladium non deposuisset, legis admonitus in districtum ferrum incubuit. His præceptis & exemplis imbutus Princeps, omnibus præstet probitatis & modestiæ specimen: & quam a subditis obedientiam exigit, legibus ipse exhibeat: patriæ mores amet & instituta: haudquaquam in externos ritus & insolentes degeneret. patrio cultu, vestituque & vocibus delectetur: quod est regiæ grauitatis & constatiæ, deinde amoris in patriam certissimum argumētum. neque sibi licere quidquam putet, quod si populares imitarētur, legum & patriæ consequeretur interitus. Aulicorum voces certissimam pestem arbitretur, qui placendi studio Regem prædicant legibus & patria maiorem potestatem habere: quæcumque publice & priuatim à subditis possidentur vnum eorum dominum esse: ex eius arbitratu pendere vniuersa, in eoque ius omne versari, vt Principis voluntati seruiatur. Quod Thrasymachus Chalcedonius affirmabat Principum vtilitate & libidine, ius æquitatemque definiens. Magorum pudendam vanitatem auerfetur, eorum qui Cambyfi Persæ

sororem, quam perditæ amabat, sibi cōnubio iun-
 gere volenti, quærentique ex eis, vtrum legibus id
 facere liceret: negarunt primum communi apud
 Persas esse iure concessum: extare tamen legē quæ
 decerneret, Regibus licere quidquid liberet: ea le-
 ge matrimonij illius licentiam Regi permitti, quæ
 erat alijs omnino præcisa. O homines ad seruitu-
 tem natos. Ne Anaxarchum quidem audiat, Ale-
 xandrum, cū interfecto Clito in summo luctu
 iaceret, his verbis erigētem. Num ignoras o Rex,
 Themim atque iustitiā a siedere Ioui, vt quidquid
 illi cordi fuerit, confestim sanciant, nimirum Regi-
 bus, interpretabatur, ius & fas esse quod facere col-
 libuisset. neque alio Romanus senatus populusq;
 respexit, cū Augustum decreto sanciuisset legibus
 solum fore. Nam armis & potentia Cæsaris op-
 pressa resp. nihil aliud quàm timere, dissimulare,
 assentari valens, quid mirum si omnis multitu-
 do insolito metu pressa in vnus adulationem con-
 celsit? Sed ita tamen legibus Principem soluit, vt
 eodem decreto tyrānum esse decerneret. Fuit ille
 quidē natura clemens atque benignus: qui tamen
 tyrannum fuisse negauerit, mente careat necesse
 est. Tyrannus est enim qui imperat inuitis, qui at-
 mis reip. libertatem opprimit, qui non populi uti-
 litati præcipue seruit, sed suum emolumentum &
 arrepti imperij amplificationem respicit: quæ in
 Cæsa-

Cæsarem, Augustumque conuenire omnia, quis erit tam cæcus qui non intelligat? At ridiculum esse ais, qui opibus & potètia cæteris præstat, eum legibus velle subijcere, iure exæquare alijs: nam lex æqualitatem sancit: quid enim aliud est æquitas: inter eos ergo qui omni ex parte sunt inæquales habere locum non potest. Quam ob causam Athenis susceptum erat, vt viros præ cæteris excellentes exilio mulctarèt, quem Ostracismũ dixere. Iniquum nimirum existimabant legibus eos cum cæteris exæquare: exitiale reip. si essent in ea, qui plus priuatim quàm publice leges possent. Deinde ineptũ videri ais, illigare legibus quem metu supplicij & iudiciorum coercere non possis, arma nimirum tenentem, omnibus præsidijs septum. frustra enim leges sint, nisi maioris potestatis metu stabiliantur. Postremo multæ sunt leges quæ ita multitudinem cõstringunt, vt in Principem nõ conueniant: certè quæ sumptibus modum ponũt, cultus modestiam, vestium genus præscribunt, arma detrahũt popularibus. Verum id est: neque ita amentes sumus, vt Reges in fastigio collocatos de gradu deijcere, in turbamque mittere conemur. Non ea nostra mens est legibus omnibus sine discrimine Principem esse subiectum, sed quæ sine maiestatis sugillatione seruentur, neque functionem Principis impediunt: nimirum de ijs vitæ offi-

H 5 cijs

cijs latæ, quibus à populo Princeps nihil differt. vñ
 quæ de dolo malo, de vi, de adulterijs, de vitæ mo-
 destia promulgantur. Faciet prudenter Princeps si
 leges sumptuarias suæ vitæ exemplo sanciat. ne ci-
 ues ad contemptum aliarum legum inducat: nec
 ea opinio vulgò accipiatur non esse è dignitate le-
 gibus parere. si tamen eas prætermiserit haudqua-
 quam morabor, neque in magna culpa ponam,
 modo cæteras præstati siue diuinas siue humanas.
 Omnino qui cæteris excellentior est, debet nihi-
 lominus se hominem aut reip. partem arbitrari.
 Atheniensium institutum viros Principes à rep.
 pellētium passim vituperatur: quos à prima ætate
 præstitisset assuefacere æquo cum cæteris iure vi-
 uere: ac meminisse vniuersos, maiores, minores,
 medios in eadem rep. versari, eoque iure quodam
 societatis constrictos teneri. Principem à lege nõ
 coerceri inuitum malo, sed dirigi præcepto mag-
 ni philosophi aiunt: in qua cum duplex vis insit iu-
 bendi coercendique inobedientes, Principem al-
 tera tantum ex parte legi subijciunt, in religionem
 vertentes, si ab eius præscripto recedat: cæteros
 vtraque ex parte legi obnoxios esse prædicant. quæ
 mihi ratio non displicet: fortassis etiam ijs legibus
 quas resp. sanxit, cuius maiorem esse potestatem
 quam Principis diximus, teneri Principem suppli-
 cioque, si opus erit, cogi posse concedã. nam impe-
 rio

rio deijcere, morte plectere rebus exigētibus superius est datū. Alioquin ijs legibus, quas ipse tulerit, si morē sua sponte gerat satis habeam, inuitum ne quis cogat, supplicioe coerceat dabo. Inculcetur tantum Principis animo à tenera ætate, sitque persuasum, ipsum multo magis esse legibus alligatum quàm cæteros, qui eius imperio parent: graui se religione implicare si repugnet. esse legum custodē & vindicem: quod exemplo magis faciet, quam metu, qui officij diuturnus magister non est. Si se legibus astrictum profitebitur, remp. facillime gubernabit, felicemque præstabit, procerum insolentiam frænabit: ne putent ad dignitatem pertinere mores patrios contēnere, legibus se solutos monstrare. At Principis maiestas ea modestia imminuetur. Imo augebitur amentia, libertate violandi leges concessa. Pravi, inquis, & obnoxij animi est vereri leges. Imo profligati atque contumacis eas despiciere. Beatum est facere quæ velis. Imo miserum velle facere quod non licet, miserimū posse facere quod inhonestum est. furor armatus ferro sibi & alijs conciliabit pestem. Sit ergo fixum, Principis modestiam qua præse fert quod verum est, quod decet, legibus obnoxium esse: ipsi honestā, ciuibus salutarem fore: regni statum vniuersi valido atque firmo præsidio munire: faustum, felix. propriumque vt sit, imperium facere.

De re-

De religione nihil Princeps statuat Cap. X.

Væ si vera sunt, Principem neque suis legibus, neque reip. solum esse: sacrorum ritus & caeremonias mouendi, leges ecclesiasticas mutandi, de rebus diuinis statuendi, quis illi concedat facultatē? aut qui posset inter omnes prouincias concordia atque consensus ita constare, vt non aliud Germanus, aliud Hispanus de Deo & immortalitate sentiat: vna sit Franci & Itali, vna Angli & Siculi de rebus diuinis sententia, eadem omnium mens & oratio: si quilibet Princeps in sua prouincia ad suum aut suorum arbitrium reuocet, quid de religione sentiat? An nō breui futurum credimus, vt tot sint de religione opiniones per orbem fusæ, tam varij ritus sacrorum, colorque sacrati ordinis, quam sunt varia hominum iudicia? Ea fuit necessitas vnus capituli constituendi, cui sacrorum cura esset, caeremoniarum tutela, legumque sacrarum: quibus alij per orbem Principes obtemperarent: cuius imperium cuncti respicerent, ministri sacrorum maximè, hac de causa ab imperio aliorū Principum liberi decreto maiorū diuinis legibus consentaneo. Antiquissimis quidem temporibus satis constat à Principibus profanis sacra tractata: penes eosdem reip. & sacrorum curam fuisse. quod
ex di

ex diuinis libris consideramus, Noam, Melchisedechum, Iobum sacrificasse suis manibus: sacerdotum voce proceres significari. In Xenophonte videmus Cyrū Persam mactasse Dijs hostias. Athenis atque inter Romanos sacerdotum munere fungebatur Reges: sublatoque Athenis Códro Rege, sacrorum Rex est creatus. Romæ exactis Regibus, sacrificijs instaurandis, quæ Reges factitare erant soliti, necubi Regum desiderium esset, Regem & ipsi sacrorum seu sacrificulum crearunt. Pontifici tamen subiectum: ne additus nomini honos libertati officeret, cuius prima cura erat. Quod institutum etiam Romanorum Imperatorum tempore reuocatum est, Augustisque datum vt iidem Pontifices essent: reuens creatis sacerdotalis stola à Pontificibus mitti consuevit, quasi eos in collegium adoptarent. Quam primus inter Christianos Imperatores Honorius Augustus religioni id habes scilicet, repudiauit: vt Zozimus est auctor. Multa adduci alia possent, quæ necessario sunt resecanda. Sed eo tamen id institutum pertinebat, vt religionis cultus in reip. & Principū patrocinio esset: cū magistratibus, sacrorum ministri coniunctissime viuerent, vno vtriusque nationis capite. Primus Moses eo more mutato Aaróni fratri suo ex Dei voluntate sacrorum procuratione delegata, ipse sibi regendi populi curam retinuit, neque immé-

rito:

rito: prouidebat enim in tanto sacrorum appa-
 tu, tam diligenti & multiplici cæremoniæ pro
 curatione, vnius ne vires pares essent vtrique ad-
 ministratiõni. Quod maiori de causa, postquam se
 Christus in carne monstrauit, secreta vtraque po-
 testate, cum Petro & successoribus sacrorum cu-
 ram commendauit, Regibus & Principibus eam
 potestatem reliquit, quam à maioribus accepta-
 rant. non ita tamen vt sacrorum antistites ac re-
 liquos sacerdotes, quod quidam nefarij homi-
 nes semper accusarunt, copijs & principatibus
 quasi ineptos penitus arceret: si qui pleni Deo
 uellent eo etiam splendore religionis maiesta-
 tem augere & amplificare. Quod institutum in
 omnibus gentibus vsurpatum, quam late peti-
 met Christianorum nomen, quis iure vituperet?
 Prorsus diuisa vtraque potestate curandum
 diligenter, vt vterque ordo beneuolentia & mu-
 tuis inter se officijs constringantur. Quod com-
 modissime fiat, si vtrisque ad vtrosque honores
 & procuraciones sit aditus. sic enim coniunctis a-
 nimis & sacrati viri reipublicæ incolumitatem
 procurabunt, viri Principes & primarij maiori
 conatu in curam tuendæ susceptæ religionis in-
 cumbent: vnde certa spes ostenditur se suosque
 honoribus & copijs augendi. Ergo ea prima
 Principi cura sit vtrumque ordinem conciliandi,
 in pace

in paceque ponēdi, ne malo publico dissentiant: eoque studio & ad curam reipublicæ viros sacra-
 tos admittet: quod video à maioribus factita-
 rum, cum ad regni conuentus Episcopi vocaban-
 tur: neque quidpiam maioris rei fixum esse vole-
 bant, nisi eorum consensu & voluntate esset
 comprobatum: quod nescio cur nostris tempo-
 ribus antiquatum sit. An in vniuersi Principis capi-
 te, tot præsertim deprauatoribus circumfusis, rei-
 publicæ salutem & religionis patriæ incolumi-
 tatem periclitari æquum sit? An aulicorum &
 magistratuum profanorum arbitrio permittatur
 quid de caeremonijs, de sacris legibus & institutis
 sentiatur? Apage periculum grande, quod qui
 non videt cæcus est, qui remedium adhibere non
 cupit, contemptor salutis publicæ atque priua-
 tæ. Corruptis moribus respublica à viris sacra-
 tis commodius, an à priuatis hominibus & pro-
 fanis, quales sunt urbium procuratores, reme-
 dium expectabit? vtri tantis vulneribus providen-
 tius miedeantur? Deinde sacri ordinis immuni-
 tates & iura intacta vt sint, curare Princeps de-
 bet. Neminem ex sacro ordine supplicio quam-
 uis merito subiiciat. Ad templa quasi ad asylum
 confugientes concessa à maioribus libertate non
 spoliēt. præstat scelera impunita relinqui, quàm
 refigi leges ipsa vetustate sacrosanctas. Ac illud
 iuda consi-

consideret, impios ausus haud impune cadere. Arcadio Imperatore scimus Eutropio malo fuisse suaforem extitisse legis de templorum immunitate contraria lege abrogandæ. consilium auctori exitiale in primis: ex templo enim extractus, ad quod in ira Imperatoris quasi ad præsidium confugerat, capite pœnas luit paulo ante beatus & magnus, Imperatoris cubiculo præfectus & consul, qui honos eunuchorum primo habitus erat. Si qui ex ordine sacrato pestilentes homines & nefarii extiterint, si templorum præsidio ad flagitia populares abutetur, Pontificibus vt remedium afferat, auctor impulsorque sit: ipse haudquaquam sua auctoritate atque pro imperio iura sacrosancta violabit: quæ ad augendum amplificandumque religionis cultû atque maiestatem sunt à maioribus constituta præclare. Quo plura religioni ipse dederit, maiora celo accipiet opes, honores potestatem. Ad hæc ne vnquam Princeps oppida & arces templis & Episcopis datas auferri patiatur: ordine enim sacrato viribus & auctoritate debilitato, quis prauorum hominum conatus retûdet remp. inuertentium, religionemue habentium ludibrio, quod sæpe contingat: ij prudentissime faciunt qui tranquilla rep. de tempestate cogitant. Finge Principem à patre in minori atque adeo imbecilla ætate relictum: qua occasione turbulenti homines abuti

abuti ad exagitandā remp. cōsueuere. Finge (quid enim prohibet, cū fieri possit?) prauis moribus esse, nouis de religione opinionibus contaminatum, patriā instituta & cērimonias mouere. Finge à proceribus coniuratione facta bellum intestinū excitari: an ordinem sacratū conueniat præsidijs carere? an vero viribus, copijs & potentia augeri, qua prauitati resistent, sanctissimam religionem tueantur? Ego paruum quiddam instar eorū quæ animo concipio, præsentia mala putabam: ac vellem potius non tantum quæ à maioribus data sunt, Episcopis non auferri, sed etiam firmissimas atces eorum in fidem tradi: vt quasi iniectis compedibus prauitas & impietas atque, quæ se locis omnibus ostentat, nouandi libido ne se commoueat, constricta teneatur. Possunt quidē viri sacrati deprauari, sed id multo rarius contingat. & scimus in Germania atque Gallia, si quid incolume manet in tanta licentia nouandi, in tanta atrocitate temporis, Episcoporum viribus & potentia totum fere acceptū ferri. In Hispania Alfonso Legionensi Rege de sancto Ferdinādum eius filium, cui vite probitas Sancti cognomē adiunxit, dissentientibus proceribus atque ad arma consternatis, non alio præsidio quàm Episcoporū stetisse: quibus iniquum videbatur filiū à paterna hæreditate excludi. Episcoporum enim partes sunt, vti Rodericus

H Præsul

Præsul ait, nō sacra tractare modo, sed etiā temp. præstare. siue enim quod muneris & personę ratio postulat, æquitatem maiori studio tuentur: siue in grauescente ætate, sedatisque animi affectibus, minus perturbantur: siue quod à coniugio seiuncti, & de filijs haudquaquam solliciti, quod magnos sæpe homines transuersos egit, omnē curam & sollicitudinē ad publicam multorum salutē referūt. Quæ de causa inuenio à Regibus Persarum alijsq; Principibus homines castratos ad aulæ ministeria antiquis tēporibus fuisse adhibitos: quoniā prole destitutos putabant maiori erga Principes suos caritate, maiori fide futuros: à qua beneuolentia ipsam eunuchi vocem deriuasse quidam putant. Postremo sit persuasum, templorum diuitias, siue vasa isint auro & argento grauia, siue annui reditus, agrorum decumæ, prædia, rei publicę esse in primis salutare. Est quidem huius rei modus sicut & reliquarum, & quædam in omni genere mediocritas: sed eæ copię tamen augenda maiestate religionis, qua continetur salus publica, continēdis in officio isacratissimis viris, non obsunt tantū, sed etiam prosunt quam plurimū. Itaq; videmus vbicumque gentiū templorū cultus propter inopiam negligitur, vbicumque viri sacratissimi angustia rei familiaris premuntur, ijs in locis religionem vilem esse, maioriq; feditate mores sacratissimi ordinis deprauari. nam homine,

mines sensu ducimur, splendore & apparatu exter-
 no plurimum capimur: multumque personę graui-
 tas confert, vt si mores inculpati non sunt, certe
 maiori pudore peccetur. Neque temere Deus in
 gente Iudaica ostro & auro redundare tabernacu-
 lum, tēplumque voluit, viris sacratis agrorū decu-
 mas attribuit. ne Christus quidē aut Apostoli eum
 morem vituperarunt aut antiquarunt quasi à no-
 stris institutis abhorrentem. Præclare nobiscum
 ageretur, si morum sanctitate nobis & religioni
 auctoritatem conciliaremus, externo apparatu
 nil opus esset: sed quando tantum decus nostra
 tempora non recipiūt: qui templa copijs spoliare,
 templorum ministris diuitias detrahere conten-
 dunt, id agunt vt maior contemptus sit, minor mo-
 destia, exiguo periculo, iactura leui, nullo pudore.
 Deinde sacerdotum copijs magna inopum multi-
 tudo alitur: qua potissimum causa à maioribus
 sunt datæ. Vellem quidem vt maiori modestia, &
 maiori cū fructu consumerētur. neque negare pos-
 sum non paucos ijs copijs abuti ad prauitatē: idem
 tamen contendo si cum profanis opibus conferan-
 tur, multo maiorem afferre publice vtilitatem.
 Alioqui procerum ingentes redditus annuos ante
 oculos pone: nō negabis in cultū corporis superua-
 caneū, canes venaticos, otiosam famulorū turbā,
 exiguo præterea fructu cōsumi. quod in templorū
 123021

copijs non contingit: vbi enim pessimè insumun-
 tur, ibi plures aluntur pauperes, inde plura in temp.
 beneficia bello paceque existunt. Considera mihi
 monasteriorum redditus non ingentes, ijs viros
 magno numero ali, honestis atque adeo plerum-
 que nobilibus parentibus natos: qui paruo contèti-
 vili cultu, victuque vitam sustentare satis habent:
 vt externi pauperes mittantur, quibus ijs ex opibus
 succurritur magno saepe numero. Qui redditus si
 vni cuiquam profano homini darentur, miserabi-
 le dictu est, quam facile exiguoque fructu peri-
 rent, ventri & libidini seruietes: certe in paucos
 famulos filiosque & cultū expensū. Qui ergo tem-
 plorum copias & redditus otiosos esse disputant,
 & debere contendunt in meliores vsus conuerti,
 nã ij opinione sua falsi magnum reipub. malum,
 si fides habeatur, parant. & credam potius non
 subtrahendis ijs diuitijs quæri salutem, sed po-
 tius cura, vt ad pristinos vsus alendosque pauperes
 conuertantur. quod certè fuisse maioribus nostris
 propositum nemo dubitare poterit, qui memo-
 riam antiquitatis explicatam habuerit planeque
 perspectam. Ad hæc templorū ornamēta, redditus
 annui, aurum argētumque factum signatumque,
 quasi in quodam sacro ærario seruantur ad su-
 premos reipublice casus: cū hostis bello lacepsit
 victoria ferox formidabilisque, aut de religione
 sanctissi

sanctissima certamen est, non arbitror incommo-
dum fore, si ijs copijs resp. ad tuendam publicam
salutem vtatur. qui legam saepe aurea & argentea
templorum vasa ad redimendos captiuos confla-
ta olim fuisse à viris sanctissimis Ambrosio, Cyril-
lo Hierosolimitano atque alijs. Ferdinando etiam
Catholico recenti memoria aduersus Alfonso Lu-
sitani conatus & arma, Medinæ Campestris anno
milesimo quadringentesimo septuagesimo septi-
mo concessum inuenio ordinū consensu, vt tem-
plorum aurum dimidia ex parte mutuum sume-
ret, rebus tranquillis integrum fide integra reddi-
turus. Neque enim religionis maiestas obscuratur
detracto auro, sed augetur potius vsu salutari: ho-
mines etiam vt plura certatim offerant inuitātur,
vnde vident subsidia certissima rebus asperis con-
stare. Templi Toletani sacerdotes & reditus non
alia ratione in eam amplitudinem creuerunt, qua-
lem hodie cernimus, cui comparari nulla toto or-
be potest, quam vsu salutari diuitiarum. Ac nomi-
natim inuenio, cum in suprema annonæ caritate
ac tanta, vt neglecto agrorum cultu oppida passim
desererentur, Rodericus Semenus Toletanus An-
tistes suis opibus, aliosque sacris concionibus ad-
hortando, multum contulisset in opibus subleuan-
dis: Alfonso Castellæ Regē pro eo merito tem-
plum Toletanum, quoniam apud illud tanquam

H 3 in

in publico arario optime deponi thesauros cogitabat, noua multorum oppidorum ditio ne auxisse: Toletanum Præsulem iure perpetuo, legeque in omne tempus lata regni cancellarium fore sanxisse: quo magistratu suprema & maxima auctoritas secundum regiam olim continebatur. Ergo neque maiestas minuitur neque copia, sed vsu potius saluari vtrumque augetur. Ita tamē Princeps vratur, si angustia grauissima sit, neque remedijs omnibus tentatis suppetat aliunde subsidium. neque enim intactis popularibus, nobilium immunitate conseruata, in thesauros sacros inuolare primum debet: quod nefas est. cū Deo sacrati sint, cū dati à maioribus, quorum mouere testamēta nemo debet. Quod immunes maxime semper sunt habiti. an æquum sit in eos primum iniicere manus? Omnino si eas opes veteres domini retinerent, Princeps non contingeret: easdem templis datas, eaque sanctitate munitas auferre quanta esset prauitas? Præterea viduarum & pupillorum subsidia quis audeat tamen contrectare, qui sumptas de Heliodoro: ea causa pœnas animo reputarit? Et erit aliquis tanta confidētia qui inuolare in sacros thesauros inducat in animū, in opū, pupillorum, & viduarū dupliciter, eorum vsibus addictos, & quoniam templa virique sacrati in pupillorum numero sunt, quasi aliena tutela: & præsertim

tim Principis præsidio opus habeant. Simul sermo-
 nis vitandi causa abstinendum censeo, magnum
 rebus bene aut perperam gerendis momentum.
 populus enim quasi impium auersatur, si quem vi-
 det Deo sacra contingere, ipsumque atque adeo
 remp. in expiabili religione eo facto constringi pu-
 tat: si quid aduersi accidat, mercedem suscepti sce-
 leris interpretatur. Qua causa Ferdinandus Castel-
 læ Rex cognomento Sanctus, Hispali obsessa in
 magna atque adeo suprema inopia suadentibus
 quibusdam, vti templorum donis eam inopiam
 leuaret, ne incepto abscedere cogeretur cum gra-
 ui dedecore nominis Christiani: præcise factu-
 rum negauit, maius se præsidium ponere dicti-
 tans in precibus sacerdotum, quam in omnibus
 eorum copijs & auro. Modestix & pietatis mer-
 ces fuit vrbs amplissima proximo die ad deditio-
 nis condiciones redacta. Contra Ioannem Castel-
 læ Regem eo nomine primum uictum ad Aliu-
 barrotam opinio fuit, à multo minori hostium nu-
 mero, non alia causa quam Guadalupæi templi do-
 narijs, quæ inde mouere nefas erat, in eius belli
 vsus conflatis. Virginẽ suas sedes sumpta vindicta-
 tutatam. Accedat præterea ad inopiam Principis
 atque ad Romani Põtificis voluntatẽ sacrati ordi-
 nis cõsensus: quod nescio cur negligatur antiquis
 sæpe temporibus vsurpatum. Sed neque Episcopi
 debent

debet nimium difficiles se exhibere: sed pro virili parte remp. & Principem suis & templorum opibus iuare. nam & in eum vsus optimè sacrae opes collocantur: & quantum est commune periculum velle alienis tantum opibus auertere, neque de suo conferre aliquid: & constat Ambrosij tempore templorum prædia tributum Imperatoribus Christianis representasse. Prouidendum etiã est, ne ipsis onus recusantibus, ad extremum illud recurratur, vt ipsorum consensus non requiratur: ipsis inuitis auferantur, quod multo grauius sit. Illud cauere diligenter debet, ne subsidiũ semel cessum perpetuum sit. sed præsentis inopia subleuata, periculo procurato ius suum & libertas ecclesijs integra sit, diuitiæ ad alios vsus conuertantur: milite aut classe iuuent instructa suis sumptibus, comineatum suppeditent. cõmodius id erit quam si pecuniam repræsentare cogantur, quam pace parta in alios vsus conuertat Princeps, nouamque deinde imperet nouis enatis difficultatibus, neque sit exactiois finis. Hæc mihi consideranda Principi, consideranda viris sacratissimis videbantur atque præstanda. quæ si negligantur, ne sero sacratissimus ordo ereptam libertatẽ gemat, imminutas opes: frustra Princeps necessitudinem excuset, calamitatem ærarij. Multi quidem graues casus afferri possunt, plena est exẽplis historia eorum Principum, quos

conta-

contacti sacri thesauri egere præcipites. mirò eos qui sua auctoritate fecerunt, tum à nostra religione alienos M. Crassum, Gne. Pompeium, Antiochum, Heliodorù, Nabuchodonosorem: tum ex nostra gente, Vrraca Regina Alfonsi sexti filia in limine templi quod expilarat, occisa ruptis visceribus, Carolus Martellus regis Francorum magister, Astulphus Longobardorum Rex, Fridericus Imperator, alijque innumeri infelicés exitus consecuti ob occupatos ecclesiarum thesauros. Petro Aragoniæ Regi eò nomine quarto Teclam virginem alapam infregisse lethalem scilicet, sexto post die morte consecuta, fama est: Tarraconensis ecclesiæ iura, quæ ille violarat, eò supplicio vindicata. Sanctius Aragonius Rex in templorum & sacerdotum bona licenter inuaserat. ærarij tenuitas ingentes bellorum sumptus excusare videbantur, data præterea à Gregorio septimo Pontifice Maximo facultas decumas & vectigalia templorum, quæ extructa recens aut Mauris erepta essent, pro arbitratu permutandi, inuertèdi, attribuendique quibus mallet. Illustri ipse modestiæ & Christianæ pietatis exemplo, conceptam ex eò religionem in uidiãque procurauit, Roræ in Diui Victoriani ad aram D. Vincentij humillimo corporis habitu cum gemitu & lacrymis publicè veniam precatus. Affuit Raymundus Dalmatius eius urbis Epif

ribus

H 5

copus:

copus, cui quæ ablata fuerant omnia reponi integra fide mandauit. Et miror nostra ætate quosdam viros Principes, quorum exēpla imitātur, templorū bonis occupatis, eius neque lacrymis moueri, neque perhorrescere exitum. In Oscensi enim obsidione, dum propius muro succedit, sagitta sub ala confixa perēptus est: vir alioqui magnis animi & corporis dotibus: sed vno eo auūditatis crimine fama minori. Populus enim infaustæ cædis causam templorum bona occupata interpretabatur. Huius tamen filio Petro Regi & posteris ab Vrba no. secuudo Romano Pontifice datum est, vt templorū, quæ recens extruerētur aut de Mauris caperentur, decumas & redditus ipsi perciperēt, exceptis tantum ijs templis, vbi Episcoporū sedes erant. Tanta erat cupiditas impiæ gentis extirpandæ, vt quid incōmodi ea indulgentiā in posterum allatura esset, non considerarent. Ea fretus pontificia indulgētia Alfonso Petri frater Vrracæ maritus: cō filio præterea Lusitani Regis, in belli sumptus templorum thesauros occupauit, quos inde mouere religio erat. Isidorus alijsque Diui grauib; inflictis pœnis ac Alfonso dotali Castellæ regno, vxore ac vita eandē ad Fragam spoliato, eam iniuriam vindicauerunt: odiumq; populare vocesque impium facinus accusantium, grauia violatores manere pericula. Alfonso Sapienti Regi templorum decumas

: auguo

? H

dedit

dedit Gregorius decimus Pótifex Maximus. erep-
 ti imperij Romani ea compensatio fuit, leuis vide-
 licet & noxia: vti rerum euentus declarauit. regno
 ablato filij armis in ops desertusque decessit: Prin-
 cept paulo ante cū magnis Regibus comparāctus.
 Ac illud certe quāti est quod regij patrimonij, præ-
 fecti regij quæstores fatentur, & res ipsa docet,
 haudquaquam inopiæ succursum templorū redi-
 tibus, sed maiori potius inopia laborari, quasi con-
 tactu rerum sacratarū consumptis etiam regijs ve-
 ctigalibus. Vt non immerito quod de pennis aquilæ
 Plinius refert: ab ijs mixtas aliarū alitum pennas
 deuorari: & de lupinis fidibus memorant alij si cū
 ouillis in vna chely intendantur eas arrodere oc-
 culta quadam naturæ vi: idem credamus in re præ-
 senti contigisse. Omnino miramur dolemusque
 auctis immēsum vectigalibus regijs, ingenti gaza
 aduecta Indico commercio, nauigationibus anni-
 uersarijs: præterea templorū decumis magna ex
 parte occupatis, eunctisq; ordinibus sub imposito
 onere gemētibus, haud par operæpretium existere
 bello paceq;: grauissima inopia républicæ premi. mino-
 resq; multo quā ante mari terraq; victorias existe-
 re, miramur dolemusque. Vulgus sed & primores
 gētis contactū rerum sacratarū interpretatur: quo vi-
 res debilitatur, minuuntur opes alię & vectigalia. Va-
 sa certe Hierosolymitani tépli à Tito Vespasiano
 capta,

capta, & à Genferico Vandalo Romæ inter alia spolia in Africam delata, & per multas Romanorum & Vandalorum Principum familias vagata, omnibus possessoribus vindicatis euersisque, non ante quieuerunt, quam Vandalorum imperio delcto Belisarij ductu, captoque Gilimere postremo eius gentis Rege, Iustiniani Augusti iussu Hierosolymam sunt relata, nobilissimo triumpho post tot ætates de religionis hostibus, suisque violatoribus parto. Verum de regia potestate hactenus. Principem deinde debemus præceptis atque disciplina, lubricamque eius ætatem frænare, ne delitijs luxuriet, copijs degeneret in tyrannidẽ: sed eam potius beneuolentiã ciuibus, eam modestiam in omni vitæ parte exhibeat, eam legibus & religioni reuerentiam, quæ Deo grata, ipsi honesta, reipub. vniuersæ salutaris contingat. Quem omnes ament, admirentur & colant, non quasi ex terrena labe concretam, sed ex diuina progenie cælo datum clarissimum orbis sidus.

LIBER

LIBER SECVN-

D V S.

De puerorum institutione- Cap. I.

MULTA sunt ad rectè constituendam
 remp. à legislatoribus viris prudenti-
 bus excogitata, atque sancita præclare:
 tum præcepta de puerorum ætate ad
 omnem virtutis partem informandam, maiorem
 quam cætera vim habent. Præclara opinio gentiũ
 omnium firmata consensu, ex ipsis naturæ ducta
 principijs, si salui esse velimus, præcipuam & maxi-
 mam curam liberis esse impendendam. Quid enim
 est in hominum vita, vel ad fructum suavius, vel
 ad dignitatem honestius, vel vsu salutarius, quam
 ciues optimos existere? Quid tristius ac verò exitia-
 lius contingat, quàm si à Dei notione atque ope-
 ribus alieni, omnia sceleribus ac libidinibus pol-
 luant feroces & rapidi? quæ autem gens tanta hu-
 manitate culta, aut tam agrestis & barbara, quæ
 non fateatur, non intelligat à primis annis reliquã
 vitam pendere: esseque cum primis rudimentis
 apta connexaque cætera, postrema cum medijs,
 cum initijs vtraque fere consentire? Vt enim in se-
 mente posita spes messis est: ita totius reliquæ vitæ
 expecta.

expectatio ab educatione pueritiæ pendet. altas radices agunt serpūtque late, vti in noualibus, quæ primis annis semina committuntur. Itaque mirari desinam omnia mala, graues calamitates quasi facta agmine per vrbes & oppida incurrere ea cura neglecta passim, quæ vel maxime commendata omnibus esse debuit publice priuatimque. Filiorum infantiam delitijs & voluptate corrupimus, corpus otio, animū libidine imminuimus. Ostro, purpura, & auro, gemmarum fulgore superbiam fastumque alimus: cupedijs irritatur palatum, nerui omnes corporis & animi eliduntur: domi audiunt videntque, quæ pudet pigetque referre exempla turpitudinum, vitiorum imagines. & credimus ex ijs pueris aut strenuōs milites, aut moderatos ciues euasuros? quos potius credi par est senatores factos, magistratus adeptos maiori vitiorum licentia miserabiles strages fore, quam primum edituros. Non facile eluuntur colores quibus natiuus lanarum candor mutatur: retinetque testa odorem, quo est primo tempore imbuta. prudenterque Virgilius vt multa dixit:

Vsq̄ue adeo à teneris assuescere multum est.

Rerum imagines à primis annis susceptæ, exēpla præceptaque quantopere hereant, quantam vim, siue ad corrūpendos mores, siue ad castigandos habeant vix credi possit. Quod quidam præclara facinora

cinora per totam vitam suscipiunt, prauos animi
 motus coercent: alij libidine & ignauie mancipan-
 tur, fere ex prima institutione totum pendet. Canem tu mihi venaticum dum est tener, instituas odo-
 re persequi feram, monstrare praedam rictu contra-
 cto, sublataue manu: equum inutilem putes no-
 xiumque, nisi à primo tempore domitus, tergo seffo-
 rem admittere, pedes mouere ad numerum, frano
 & calcaribus regi virgaque sit edoctus. mites arbo-
 res dum sunt tenerae adminiculis erigas, circunci-
 dendo castiges, telluris vitio laborantibus mutes
 locum: ne ea cura neglecta syluescant, frustra que
 deinde omnis labor sit. Frangas enim citius quam
 flectas quae semel induruerunt. & erit aliquis tam
 alienus à communi sensu, tam oblitus publicae sa-
 lutis, qui non putet omnem curam tenerae puero-
 rum aetati impendendam: formandos ad iusti-
 tiam, exemplis praecipisque ad innocentiam vi-
 tari erudiendos: quo tempore mollis cerae ad instar
 ducentis manum sequuntur, in quencumque ve-
 lishabitu formamque mutare? durati figuram
 externam non recipient, neque vllis praecipis ca-
 stigati mutabunt. Ridiculum est rem familiarem
 caugere: agros diligenter colere, vt multiplicatus
 prouentus labori respondeat: amplas extruere edes
 magnis camentis & molibus multis sublatis ta-
 bulatis fornicibusue ad culmen vsque perducere:
 addere

addere amœnitates hortorum, veste pretiosa, signis, varia supellectile ornare, pecuniæ cumulos construere: filiorum educationem institutionemque negligere: quibus hæc omnia cedere debent instrumenta salutis & dignitatis si probis, si iniquis profutura ad perniciem, breuique tempore peritura. Quod quid aliud est, uti eleganter Plutarchus dixit, quam calcei ut sint elegantes, diligenter curare, pedē cui calceus paratur, negligere pro fusis. An vlla possessio, vllum ornamentum cum filiis conferatur, sed probis & modestis: prauæ educationis nulla tristior pestis. Recte Cornelia Gracchorum mater mulieri ornatum ostentanti gemmas, aurū, vestes: filios ipsa è schola redeuntes monstrauit: quos illa optimis moribus informauerat: multum etiam iuuit ad eloquentiæ laudem, quæ summa illis fuit, comparandam. Domus procuratorem virum fidelem præficimus: ianuarum curam non credimus improbo homini: ac vero reliquos ministros & famulos, ut moribus compositi sint, prouidendum ducimus: filiis concedimus, ut suo viuant arbitratu. Nimirum liberorum nostrorum mores nos ipsi indulgentia corrupimus: quæ indulgentia proculdubio dolore parentum, filiorum exitio mutabitur. senum, quibus solatio esse debebāt, caritifices facti, rei familiari vniuersæ, familiæque calamitatem comparabunt: eoque amplius quo amplius

ampliores diuitiæ suppetent maiorum industria
 parta, vitæ superioris licentia nullis finibus resi-
 ster: grauiora indies appetent omni alia cura reie-
 cta, præ libidine se se voluptatibus quasi cœno in-
 gurgitandi: quanto cum dedecore dicere non
 attinet. Maiorum gloria posteris quasi lumen est,
 neque bona eorum neque mala in occulto esse pa-
 titur: quantoque parentum & auorum vitæ cla-
 rior, tanto filiorum vacordia flagitiosior. Proh
 magnam & sublimen puerilis institutionis pote-
 statem. Sed opponunt quidam, sermonibus & præ-
 ceptis iuuenes ad virtutem incitari quidem, sanari
 vix vnquam: idque ex eo colligunt quod sapissi-
 me contingat, vt qui optime loquuntur, pessimè
 viuant, suas disputationes moribus destruentes,
 vel mores suis disputationibus arguentes, ipsi ad-
 uersus se graues censores, disputatores accerrimi.
 Nos vero si diceremus eam in disputationibus &
 præceptis philosophorum inesse vim, vt ex audien-
 tium animis vitia euellere, virtutes ingenerare sem-
 per valeant, merito mentiri iudicemur. Obstat in-
 genium: exempla, mores impediunt, libertas vo-
 luntatis omnia doctrinæ & prudentiæ præcepta
 vincere solita. Multas magnasque mercedes, vt ait
 Theognis, ferrent philosophi, si quemadmodum
 Circe herbis & cantibus homines statim conuer-
 tebat in feras, ita ipsi suis sermonibus ex feris ho-
 mines

mines facerēt, id est, homines feriarum simillimos ad virtutem à vitio, ad rationē à furore, ad humanitatē ab immanitate reuocarēt. Et tamen aliquid se aliquādo eiusmodi effecisse philosophiē gloriari licet. Producet enim Polemonē ab infami vita moribusque profligatis ad seueritatē vna Xenocratis disputatione perductū: multos alios ab improbitate ad sanitatem diligentia præceptorum reuocatos numerabit: atque concludet, tanti virtutem esse, vt vel paucis sanādis omnia remedia tentari debeāt: teneræ puerorum ætati maiori fructu, certiori spe laborem & diligentiam impendi. Rursus quæ grauior luctatio est, ingeniorum à prima ætate tantam quibusdam inesse prauitatem accusabunt alij, nullis vt salutaribus succis sanari possit: non si Hippocrates medicorū princeps, aut Apollo ipse ad medicinam faciendam omnia artis præcepta, omnem peram & industriam consumat. Naturæ ferre quisque suæ semina ductumque sequitur, si moderate ad salutem virtutesque capeffendas, si turbide ad suam & aliorū perniciem. subtilis argumentatio & valida, non expedita responsio. Equi dē profligatam quorumdā naturā corrigi, aliquando atq; immutari nō posse, facile dabo: quod & in cæteris animātibus cōsideramus, genera aliqua nulla arte posse cicurari. quis enim viperam aut scorpiū, quis pantheras posita feritate mansuefacere aggrediar?

rodini

I

cur? quis illis fidat? nam leonibus forsan & elephā
 tis propter generositatē aliquando cicuratis creda
 mus. alia quēdam animalia mansueta natura sunt,
 vt manu tractari possint, pecora, iumenta, & quā
 dam auium genera: siue naturā instinctu homini
 bus amica, siue frequenti vsu feritatem mansuetu
 dine mutarunt. Ita inter homines plurimum ad vi
 tam instituendam, moresque conformandos inge
 nium potest celo datum: sed secundum indolem
 recta aut praua institutio multū valet à prima età
 te suscepta, annis consequētibus confirmata. Neq;
 negabo (quī enim possim?) nasci quosdā tanta in
 geniorum prauitate, vt sanitatem respuāt, ijs insti
 tuendis languescat omnis industria. contendo tamē
 praua institutione naturā optimam indolem
 que virtutum deprauari: non secus atque agri fer
 tiles cultura sublata, sentibus, dumetis & herbis
 inutilibus vastātur. adhibita institutione cultuque
 recta ingenia indolesque iuuantur, atque cū admi
 rabili fructu suscepto labori respondent. Prudēter
 Nicias roganti cuidam, quibus artibus & qua indu
 stria talis vir euassisset ac tantus: Naturā, inquit, bo
 num industria quoque ipse iuui. Sic arbitror viros
 omnes præcipuos & excellentes, quos antiquitas
 celebrauit laudibusque ad cælum euexit, siue in
 Iudaica gente populoque Christiano, siue inter
 Græcos & Romanos, ad naturam excellentem,

bo?

I 2

disci-

disciplinam accuratam & diligentem adhibuisse, ac nominatim quod Susanna pulcherrima puella sanctissimaque, vt pudicitiam tueretur aduersus petulantes senes libidinis æstu furentes, seignominie atque mortis haud dubie periculo obiecit, metus numinis præstitit parentum institutione à primis annis susceptus, vt diuini libri testantur. Quod si vitia in natura insita mediocria sunt, neq; desperatae curationis, recta saepe institutione sanantur atque in contrarium mutantur: quæ maior inter homines multitudo est. nam & ferrum frequenti attractu deteritur, ferruginemque splendore mutat: & pastorios baculos videmus, cum recti natura sint, inflecti arte, curuosque reddi. Certe si mutari prorsus ingenium non poterit, minora vitia erunt per institutionem castigata. Quod si leones aliæque bestiae immites & immanes posita feritate mansuescunt: quis hominẽ desperet prorsus sanari posse, consilij participem, rationeque armatum aduersus naturæ impetus quamuis vehementes & deprauatos? Nunquã profectò contingat, vt ex rubo colligatur vna, ex arbuto ficus aut malogranata: sed mitiores certe & comodiotes, vt ex quaque arbore fructus proueniant, diligens cultura faciet tempore adhibita. quæ frustra quidem sit, si solum sterile, saxi impeditum, arenis gracile contingat, si semẽ inane atque corruptũ mittatur.

-lib

s 1

Sed

Sed nulla pars est terræ, vnde percipi aliquid non possit: & hæc ipsa incommoda cultura mitigabit. Omnino ad soli feminisque nobilitatē, si diligentia accesserit, eximium quiddam & præstans erit. Quod si altius ire per naturam non datur, minores profectus negligendi non sunt. multa enim quæ corrigi possent cōmodioraue reddi præsumpta desperatio corrumpit: ac fere nulla alia causa à parentibus filij omni tempore degenerant ex Davide Absalon nascitur, ex Salomone Roboamus. & vt diuinos libros mittamus, optimi plerumque Principes ab omni memoria profligatos successo res habuere: quam quod molli educatione indoles corrupta est, vitiaque aucta quæ in natura abditæ erant, modestis parentibus sæpe minori diligentia filios castigantibus. Et vt quisque optimus est, ita alios præsertim in plena sapientiæ domo educatos, sibi similes fore auguratur, minorem industriam adhibet. Quantum enim institutio valeat duorum catulorum exemplo Lycurgus declarauit. iisdem enim parentibus vnoque partu ortos, alterum venationi assuescivit, alterum offæ. deinde utroque in conuentum producto cum proiectum cibum alter consecutus esset, neglexisset alter præ studio insequendi leporem obiectum: quantum consuetudo valeat à teneris suscepta ciuibus monstrauit, eamque plerumque natura esse potentiorē

I 3   docuit.

docuit. Verum ad naturam deprauatissimã, vnde huc defluxit oratio reuertamur. Hominum sæpe vitium est, quod deprauata indole pueri nascuntur. nullo coniugũ delectu cõnubio iungimus, quibus præter formam nihil præcipuum est, aut quos vna census & pecuniæ magnitudo commendat: secus quam in iumentis, pecoribus, stirpibus, in quibus ad propagationem maior adhibetur cura. vnum quodq; in suo genere vt sit maxime generosum curamus: ciuiũ propagatio negligitur. Vt ciues probatis moribus, ingenio excellẽti, præcipua indole matrimonia iungant, quis curauit vnquã satis pro rei magnitudine? Coniugio adolescentes Aristoteles arcet eo argumento, quod præter alia incõmoda apud quoscumque susceptũ est, vt minori etate iungant connubia, pusilla statura, imbecillo corpore homines fiunt. Itaque viros triginta sex annorũ iungi vult, vxores annorum decem & octo. Plato his viginti annos dat, illis triginta nihilominus. Ad hæc generandi tẽpus & horas, in quibus tantũ momenti est, quis vnquam medicorũ consilio captauit? quis victũ temperatũ & salutarẽ eadem de causa adhibuit: hyeme Borea que flante, quibus tẽporibus corpora vegetiora sunt, filiorũ procreationi dare operam idem Aristoteles sanxit. Quis hæc aliaq; obseruauit omnia: quæ recẽsere oratione longum esset? an non potius ardore concitato sine iudicio

sine
eff
lis
cer
&
nu
to
ce
vit
m
ta
ne
est
ne
su
fi
m
pr
pu
fe
fa
de
ci
à p
qu
ri
m

sine ratione in libidine plerique rapiuntur feroces
 effrænesque iumentorū adinstar: quod suo & pro
 lis luatur malo. Ergo fontes repurgētur, vt riui syn
 ceri decurrāt: arbor in radice sanetur: putre pomū
 & corruptum reformetur ex semine, & ad pristi
 num decorē, sublata per eum modū putredine, ni
 torēque referatur. Hoc remediū est ægrotæ acia
 centi reip. corruptisq; nostris moribus multorum
 vitio & turpitudine: aut si ne hac quidem procedi
 mus, profecto nulla vnquā medicina tantis malis
 tantisque incōmodis idonea reperiat. ea cura
 neglecta, in qua salus publica vertitur, mirum non
 est, si maior indies flagitiorū colluies existit: om
 nesque reip. partes libido spurcicia fēdat: crudelitas
 supplicio, auaritia furtis, superbia contumelijs af
 fligit. Ex parentibus non modo prauis, sed etiam
 modestis & probitate conspicuis (quanquam quæ
 probitas esse potest filiorū institutione neglecta?)
 pueri procreantur, adolescentes crescunt agresti
 ferocique ingenio, viribus cōfirmatis, exitio patrię
 familięque futuri. An ijs sanandis vlla disciplina
 deinde satis sit, vllæ leges sufficiāt quamuis suppli
 cio sancitæ, armatæ Principis auctoritate? Licentia
 à primis annis suscepta dissimulatione parentum,
 quoduis dictum factūque infantū quamuis turpe
 risu & osculo excipientiū, in annos singulos cōfir
 mabitur: crescetq; immēsū, vt frænari nulla arte

possit. Quis enim affectus indomitos libero campo vagari assuetos vi frangat flectatve in contrarium? res esset comparanda miraculo. Contingat potius deprauari, qui optimis disciplinis instituti erant, abreptos naturæ impetu ex se ad mala proeliuis: qui prauis ab infantia moribus imbuti maiori ætate mutauerint, paucissimos inuenias. Repete veteres historias, euolue antiqua scriptorum monumēta, reuoca in memoriam antiqua improbitatis exempla: nobiles scelere Principes priuatosque, ex paruis initijs concessaque vitiorū licentia videbis in illa mala abiisse præcipites. Hoc maiores periculum prouidētes viri sapientissimi, prudentes legislatores, ad præcipuam suæ prouidentix partem pertinere iudicarunt, quibus moribus prima ætas imbueretur: plurimūque operæ posuerunt in puerorum institutione commendāda. Sic Lycurgus Lacedæmone ex numero principum ei curæ virum præfecit prudentia probitateque præstātem, quem Pædonomum dixit, sublatis seruis, quibus pueros instituendos credere antea ij ciues soliti erant ne frequenti cum ijs vsu videlicet seruiles mores imbuerent, prouidebatur. Id secutus Aristoteles è pluribus magistratibus vnū ei curæ, in qua salus publica vertitur, præficiēdum cū ampla potestate iubēdi vetandiq; constituit. Melius Persæ (vti Xenophō scribit) diuisa multitudine in

qua-

quatuor partes pueris instituēdis viros principes
 præfecerunt ex senioribus selectos probitate excel
 lētes, vt vberior prouētus existeret, duodecim nu
 mero, quo partita inter multos cura, minor labor,
 maior diligentia esset. Quam industriam vellem
 ex parte nostri Principes ciuitatesque imitarētur,
 viris eximijis ei curæ ex vtroque ordine sacro &
 populari præfectis cum potestate de præceptorū
 moribus, docendique dexteritate (in quo grauissi
 me peccatur multis modis) iudicādi publice. Quī
 enim: calceos vestesue non conficiat, nisi qui artis
 peritiam ante probarit: filios sine delectu cuicun
 que se obtrudēti erudiendos tradamus? Medicum
 nemo morbo curando nisi peritum artis quamuis
 rogatus accersat: amicorum precibus cedamus fi
 liorum magistro institutoreque aduocādo? Apage
 dedecus ignauiaque grauis. neque enim tanti ami
 ci esse debent, vt propterea grauissima pignora in
 periculum vocentur. Sed & ijsdem ius sit, me qui
 dem auctore, inquirendi in ciuium mores censo
 rum adinstar, ac coercendi malo priuatim patres
 in filiorum institutione negligentes, pueros casti
 gandi, includendi etiam si opus sit rebelles, inge
 nio præfracto, præsertim qui defunctis parentibus
 aut domo profugi sine lare familiari incertis sedi
 bus vagantur pueri puellæque: vnde scelerum li
 centia existit, animi deprauantur, multorum cor

I 5 pora

pora libidinum tabe contaminantur. A maioribus nostris non alia causa litteras tradendi cura sacro ordini à primis temporibus demandata est, quam quod plurimi referre haberent persuasum, si pueri cum litteris pietatem sensim instillatam, auribus oculisque imbiberent, apud viros sacros versantes. Quo factum puto, vt qui litteris dat operam sacri ordinis veste & pileo à populo secreti sint, vt in publicis scholis fieri videmus, præsertim in Hispania. In Gallia etiam quicumque litteris & eruditione conspicui sunt, magnos clericos vulgus vocat. Eam curam Pontificibus haud satis pro dignitate tractantibus ac vero negligentibus, viri præ cæteris pietatis studijs præstantes, quos monachos dicimus, & in studium impulsu iuandi rempub. sæpe arripuerunt, diuinum se nomen promereri eo labore procurationeque persuasi: in quo tantum momenti esse videbant. Antiqua Benedictorum præsertim monasteria scholæ publicæ erant ad iuuentutem erudiendam à viris sanctissimis constitutæ. Vnde haud leuis publice utilitas extitit, ipsi magnis diuitijs atque ingêtibus creuerunt, omnibus certatim pios eorum conatus iuuantibus re, opera, consilio. Ex ijs monasterijs, velut ex arce sapientiæ innumeri viri prodierunt, vtriusque philosophiæ cognitione præstantes, diuinæ atque humanæ. vt editi eo tempore ab eaque natione

natione hominum libri multi & excellentes in suo quisque genere mirandi argumento sunt.

De nutricibus. Cap. II.

Equitur disputatio de nutricibus quali ingenio, quibus moribus esse debeant, & an omnino adhibendæ sint infantibus educandis: quoniam earum sæpe vitio ingenia puerorum moresque deprauantur, nulla ut deinceps disciplina, nulla cura sanari possint peccata in lacte suscepta. Expedita præceptio, difficilis obseruatio. Nihil tamen negligendum, quod maioris rei momentum efficiatur. Censeo igitur nullas nutrices præter matres ipsas esse debere: censeo, si id integrum non sit, optimis moribus sedato ingenio adhibendas. Saluberrimum profecto institutum esset, editos in lucem foetus à matribus nutrirî, ut & ipsæ omni ex parte suo officio fungerentur filiis educatis: foetus quasi continuato alimento vegetiores robustioresque corpore euaderent: syncerior animus esset nulla alieni succi sanguinisque mixtura. Alioqui corpus morbis obnoxium existat, varium ingenium, mores turbidi: quæ fere corporis, cui est animus deuinctus, naturam sequuntur. Quid est enim lac nisi sanguis, quo foetus in utero
aleba-

alebatur, colore tantum mutato? cur prouida natura effecit vt foetu in lucē edito vbera sua sponte distenta alimentum lactis ministrarent? Cur geminis voluit mammis pectus intumescere? nisi vt maiori lactis copia facultas nutriendi magis esset expedita: integrumque matris officium partu educationeque ipsæ parentes implerent, præcipuum & maximum mutux caritatis vinculum. Neque alia causa crediderim matribus erga filios ardentiorē amorem esse, quam quod in ortu educationeque maiores quàm patres dolores molestiasque ipsæ suscipiant. Sic dimidiato onere imminui magna ex parte eum ardorem atque cū nutricibus communicari, neque quæ pepererunt integras matres esse, sed ex parte dimidiata, necesse est. præsertim infante ab oculis ablegato obliuio sequitur, mutuaque illa & ardens animi affectio inter parentes & liberos extinguitur magna ex parte: vt in expositis infantibus videmus, neque sensum vllum matris neque desiderium eius quæ peperit remanere. vt quidquid amoris filijs erga parentes, parentibus erga liberos apparet, totum frequens consuetudo & opinio ab ortu suscepta parentes eos & liberos esse, sibi vindicare videatur. Sinamus ergo feminas integras esse matres, neque caritatem concedamus partito onere imminui: quod rebus publicis & priuatis perniciosum sit. Ventris fæditate
 amouen

amouenda herbis noxijs, si quæ mulier foetum abigat, scelus faciat quod publico odio leatur, supplicio vindicetur: infantes editos abs se dimittere impune sit? Quantum enim interest eijcias ex utero dum conditoris manu formatur, an editum filium cognato sibi alimento priues nutrice aduocata? A parentibus magnos viros enutritos proprio lacte crediderim, qui ab omni memoria floruerunt: ac præsertim sanctissimos Patriarchas auctores Iudaicæ gentis diducto coniugio toto ab ortu infantis triennio: quo decurso, ablactatoque filio, instaurato conuiuio ad cõplexus redibatur. Non minori tẽpore neque alia cura Samuel propheta creuit, vt diuini libri testantur. Verum quantæ sint delicia nobilium foeminarum non ignoramus. quis persuadeat vt ad dolores partus nutritionis graue ac diurnam molestiam addant? facilius sanguinem hauserint, quam vt præcepta salutaria ad aures admittant. Ea causa, & quoniam contingit vt defuncta matre aut vberibus casu aliquo arefactis nutrix necessario aduocanda sit: censeo ingenium eius esse considerandum vt mite sit, cõpositus animus, vniuersaque constitutio corporis æquabilis, ac quoad fieri poterit maternæ consentanea. Neque atra bilis vexet, neque redundet pituita: non sit iracundia facili, metu deiecta. Omnia denique conueniant aptaque in natura, in moribus sint sedata:

data: vt minima immutatio fit in fœtu. ne lacte mutato vires animi & corporis debilitentur, prouidendum. In frugibus pecudibusque, ac omnino cunctis animantium generibus non tantum semina ad seruandam indolem valent, quantum terræ proprietas, cælique sub quo aluntur mutat: generosius in sua quidque sede gignitur. insitum alienæ terræ, in id quo alitur, natura vertente se degenerat. sic filiorum corpora minuuntur sæpe inter Principes viros & locupletes: agricolarum filij robustiores euadunt non modo labore consequentis uitæ exerciti (quantulum enim id est) sed quia ab infantia consentaneo alimento maternis ex vberibus creuere. Germanos, Tacitus ait, in eos artus, ea corpora, quæ miramur excrescere, quoniam sua quemque mater vberibus aleret, neque ancillis aut nutricibus eam curam delegaret. Contra nobilium inter nos filij parentibus dissimiles sæpe euadunt, pusilla statura, moribus, ingenio, viribus. cum nouo enim lacte cætera, vt par est, magnopere etiam immutantur. Quod in alijs animantibus cernitur: si ouis lacte hædus, aut agnus caprino lacte nutriantur, eueniet proculdubio agni lanam asperriorem esse, hædi capillum molliorem existere. Scimus in Italia Gotthis imperantibus lacte capræ nutritum Ægistum ex eo nomine, admirabili

pedum

pedum velocitate fuisse. auctor Procopius. Alterius, canis lacte educati recenti memoria vsque adeo cerebrum aruisse, vt noctu fugato fomno per plateas miserabiles vlulatus ederet latrantis in morem. Auditum ex eo qui vidit oppidi eius regulo testamur. Vt mirer Habidem primis temporibus Curetum in Hispania Regem à Gargori auo feris obiectum, Cyrum etiam simili casu lacte canino, Romulum & Remum Romæ vrbis conditores primos à lupa educatos. si vera sunt quæ magni auctores affirmant, & non potius commenta fabularum. Recte elegans Poeta & prudenter cuius impietatem accusabat, de eo addidit. *Hyrcaæque admorunt vbera tygres.* Magni enim refert multumque in vtramque partem valet, quo alimento fetus nutriatur. Censeo præterea nutricis mores diligenter considerandos, ac eius rei præcipuam & maximam curam esse debere, quanta modestia sit, pudore quanto. Eam enim primum audiet puer, eius mores effinget, dicta imitabitur. & hærent tenacissimè quæ primis annis suscepimus. Sapientes Crisippus nutrices optauit, certe quantum res pateretur optimas. Ego ingenio, prudentia, probitate commendatas: vt earum virtutum semina cum lacte in alumnum transmittat: actionibus verbisque consentaneis puer erudiat. Addit Plato, quoniam infantes propter ætatis

ætatîs imbecillitatem fictis narrationibus delectantur, considerandum quas fabulas nutrices ijs narrent. ne obscœna, improba, v&fana contineant (cũ ferme inania quæque & deridicula in nutricum cunas ablegare cõsueuerimus) sed quæ simulacra & imagines sint earum virtutum, quibus reliqua vita exornatur. Æsopi fabulas præsertim selectas & eleganti carmine explicatas, quod Faernus nostra ætate latine præstitit, infantum auribus & sensibus consentaneas fore putabam. Cationes promiscuas & ex compitis desumptas vsurpare debere nutrices infantibus oblectandis, conciliando sopore verum non est: sed quæ probitatem pietatemque redoleant, quibus in memoria relictis virtutum semẽ existat. Curandum denique, vt domi pueri nihil audiant, nihil videant à prima ætate, quod non sit ex probatissimis moribus & sanctissima disciplina. Aristoteles ne signa quidem & tabulas obscœnas obijci infantium oculis vult. osdẽ à theatro arcet omnium turpitudinum facta officina: cuius præcepta vellem nostri homines sequerentur. Hanc adhibendam diligentiam putabamus foetibus nutriendis: quæ superstitiosa fortassis videatur, si nostros mores & ignauiam consideres, pro rei natura haud satis magna. Nos inepti qui agris, vineis, oliuetis magnam curam impèdimus: filios seruis erudiendos permittimus, quorum consuetu-

suethidine carere potius per omnem vitam deberent, ne pestilenti morum afflatu corrumpantur. Nutrices adhibentur è promiscua turba arreptæ nullo iudicio, modo copioso lacte pectus redūdet, cum quo tamen tetrum spiritum ducant, quo corpus & animus inficiatur: contagione morū, verbis, exemplisque corrumpantur. Mentior nisi pueros peruersis moribus existerem miratus fratribus & parentibus dissimiles nutricū vitio, tantam morū & ingeniorum labem cōtigisse causam sciscitatus sæpe deprehendi. Ac duas, præsertim sorores moribus, ingenio, formalis discrepantes nominare possem, alteram modestissimā matris lacte creuisse, alterā agresti nutrici atque temuluntæ commendatam, prauo lacte ingenium cōmutasse, euasisse ferocē.

De prima Principis institutione. Cap. III.

DE singulis disputauimus, nutritione disciplinaque liberorum. de futuro Principe dicere nihil attinet, res ipsa indicat, exquisita & maxima diligentia opus esse ne leue initio peccatū, publice deinde reip. malo luantur. In fastigio enim rerum collocatur Princeps, vt numinis instar sit, quasi heros de cælo lapsus maior conditione mortali. Augenda maiestate, reuerentia concilianda in subditorum

K run

rum animis, regius apparatus adiungitur, trabea, gemmæ, vestes auro & purpura rigentes, superba aulae structura, aulicorum ingens numerus, satellitum ordo, vt eo splendore perstrictis mortales oculis in officio se contineant. Recte hæc & prudenter. Adiungantur tamen virtutum omnium ornamenta, prudentiæ, humanitatis, fortitudinis, iustitiæ: litterarum & ingenij cultus adiungatur, quibus plebeij etiam homines venerandi efficiantur, cælestibus similes. colatur diligenter ager, vnde vniuerso populo annona suppeditanda est, Principis animus. Prospiciatur oculo ex altissima specula in omnes reip. partes contemplanti, cunctis prospicienti maioribus, medijs, infimis. Curetur caput, ne tetra defluxione reliquum corpus inficiat. Est enim grauissimus morbus, vt in hominibus, ita in rep. qui diffunditur à capite. Optandum quidem esset vt Princeps omnibus animi & corporis dotibus præ cæteris emineret: & quo fortuna locusq; altior est, eo maiora ornamenta haberet, quibus popularitum beneuolentiam conciliaret, quæ metu præstantior est. cuius in ipso nutu plurimum auctoritatis insit, cuius è vultu ipso atque oculis eluceat grauitas humanitate condita. Vellem eximia formæ dignitate esset, procero corpore, perspicaci ingenio, ad omnium animos deuinciendos ipsis gratiarum manibus factus. Sed votū

id est,

id est, & rara felicitas caelo data potius quam hominum prudentia quaesita: praesertim principatu hereditario, praefectoque eo quem Princeps pater quamuis infeliciter genuit. Tametsi ad id periculum vitandum non parum contulerit, coniugem delegisse magnis animi & corporis dotibus, nobilem, pulchram, modestam, & quoad res patietur locupletem: ut nihil humile aut sordidum in moribus existat: corporis venustati, maiorum virtutibus respondeat magnitudo animi. nimirum matrem futuram eius qui caeteris omnibus est imperaturus, exitium aut salutem allaturus civibus vniuersis & singulis. Quod nostrum tamē est, caetera omnia comparanda adijciendaque sunt: quibus virtutes in natura insitae augeantur, minuantur si quae existunt vitia, illustretur vita futuri Principis & ornetur. Seruetur naturae institutum, quae non minus Reginae, quam alijs mulieribus duas mammas attribuit, easque lactescere voluit partu maturo: ut filij nimirum lactis ubertate materni sustentati, meliores vegetioresque fierent. Sed quando tantum inter nos deliciae creuerunt, ut nulla ferme paulo honestior mater nutriendi laborem ferat: quod reliquum est certe & impetrare debemus, nutrix deligatur cautione maxima: non ad cuiusquam gratiam in regiam irrumpat, quod est nefarium & turpe. uti

omigo

K 2

supe

superiori seculo in Lusitania Principem iuuentutis educandum amica Episcopi, qui multum in prouincia poterat, eo agente suscepit cæteris dissimulantibus. proh grauem turpitudinem & pudendam. Qualis successus fuerit dicere non est necesse, spe melior, neque nomina prodere eorum qui peccarunt eo facto. Sed nostra tamen ætate frequenti fama vulgatum est, vero an falso haud facile dixerim, sed fama tamen pererebunt, Principem alterum in spem natum amplissimi regni noxia rabe vlceribusque, primis annis laborasse nutricis vitio tetra contagione infectæ. Pudendam atque detestandam incuriam, nisi multa essent quæ humano consilio prouideri non possent. Quod consequens est, ne à nutricis ore verbum vllum petulans aut obscenum excidat: ne perpetuo infantis animo infixum permaneat, pudoris ab eo initio sequatur interitus, quanta cum perniciæ dicere non est necesse: totum enim studium dignitatis & honestatis extinguitur, libidini fræna laxantur ac vniuersa vita corrumpitur, turpitudine & fæditate suscepta ab eo aditu. Præterea eo institutore crescat puer ijs præceptis, quibus in magnum deinde Principem euadat, par imperio contingat auctoritas. Deligatur ex omnibus magister morum, magister litterarum futurus prudentia conspicuus, eruditionis

opinio

opinionē præstans, iisque virtutibus, quibus alumnus Princeps informetur ad omnem probitatis partem. Quod caput est, nullo vitio sit infectus, quod frequenti vsu traductum in puerum atque infixum ad reliquam ætatem hæreat: vti Alexandro Macedoni contigit, Leonidis institutoris, quæ hauserat vitia, elui penitus atque sanari in omni vita non potuisse. Sed nõ vnus, inquis, magister sit satis. Multa à Principe præstanda sunt quæ nisi à primis annis tradentur, frustra deinde labor sit. iura danda populis, magistratus creandi, belli pacisque consilia sunt administranda, de multis quæ frequenter incidunt loquendum ac iudicandum. Omnibus disciplinis, vnde hæc petenda sunt, vnũ excellere non contingat: singula delibasse atque in mediocritate quadam consistere exigua laus, neque idonea Principis magistro futuro. In quaq; arte vel prima præcepta rudimenta que melius tradet, qui eius artis fuerit peritissimus: vti in tradenda Latina lingua, disciplinis alijs ingenuis contingat. Verum iactis latinitatis fundamētis, atque degustatis quibusdam alijs consentaneis artibus, rebus administrandis bello paceque audire viros peritos quid vetat? opeque eorũ Princeps quamuis excultus litteris, quantum ingenio præditus opus habebit. alieno consilio vti salutare. Et placet nihilominus Persarum institutum, qui quatuor

K 3   viris

viris primarijs Principem instituendum comen-
dabant: vt in qua quisque arte excelleret, eam ma-
iori dexteritate traderet. primus litteras doceret,
alter leges patrias, à tertio cęremonię religionis
tradebantur ritusque sacrorum, à postremo artes
militares, in quibus tantum pręsidij est reip. con-
stitutum. Inter nos Principe instituendo duo mo-
do viri primarij prudentia & probitate princi-
pes designantur à patre Rege: alter litterarum ma-
gister eruditionis opinione ætateque grauis, al-
ter actionum moderator & dexteritatis, moris
omnis haud ignarus. Verum quocunque nume-
ro sint, quibus tenera ætas Principis formanda cre-
ditur, ij pręcipuam & maximam procurationem
sibi demandatam putent: vt muneri satisfaciant
dies noctesque vigilare debent. Polycletum no-
bilem statuarium tradunt librum de artificio suo
edidisse, quem canõna, id est, regulam inscripsit.
quo libro omnia quę in statua hominis fingenda
obseruare conueniret, quę singularum partium
figura esset, quis situs, quis habitus diligenter expli-
cuit. eodem autem tempore statuam à se factam
publice proposuit, in qua quoniam omnia artis
pręcepta consumpserat, ipsam quoque canõna
nominauit. Vellem hanc rationem Principis insti-
tutores imitarentur, vt si minus libro scripto prę-
starent, certe vita ipsi omnia pręcepta virtutum &
sapien

sapientia à magnis philosophis tradita. ad ea Principis animum fingendum, atque in eo exprimenda vniuersa putarent. Quod rectæ institutionis caput est, ijs prima cura esse debet arcendæ ab aula turpitudinis & improbitatis præsertim: sed & vitiorum aliorum omnes aditus sepiant atque ferruginent. Iuuenibus inuerecundis & petulantibus locus apud Principem non sit: ne obiecta libidinum imagine pestilenti oris afflatu corrumpant euertantque penitus atque momento, quæ longo tempore in Principis animo coaluerunt virtutes, ex infami gratia captantes honores & copias (quorum est magnus numerus) assentatores, vaniloqui, salutis publicæ insidiantes: quæ pessima ars multorum nimium prosperis successibus creuit. Scimus ingentes inter nos opes fundatas, nobiles principatus constitutos multis locis ab ijs, qui abiecto pudore, scelerum administratos se Principi varijs temporibus præbuerunt. quorum nomina ne memoria prodantur posteris eorum & necessarijs tribuendum puto. Et tamen sæpius multoque plures euersos breui consideramus. subeunte videlicet Regis animum pœnitentia aut satietate minori in gratia ijs sunt, deinde odio: quia quasi exprobratores aspiuntur à Principe, ab alijs quasi corruptores & scelerati. Proxima cura sit excolendi Principis veris virtutibus atque erudiendi, blando sermone

quidem sapius, quæ præcipiendi ratio commodior multo est: sed cum opus erit seueritas adiungatur, verbis castigetur, plagæ nonnunquam addantur: ne indulgendo indoles præclara deprauetur, aut vitia, quæ sunt in natura insita, robur accipiant. Leones, ferum animal & immane, neque verberibus cædendi sunt, neque demulcendi blanditijs frequenter: sed popismis minæ permiscendæ. ea ratione eoque temperamento facilè cicuratur. alioqui plagis ne feritas recrudescat, blanditiæ superbos faciant, ex vtraque parte intractabiles euadât, verendum est. Ingenium quidem Principis dispiciendum est, & quibus rebus maxime moueatur, ijs institutores vtantur, si fræno retineri amat, si calcaribus concitari. pudor subrusticus amoueatur: impudentiæ medeantur si adsit: eoque vela conuertant, vbi aduersari vitium considerabunt. moneant, præcipiant, obiurgēt, coerceant aliquando malo, insolētes cupiditates frangant: omnemque diligentiam adhibeant, ne alumnus præfractio ingenio sit petulantiuæ: vnde pernicies ipsi & subditis comparetur. Ita Theodosium Magnum inuenio Arsenio, quem Roma accersitū filijs erudientis præfecerat edixisse, vt quoties ei videretur eos verberibus cæderet, neque vnquam in eorum erratis conuiueret. Virum magnum orbis imperio dignissimum. In quo ab omni memoria multos

Prin

Principum institutores peccasse inuenio, aut metu exacerbandi Principem, aut cupiditate eorum gratiam iniqua indulgentia promerendi. In ijs Romæ Seneca summus quamuis philosophus erudiendo Nerone Principe: in Castella Alfonso Alburquerqueius Petro Rege instituendo, cui Crudeli cognomen fuit, accusari fortassis possint praua institutione naturæ vitia auxisse: accessisse alia. Indicio est vtriusque ijs Principibus præcipua gratia, rebus omnibus auctoritas, opes immensæ non sine inuidia atque obrectatione aliorum, suspicatum malo publico priuatas rationes augere indulgendo voluisse: qua nulla grauior pestis, non modo reip. sed auctoribus. opes enim flagitio partæ diuturnæ propriæque non sunt. Scimus quidem Senecam à Nerone peremptum (ea merces disciplinæ fuit) impie, & immaniter. quis id negat? quis non videat? sed gratia tamé molli educatione collecta odio mutatur. Alburquerquium fuga cõpulsam salutem consulere constat, hoc maiori felicitate, quod communicatis cum alijs proceribus armis in ipso vindictæ conatu defunctus, non ante quieuit tamen sepultura data, vti ipse testamento madauerat, quam Petro Rege ad Taurum urbem partium diligentia capto. ne tantas strages daret scilicet prouidebatur. Ad extremum instituatur Princeps neque libidini, avaritiæ, immanitati seruire,

uire, neque leges spernere, neque formidine subditos terrere, neque vitiorum fordibus & libidinum licentia vitæ & imperij fructum arbitrari: stupra & commestationes: quarum rerum libido & voluptas penes ipsum sit, rubor ac dedecus penes omnes. Sed vt regias potius virtutes persequatur monendus est: atque Regis munus & partes identidem explicandæ. Rex enim (si modo eo nomine dignus est) diuinæ legi paret, rationis ductum sequitur, iuris æquabilitatem tenet, coercet libidinem, malitiam fraudemque odio habet, acceptam potestatem vtilitate publica & commodis non licentia definit: tantumque reliquis hominibus honestatis opibus & ornamentis antecellere conatur, quantum opibus & dignitate maior ipse est. nullum vitæ periculum, nullum laborem pro patriæ salute recusat, in bello acer, in pace moderatus, nihilque magis cordi habens, quam vt populos sibi commissos beatos faciat, omnibusque bonis affluentes. Sic diuino præsidio cinctus & verissimis honestatis laudibus circumfluens, ciuium ad se voluntates allicit, absolutissimum exemplar factus prisicæ maiestatis, quasi ex annalium memoria aut etiam è cælo diuinus homo. qua beneuolentia opinioneque à ciuibus suscepta, multo amplius quàm vllis viribus & armis imperium à maioribus acceptum æternum confirmabit,

bit, faustum subditis, propriumque posteris faciet: nulla ut vi externa everti, nullis intestinis fraudibus insidiisque opprimi possit. Hæc de regia institutione in genere dicta sunt: deinde de singulis eius partibus est dicendum.

De victus cultusque ratione. Cap. IIII.

Ræclaram multorum indolem publice priuatimque sæpe conturbauit copia voluptatū. Victus immoderatus, cultus delicatior gentem Hispanorū ad arma natam, vertenti fortunæ tribuit: atque ita ut è fastigio rerum, vbi collocati erant, in varias calamitates & magnas præcipites abierint. Ingentes animos atque inuictos, laboris & inedię patientissima corpora, quibus virtutibus magnæ difficultates mari terraque superatæ sunt, imperium ultra solis vias, ipsosque Oceani limites propagatū, peregrinæ voluptates fregerunt Romanorum exemplo, haud minori periculo. Vix credat aliquis quod est verissimum. Plus hodie cupediarum in vna vrbe insumitur, tragemata, dulciaria, sachari amplius, quàm parentum ætate in vniuersa Hispania: bombycinæ vestis quantum Deus immortalis? elegantius hodie lanij, sartores, fabri vestiuntur, quam ante nostram ætatem ciuitatum principes viri

viri nobiles & primarij. quod ad felicitatem horū
 temporum pertinere vulgo homines interpretan-
 tur, inde maius periculum imminet. Iam si priua-
 tis hoc contingit, quid putemus in regia fieri: vbi
 tanta voluptatū copia est, delitijs omnibus ex om-
 nibus locis in vnum locum collatis? Profecto nisi
 magna diligentia adhibeatur periculum est, ne
 Princeps à tenera ætate molli educatione corrup-
 tus, sagina grauis, morbis oppressus, neque bello
 neque pace bonus sit, quantā cum calamitate reip.
 dicere nō attinet, quiuis per se intelligit. Sic Prin-
 cipes videmus neruis sæpe laborare, abdomine
 multo graues esse, ad multam diem somno indul-
 gere, magnam vitæ partem medicis & curationi
 corporis dare, ac denique ante tempus extingui,
 quod non laboribus, curis, sollicitudini tribuatur,
 sed inertia, luxui, voluptatibus. Quī enim cibo &
 potu, quibus se ingurgitare sine modo consueue-
 runt, concoquendo idonei sint: vt non noxiæ mor-
 borum causæ existant, tetri humores & corrupti.
 Et cū omnis educatio referri debeat, vt vires cor-
 poris & animi maiores firmioresque euadant: cu-
 ra aulicorum in eo consumi videtur, eo spectare
 vt vtrisque viribus fractis inutilis Princeps ad res
 gerendas reddatur. Primū enim corpus mulieri-
 bus effœminandum tradunt, cauentes ne solem
 aspiciat, aut aura paulo vehementiori affletur, la-
 bores

borez omnes fugiat & uitæ molestias: aula panie-
 tibus inclusus quasi in solitudine puellæ adinstar
 teneræ atque delicatæ retineatur, aspectum fre-
 quentiam que fugiens, ne sermonis quidem com-
 mercio cum equalibus dato, ludendi exercendiq;
 corpus facultate sublata. Mulieres, quasi vna cura
 sit Principis saginandi, ganeę & ventris cura cibi
 vt egregia quadam arte cõditi palatum excitent,
 copia tenera ætas obtundatur, yrgent vt comedat,
 & singulis prope horis cibos ingerunt intrudunt-
 que importunæ atque graues: & quasi id tantum
 operis sit datum, vt Regem epulis onerent, ne se
 loco cõmoueat, ita conatum omnem in hoc vnũ
 studium conferunt: vt quoties minus aliquanto ci-
 bi sumit quam ipsæ volunt, id indignissime patian-
 tur. Adde aromata, odorum suauitatem, vngueto-
 rum fragrãtiam, gemmarum splendorem, torius
 ornatus & cultus mollitiem, reliquas illecebras,
 quibus robusti etiam & cõfirmata atate eneruan-
 tur. An Princeps ne falsa illa dulcedine corrupta-
 tur & à mentis statu deflectat, quis præstare possit
 in tãtis delicijs tam effœminata vita? neque enim
 molli & eneruato corpori animus ingens & fortis
 deuinctus esse potest. vna opera vtriusq; vigor &
 fortitudo corrumpitur, quasi cera ignis calore li-
 quefacta. Voluptatibus enim assuefacto corpore,
 qui labore & molestiam forti animo amplectatur;
 virtu-

virtutem confectetur, quæ in arduo posita est: & non potius in vitia diffuat, quæ sunt in præcipiti. An agro corpore, inertis, ignavo bellum prompto animo suscipiat, ductor ipse copiarum si opus sit, in labore princeps. imperandi curas, molestas quamuis & graues libenti animo sustineat? Rempub. inuerti potius permittet, quam vt laborem & molestiam suscipiat. In otio & vmbra educatus, negotium fugiat necesse est: voluptatibus hauriendis sitienter incumbat, cum vitæ & imperij fructum præcipuum ratus, si nulla cura interpellat, nullam horam vacuam iucunditate patitur elabi. Multa exempla calamitatum afferri possent, quæ mollis & vmbrae educatio Principum, reipub. attulit. Sed vix vilo tempore Hispaniæ res magis perturbatæ fuerunt quam Ioanne secundo Castellæ Rege: in quo multa bona incrant. corpus procerum & candidum, ingenium mite: venatione & ludicris certaminibus oblectabatur, neque à litteris abhorruit, versus ipse sermone vulgari non inepte pangens: quas virtutes vmbrae & mollis educatio corruptit. In primis annis mortuo patre Henrico tertio, ne à proceribus subtraheretur, occasioque existeret rerum nouandarum, Vallisoleti D. Pauli vicinis adibus sex amplius annis, nempe ad matris, in cuius tutela erat, obitum limine retentus est, erepta liber-

libertate ex eundi, quemquamue præter ministros
 aulæ ad se admittendi. Miseram regni dixerim
 an Regis conditionem: rectorem omnium publi-
 co carere, vt ne proceres quidem agnosceret: lo-
 quendi audiendique commercium auferri Prin-
 cipi, solitaria & vmbatili vita pallefcere. Indig-
 num facinus, quasi altilem in auario pullum mihi
 fagine, qui ad sudorem & puluerem natus est: in
 vmbra & inter mulieres crescat, cui corpus debet
 esse potius labore & victu moderato duratum, vt
 ad res gerendas idoneum morborū causis resistat,
 in bello frigus æstumque iuxta patiatur? publico
 subtrahas qui debet potius à puero assuescere in
 maxima celebritate, & in media rep. viuere, nō re-
 formidare homines: cuius excitāda mens & attol-
 lenda semper, quæ in recessu languescit & quem-
 dam velut in vmbra situm ducit, aut contra intumescit,
 inani persuasione sibi plus iusto tribuens,
 quippe cum nemine comparatus? Voluptatibus
 frangas animum, qui dies noctesque quasi in specu-
 la præsidere & in omnes reip. partes debet prospice-
 re? Næ ea mollities magno Principis dedecore,
 magno subditorum damno constabit: pueritiæque
 & adolescētiae maior ætas similis erit, imbecilla, lu-
 brica, dedita libidini ac ceteris voluptatibus. Quod
 in hoc Principe perspicimus. defuncta enim ma-
 tre, & rerum cura suscepta, quasi ex tenebris & ex
 mater

materno utero in hanc lucem denuo repenteque
 productus, perpetuo hallucinatus est. magnitudi-
 ne negotij obruebatur animus, aulicorum semper
 obnoxius imperio, quæ maxima pernicies est: unde
 de continui motus extiterunt & grates. Verum
 hæc vitia accusare facile est, emédare quis possit?
 quis quod verissimum est Principi persuadere, mu-
 lieribus munditias, Principibus laborem conveni-
 re etiam in tenera ætate? Mollem & delicatam vi-
 tam certam pestem afferre, affirmare quis audeat,
 apud eos qui imperij maiestatem mollitie, libidi-
 ne voluptatibusque definiunt: ventri & turpissimæ
 corporis parti servire præmia vel maxima impe-
 rij suscepti, stupra, commestationes arbitrantur.
 Principum cupiditatibus indulgere obsequij gra-
 tissimū genus putant, ad honores & amplas opes
 certissimū aditum? Atque hæc omnia non eo peti-
 tinent, ut puero Principi quæ ad victum cultūque
 sunt maligne suppeditentur: quod est nostris Hispa-
 norū legibus de educatione Principis aduersum.
 Seruetur naturæ institutum: quo cunctæ animæ
 procreandis fœtibus lactis alimentique copiam
 ingerunt quam possunt maximam. Augendis con-
 poribus, confirmandis viribus nulla commodior
 ratio. Adde puerū præsentī copia contentum non
 de cibo aut vestibus, quod faciunt egenorum filij,
 sed de rebus maioribus cogitare, atque ad illas
 conten

contendere, alia omni cura sublata: vnde magnus animus & excelsus existat. Verum id est, sed illud curandum maxime, vt victus copiosus, cultus elegans magis quam mollis & delicatus existat: quibus rebus non vires confirmantur, sed corpus voluptate mollescat, languescat vitijs & libidine animus. ex vtraque parte vitiorum omnium existat seminarium. Verum hæc mittantur: & de corporis exercitatione pauca subiiciamus.

De exercitatione corporis. Cap. V.

M Olli educatione sublata, vmbatili vita ab aulis Principum reiecta, consequens est, vt labore frequenti corpus exerceant, firmum robustumque reddat honesta exercitatione: animum impigrum & audacem & ad studium bellicæ gloriæ concitatum efficiant: quibus studijs corporis valetudo proculdubio confirmatur, animus ad omnia officia modestiæ & humanitatis & pudoris eruditur. Principe otioso & ignauo nihil est exitiusius. Quæ res Solonem virum sapientem & prouidum impulit, vt Athenensium filios palaestra & litteris & musica diligenter instituendos curaret, lege in omne tempus sancita. Vidit vir Græciæ sapientissimus esse ciuibus vires corporis & animi comparandas. Vidit

L huma-

humanitatis & modestiæ laudem consecutadā, si
 vellent esse felices, libertatē & reliquas opes tueri:
 quæ bona ignavia & mollitiē amittuntur, vel teme-
 ritate & audacia pereunt. Vt igitur ciues suos ro-
 bustos corpore, animo fortes efficeret, palæstram
 instituit: vt autem ad humanitatē erudiret, litteris
 & musica mitigandos censuit. Hoc ipsum Lycu-
 rus Lacedæmone nō admodum dissimili ratione
 præstitit. Nam cum nusquam alibi maius studium
 extiterit exercendi corpora & corroborandi, tum
 in nulla vnquam gente maior laus pudoris enituit.
 Mira sunt quæ de Spartanæ iuuentutis modestia
 & honestate commemorantur. Sic adolescentes
 institutos, vt neque oculos in publico attollerent,
 neque faciem versarēt, neque aliquod signū incon-
 stantiæ præberent: ea modo quæ ante pedes erant
 conspicerent, manus ipsas inducta veste contegere,
 senibus loco cedere, nullum verbum petulans aut
 obscœnum proferre, in choreis & canticis nihil
 lasciuum aut molle vsurpare, aut audire à primis
 annis edocebantur. Consentanea Soloni summus
 philosophus Aristoteles pueris instituendis præ-
 scripsit ad litteras gymnasticam & musicam, quæ
 ille præscripserat, de suo ipse figuratiuam artem
 adiiciens, non commercij tantum causa, ne cōpa-
 randis instrumentis & varia supellectile fallatur
 specie: quid enim minus viro probo ac præsertim
 Principi

Principi cōueniat, quam studia vitæ ad suum com-
 modum referre, compendij causa nobiles artes
 suscipere? sed vt artificio aliquo conficienda metalla,
 pingendi, fingendique occupetur otij tempore, vi-
 tiorum omnium semēte facienda in primis apto.
 Præterea vt opera plena artis, plena ingenij signa,
 tabulas, vasa ex argento & auro cælata, ingentes
 ædificiorum structuras, molesque virium humana-
 rum modum superātes dignoscere possit, atque de
 illis statuere omnium elegantiarum peritus, non
 tantū aliarum artium, quibus humana vita instrui-
 tur & ornatur, resp. belli & pacis tempore regi-
 tur. Verum hæc mittamus. ac ne de litteris quidē
 & musica disputamus, quæ separatam tractatio-
 nem requirunt. Quod loci præsentis est, Princi-
 pē iubeo certamina omne genus instituire inter
 æquales, quibus ipse interfuit, non modo spectator
 ceteros accendat, sed sæpe etiam particeps: quod
 sine maiestatis sigillatione contingat. Ergo con-
 currāt inter se iuuenes ex aula & reliqua nobilita-
 te selecti ludrico certamine in iustæ pugnæ mo-
 dum: cum singulis singuli aut facto agmine su-
 dibus gladiisque equites peditesue pugnent. Cur-
 su de velocitate pedum aut regendi equos recto
 cursu, aut varios orbes implicandi explicandiq; dex-
 teritate contendant, præmijs etiam victoribus pro-
 positis ad accendendū certamen. inter se ex equis

iaculentur Mauricæ pugnæ genere, quo alterius agminis pars facta impetu primum procurrit, missisque in aduersarios arundinibus iaculorum imagine, pedem referunt ceduntque prementibus aduersarijs: quos excipit pars altera agminis quasi in subsidijs relicta: hanc ex aduersa parte alij ad ludum continuandum. Discant in equos è terra insilire inermes ferroque tecti, desultoriæ artis peritia: quod rebus aduersis in bello, victis in pugna non priuatis militibus, sed Principibus etiam & magnis ducibus salutare fuit. Certe Ferdinandus iunior Neapolitanus Rex, cum victis fugatisque suis copijs ab hoste, equus etiam quo vehabatur confossus esset, in oblatum equum ut erat armatus insiluit, seq; periculo eripuit. qui equum dedit vir nobilis pro suo Rege grata superis, grata hominibus victima cecidit. Vetusiori memoria omnino anno millesimo ducentesimo octauo, Petrus Aragonius Rex in Valéticæ fines contra Mauros incurrit, pugnantem confossus equus: venissetque haud dubium in potestatem hostium, ni Dieghus Harus, qui à Mauris stabat, humanitatis memor, oblitus iniuriarum, quæ ab Aragonio & alijs Christianis Regibus, Castellæ præsertim & Legionis extiterat, periculo eripuisset equo præbito: etsi non ignorabat in magnam se eo facto inuidiam apud Mauros venturum. Neq; minus vtile erit de sagittadi peritia certamen

tamen instituere, globisue è ferreo tubo flamma
 eluctante eiaculatis in modum fulminis, signum
 propositū petere premio designato, si quis primus
 collimauerit. Lucta innexis inter se brachijs, ia-
 ctuque vires ostentēt: in oculis Principis, ipsoque
 laudatore, neq; ignavia cuiusquam neque peritia
 latebit. Quæ sunt omnia bellorum imitationes &
 imagines viribus corporis exercendis idonea, ex-
 citanda audacia, pellendo timore, dexteritateque
 comparanda in primis vtilia. Sensit elegans poeta
 quanti ea certamina referant, quando pueros La-
 tinorum finxit ante urbem ei exercitationi vacare,
 quatuor versibus recte institutæ iuuentutis re-
 præsentans imaginem.

Ante urbem pueri & primæuo flore iuuentus

Exercentur equis, domitant que in puluere currus.

Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis

Spicula contorquent, cursuque ictuque laceffunt.

Ludicris certaminibus adijciantur venationes. per
 sequend̄is feris. patenti campo decurrere, montes
 superare discant: corpus inedia, siti, labore fatiga-
 re. Addantur tripudia more Hispanico tibiarum soni-
 tum pedum pulsu modulāte. Ludant pila. ioci alij,
 risus, oblectationes concedantur: ita tamen vt ni-
 hil obscœnū sit, quo libido irriteretur, nihil crudele
 quod à Christiana pietate ac moribus abhorreat.

fictis tantum ac ludicris ad seria & vera certamina

instruantur. Atque illud in primis caueatur, ne pueri ac Princeps præsertim, exercendo corpus vires frangant. frequentes magis exercitationes quàm graues esse debent: vt cæteris vitæ partibus ita in ludicris certaminibus & reliquo labore modus sit. quod Aristoteles præcipit diligenter obseruandû: affirmatque, qui violenter corpus in tenera ætate exercuerunt, in reliqua vita fractis viribus debilitata valetudine parum profecisse. argumêto quod qui intra adoleſcentiæ annos Olympica vicerunt, vix vnus aut alter ex eo numero potuit cõfirmata ætate similem in ijs certaminibus palmam reportare. Ex his ludorum generibus ea sibi Princeps deligat, quibus corpus exerceat, vnde decus & laudem referat, præstet æqualibus, certe inferior alijs non sit: præsertim si ludi in oculis multorum exhibeantur, committere nõ debet, vt à quoquam iure contemnatur, habeatur imbecillis aut ignauus: quod sine iniuria maiestatis non contingat. Multum ergo meditatus ad certamen ludumque accedat: caueatque ne pro laude contemptionem apud subditos pariat. Ad extremum sit Principi, si eius institutoribus persuasum, non omnes ludos maiestati conuenire. certe non luctabitur cû equalibus, neque corpus quod sanctum haberi debet, contrectari à quoquam sinet, contorqueri, ad terramq; affigi: quod nefas esset quamuis ioco vsurpatum.

patum. Tripudij particeps in publico nõ erit etiam, larua tectus. nam facta Principum latere non possunt. membra bacchantium in morem agitare Principi non conuenit, multo minus in scenam prodire, agere fabulas, pulsare citharam: quæ libertas in Domitij Neronis moribus vel maxime accusata est, ipsi exitium maturauit cunctis eum imperio ineptum iudicantibus, qui in histriõnis habitum degenerasset. Ac ne spectandis quidem publicis histriõnibus & venalibus operam dabit, ne tempus tam male collocatum perdat, personæ quam gerit oblitus videatur, auctoritatem conciliare arti turpissimæ exitiæque: vnde vitiorum ampla seges existit. Sint ergo exercitationes Principis honestæ, sint frequentes potius quam violentæ: atque ita valetudini consulatur, ita viribus animi & corporis confirmandis detur opera, vt nihil de maiestate decedat: vel ipsi ludi ad splendorem principatus & decorem comparentur.

De litteris. Cap. VI.

Ta corpus tamen exerceatur, vires & valetudo frequenti labore confirmetur, alatur fortitudo & audacia, periculorum metus varijs certaminibus remouetur, vt animi interim cultus minime negligatur:

L 4 cuius

cuius eo maior cura esse debet, quo præstantiori
 conditione animus est. nam & filijs instituendis
 maiorem quam seruis diligentiam impendimus.
 equos generosos, boues aratores, quam canes do-
 mesticos curamus diligentius. Cuique rei pretium
 eius nobilitas aut vtilitas cõstituit. in homine men-
 te excellentius nihil est: pluraque & maiora consi-
 lio quam viribus præstamus. Ergo puero Principi
 ab ipsa infantia pietatis & sanctissimæ religionis
 præcepta sensim instillentur non infundantur: ne
 vt vasa oris angusti infusam liquoris copiam reij-
 ciant. ea tamen videat exempla virtutum inter do-
 mesticos & familiares, ea audiat præcepta viuendi,
 quæ per totam vitam tenaci memoria hareant.
 Blancam Gallix Reginam foeminam Hispanam
 ferunt, à puero ita filium Ludouicum instituisse, vt
 in animũ induceret malle mori quam scelus con-
 cipere. vt mirum non sit tali institutione sobolem
 sanctam fuisse. Id ipsum Duci Mompenserio ante
 non multos annos in Gallia superstiti, nobilissimo
 Principi in primis annis inculcabat mater omni-
 bus sermonibus. Auditum ex ipsomet. Ergo intel-
 ligat puer rudi quamuis ingenio, esse numen in
 cælo, ad cuius nutum sola terrarum gubernantur:
 cum quo Reges Imperatoresque maximi compa-
 rari non possunt viribus & potentia. eius voluntati
 esse obtemperandum. præcepta quæ hominibus
 dedit

dedit, audiat discatque memoriter. Excitentur in animo igniculi gloriæ non inanis sed solidæ. quantum sit virtutis splendor, quanta in vitij deformitas doceatur. De virtutis pulchritudine, vitiorum fæditate eo audiente differatur: de futura vita, immortalitate, præmijs & supplicijs quæ pro conditione vitæ hominibus comparantur. Decursis primis annis infici debet ijs artibus, quas si dum est tener, combiberit, ad maiora confirmata ætate paratior veniet. ac ferme septennio elapso accedat litterarum magister, quem vellem summis philosophis parem. nam vt Princeps vltra eruditionis mediocritatem non procedat, præceptor accedere debet excellenti doctrine opinionem. Sic multo commodius quod cupimus, & quod est necesse consequemur. Compendij breuissimè adinstar id erit. Certe doctus & disertus præceptor sit, moribus compositis, vt puerum optimis artibus atque disciplinis instruat, & ad omnia officia optimi Principis & gubernatoris erudiat. Laudo Philippum Mædonem, qui Alexandro filio nato tantum studiū posuit eo instituendo, vt ad Aristotelem scripserit, qualem ac quantum ea ætate philosophum? non tantas se Dijs immortalibus gratias agere pro filio ex vxore Olympianato, quam quod eo tempore suscepisset, quo posset ab illo erudiri optimis artibus. nec solum scripsit sed re etiam præstitit. Ex Aristo

L 5 telis

telis schola tantus vir Alexander euasit, quantus
 credi debet, qui orbi terrarum iugum imperij im-
 posuit, multis atq; adeo innumeris gentibus leges
 & magistratus dedit: easque sublata feritate ad hu-
 manitatis cultū traduxit. Ac rem atque vehemen-
 tem naturā, & studio gloriæ mirabiliter incensam,
 tanti viri disciplina mitigauit. Sic quod orbem ter-
 rarum sui nominis fama compleuit, doctoris pru-
 dentia tribuatur: quod multa furoris & amentia
 signa dedit semper bello quam post victoriam cla-
 rior, ingenij acrimoniae adscribi debet; quæ nisi mo-
 destia adsit, furor non virtus nominanda est. Fra-
 nanda libidine, quæ cupiditas proximis adolescen-
 tia annis excitatur, magnum à litteris præsidium
 parabitur. tanta siquidem est oblectatio cogniti-
 onis rerum, se se pascentis animi, vt neque laboris
 tædium, neque auroantium voluptatum ille cebra-
 sentiantur. Itaque sapienter poetæ cum ceteros
 omnes Deos Veneris imperio subdidissent, in Mi-
 neruam modo & in studiorum præsides musas ni-
 hilei, nihil Cupidini iuris esse voluerūt. Longum
 est ire per singula. sed temeritati, auaritiæ, ambi-
 tioni, quæ tandem alia res frenos inijcere atque
 vniuersæ turpitudini præter litterarū tractatione
 potest: vnde exempla auditu frequenti lectioneque
 suppetent ad animū veris virtutibus informandū.
 Ergo prima eruditionis fundamenta diligenter
 poni

poni debent. Discat puer expeditè legere quoduis
 scripturę genus non elegantis tantũ, sed etiã distor-
 tatq; vacillãtis. ipsos litterarũ nexus & cõpendia
 cognoscat, ne opus alieno præsidio ad legẽdas litte-
 ras & actionũ formulas, quæ ex omnibus partibus
 afferãtur, semper habeat, quod arcanis continẽdis
 salutare sæpe sit. Doceatur scribere non inaccura-
 te, vt pleriq; nobiliũ filij facere consueverunt, sed
 eleganter & scite: quo libetius id faciat & minori
 labore, vti opus habebit per totam vitam. atque in
 eam rem, etsi minuta videatur, multũ operæ, mul-
 tũ industriæ à præceptore ponatur: cõsilio, si opus
 erit, cõmunicato cum peritis eius artis. aliena etiã
 ope nonnunquã implorata, quo labori prouentus
 respondeat, neq; spes de Principis eruditione con-
 cepta in ciuium animis fallatur. Grãmaticæ prima
 rudimenta non ineptis subtilitatibus grammatico-
 rum onerentur (sic fastidiũ amouebitur & mora)
 sed superuacaneis præceptis reiectis labor inutilis
 remoueatur, necessarius leuetur laudis dulcedine
 & docetis vrbaniitate. Plurimũ ergo operę in expli-
 candis auctõribus poni debet, in scribẽdo atque lo-
 quendo: vt vsu quodam quotidiano Latina lingua
 familiaris natiuæ adinstar efficiatur, his exercita-
 tionibus magis quam præceptorum copia. Inter
 auctores ex historicis Cæsare, Salustium, Liuium
 diligendos arbitror, qui puero explicẽtur: quippe
 in re-

in rerum gestarum explicatione prudentes & Romani sermonis elegantiam, multis sententiarum luminibus illustrantes. Confirmatis studijs & peritia maiori Tacitus adiungatur, horrida oratione atque spinosa, sed arguta in primis magnam rerum thesaurum tegens, consilia Principum, artes, fraudesque aulae. In alienis periculis & malis, quasi in speculo, nostrarum rerum imaginem contemplari licebit. Idoneus auctor quem nunquam Principes, nunquam aulici deponant de manibus, die noctuque versent. Neque a poetis abhorrebit. Virgilij ingenium, orationis gravitatem & elegantiam admirari discat, Horatij sententias, urbanitatem, argutias admirabiles. illi tantum repellantur a Principis aditu, oculis, auribus, qui turpissimarum rerum commemoratione mores corrumpunt, petulantes, obsceni, molles quantavis elegantia & suavitate. quorum est magnus numerus, certa perniciēs si aures illis prebeantur. Lasciui carminis venenum in animos influit, & elegantiae suavitate conditum prius interitum affert, quam remedium adhiberi possit. Quod si picturae omnes sua fœditate libidinem inflammantes sunt ab oculis iuuentutis & aspectu remouende, uti magni philosophi præcipiunt: quid de carminibus lasciuis statuamus? Est enim poema viua quaedam pictura multo magis impellens, quam omnes excellentium pictorum tabulae. Omnes igitur

poeta

poetæ turpitudinem exprimentes non ab aula tantum, me quidem auctore, sed à totius patriæ finibus exterminentur quasi pestes certissimæ ad corrumpendos mores, deprauandos animos comparatæ. De Ciceronis scriptis dicere non attinet. res ipsa indicat, non Romanæ copiarum parentem extitisse, sed etiam rei publicæ moderandæ saluberrima præcepta posteris reliquisse. libri eius de reip. perierunt: multa tamen in scriptis alijs præcepta saluberrima continentur rebus gerendis: ac nominatim epistola eius ad Quintum fratrem, cuius initium est, *Etsi non dubitabam*, in hoc genere est admirabilis magni instar commentarij. Horum auctorum elegantiam & gravitatem puer imitari contendat: atque ut in omni vitæ parte, ita in studijs ad summa contendat. altius enim ibit, quam si desperatione assequendi concepta, in quadam laudis mediocritate consistat. Multum ergo scribat ac multa, epistolas, orationes: si ingenium & otium suppetat, etiam carmina. singula colo & commate distinguere sciat: litteras maiusculas suis locis adhibere. nihil enim in ea ætate negligendum est, quod consequentibus annis emendari non possit. Ex Latinis Hispana, ex Hispanis Latina faciat: quæ exercitatio multum valebit ad augendam vtriusque linguæ facultatem. formam orationis exprimet, iniqua penitus versabitur. abundabit copia verborum

olugua
 optimo

optimorum, compositione ac figuris non quaesitis sed sponte ex mētis thesauro manātibus: seque totū ad exēplar veteris elegātiae & grauitatis scribendo dicendq; cōformabit. Volo enim vt non sola scriptione contētus, Latine etiā loquentes corā audiant: libēterq; intersit eruditis sermonibus. cū equalibus nō parū sepe loquatur. vnde facultas certē cōparabitur historias veteres euoluēdi, oratores externos qui Latine plurimū loquuntur intelligēdi, respōsa reddēdi paucis verbis cōcepta, sed selectis & grauibus. Nolumus equidē Principē studijs immori: sed hoc tamen p̄sidiū facile cōparabitur, si curabit magister vt frequēti vsu lingua Latina familiaris ac quasi natia efficiatur. In eam rē comites studiorū haud exiguo numero dari volo: neq; enim probo vt solus litteras discat, aut cū paucis assuecat potius à primā aetate versari cū multis, iudicia hominū non reformidare: ne è tenebris in publicū productus caligare & offendere necesse habeat. Si solus docebitur, ea discet quae praecipietur ipsi: si in schola, etiā quae alijs. Audiat multa quotidie probari, multa corrigi: proderit alicuius obiurgata desidia, proderit laudata industria. Excitabitur laude aemulatio. turpe ducet cedere pari, pulchrum superasse maiores. accēdūt omnia haec animos, & licet ipsa vitium sit ambitio, vti Fabius eleganter ait, frequenter tamen causa virtutū est. Verrius Flacus ab

omnino

Augusto

Augusto nepotibus delectus præceptor cū vnuer-
 sa schola trāsijt in palatiū. auctor Suetonius. Cædi
 Principē vix conuenit, quia deforme & seruile est:
 sed eo audiēte verbis castigari alios, plagis, si opus
 erit, aliquādo etiam impositis vtile erit. in alieno
 errato cautior ipse atq; peritior euadet. Ex his co-
 mitibus vnū & alterum existere multū iuuerit ma-
 iori peritia Latine loquēdi. id si facere in omni ser-
 mone familiari iubeantur, magni momēti locum
 obtinebit, vt lingua Latina puero familiaris & pro-
 pria maternæ adinstar reddatur. Insanum quātum
 ea industria iuuerit. Denique sit persuasum Prin-
 cipem litteras non dedecere: ac vero rebus admi-
 nistrandis magnum præsidium non leue subsidiū,
 vita reliqua ex virtute transigenda ab studijs litte-
 rarum in prima ætate susceptis comparari. Scimus
 quidem in Hispania præsertim Principes magnos
 extitisse exiguo aut nullo litterarū cultu in mino-
 ritate: qualis recenti memoria Ferdinandus fuit,
 cognomento Catholicus, pulsus ex vniuersa Hispa-
 nia Mauris, subditisque imperio multis gentibus
 immortalis Princeps laude. idem tamē si ad eximiā
 indolē litteras addidisset, multo maior & præstan-
 tior extitisset. Recte & prudenter eius patruus Al-
 fonfus Aragonius & Neapolitanus Rex Hispanæ
 gentis lumē decusq; perpetuum, cū à Rege quodā
 Hispano dictū audisset, litteras Principē nō decere:

eam

eam vocē non Regis, dixit, esse sed bouis. ipse litte-
ras in pretio habuit, virisque eruditione præstanti-
bus tantū tribuit, ut ijs se inclinata quamuis ætate
recoquendum præberet. Laurentio Valla familia-
riter vsus, Antonio Panhormita, Georgio Trape-
zuntio immortalī laude viris: Bartholomeum
Faccium, cuius extant de rebus Alfonsi commen-
tarij, importuna morte extinctum tulit ægerime.

De musica. Cap. VII.

In præterea magnam musici concē-
tus habent, tum ad oblectandos ani-
mos, tum ad affectus animi in vtram
que partem concitandos. qui enim
numeris natura constamus, quod arteriæ pulsus,
foetus in vtero formatio, partusque & alia multa
declarant, numeris mirifice capimur. Siue reciten-
tur carmina, oratio missa per numeros aures incre-
dibili suauitate demulcet. instar aeris per angustias
tibiæ compressi, mentis sensus lege carminis ex-
plicantur cum voluptate. Siue modulatis vocibus
cum varij animi affectus & motus exprimantur,
incredibili dulcedine perfunditur animus: ea que
oblectatione non modo curæ mitigantur, sed feri-
agrestesque mores emolliuntur ferri instar ignis
calore victi. Quod Polybius libro quarto historiæ
Romanæ testatur, Arcades, que gēs in Pelopōneso
erat,

erat, cum propter cæli rigorem & tristitiam aeris, magnos labores in agrorum cultura tolerarent, duritiam atque asperitatem morum ex ijs laboribus proueniētem, musicæ modis mitigasse: cōque non solum pueros, verum etiam adolēscētes atq; iuuenes vsque ad trigēsimum annum diligēter in ea exercendos curasse: Cynethensesque, quæ pars Arcadiæ est, eo more priuatim contempto ex morum feritate in varia scelera, & multas calamitates præcipites abijisse. Eam vim antiquissimi poetarū significare voluerunt, Orphei cantu feras mansuefactas, Amphionis cithara lapides vltro ad structuram Thebani muri concurrisse affirmantes. Sed præter oblectationē ad affectus animi varie concitandos multū musica valet: proditumque memoria legimus Timotheo ad Alexandri mensam Orthium canente, Regem in furorem actum, repēte arma arma inclamantem relictis epulis profiliisse. continuo tamē mutatis modis reuocatū ad sobrietatē. quæ si vt conficta repudiamus, certe in maius aucta, nihil morabor: modo à Plutarcho libro de musica extremo meminerimus affirmatum, seditiones morbosq; grassantes nō semel fuisse sedatos musicę præsidio. Ex diuinis libris Dauide pulsante citharā Saulis Regis mentē malis incurfibus furiam, redijisse ad sanitatē constat. Nimirum anxietate sedata musicæ dulcedine, minor eacodæmoni

M   pote-

potestas relinquebatur ad Saulem vexandum. Neque mirum: affectuum enim imagines varijs musicæ modis continentur, non quales picturæ mutæ, immobiles, inertes exprimunt. neque enim irati hominis imago in tabula depicta ad iracundiã inflammat, quod de signis alijs & tabulis affirmare licet quãtauis dexteritate ad viuum expressis: modis autem musicis affectus ita exprimuntur, vt eosdem in animis audientiũ ingenerent admirabili quadam potestate. Vtraque de causa musicam etiam Principi addiscendam censeo, in pretioque habendam. Nisi forte illa Ateę Scytharum Regis feritas probatur, qui Ismeniam ad epulas canere iussum, cæteris cum voluptate audientibus peritiamque laudantibus, sibi multo iucundiozem esse hinnitum equi affirmavit omnibus Ismenix cantibus. In quo declarauit, quam fero & agresti animo ipse esset. Neque immerito magni philosophi, rerum publicarum conditores, in ea arte exerceri voluerunt iuventutẽ: sed vt illius dulcedine emollitis moribus ad humanitatẽ reuocarentur. Ergo Reges voluptatis primum causa, musica opus habent: quorũ assidui labores aliqua suauitate atq; iucunditate leniendi sunt, serijs miscenda ludicra, vt durare possint. Simul animus curis grauis, venationi item & bellicis assuetus, agrestis & immanis euaderet, nisi musici concentus ad mansuetudinem & benignitatẽ reuo-

reuocent : qua virtute nihil est aptius ad beneuolentiam ciuium adiungēdam. Deinde in cantibus discat quanta vis sit in legibus, quanta in ordine vitæ commoditas, in animi moderatione suauitas. Vt enim ex acuto & graui sono medijs interuallis aptissima ratione coniunctis, musicæ suauitas existit, vox sine modo profusa audiendi sensum vulnerat: ita omnibus animi affectibus ad vnum concentum reuocatis, vt neque remissi præter modum sint, neque contenti amplius quam oportet, mirabilis concentus existit, qui cunctorum animos ad se rapit. Omnino in uniuersa republica & legum constitutione consideramus, si partes inter se consentiant, mirabilem harmoniam existere, suauiore ea quæ ex vocum dulcedine modisq; musicis temperatur. Non igitur solum Regi colenda musica est, vt animum à labore recreet, aut naturæ vehementiam leniat, cōponat affectus: sed etiam vt ex musicæ modis intelligat, florētem atque beatum reip. statum in modestia & æquabilitate consistere. Tria tamen in hoc vitia fugienda diligenter sunt. primum ne dum voluptatem persequitur, animi concentum dissoluat turpitudine verborum modisue in lasciuia & petulantiam fractis: quod ferè nostra ætate contingit, pulcherrimam artem ita esse turpitudine fædatam, vix vt honestæ aures pati aut interesse debeant.

M 2

Cor-

Corrumpunt animos sermones lasciuī & molles, præsertim si numeris adstricta oratio adiungatur, potentius influit turpitudō. quod si suauis etiam concētus accesserit, tanta vis erit mali vt sustineri non possit. Oratio enim contorta numeris, & musicę viribus adiuta & aculeata, quasi vibratum telū vehementius adhærescit. Sapienter igitur Plato & Aristoteles lege sanxerunt, ne quis quo vellet genere cantionis vteretur, sed quæ ad pietatem prouocaret, virilis constansque esset. meritoque Alexander Ilium delatus vt fortium virorum mōnimenta notaret, oblatam citharam Paridis repudiavit, *Achillis, inquit, citharam malle.* Præclara vox Alexandroque digna: qua significauit nihil languidum & effœminatum ne in cantu quidem & fidibus Regem decere, quod maioris mali momentum fiat. Lasciua ergo & flagitiosa musica non solum ab aula Principum remouenda est, sed etiam à regni finibus deturbanda, si mores saluos esse cupimus, in ciuium pectoribus constantiam & fortitudinem alere. Et quantum est in populo Christiano Veneris laudes & fraudes vbique celebrari cantu fidibusque, partes omnes ipsaque adeo templa turpitudine personare? Deinde non tantū operæ Principi in musica ponēdum est, vt aliarum artium oblitus videatur, quibus rem pub. administrare debet. Sunt quidē omnes artes

modo

modo vtilis in Principis tutela & patrocinio . sed ex ijs quasdam ne attingat quidem quippe sordidas & serviles : nisi forte aliquo artificio honesto otium fugere docendus sit , vitijs serendis omnibus aptum . Quædam moderate tractanda , honestam oblectationem afferentes scilicet & cogitationem nobilitate dignam : non ita tamen vt omnes curas & cogitationes , tempus reip. debitum in illis consumat : quæ magna peruersitas esset , neque contingat sine reip. calamitate . Aliæ postremo sunt artes , in quibus omne Regis studium consumi debet : quæ ad remp. tuendam & bonis omnibus cumulandam comparantur . Musica neque sordida est , sed liberalis & ingenua disciplina : neque rursus ita splendida , vt in illa salus publica & dignitas collocanda sit . Detur ergo illi tempus , sed vt oblectationi , qua labores & curæ condiantur , non quasi rei sericiæ . Postremo Principi considerandum , quam musicæ partem audire tantum , quam & an omnino vllam per se tractare ipse debeat . Medorum sane aut Persarum morem tenere placet : apud quos Reges alijs canentibus aut pulsantibus oblectationem capiunt : ipsi eius artis maiori vsu peritiaeue abstinent . Enimvero inter Deos in ipsoque musarum choro Iuppiter summus nunquam cantare fingitur , aut Chelyn plectro manu pulsare . argumento Principem non debere

eam artem per se exercere. Equidem non in magno discrimine ponam utro modo sentiat. Sed musicæ partem paulo inhonestiorem Principi tractare non concedam. neque enim tibias inflabit: quas, quæ inuenit Minerua perspecta forte oris deformitate abiectisse dicitur: atque totum illud instrumentorum genus repudiabit oris spiritu sonantium. Ac ne canet quidem ipse, præsertim coram alijs, quod vix contingat sine maiestatis sugillatione. remotis arbitris aut inter paucos domesticos non putarim absonum adeo fore, ingenio Principem indulgere aliquid in hac parte. Nam fidibus ludere, & omnino manu plectroue arguto siue citharam pulsare siue testudinem, non dedecere Principem arbitror: modo neque multum tempus in ea exercitatione consumat, neque de peritia se iactet quæuis tandem dexteritate pulsandi. Pulchre cantor nobilis Philippo Macedoni de solertissima musices ratione disputanti, *Nunquam Dij, inquit, o Rex, tibi tantum mali faciant, ut tu me canendi arte vincas.* Qua voce Regis ineptam ambitionem fregit, ad alienam laudem & præposteram aspirantis. De Alexandro Seuero quali ac quanto Imperatore, Lampridius: *Geometriam, inquit, fecit, pinxit mire, cantauit nobiliter: sed nunquam alio conscio, nisi pueris suis testibus.* Et mox: *Lyra, tibia, organo cecinit: tuba*

etiam

etiam: quod quidem Imperator nunquam ostendit.

De alijs artibus. Cap. VIII.

Ecurfis primis ætatis spatijs, iactis-
que opportune Latinitatis fundamen-
tis, cogitandum erit de reliquis in-
geniis disciplinis, Regiæ nobilitati
maxime congruētibus. Ijs omnibus aut plerisque
institui puerum Principem conueniet, si otium
suppetat, vires corporis & ingenij adsint cælo
datæ, optimaque ab infantia educatione confir-
mata. Quo locus altior est, ijs copijs ornamen-
tisque magis instructus ad rempublicam acce-
dat, curandum est: numinis instar vt à subditis ha-
beat maior conditione mortali. Nolumus equi-
dem Principem sophistarum in morem quæstio-
nem in conuentu poscere, & de re quauis propo-
sita disputare: neque vero decet multum tempo-
ris in vmbra & otio litterato consumere, cui salus
publica commissa est, & cuius humeris tantarum
rerum moles incumbit. Sed si orbem istarum dis-
ciplinarum ita confecerit, vt in singulis præter
modum non immoretur, summa tantum rerum
capita delibet, eximium aliquid & præclarum pro-
culdubio existet. Perinde igitur atque illi qui, vt
multos hominum mores & instituta cognoscant,

M 4

pere-

peregre proficiscuntur, tantum in qualibet vrbe morantur, quantum ad prudētiam ex multarum rerum vsu & cognitione colligendā satis est: non secus Principi tantum est ex vnaquaque arte sumendum, quantum ad virtutis vsu & regiæ sapientiæ disciplinam conferre poterit. Si enim omnes minutias subtilitatesque persequetur, neque finis neque modus disciplinæ erit: si vero cognitionem vtilitate terminauerit, non mediocris ex ea tractatione fructus existet: reliquis, quibus est maius otium, curam exactiorem eas addiscendi tractandique ablegabit. Non emuletur Chryssippi laudem, qui sæpe studio intentus tanta voluptate perfundebatur, vt quasi extra se positum cibi & potus caperet obliuio. ne Archimedis quidem Syracusani, qui ita defixus animo erat lineis in puluere describendis, vt prius hostilem gladium corpore exceperit, quam nobilissimam urbem diripi ab hostibus & vastari sentiret. O rem omnium seculorum prædicatione dignissimā, sed priuatis: Principi simile studium fuisse turpissimū. Neque omnia omnibus cōsentanea sunt. Ne Alfonsi quidem Regis sapientis nomine vācordiam imitabitur, quem sapientiæ opinione tumidum, diuinam prouidentiam, corporis humani fabricam accusasse fama est: vocis stoliditatem numen vindicasse per petuis ad mortem calamitatibus. Henrici etiam Villenij

Villenij rationem auerfabitur, eruditionis vsque eo studio prouecti, vt ne à magicis sacris tempera uerit: quod hominum infamia & diuino supplicio vindicaretur. Ita cum vterque videretur sapere, neuter sibi satis cauit. Principi ergo ingenuæ disciplinæ aut omnes aut pleræque via, ratione, & compendio quodam tradantur, vitetur prolixitas. Ac primum in arte discendi, quam rhetoricam dicimus, multum studij & diligentie ponatur: in qua tantum ornamenti est, tantumque præsidij ad omnem reipub. partem. Præclarum enim est quibus bonis à cæteris animantibus discrepamus ratione & oratione, earum dignitate alijs hominibus præstare plurimum, magnorum Principum propria laus. Quo pacto enim ferèdum est, vt Reges, quorum vita nihil clarius & illustrius esse debet, in quorum aula nihil nisi purum & elegans visitur, ijdem incultè & inornatè loquantur? An est vllus purpuræ nitor, auri & gemmarum splendor cum eloquentiæ decore conferendus? Quid enim esse potest oratione verbis splendidis & sententiarum luminibus instructa elegantius? Omnibus rebus splendeat opus est, qui splendorem vniuersis afferre debet. Animus cultu disciplinæ sit ornatus & virtutibus oportet. Ex animo ijs opibus instructo illustris etiam effluat oratio. Quod præterea ad alligandas voluntates subditorum, & animos im-

M 5 pellen

pellendos in quamcumque velit partem, incredibilem vim habet. Sine eo præsidio quid esset imperium? non enim subditis Princeps vt seruis imperat, sed vt liberis: qui non tam minis & metu cogendi sunt, quam explicatione communis utilitatis inflammandi: vt quod factum opus est, maiori impetu & ardore animorum faciant, neque ab alijs sedulitate atque diligentia se vinci patiantur. Princeps infantia impeditus, qua ratione aut milites ad inuadendam pugnam oratione accendere possit, quæ magnorum ducum partes sunt, aut ciuibus persuadere in pace, vt in vnam curam iuuandi rempublicam incumbant, concordia & societate inter se coniungantur? Scimus multis Principibus salutarem eloquentiam extitisse: contra infantiam non paucis exitio fuisse. Id antiqui significare voluerunt, Herculem Celticum multitudinem ad se nexam trahere fingentes, quibusdam catenis, quæ ex ipsius ore ad singulorum aures pertinerent, hoc est, orationis vi & copia. Et vt externa mittantur, quid Ioannem Castellæ Regem eo nomine primum vertenti fortunæ tribuit, & multis calamitatibus implicuit, nisi sermonis inopia ciuibus magna ex parte alienatis, Lusitanis offensis, ad quorum imperium aspirabat, ex tarditate quidem ingenij orta, sed quæ potuisset in tenera ætate magna ex parte emendari? cum rebus,

alloq

z M

verbo-

verborum & sermonis copia accedit. Principes
 omnibus beneficia præstare non possunt publicè
 aut priuatim, ne ætario quidem penitus exhausto.
 danda est opera vt comitate verborum, cuius rei
 tantam facultatem voluit esse natura, voluntates
 subditorum concilientur, & in studium Principi
 gratificandi promerendique inflammentur. Quæ
 peritia paucis præceptis frequenti exercitatione
 me auctore parabitur. Eloquentia enim res esse
 mihi videtur facultate præclara, arte non maxima.
 Velim deinde in ea se arte Princeps exerceat, que
 rem definiendo explicat, in partes tribuit, argu-
 mento cõfirmat: atque in omni disputatione quid
 verum, quid falsum, quid probabile sit, quid ab-
 sonum acute perspicit, Dialectica eo dicta, quod
 disputandi suppeditet facultatem. Non vt impor-
 tunam loquacitatem sophistarum imitetur, cla-
 met inter æquales: quod esset regie dignitati,
 candori atque simplicitati contrarium: sed vt in
 deliberationibus verum à falso discernere, lu-
 cem rebus obscuris afferre, confusa modo & or-
 dine collocare, mendacium & vanitatem refel-
 lere, sententiam validis argumentis confirmare, ad-
 uersarij rationes eludere discat: quod erit impri-
 mis salutare. Regis muneri, cuius est odio men-
 dacium persequi, veritatem summo studio &
 contentione tueri, quid magis consentaneum
 sit,

fit illa disciplina, quæ obstitit fraudibus & mendacio, & in omni vitæ parte veritatem diligenter inquit: Ad hæc Regi debet esse propositum, vt qui sub illius imperio viuent beati sint: at omnis vitæ beatæ ratio veris bonis continetur: imprudentia bonorū specie & miseria deluditur. Dialecticam ergo amplectatur & colat, quæ falsam veritatis imaginem à veritate secernere solet: omnem sermonis fallaciam fraudemque reterege, sophistarū insidijs ire obuiam, & in omni disputatione scopū collimare. Præterea dialectica est eloquentiæ fundamentum. rectè enim dicendi finis est fidem facere. fides autem vi argumentorum, & copia exemplorum fit: quorum fontes & sedes dialectica monstrat: qua ratione exempla tractanda, argumenta nectenda, concludenda quæ sint. vt sine eo præfidiō omnis plerumque oratio languida eneruataque sit. Subseruit eadem omnibus disciplinis, quæ via & ratione procedunt, siue de rerum natura queratur, siue de Deo rebusque caelestibus sit futura disputatione. Postremo acuit ingenium, atque excitat ad res omnes dispiciendas subtiliter, diiudicandasque: siue artes aliæ tractandæ, siue res publica constituenda sit, atque prudenter regenda. Inter mathematicas disciplinas, quæ & ipsæ inter ingenuas artes numerantur, nobilitate & certitudine præ cæteris præstant Geometria & Arithmetica: quarum

vltus

vsus latissime patet. Dimetiendis agris, constituen-
 dis in quincuncem arboribus, extruendis ædibus,
 muniendis ex disciplina arcibus Geometria seruit.
 in bello pontibus subitario opere iungere flumi-
 na, vineas pluteosque extruere, bellica tormenta
 conflare, quis sine eius artis præsidio potuit? Præ-
 rea in omni artificio elegantiæque vitæ dominatur
 pictura, statuaria, aurificina. neque enim pulchrū
 à deformi alia ratione secernitur, quam quod rei
 pulchræ partes omnes ad vnā mensuram concen-
 tu quodam reuocantur, sæditas à se ipsa discrepat
 totaque dissentit. Artificum quidem est opus hæc
 omnia præstare: eorum industria Princeps, vt res
 se dederint, vtatur: si tamen de singulis diiudicare
 ipse poterit, magnum præsidium, tum ad oblecta-
 tionem animi, tum ad statuendum quod in rem
 sit, comparatū habebit. Ita tamen, ne tempus reip.
 debitum his elegantijs consumat: sed sint otij atq;
 negotij discreta tempora. Sine numeradi scientia
 quomodo exercitum in bello recensabit? quo or-
 dine castra locabit? aut qua ratione pro numero
 militum acies instruet, subsidijsque firmabit? præ-
 mia quomodo pro meritis dabit, atque distribuet?
 æquitas enim & iustitia in præmijs rata portione
 & numero tribuendis magna ex parte continetur.
 neque iuris constantia potest sine numeris con-
 seruari. Iam vero in pace, quam rationem vecti-
 galium

galium habebit is, qui numerandi artem prorsus ignorat? ut enim paterfamilias officio fungi non potest, nisi in re familiari fuerit attentus, quantus redditus suppetant intelligat, quantis sumptibus opus habeat, rationes accepti expensique conferre nouerit: ita Rex nisi vectigalium rationem & magnitudinem exploratam habuerit, passim offendet, in medio apparatu deficiet pecunie ob inopiam, maiora meritis dabit, quæ concedi poterant, denegabit. Neque enim par est, ut quod in reipublicæ custodiam impendendum est, in priuatos usus aut inutilem magnificentiam conferatur, & rebus ludicris seruiat: aut reipub. subsidia ad augendam paucorum potentiam & opes referantur. Oportet ergo Regem esse in vectigalium ratione & in tuendo ærario vigilantem. Intelligat pecuniam publicam non esse suam, sed eius fidei creditam, ut in populi salute consumatur. Postremo de illa disciplina dicendum est, quæ astrâ contemplatur. An patiemur Principem tam præclara cognitione esse destitutum? neque enim mediocris utilitas ex cæli contemplatione capitur: qua fit animus erectior, moderatior: & in omni vitæ ratione sibi constat. Qui enim rerum celestium amplitudinem animo lustrat, quæcunque in terris videntur magna, contemnit: & qui definitos siderum cursus attentè contemplatur, ad diuinæ

maileg

diuinæ sapientiæ cognitionem facile assurgit. Quanta Dei potentia sit, vnde tanta moles effluxit, quanta benignitate generi humano prospexerit, cum nostris vtilitatibus omnia, quæ in cælo sunt, seruire videamus. Sic pietas cultusque suscipitur animo, religionis sanctissimæ: confirmatur persuasio esse numen, quo omnis natura constituta est & gubernatur. Oculos in cælum tolle. cælum vide, quam late tenditur, quali conuersione, quam rata in omni æternitate versatur. annum solis ambitus facit, mensem lunæ. lucis & tenebrarum vicissitudines considera, tempus omne & in omnibus partibus ex æquo diuidere: operis & quietis alterna reparatio. Verum non erat hoc loco propositum de re tanta disputare. prolixior astrologis de stellis oratio relinquatur: quæ nauigationi seruiant, quæ arandi, serendi, metendi tempora inducant. Illud si adiecero satis habeam: prima eius disciplinæ rudimenta eatenus necessaria videri, vt Principi cæli plagæ notæ sint, prouinciarum interualla perspecta ex rationibus geographicis, & descriptionibus regionum: quod rebus gerendis imperio vsque adeo fuso imprimis est necessarium. turpissime sæpe eius rei ignoratione offendatur, quod multis exemplis illustrare promptum esset. Ac præsertim ad cognoscenda ex historia maiorum gesta multum contulerit, ad descriptiones regio-

regionum, rationem temporum per interualla
 quædam discretam adiungere, quam Chronogra-
 phiam vocamus: vt eo præsidio quasi locis & ima-
 ginibus adiuta memoria, singula exempla & rerū
 euentus facilius contineantur. In quo quantum
 præsidium ad prudentiam comparandam sit, di-
 cere non attinet. *Est enim historia testis temporum,
 lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuncia
 vetustatis*, vti eleganter Cicero ait. Et constat pau-
 cos ex ratione tantum honesta à deterioribus, vti-
 lia à noxijs discernere: multo maiorem hominum
 partem rerum euentis, aliorum exemplis admo-
 nitam discere quæ faciendæ sint, quæ vitanda in
 omni vitæ parte: quod historia suppeditat. Conse-
 nescat ergo in lectione historiarum Princeps. ex-
 ternos nostrosq; annales diu multumque euoluat:
 in quibus multa inueniet, quæ imitari velit, bono-
 rum Principum gesta: multa econtrario vitanda.
 Tyrānorum initia perspiciet, media, exitus, casus-
 que graues. paucis enim annis addiscet, quæ tot se-
 culorum experimentis comprobata, sapientum
 litteris æternisque monumentis consignata sunt.
 indocilem vsus disciplinam consequetur: ac perspi-
 ciet, actionibus & vitæ cōsentaneum exitum esse.
 scelera si impune cadant in præsentī, odio deinde
 posteritatis & perpetua infamia lui: stultumque
 esse cogitare præsentī potentia consequentis aui
 memo-

-01801

memoriam opprimi posse. cum aulici loquantur ad gratiam, alij ne mutire quidem audeant, eo amplius multa lectioe opus habebit. in superiorum Principum vita, suos mores quasi in speculo contemplabitur, laudatos aliquando, castigatos sepius. Ea vna ratio est. Principis morbis & imperitię mendendi. hic fructus vel maximus historię cognitę esto. Tibicen quidam discipulis mandabat nō optimos tibicines sed absonos etiam audire, quò ab vtraque auditione quid sequi opus esset, discerent, quid vitare.

De comitibus. Cap. IX.

Comites studiorū, ministri aulę dentur ex vniuersa nobilitate selecti, in quibus indoles virtutū eluceat recta institutione confirmata. Nusquam enim grauius peccatur, quam ea cura neglecta, quales adolescentes & iuuenes ad pueri Principis familiaritatem & omnia iura domestica admittendi sint. Neque flagitium Princeps cogitabit fieri posse, nisi admonitus ex aliena petulantia eorum, qui cum eo viuunt: neque faciet nisi scelerum & improbitatis ministros domesticos nactus: qui omnes vias fraudis norint, nullumque dedecus subterfugient studio se in gratiam Principis insinuandi, vnde certa pestis existat. Delectu habito

N non

non pauci sed magno numero admittendi sunt, utroque etiam aduocandi. Plerique procerum filij cum suo Principe ingenij disciplinis, ut cuiusque ingenium erit, & probis moribus vniuersi instituantur: adolescant crescantque virtute pariter & aetate. vnde mutuus amor existat inter ipsos & cum Principe, quo nullum certius praesidium ad reip. salutem comparari poterit. Sit aula Principis ducum fortissimorum, magistratum sapientum, & rectorum copiosum ab hoc initio seminarium: vnde velut ex probitatis, & eruditionis, & prudentiae gymnasio viri prodeant in omni genere virtutum bello paceque clarissimi. Princeps longo vsu discat quantum cuique credere debeat, neque alienis auribus & oculis deligere magistratus, duces creare opus habeat, eorum qui ad gratiam commendant, aut ex odio vituperant, quos minime oportebat, vaniloqui assentatores, fallaces: quorum magnus numerus Principum auribus insidiantur. Ex ijs adolescentibus quasi pratoria cohorte confecta, praecleara facinora nobili inter eos contentione excitata, nobiles de hostibus victoriae saepe eorum virtute & dexteritate existent. Quid enim non audeant iuuenes excelsa animo instructi, claris maioribus nati, optimis disciplinis instituti? quid non possint animis a prima aetate coniuncti, periculorum contemptores in ferrum

non

flammam

flammamque itruentes feroces, formidabiles, torrentis adinstar obuia quæque prosternentes: sic Benadadus Syriæ Rex ab obsidione Samariæ pulsus est, multis suorum amisissis virtute iuuenum, qui principibus prouinciarum nati, in aula Regis Achab educati fuerant videlicet. In primo enim agmine constituti numero ducenti triginta, facto in hostes impetu victoriam pepererunt: patriam ab extremo periculo seruitutis, excidijque, virtute liberarunt, immortalilaude digni, facinus præclarum diuinarum litterarum monumentis in omne tempus consignatum. tantum sæpe rebus præsidium in vno aut paucis est. P. Cornelius Scipio, cui ab excisa Carthagine Africani cognomen fuit, cum Consul factus contra Numantinos mitteretur in Hispaniam, ex nobilitate Romana & ijs, qui à Regibus missi erant magno numero, cohortem instituit, quam Philonida dixit mutua conjunctionis nomen. validissimum rebus gerendis inter milites à mutua amicitia præsidium scilicet sanxit. Sic Gotthis in Hispania rerum potentibus in more positum erat, vt Principum liberi in aula regia educarentur. Filij quidem ad custodiam regij corporis & priuata obsequia adhibebantur: inter epulas ministri erant, venantem Regem, quibus per ætatem licebat, comitabantur: & ad bellum prosequerantur armati. magnorum

sup

N 2

præfe

præfectorum & ducum hæc rudimenta incrementaque erant. Filiæ autem in gynæceo Regi-
 næ ministrabant: vbi Mineruæ artes, psallere &
 saltare, quantum necesse erat, fœminis doceban-
 tur. moris omnis cum ætate gnaræ viris principibus
 connubio iungebantur. His moribus Gotthi
 opibus & potentia aucti latissime propagarunt
 imperium, Romanis rerum dominis eripuerunt
 Hispaniam. Eo instituto publice suscepto vix cre-
 di potest, quantum benevolentia erga Principem
 in subditorum animis accendatur. Proceribus
 præsertim in officio retinendis saluberrima
 ea ratio est, ne motus per prouincias conciten-
 tur studio rerum nouarum, fidei obsidibus ho-
 noris specie in Principis potestatem contraditis
 filijs carissimis. Neque enim ex vna tantum pro-
 uincia comites Principi & affectas dari volumus,
 sed ex omnibus nationibus, quam late imperium
 patet. quo nimirum intelligant vniuersi in præ-
 tio se haberi, & pari caritate Principem comple-
 ctentes, vti imperio ita animis constricti amplius
 teneantur: eo beneficio deuincti pro communi sa-
 lute, Principis dignitate nullum laborem, nullum
 vitæ periculū subire recusent. Vnde præterea mul-
 tæ & magnæ commoditates existent. Princeps fræ-
 quenti vsu, omniū gentium instituta moresq; peni-
 tus habebit explorata. quæ virtutes singulis insunt,
 quæ

quæ vitia familiari sermone, nullo labore cunctorum linguas intelliget, familiaresque sibi efficiet: ne opus sit per interpretem semper iura dare, responsa reddere: quod subditis nationibus moleste accidat. Neque enim pueros externos Principis lingua loqui volo, sed quemque materna præsertim coram Principe: vnde singularum linguarum copia facultasque existat. Liceret multis exemplis ex nostra gente petitis hoc præceptum quanti sit confirmare: sed in magna copia externa afferam. quatuorque Reges commemorabo clarissimos in sua quemque gente, ex hac disciplina hisque præceptis in tantos ac tales Reges euasisse, quales paucissimos ex omni memoria liceat laudare. Ac primum Sesostre Ægyptio Rege nato, qui qualis ac quantus fuerit notum est, præclaro consilio patet ex tota Ægypto omnes infantes eodē die quo filius, natos, in regiã congregari iussit, vt vna educati atque instituti maiori beneuolētia constricti, in bello essent promptiores. Sic Di odorius lib. secundō cap. primo testatur. Delectum mallem, quid enim fortunæ temeritati cōmitteret, quales essent futuri filij Principis ministri, quali ingenio naturaque præditi? Sed in errore tamen Regis barbari lumen veritatis elucet, expedire rebus cōmunibus vt cum puero Principe ex omni ditione æquales educentur instituanturque ad omnem probitatis

omnibus

N 3

partem,

partem, bellicam virtutem, prudentiam ciuilem, vt cuiusque ingenium erit captusque natura. Sed & Cyrum confidero, qui Perfarū imperium condidit primus, cū æqualibus educatum, cum ijsque æquo iure vixisse, illorum virtute pares imperio opes & gloriam fuisse consecutum. Multum æqualibus deferre consuevit, dona identidem dare, cum ijs multus esse: consilia cōmunicare, syluas venatione fatigare, corpora vt exercerēt curare ludicris ad vera certamina, animorū inter eos secumque beneuolentia concilianda prudētissime comparatum. Sic factū nihil vt præstantius singuli sui Principis gratia esse iudicarent: ad eam omni conatu contenderent. Testis Xenophon ijs libris, quos de Cyri vita & educatione cōscripsit siue ad veritatē historiae, siue ad effigiem optimi Principis, dignos profecto quos nunquam Principes de manibus deponant: nullum est enim in ijs prætermisum officium prudētis & moderati Principis. In quo subit animū admirari imperium Cyri virtute partum, Cambisis filij breui interuallo, culpa labefactatū. Sed nimirū vt Plato lib. tertio de legibus affirmat, non eadē sed plane diuersa educationis ratio fuit. cōmutata institutione, velut ex fonte tetra diuersi profus mores & ratio imperandi manarunt, exitus contrarij. Cyrus in aspera regione natus, atque plurimum inter pastores victu frugali educatus,

durato

durato corpore, animo magno hostes sæpe exter-
nos, vitia domestica superauit. Idem bello quam
post victoriam clarior, neque considerans quanta
mala ex molli educatione incurrant: & alioqui
bellis, quæ alia ex alijs apta nexaque gerebat, di-
strictus, filium mulieribus & eunuchis educan-
dum tradidit. Sic ex copia voluptatum mollis vita,
indole ipse deprauata in subditos insolens extitit,
aduersus hostes ignauus. quæ res inuidiam popu-
larium accendit, ex inuidia contemptum. Quo
exemplo calamitatis Darius, qui illud imperium
à Cambise labefactatum, occupatum à Magis, vir-
tute & industria restituit, non satis castigatus, cum
ipse aspera educatione nutritus esset (neque enim
Regibus natus erat) Xerxem filium in minori æta-
te delicijs eneruari & ipse permisit: quibus exitia-
lius nihil est. Magna est enim potestas voluptatis,
vires incredibiles, eò acriores quod lenis & blan-
da prius animum occupat, atque de statu mentis
evertit, quam ferme prouideri possit. animi &
corporis vires eneruat, rationis imperium euer-
tit, omnia pessundat, latronibus persimilis ijs,
quos Ægyptij Philistas vocabant, amplectentes
quos strangulare volebant. Neque aliunde maius
periculū vrget Principibus, quod sæpe repetē dum
est, quam à circumfuis vndiq; voluptatibus. in tan-
ta enim rerum omnium copia, eorū cupiditatibus

nemine contradicente, si quis non corrumpatur, vitijs atque impuritati non cedat miraculi instar haberi debet. Vix vt credam imperium aliquod stare posse, Principes bonos & prudentes euadere nisi circuncisis diligenter voluptatibus. Alioqui ex otio & delicijs, impudicitia, auaritia, frequentes iniuriæ extabunt, peculatus, latrocinia. Principes priuatique parum de rep. aut communi periculo cogitantes, augendis sine modo opibus incumbenti ne desit videlicet vnde gulæ & ventri turpissimæ corporis parti seruiatur, cuius se obsequijs manciparunt. Is erat rerum status in Hispania quo tempore Rodericus postremus Gotthorum Rex imperium suscepit, vt neque pace coalescere, neque bellum defendere prouinciales possent, vitiorum assuetudine eneruati, accubantes in conuiujs, cibo atque vino debilitati. corrupti stupris vitam infamem Principum exemplo eruditi populares transigebant. animorum vigorem vitiorum licentia extinxerat: nihil vt Hispaniæ moribus corruptius esset. Neque restiterunt, donec vniuersa respub. in præceptis abiit. *Virtute partum imperium opulentia perdidit, & opulentia affecit voluptates.* Verum vnde egressa est, eo cõuertatur oratio. Mos erat Principibus Macedonum adultos liberos Regibus tradere ad obsequia haud multum seruilibus ministris abhorrentia. Excubabant præ foribus ædis, vbi

Rex

Rex dormiebat: acceptos ab agasonibus equos, cū Rex ascensurus esset, admouebant: comitabantur venantem, & in bello: omnibus artibus studiorum liberalium excolebantur. Præcipuus honor habebatur, quod licebat sedentibus vesci cū Rege: castigandi verberibus eos nulli potestas præter ipsum erat. Hæc cohors velut seminarium ducum, præfectorumque apud Macedones fuit. Q. Curtius auctor lib. octauo de gestis Alexandri. Sed & filio Regis filios Principum in tenera ætate fuisse datos, vt omni disciplina liberali cum eo instituerentur, etsi is auctor sileat, res ipsa indicat: Alexandrum eorum virtute beneuolentiaque septum, cū quibus fuerat educatus, deuictis late hostibus, imperium orbis terrarū finibus terminasse. Hæc ergo nostra sententia est, vtinam tam grata prudētibus, quam salutaris reip. cum Principe futuro debere procerū liberos magno numero ex omnibus imperij provincijs selectos à tenera ætate ali, crescere, bonis artibus & virtutibus institui. Illud cauendum ne aliquis arte, aut ingenij similitudine, aut vitiorum cōmuniōne (quod peius est) se præ cæteris in gratiam pueri Principis insinuet: omnium arcanorū particeps & arbiter fiat multo cum illo sermone remotis arbitris, quod non sine inuidia & offensione cōtingat. Ab ijs initijs suscepta familiaritas, confirmata accedente ætate quas non turbas excitare

N 5

folet?

solet? præsertim si Princeps contingat ob ingenij imbecillitatem curis grauioribus impar, deditus voluptatibus, aulicorum potentia crescet: ac eius maxime, qui præ cæteris gratia pollet, arbitrio cuncta belli & pacis consilia procedent, contemptis melioribus: quanta cum calamitate rerum communium multa funesta exempla declarant. Omni no in Castella memoria non admodum vetusta, Aluarus Luna in regia ita dominatus est, vt ne cibi quidem genus, non vestes, non ministeria Rex nisi ex eius voluntate mutaret. miseram Regis an regni an vtriusque conditionem. malum ipsius Aluari capite tandè expiatum. Quod futurum Regina mater prouidēs ab aula pulsum à filioque Rege in tenera ætate distractum in Aragoniã, vnde venerat, amandarat. Destinata prudēter atque perfecta vis altior discussit. Regina importuna morte sublata Aluarus ad pueri Regis conuictum cōtinuo in aulamque redijt, atque præ cæteris gratiofus est factus breui: vnde graues motus extiterunt, diuturnæ calamitates: quas hoc loco explicare sigillatim operæ non est. *Illud modo Principis institutibus commendatum esse debet, ne quoad res ferent, vnum aliquem gratia præ cæteris crescere patiantur: ac potius puerum assuefaciant moneantque, vt comites omnes & asseclas pari beneuolentia completatur.*

De

De mendacio. Cap. X.

Agno & excellenti ingenio viri, prudentiæ opinione maxima, Principem ad regendam populi multitudinem, alta dissimulatione opus habere persuadent. Cæteros mortales simplici via ad honestatis studia aut utilitatis contendere: Principum non eandem esse rationē, quibus salus multitudinis credita est, variæ, multiplicis, inconstantis, neque eiusdem semper voluntatis aut iudicij. Vertat se in omnes formas Protei adinstar, varias personas assumat sæpe contrarias, qui omnibus placere debet, cunctis dicta omnia & facta probare. Itaque rectorem multitudinis statuunt, modo præse ferat æquitatis studium, benignum se & tractabilem ciuibus præbeat, singulari humanitate se addeuntē complectatur: posse in animo ingentes fraudes suscipere, vitia & probra, quæcumque ex usu fore iudicabit continendi in officio subditos, aduersarios terrendi. Itaque hi Principem ex dolo, fraude & mendacio componunt: fronte probitatem ostentare iubent: libidinem, sæuitiam, auaritiam, vt res erunt, suscipere concedunt. quæ res priuatis probro essent, Principi afferre laudem. Nō ergo his quidē auctoribus vnā semper viam agēdi insistat, sed negotijs, temporibus, personis seruiat.

omnia

omnia ad publicum commodum referat, imperij stabilitatem, veritatis ac mendacij nullo discrimine. Quod fabulæ integumêto antiquis temporibus indicatum putant: cum Achillem fabulantur Chironi Centauro in disciplinam traditum monstro horrêdo atque immani: qui in humana facie, equi media ex parte aut tauri corpus & feritatem representaret. Nimirum significâtes Principem multitudinem regenda humanitatem fronte ostentare debere: môres, vt res postulauerint, in varias atq; insolentes formas mutare. Tum recenti memoria Ludouicus vndecimus Gallia Rex Carolum filiû, quem Ambasiæ educandum curauit, ne facta quidem potestate cuiquam eum adeundi: accedentibus annis à liberalibus disciplinis arcuit atque à litteris, affirmans hanc vnam sententiam instar omnium præceptorum fore. *Qui nescit simulare nescit regnare.* Neque dubiû est multos sæpe Principes eam rationem tenuisse, acceptamque potestatem ad vitæ exitum magis dexteritate ingenij, quam veris virtutibus conseruasse. In eo numero *Tiberius Augusti successor fallendo simulandoque doctis penitus contraria, ex suis virtutibus nullam æque ac dissimulationem diligebat: eò agrius accipiebat recludi quæ premeret.* auctor Tacitus. Hæc multorû sententia est, verbis raro (pudor retinet) rebus sæpe & exemplis vitæ testata, Regem vitia virtutesque

ex æquo debere colere, omnia vtilitate metiri nul-
 la honestatis cura, si ab ea dissentire videatur. Mo-
 destius alij Principi æquitatis & virtutum præsi-
 dium adiungunt: neque concedunt vt sponte pec-
 cet, ab æquitate discedat: coactum tamen neces-
 sitate permittunt mendacio fallere, fraudem susci-
 pere: ne si nimiū iusti tenax sit, se periculo, remp.
 multis calamitatibus inuoluat. Sic Herculem affir-
 mant, quia totum corpus leonis pellis nõ tegebat,
 vulpinæ partem assuisse. Qua responsione Lysan-
 der Lacedæmonum Rex eos elusit, qui in eius mo-
 ribus & studijs maiorem requirebant simplicita-
 tem, dolos vituperabant. Vtetur ergo Princeps ex
 commodo, fraude & mendacio, sed raro & quasi
 medicamento: quod Plato etiam concedendum
 iudicauit Principibus & magistratibus ducenda
 multitudo ad id quod oportet: quoniam ad lucē
 sæpe veritatis caligat, & leui opinione quasi vm-
 bra terretur. Cuius rei in diuinis libris extant
 exempla eorum qui fraude & mendacio præclara
 facinora sine vituperatione perfecerunt. Verum
 non erat hoc loco propositum de fraude & men-
 dacio disputare: an liceat aliquando rebus exigen-
 tibus vti. illud contendo Principi à primis annis
 esse inculcandum amorem veritatis, mendacij o-
 dium: nihil vt turpius ea sæditate arbitretur, ni-
 hil regię dignitati magis contrarium. Est enim
 veritas

veritas bonum stabile, Deo gratum, ad beneuolentiam conciliandam aptissimum, præsidiaque comparanda. Quis enim ei se & sua non permittat, quem credunt ne fidem violet, vitæ, fortunarum, & principatus quodlibet periculum potius subiturum? Neque temere Romani in capitolio fidem prope Iouem sacrauere: sed vt indicarent rationes imperandi fide maxime & veritate niti. Quam turpe autem mendacium, quam indignum hominis præstantia sit, ex eo perspicitur, quod ij etiam qui sæpe mentiuntur, magnum laborem suscipiunt fraude tegenda: ea reclusa vehementer erubescunt. Atque ita vt cum alia crimina sint maiora, pauca maiorem ignominiam perpetrantibus afferat: vsuque receptum est vt contumeliæ instar grauisimæ sit morte vindicanda iniuria, non si quis auarus, adulter, aut homicida vocetur, sed si mentiri obijciatur. Est quidem vituperanda vindicta quasi diuinis legibus vetita, quæ nulli concedunt, quamuis malo prouocatum malum rependere. Sed ea tamen opinio mendacis appellatione grauisimum contineri conuitium, nunquam nisi ex mendacij scditate esset orta atque suscepta. Quid enim turpius mendacio? quid magis alienum ab hominis nobilitate atque præstantiâ quæ in luce atque in omnium oculis collocari gaudeat: mendacium tenebras amat, latebras captat,

207

vbi

vbi eius turpitudine abscondatur. quid indignius, ge-
 nerosis animis atque præstantibus? Mentiri enim
 nihil aliud cogit, nisi metus verberum, obiurgatio-
 nis, infamiae. at metus, animi fracti & abiecti tur-
 piterque seruiantis ægritudo est, neque cadit in a-
 nimos liberos & excelsos, sed in seruos metu ver-
 berum facientes quæcunque faciunt. Adhæc, cum
 in vita humana nihil præstantius sit fide, qua com-
 mercia stabiliuntur, & societas inter homines
 stat: huic diuino bono nihil est magis contrarium
 quam fraus & mendacium. nihil enim stabile ef-
 se potest, quod non est fidelitate vallatum, neque
 fides obligari nisi fide potest. Postremo omnis
 beatæ vitæ ratio veritate continetur, verisque bo-
 nis gaudet: miseria inanitate conficitur & specie
 veritatis decepta, mala pro bonis amplexatur. qui
 ergo mendacem aliquem dicit, vna voce om-
 nia in eum probra contorquet, tenebris oppletum
 esse, vitijs omnibus sædatum, seruilis ingenij, dig-
 numque, vt cui nihil magnæ rei à quoquam in
 vita credatur. Sed ais reipublicæ rationes inter-
 dum postulare, vt Princeps fallat, mentiaturque:
 veritate simplicitateque in magna incommoda
 incurratur. Qua in obiectione, Deus immorta-
 lis, quanta vitia insunt? primum enim nulla uti-
 litas est, quæ cum turpitudine coniungitur: cum
 multo magis noceat quam profit. dignitatē enim
 labe-

labefactat & honestatem, quibus nihil est præstātius, nihil stultius quam aurum ferro mutare. Deinde mendacio assuetus perfidi & iniusti fama suscepta, omnes rationes publicas & priuatas labefactet necesse est. quis enim se illi socium adiungat? quis illi credet? Postremo quæ commoditas esse potest, ei de cuius fide dubitatur? cum nemo promissis credat quamuis sacramenti religione vallatis: cunctorum odia incurrat. vt enim mercator qui specie utilitatis decipit, neque quod iniuste quæsiuit per fraudem retinere potest, & alios auertit à cōmercio: ita Princeps fraudulentus & quod fraude parauit, diu retinere non poterit, & hominum volūtates, quo nullum maius præsidium est, à se penitus alienabit: cunctique deserēt eum, cuius fidem suspectam habent: & ad eius nomen, quem fidelem esse vident, se libenter adiungent. Neque latēdi spes fallat. fraus enim & fictio ipsæ se produnt: neque numen permittit hominem fallacem diu felicitate frui, quam mendacio parauit. At multos mentiendi artificio disputas fuisse nomē sapientiæ consecutos. verum id quidem est. sed quam falsa esset illa opinio, rerum exitus comprobauit. illæ namque opes, quæ erant nixæ mendacio, perierunt: illæ e contrario firmæ permanserunt, quæ veritate fuerant stabilitæ. Præterea detecta fraude cadenteque errore multitudinis, qui

tantisper laude celebres erant, ab omnibus vituperantur. At Lyfandri dictum vt argutum atque festiuum ridetur. Verum, sed intra breue tempus illam dicti festiuitatem & risum multa lacrymæ consecutæ sunt: multis circum ciuitatibus Lacedæmones alienatis in multas calamitates inciderrunt: neque post Leutricam pugnam ad pristinas opes & imperij amplitudinem resurgere potuerunt. Principes, qui recenti memoria mendacijs & fraudibus vsi sunt, quantum nomini suo & populis commissis calamitatē attulerint, dicere non est necesse. Neque enim felicitas aut lætitia sincera esse potuit, quæ mendacij radicibus nitebatur. Achillis educatio iniquere non debet, ac potius credere par est gemina centauri natura, Principis tum prudentiam, tum fortitudinem antiquos indicare voluisse. Qua ratione in templorum aditu, quasi Dei effigiem veteres sphingem solebant fingere. Aegyptij prudentius, quasi iuuenem seni assidentem Dei imaginem exprimebāt. Præterea multa veteres poetæ sapienter dixere, multa sine iudicio mentiti sunt moribus suæ ætatis seruientes. Ne nos quidem cautione Principē opus habere negamus, quam populus vocat calliditatem & fraudem, virtuti, vt solet, vitij vicinum nomen affingens. Idem certè poetæ Achillē Phænici instituendum traditum affirmant, prudenti

O homi-

homini, atq; in arte dicēdi exercitato. Quibus virtutibus instructus accedat, vt̄ superius est dictum, qui multitudinis rector, patriæ defensor, copiarū dux constituitur. Sic igitur assuescat à teneris annis Princeps, vt̄ mendacium peius quauis turpitudine detestetur. & præse ferat fore semper vanis hominibus & fraudulentis infestum. Quod si fecerit, adulatorum artes opprimet perpetuum malum Regum: quorum opes sæpius assentatio quā hostis euertit. eo amoto periculo, vitato scopulo diuinum patrociniū sibi veritatis & simplicitatis amore vel maxime adiunget. Obsidione igitur & insidijs perditorum hominum liberatus, & virtutum choro septus, honestatis munitus præsidio res publicas & priuatas feliciter administrabit. Verum de adulatoribus alio ex principio dicendum est. Quod ad rem præsentem attinet, ita institutor Principis se comparet, vt̄ mēdacij odiū, veritatis amorem identidem inculcet: nullū erratum puerile acrius obiurget, quam mendacij licentiam: cæteris peccatis veniam facilis dabit confidenti modo, neque neganti quod verum est. Plagis etiam impositis & acri obiurgatione ministrorum mendacia castigabit, vt̄ alieno exemplo dicat, nihil esse magis ea turpitudine detestandum. & quoniam cædere Principē raro aut vix conuenit seruorū in morē, in alieno dolore & lacrymīs

-modi

offi-

officij ipse admoneatur: cuius per totā vitam memoria in animo atque in intimis sensibus fixa atque stabilis permaneat.

De adulatoribus. Cap. XI.

Magna est pulchritudo veritatis tota sibi cōsenties, omnibus partibus ad vnū concētum mirabiliter reuocatis: vires candoris & simplicitatis incredibiles, mēdacio & fraudibus nihil fēdius. Nil alienius ab hominis dignitate atque præstantia, quā aliud fronte ostēdere & verbis, aliud in pectore actioneque versare. Licebit Principi dissimulare aliquando, consilia tegere, quę cum occultantur vim habent, professa debilitantur: neque stulte cum omnibus, quid agere velit, cōmunicabit. Confus (Neptunus idem) sub terra Romæ in circo colebatur, vt quoniam suo numine regere cōsilia credebatur, ex loci cōditione intelligeretur, occulta ea esse, pectore clausa debere. Id secutus Petrus Aragonius cum spei occupandæ Siciliae ciuium cōiuratione immineret, classe cōparata atque instructa per speciem littora Africana inuadendi, à Pontifice Romano, quorsum ij apparatus spectarēt, sciscitatum legati cum percontādi finem non facerent, Rex in iram concitatus, *Comburam, inquit, intimam tunicam*

si meorum consiliorum gnaram esse putarem. Prudēs
 responsum, dignam magno Principe vox: ut enim
 obscuro animi est, & abiecti mentiri & fallere: ita
 suscepta consilia tegere non posse, angusti pecto-
 ris. Neque potest rem magnam sustinere, cui tace-
 re graue sit, quod homini facillimum voluit esse
 natura. Apud Persas linguam grauius quam vllum
 probrum castigare moris erat: silentium sancire
 capite. Quod si mendacij fæditate nihil est tur-
 pius, nihil veritatis specie honestius, assentatores,
 quorum est magnus numerus in aula Principum,
 exitiales imprimis esse fateamur necesse est: atque
 ita nulla vt pestis grauior, nulla belua truculen-
 tior, nullum immanius monstrum fingi possit:
 non si tigres, pantherę, & leones in vnum lo-
 cum conferantur, Chimæras, Harpias, Sphin-
 ges animo subijciamus, cum adulatorum prauit-
 ate comparati possunt. Non enim lucem solis
 eripiunt, sed quod est multò funestius, veritatis
 lumen extinguere atque opprimere conantur: ex-
 citatem inducere reip. moderatoribus, quos Deus
 in rerum fastigio, vt in perpetua vigilia essent, cæ-
 teris omnibus prospicerent, collocauit. fontes
 tetra tabe inficere, vnde vniuersus populus hau-
 rit aquã, exitiale. Nō ex succos homines ij tenuel-
 que consectantur, sed bonis omnibus & viridita-
 te florentibus insidias faciunt. horrea formicę

ad inania nunquam tendunt : erugo non in aridis sed in viridibus arboribus versatur. Pediculis similes id genus homines sunt, extincto, quo alebantur, sanguine, defuncta corpora deserunt. Quanta ergo perniciēs est, reip. capita Principes petere, illis exitium parare, per quos publica salus & felicitas stat? est enim grauisissimus morbus qui à capite deriuatur. Deinde cum in vita humana nihil sit sincera amicitia, neque pulchritudine honestius, neque vtilitate commodius, neque fructu iucundius: simulatione amicitiae, quae multo grauior pestis est, ij homines fallunt. Se ergo amicos fingunt, amicorum officia simulant & animum, oblectando quibus assentari volunt. Aliquando etiam monendo salutaria in speciem, re noxia. quo difficilius vitari haec pestis atque dignosci potest. Neque de minutis adulatoribus & parasitis circumforaneis disputamus: qui quamuis in suo genere flagitiosi sint & infames, non tamen tantum ingenio valent, aut tantis opibus instructi sunt, vt multum nocere possint. De illis sermo est, qui honestatis specie recti ad gratiam Principum omni ratione contēdunt. id modo assequantur, nullum est flagitium, nullū dedecus, quod non suscipere certum habeāt. Sed quo aditu aggrediantur, considerādum est. Nimirum amor ille, quo se quisque amat, sibi adulatur, à natura inditus omnibus, primus ad amentiam

gradus est. Quis enim est tanta prudentia, qui sibi non placeat, sibi plaudent, se multis anteponat? In hoc amore totius temeritatis & insolentiae principium est constitutum. quæ labes eò in Principibus maior est, quod ab infantia in purpura educati, auro fulgentes, accedente ætate quoties per urbem vehuntur magno peditum & equitum numero stipati, plebem certatim confluerè, faustis acclamationibus prosequi, quocumque vertant oculos considerantes, inflantur superbia, alios despiciunt, se proximos caelestium conditioni arbitrantur. Totus ergo amor, quo sibi placent, auctus educatione molli, aulae & ministrorum apparatu, popularium plausu, assentatoris instar est, animum de statu deiiciens. Huic adulatori primario, hoc est, Regis cupiditati & amentiae, externus adulator adiunctus miserabiles strages facit, omnia peruertit, ima summis confundit, Principem ex stulto amentem facit aut stolidum. Primum enim totum se ad illius nutum accommodat. quasi canis venaticus odoratur magna sagacitate quibus rebus ille, cui seruit, & quem in casses inducere fatagit, maxime delectetur. Id ubi exploratum habet, naturam suam ad tempus deserit, alienam personam induit. Simulat quidquid illi libet, totumque se ad eius cupiditatem effingit, cuius gratiam aucupatur. Si venatione oblectatur, canes

alit,

alit: si amoribus indulget & leuitati, se amore per-
 ditum esse profiteretur, querimonijs omnia com-
 plet. Et ne omnia persequi sit necesse, chamaleon-
 tis adinstar in omnes colores præter candidum
 vertitur: in quamcumque faciem se facile mutat,
 vna honestatis laude excepta. Si ardenti ingenio
 Princeps est, ad bellum suscipiendum accurata
 oratione & magnis argumentis hortatur, quan-
 to cum reip. periculo dicere non est necesse. gra-
 uia enim tributa in bellicos sumptus imperabit,
 tenues exhauriet, militibus omnia concedet nul-
 la æquitatis cura. Si in lasciuiam fertur, varias libi-
 dines excusabit, quasi Principi opus sit labores
 imperandi, curasque graues ijs voluptatibus tem-
 perare. Virtutibus veris vicina vitiorum nomina
 affinget: sicut e contrario eleuabit laudabitque
 vitia, quæ virtutes imitantur, crudelem seuerum
 dicens, auarum frugalem, luxuriosum festiuum,
 timidum & dissolutum cautum ac prudentem
 vocabit. si ex vsu erit, fortitudini temeritatis no-
 men imponet, prudentiæ ignauiæ & timidita-
 tis. in omni sermone ita se componet vt placeat,
 nulla honestatis aut salutis cura. Sic vitia Princi-
 pis confirmabuntur, accedent alia. Nam vt est
 ingenium hominis, paucis approbatoribus am-
 plius credet, quam conscientia, alijsque omnibus.
 Inter adulatorum plausus, aulicorum voces dicta

factaque Principis admirantium, ad cælum ferentium laudibus, non decipi mirum est, sed miraculi potius instar non insanire, quasi carminibus iniecto furore. Quid enim aliud magnos Principes ab omni memoria demētavit, quam adulatorum plausus ad gratiam loquentium, eaque impense laudantium, ad quæ natura ferebat, hoc quoque nomine in hominibus praua, quod libenter assentientes fauentesque audit: resistentes auersatur, ineptosque iudicat? Quid Neronem ea potentia histrionem agere & in scenam prodire impulit, nisi adulatorum præconia vocem, ingenium, peritiam admirantium? vsque eo vt multis fraudi fuerit Principem agentem fabulas, pulsantem fidibus non laudasse: verbis aut nutu, gestuue corporis accusasse. Miseram reip. an Principis dixerim conditionem. Quid Alexandro Macedoni eam mentis væcordiam iniecit, vt se Ioue genitum ferret, diuinos honores haberi sibi vellet, Calisthenem resistentem crudeli mortis genere inaudita causa peremerit: nisi multorum adulatio laudibus ad temeritatem quotidie aliquid addentium? Longum esset omnia exempla væsanix similis recensere oratione, Caligulam, Domitianum. Sed vt ad nostros Principes deueniamus, an credis alio itinere Petrum, atque Henricum quartum, aliosque Castellæ Reges imperij Hispanici sordes & dedecora, ad

euer-

euertendam remp. contendisse, quam fictorum amicorum fraude, facta, dicta, consiliaque laudantium quasi reip. salutaria? eo maiori exitio quod prauo ingenio Principes pusillo animo, acriores impetus habent, neque insidias prospicere satis possunt acutorum hominum & à multo usu versutorum, Magno enim & ardenti ingenio sit necesse est, quicumque Principi gratificari studet. Neque enim omnia probare debet, ne manifestus assentator esse deprehendatur. Quocirca monet aliquando obiurgat etiam, vt quoniam ea libertas veræ amicitie propria esse videtur, sub ea specie cautius fallat: sed ita vt facile simulationis vestigia expressa in obiurgatione cernantur extentque. Sicut e contrario non omnes in assentatorum numero ponendi sunt, quicumque cum Principibus viuentes eorum facta, sermones, consilia laudant: sæpe etiam dissimulant in ijs, que stulte aut improbe admitti vident. Sunt enim multi imbecillo animo, qui magis peccari nolunt, quam quod satis animi habeant aduersus peccata. Sunt qui desperatione presumpta proficiendi, etsi prauitas displiceat, irritare in se non audent, penes quos rerum potestas est. Ergo vt à veris amicis, à cautis aut timidis aulæ ministris noxius adulator dignoscatur, quam ratione agendi teneat, quo tendat explicandum est. Primum igitur constat eum immensa auaritia esse, nullis vr

copijs cupiditas possit satiari. Ambitio deinde sic
 exagitat, vt consistere non sinat. id vt assequatur
 quod cupit, & quò contendit, diuitias, honores,
 potentiam, ingenio quo est versatili, demittit ani-
 mum, minimeque in principio de vlla decoris
 aut dignitatis præstantia cogitat: se se ad poten-
 tium pedes abiicit: omnes, quos Regi esse ca-
 ros intelligit, officijs omnibus & sedulitate af-
 fectatur: nullum laborem recusat, nullam indig-
 nitatem subire reformidat, quo sibi aditum ijs
 conciliatis atque deuinctis ad Principem patefa-
 ciat. Quod si contingat votis successus par, tum
 demum artes depromit, Principemque apertis
 machinationibus inuadit, aut eunuculos occulte
 agit, vix vt malitia deprehendi possit. Principe
 expugnato atque prauis artibus deluso, repente
 prioris fortunæ oblitus humilitatem fastu & super-
 bia mutat, ingentes opes construit, honores &
 magistratus ambit: quos vbi consecutus est, homi-
 nes multo se meliores despicit, atque detestanda
 perfidia ipsos, per quos fuit ad Principem intro-
 missus, oppugnat. Ergo vt in principio nihil est
 humilius adulate, ita postquam opes suas fir-
 mauit, nihil est eo insolentius. ac tum demum si-
 quam probitatis & honestatis speciem ad fallen-
 dos homines assumpsit, sublato metu deponit, at-
 que in omnia vitiorum genera delabitur. Diu ig-
 notus

notus repente nobilis & magnus accensas longa
 egestate humilitateque cupidines frænare, sibi que
 imperare nescit. Ardet libidine, æstuat cupidita-
 tibus, sævitiam ostentat, opes publicas & priuatas
 domum auertit, vt solus in omnium fortunis do-
 minari, solusque alieno nomine regnare videatur.
 omnia denique ad suum commodum refert, nul-
 la cura publicæ salutis. Ex his moribus adulate-
 rem dignoscere facile est, atque à vero amico se-
 cernere. præsertim in admonitionibus & obiur-
 gationibus, quibus tantopere simplicitatem ve-
 ramque amicitiam assimulare conatur, in ijs vel
 maxime se prodit. neque enim ita fraus veritatem
 imitatur, vt non simulationis indicia relinquantur.
 Ita cum ex suo comodo omnia vitæ studia
 metiatur, atque in animo habeat gratiam Princi-
 pis quacumque ratione aucupari, admonendo,
 accusandoque vitia, cauet maxime ne dolorem
 faciat: ac ita sermonem totum componit, vt
 reprehensio in laudem potius vertatur. Artifi-
 ciosæ assentationis multa exèmpla proferri pos-
 sent. sed inter Romanos tamen Imperatores nul-
 lus maiori simulatione quam Tiberius Augusti
 successor fuit, nullo etiam tempore frequen-
 tior turpiorque adulatio. Fraus fraude, menda-
 cium videlicet Principis simulatione compensa-
 batur. Accidit aliquando vt eo in curiam ingresso
 adu-

adulatorum vnus exurgeret , ac palam profiteretur liberos libertatem decere : neque quod ex publica salute foret dissimulare. Ad ea verba factio silentio, suspensisque omnium animis , quasi de re magna dicturus esset, *Audi Cæsar, inquit, in quo te culpamus cuncti, neque accusare palam quisquã audet. te curis & laboribus conficis, neque consideras perire, quod alterna requie caret.* In hanc sententiam cum multa ridicule declamasset, Cæsius Seuerus vanitate offensus addidit, *Hæc hominẽ perimet libertas.* auctor Plutarchus. Ennium equitem Romanum, quod effigiem Principis argenteam conflasset, maiestatis postulari in senatu Tiberius vetuit. Ateius Capito specie libertatis, atque publicæ salutis cura simulata, *Non debere eripi Patribus vim statuendi disputabat, neque tantum maleficium impune habendum. si lentus in suo dolore Cæsar esset, reip. iniuriarum largiretur.* pudendam hominis vanitatem placendique studium, quam Tacitus lib. tertio commemorauit. Sed audi ex eiusdem historici lib. primo multo turpiorem adulationem. Referebatur in senatu de Augusti recens defuncti funere. maximi honores decernebantur, nimirũ successore presentate: vt porta triumphali efferretur, legum latarũ tituli, victarum ab eo gentium nomina præcederent. Messala Valerius addidit renouandum per annos sacramentũ in nomen Tiberij. Tum interrogatus

à Tibe

à Tiberio, num se mandate eam sententiam prompsisset: sponte dixisse respondit. neque in ijs, quæ ad remp. pertinerent, consilio nisi suo vsurum vel cum periculo offensionis. Ea sola species adulandi supererat: videlicet, vt monere, obiurgareue cum videretur, laudaret potius, gratiamque captaret pronò in seruitutem animo. Sic sunt vanissimorum hominum artes. facile deprehendi possunt, neque fallent nisi volentem se sponte in eorum laqueos inducere: præsertim confirmata ætate Princeps eas fraudes continuò dignoscet. quem prauis moribus videt esse, semper ad gratiam loqui, etiam cum vitia increpat, cum se & suos opibus & honoribus immensum augere cupit, nemo eum credat simplici ingenio esse, de Principis dignitate, de publica salute esse sollicitum: sed simulare potius vt fallat incautos, cum dolos & fraudes verset in animo callidus, mendax, versutus, simulator. Vna medicinæ faciendæ ratio est, si in aulam admittentur viri spectata probitate & innocentia, cæteris omnibus exclusis: ne ijs ad Principis familiaritatem aditus pateat, quamuis ingenio maximo, prudentia & dexteritate alios vincere videantur. A tenera ætate Principi odium in id genus hominum instilletur. etiam parasitos auersetur, quia nomine videntur cum adulatoribus conuenire, neque eorum festiuitatibus

bus capiatur. Firmisque argumentis, & exemplis & frequenti sermone instituat: sibi que persuadeat, eos homines certissimam reipublicæ pestem esse, morum perniciem, patriæ turbinem atque procellam: sanctissimas leges, pacis ornamenta, omniaque vitæ & probitatis studia peruertere. monstrum horrendum, ingens omni piaculo procurandum, pellendum ab aula: ne pestilenti oris afflatu corpus reipub. vniuersum à capite ad imos pedes tetra contagione contamine.

De alijs Principis virtutibus. Cap. XII.

QUæ in commune de singulis virtutibus à magnis philosophis præcepta sunt, atque de ratione officij sapientissimi theologi disputant, ea ad se omnia nihilominus Princeps pertinere iudicabit. Curabit diligenter, vt quo sunt opes maiores, locus altior, eò amplius probitatis studijs & ornamentis cæteris omnibus vnus præstet. Neque enim fas est, qui lucem ciuibus præferre debet quam sequantur, cum in sordibus & in cœnovitiorum volutari: sed potius cum ferro & legionibus cinctus hostes terreat, suorum beneuolentiam adiungat virtutum comitatu, honestatis pulchritudine. In ijs maius præsidium ponat, maius
ornamen

ornamentum esse putet ad omnem dignitatis partem, quam in satellitum numero, & reliquo aulae apparatus. Sit in cibo & potu temperatus, ne ingluuies in brutorum animantium conditionem traducat: ciborum copia distento stomacho, curationi corporis magnam temporis partem dare cogat: morbis corrupta valetudine curis imperandi efficiatur impar. Fugiat libidinem, neque venerea voluptate se corrumpendum tradat. alienae pudicitiae ne insidias faciat, probrum pudendum & graue, quod sine inuidia populari, & multorum offensione non contingat. cum delicijs & oblectationibus vitae, quasi cum domesticis hostibus sibi acriter pugnandum statuatur. Et qui debet alienam licentiam vindicare, legibus & supplicio cohibere, an aequum sit, ut is se stupris polluat, labem castis inferat? Cautionem & prudentiam adhibeat, ne aulicorum fraudibus decipiatur, omnes occasiones captantium, deluso Principe honores diuitiasque cumulandi, alienam innocentiam ludibrio habentes, abutentes aliorum simplicitate. Nunquam ab aequitatis legibus dimoueri se sinat. summos cum infimis, atque cum ijs medios coniunctos pace tenere non poterit, nisi sit omnibus persuasum, plus apud eum equitatis iura, quam priuatos affectus posse, aut cuiusquam gratiam. Et alioqui publicus iustitiae vindex

vindex constitutus indignus regio nomine sit, si se patiat quacumque ratione ab æquitate dimoueri. Ante omnia sit illi persuasum, imperia ope diuina fundari, augeri, atq; bonis omnibus amplificari. Numine ergo colendo purissimo religionis cultu, castissimis precibus propitiando det operam: atque ita vt à primis annis eam opinionem suscipiat, Dei prouidentia res humanas, atq; adeo imperia gubernari. in diuina beneuolentia & pietatis officijs maius rebus suis præsidium, quàm in armis, potentia, & calliditate constituat: plurimumque ad auctoritatem conciliandam pertinere, si intelligatur ipsum Deo carum esse & diuino præsidio vallari. Et quid esset perturbatius atque calamitosius vita hominũ, si nulla prouidentia fortuito verti credantur, quæ in terris aguntur: aut quid immanius esset homine soluto legibus, metu numinis sublato? quid non faceret, quas non ederet strages? Porro ad cultũ religionis amplificandũ, Principis mores magnã vim habent. Exemplo rectoris facile cæteri, magis quam vllis legibus aut seueritate, in eam opinionem inducentur. Cũ enim videant tantis opibus subnixum, diuinam opem nihilominus implorare, ad templa concurrere, nixis ad terram genibus, passis manibus, lacrymis toto ore manantibus Dei benignitatem propitiari: idem cæteri sibi faciendum rebus aspectis

statuunt. Verum de religione plura alio loco dicenda sunt. nunc ad eas virtutes veniamus, quæ vere regis sunt, & quibus in omni vitæ parte Princeps sepius ornatusque esse debet. Ac primum curare diligenter debet, atque à prima ætate institui, ne iracundiæ locus sit, quæ est inimica consilio, & mentem de potestate exire sæpe compellit: quod motus ipsi, gestusque declarant, haud satis sobrij hominis esse, distorquere labia, iactare brachia, ore pallefcere, vocem contendere: quod faciunt quicumque ab iracundia superantur. Quod vitium cum in priuata quotidianaque vita leuis est animi: tum vero nihil est tam deforme, quam ad summum imperium etiam acerbiter naturæ adiungere. Est quidem difficile præsertim in rerum omnium licentia mutare animum: & si quid est natura insitum penitus euellere: sed inductione quadam & præceptis acerbitas ingenij mitigari poterit in teneris annis maxime. Persuadeat institutor nullum esse argumentum maius animi abiecti atque imbecilli, quam ab iracundia vinci. quod in pueris, mulieribus, senibus consideramus huic perturbationi maxime esse obnoxios, propter ætatis nimirum aut sexus imbecillitatem. Contra, excelsi animi est nunquam irritari iniuria, non se sentire percussum. Sic irritus ingenti scopulo fluctus illiditur: neque immanis

P nis

nis & generosa fera ad canis latratū mouetur. Vehementiores animi concitationes & iurgia tum à grauitate morum aliena sunt, tum contraria imperio & dignitati. nam si implacabiles sunt iracundia, summa est acerbitas, sin autē exorabiles summa leuitas: quæ tamen, vt in malis acerbitati anteponenda est. Victus à primis annis ratio multum vehemētem naturam remittet: consuetudo etiam in contrarium flectet. Profuit iracundis sæpe cum sedatis hominibus conuersari. cælo salubri vires & valetudo corporis confirmantur, magis quam vlllo medicamento. feræ, quæ diu in conuictu nostro versantur, commodiores fiunt: humanitatis aliquid ex vsu quotidiano hauriunt. Atque illud præcipuum, quod inter bonos & moderatos nulla existit occasio exasperandæ iracundiæ. A teneris assuefactus, cupiditates commotas volūtatemque frangere, haud facile irritatur. pueritia indomita, modesta etiam ingenia deprauantur. Iacobo primo Aragonio Regi malo fuit in ira regi non potuisse, vsque eo vt Gerundensi Episcopo linguâ coram abscindi fecerit, quasi arcana retegisset, Therasiæ Vidauræ fidem de coniugio ab eo superiori tempore datam. Quod impium facinus fuit ditis ab Innocētio Pontifice & multa graui vindictatum. Mansuetudini clementia est adiuncta. qua virtute nihil excellentius est, nihil quod magnos

Princi

Principes Deo immortali magis similes faciat: cuius præcipua & maxima laus est, in hominum erratis dissimulare. *Si peccatis supplicia metiatur, iam pridem genus humanum extinxerit.* Cogitet se hominem esse. Omnes homines aliquo errore duci: hic in illo, in hoc sibi alius indulget. Ne ergo omnes sordes perscrutetur: ne in alienis peccatis se inexorabilem præstet. recte enim quidam dixit, Qui peccata odit, homines odit. clementiæ laustum maior, cum iræ causæ iustissimæ. Prouidendum quidem, ne benignitas si dissoluta sit, seueritatis nerui incidantur. salutaris animaduersio vincit sæpe inanem speciem clementiæ. Sed est quidam vtriusque rei modus sicut reliquarum. commodo tamen reipublicæ semper Princeps ad exhibendam benignitatem promptior appareat, si opus erit ad vindicanda scelera, sanciendum metum, aliquod seueritatis exemplum constituere, sit omnibus testatum, inuitum ad supplicia & vindictâ trahi: & quoad res patietur eam omnem curationem, ea iudicia à se remoueat, alijs magistratibus demandet. Plato Regem, Ægyptiorum in morem, sacerdotem esse vult, neque cognitionibus interesse, quibus de exilio, carcere, aut cæde agitur. Assuescat à primis annis benignitatem æqualibus exhibere: neque cadat sua ipse manu quemquam, quod turpe esset: quod

in Petro Castellæ, & Petro Lusitanæ Regibus
 accusatur, illum Mahomadem Rufum Granatæ
 Regem peremisse, & quidem innoxium, addi-
 disse impostæ plagæ linguæ petulantiam: hunc
 Portuensem Episcopum sua manu pulsasse, quam-
 vis adulterij reum. Apage fædum carnificis mi-
 nisterium. Ac ne inclementi quidem verbo com-
 pellare debet. Sed potius si ex affectis atque mi-
 nistris quem videt rapi ad verbera, non parum sæ-
 pe debito quamvis supplicio eximat precibus au-
 ctoritateque talibus animum rudimentis ad ma-
 iora comparabit. Clementiæ & mansuetudini li-
 beralitas accedat, voluntas destinata si non omni-
 bus, certe quam plurimis beneficiendi, numinis
 adinstar, quod votis & precibus omnis ætas, se-
 xus, conditio fatiget: fontis vberissimi & publici
 vnde opem in rebus asperis honorem, diuitias
 haurire cuncti contendant. Omnibus vt satisfac-
 ciat imperij opes non sufficiant: sed cum ope mul-
 tos subleuarit, se adeuntes sine discrimine blandis
 verbis appellet, magni beneficij loco erit Prin-
 cipis comitas, muneri magnam gratiam addet
 quamvis exiguo. Quorum preces irritæ erunt, ij
 aut culpam in ministros reijcient, aut magis fa-
 cultatem quam voluntatem defuisse, ex tanta be-
 nignitate conijcient. Multum proderit Princi-
 pem à primis annis dandis muneribus assuescere
 pecu-

pecuniã haud maligne in eum vsum suppeditan-
 da: quam aut æqualibus dono det, vt cuiusque me-
 ritum erit, aut ad subleuandam inopum indigen-
 tiam conuertat propria nonnunquam manu. Dan-
 di dulcedine prouocatus, maiora, cõfirmata ætate
 libentius largietur. intelligat nihil esse magis re-
 gium, quam posse subditis benefacere: imperandi
 curas molestas & graues hoc vno, velut condimẽ-
 to mitigari. Deum imitetur, qui dies ac noctes
 nusquam cessat beneficia conferre. herbas, fruges,
 poma terra sponte fundit. tot arbores frugiferæ
 vbique cernuntur omni naturæ parte tributum
 pendente scilicet. Dei imitatione non in fructum
 beneficij, sed in ipsam beneficentiæ pulchritudi-
 nem debet respicere. multa perdenda sunt bene-
 ficia dandaque ingratiss, vt vnum collocetur be-
 ne. Occurrat aliquando antequam rogetur, neque
 moras necet: cū nihil carius constet, quam quod
 precibus & importunitate extortū est. Det tamen
 cū iudicio maiora dignioribus, frequentius quam
 magna munera, ne fontem ipsum liberalitatis pu-
 blicum ærarium exhaurire assuescat. Blando ser-
 mone semper, cuius facultas deesse non potest,
 accipiat omnes, etiam cum donum negatur. inui-
 to sic Principe negari credent, cum licuerit liben-
 ter daturum. Honores omnes aut opes in vnum
 paucosue cumulare noxium est, ne cõsumpta spe

segnes illi ad obsequia reddantur, largiendi alijs
 facultas non sit. Eatenus ergo largiatur vt maio-
 rum semper donorum, si merita suppetent, spem
 faciat. His virtutibus magnitudo animi alitur, vnde
 & ipsæ ortū habent, quæ maxime decet Princi-
 pes. angusto & pusillo animo nihil tetrius. Vanos
 præsertim metus contemnere discat, eaque cura
 cum equalibus certare, coram multitudine dicere,
 ne lucē fugiat & publicū, vmbatili vitæ assuetus.
 Feroces equos concitare nouerit ad cursum & in
 varios orbis flectere. armatus concurrat sudibus
 in iustā pugnae modum. in arena taurum, aprum
 in syluis feriat. auribus tormentorum fragorem,
 tympanorum atque tubarum sonitum ferre dis-
 cat, neq; conturbari animo. Sic si quod est in natu-
 ra vitium, atraque bilis varias imagines commo-
 uet, frequenti exercitatione corrigetur. Sic Gar-
 fiam Regem Vasconum, cognomento Tremu-
 lum quod initio pugnae toto corpore exhorresce-
 ret, in tantum virum euasisse crediderim, abie-
 ctoque metu fortem se & strenuum in prælijs om-
 nibus præstitisse, pauci vt cōferri cum eo possint.
 Est enim metus animi degeneris argumentum,
 atque à Principis dignitate penitus alienus, maie-
 stati aduersus. Ergo ea fæditas amouenda est: dede-
 coris & infamiae metus animo diligenter infigen-
 dus, quō metus metu trudatur. Carrionis regulos
 scimus,

scimus, cum Cidi filias Eluiram & Solem vxores sibi dari petissent, nuptijs regio apparatus Valentia celebratis, ex turpi metu suscepta ignominia in crudelitatem desisse, vti fere faciunt ignaui. Adolescentes enim culti magis munditijs quam virilis ac militaris animi, haud satis focero mores probarunt. Semelque leone è cauea fortè an consilio egresso præ metu se in turpes latebras condiderunt. iterum in pugna cum Mauris certamen exhorrere fugamque respicere visi sunt. Ea ignavia atq; timoris significatione fædi dedecus, quod virtute procurare debuissent, turpiter vlti sunt coniugū supplicio, quod ipsis exitiale fuit. Postremo se Princeps apparatus principali, ministrorum obsequio cælitum ferme ritu adorantium in superbiam efferat, ciues contemnat, quod esset non minus noxium. discat cum æqualibus æquo iure viuere, siue res seriæ tractandæ, siue ludis remittendus animus, nihil sibi pro imperio arrogare. Itaque more Persarum prosternentes humi corpora, & honores maiores, quam pro conditione mortali deferetes auersabitur penitus: neq; patietur, quamuis adulatoribus contra disputantibus, maiestatem imperij salutis esse tutelam, optimos quosq; mortales altissima cupere, degeneris animi esse oblatos honores repudiare. Meminerit nihil esse ca adulatione exitialius. Præclare Cyrus cum mors

instaret, filijsque suprema præcepta daret, patrijs institutis se ita affuefactum affirmavit, vt natu maioribus non fratribus solum, sed ciuibus cederet via, sede, atque sermone. Quod si essent filij eius præceptum secuti, neque delicijs & assentationibus corrupendos se præbuisent, diutius imperium stetit. Quid vero Theodosius Magnus? Arsenium Roma euocatum vt filios suos ingenuis artibus erudiret, cum forte vidisset coram filijs stare: commotus ira filijs vt surgerent, magistro vt sederet imperavit: fecitque potestatem vt quoties videretur, eos verberibus cæderet, neque in eorū erratis conuieret. Cuius si ad præceptū filij instituti fuissent, haudquaquam Romanum imperium eorum culpa, certe ipsis rerum potentibus fuisset magnopere labefactatum. Tuebitur Princeps maiestatem diligenter, opinione magis quam viribus imperia stare persuasus. verum neque in externos ritus degenerabit, me quidem auctore. Sed quantum obsequium à minoribus exigit, tantam maioribus ipse reuerentiam exhibebit. ac ijs præsertim, qui sunt è sacro ordine, neque manus de osculandas porrigit, neque genibus nixos patietur secum agere. Quo amplius religioni dederit, eo diuino magis præsidio fulcietur, quo principatus confirmantur, subditorum beneuolentia accedit: quorum animi nulla re magis capiuntur, quam religio.

religionis specie obiecta. De qua alio ex principio dicendum est, & quantum opere sit Principibus necessaria explicandum: si prius de gloria dictum erit.

De gloria. Cap. XIII.

Multa insunt in natura nostra, bona caelo data ad salutem: nos stulti & ingrati ijs bonis ad consecutandam prauitatem abutimur, contemptum numinis, nostram ipsorum multorumq; perniciem: quo quid indignius quid calamitosius esse potest? quid enim praestantius animo, quo maxime a beluis discrepamus, caeli terraeque spatia metimur? nos ratione & libertate, qua ad diuinam naturam propius accedimus, ad scelera conuertimus, ipsasque beluas nonnumquam immanitate superamus. Datum est corpus praestanti formae dignitate, omnibus partibus ad vnum concentum pulcherrime reuocatis, ad caeli contemplationem erectum, quod ipsa statura declarat. Plerique illud ad terram abijciunt, hauriendis voluptatibus incumbunt, atque in vitiorum turpitudine quasi caeno dies noctesque volutantur. Habemus a natura sensum quendam religionis, quo incitati diuinam naturam agnoscetes castissimo pietatis cultu veneremur. hominum amentia factum est, vt ab illo naturae impetu tette

P 5 super

superstitiones existerent, quæ fusæ late per orbem terrarum longo tempore innumeras gentes turpitudine & cæcitate sædarunt. Sic nullum est bonum tam præclarum, nullum tam insigne munus, quod sæpe ad exitium & deformitatem humana prauitas non conuertat. temere faciat atque stulte, qui de rebus singulis ex nostro abusu & non potius ex ipsa rerum natura statuat. In hoc numero affectus omnes animi nostri poni debent, amor, cupiditas, ira, metus, spes, à natura dati ad prosequendum salutaria, contraria remouenda, consentaneis vitæ officijs naturæ statum conseruandum. Nos ea præsidia plerumq; ad flagitia, & vite pestè conferimus. ex amore existunt libidines noxiæ, ex cupiditate opes sine modo, sine honestatis cura coaceruandi studium; ex ira iniuriæ, contumeliæ, cædes præmanant: metu atque spe aut frangitur animi impetus ad res præclaras subeundas, aut superbiæ seruiumus & immanitatis. Incipiunt enim auctores, qui culpa hominum deprauatos affectus accusant, eosque penitus conuellere: ex humana vita atque extirpate conantur. Quid enim, vitæ syluestrem, ramis luxuriantem in omnes partes, euellas, & non potius ferro coerceas? ferocem equum perimas, quem virga & freno compescere possis, assuefacereq; sessorem admittere? in èbrum vlcere afflictum præscindas? ineptus sis, nisi omnia

prius

prius experiaris, consumasque artis remedia. Sic à vitijs res per se honestas & salutare fecernere in omni vitæ parte opus est. Sed num de re tanta hoc loco propositum erat disputare. quod rei præsentis est, admonuisse sit satis, animi impetus regēdos esse, à primis annis ad honesta & salutaria conuertendos, vt nō libidini & prauitati, sed bonitati ac moderationi seruiant. Alioqui si penitus conuellātur, ne stupeat & languescat animus atq; industria verendum est, quæ ijs quasi stimulis & calcariibus concitatur. Et sane sine amoris sinceritate, sine amicorum præsidio, quid calamitosus vita humana esset? quis tam ferreus, cuius si in oculis patria, parentesque vexentur, non efferuescat ira, in vindictamque concitetur? mitto alia, quæ longum esset accurata oratione explicare. Accedamus quo festinat oratio. Gloriæ cupiditas in natura insita latissime patet: nullus enim est, neque tanta humanitate cultus, neque tam agrestis & inhumanus, qui non flagret infinita quadā gloriæ cupiditate. Deinde ita est in natura infixā vt nulla arte euelli, nulla lege aut metu supplicij comprimi possit: ipsa ætate, qua ceteri affectus minuuntur, maiores vires capit. Vt prudenter mihi quidā dixisse videatur: Laudis studiū vltimam esse tunicā quam exuimus. Postremo tā vehemēs est, vt animū nullo loco cōsistere patiatur, sed semper incensum rapiat ad maiora indices

indies & altiora in omni vitæ parte confectanda.
 De qua hoc loco constitui disputare, primum an
 inter vitia naturæ poni debeat, quibus ex animo
 pellendis nostra industria sudare æquum sit, an in-
 ter affectus animi numerari, ad præclaras actiones
 obeundas à natura datos. multum enim interest
 utrius modo loquamur. Plerique laudis studium
 vituperant & in rebus turpissimis ponunt, seueri
 videlicet & graues iudices, excellenti præ cæteris
 probitatis opinione, quasi fallax, inane, inconstans,
 modestiæ Christianæ & diuinis legibus aduersum,
 subducere ab oculis hominum iustitiæ opera præ-
 cipientibus, ne noxio populi aspectu contamina-
 ta tabescant. Negant enim sapientis esse habere ex
 aura populari suspensas vitæ rationes, virtutum
 cultu laudes hominum confectari: cum debeat po-
 tius in internis animæ bonis, quæ sunt honestas,
 constantia, neque inuitis eripi possunt, vitæ præsi-
 dia collocare. popularis plausus neque veris virtu-
 tibus sæpe paratur: sed dolo & fraude circumueta
 multitudo summis plerumque laudibus celebrat,
 quos constat flagitijs & improbitate fædos fuisse.
 Nisi forte parum constat insignes tyrannos, qui
 bella ex bellis ferendo cladem terris & vastitatem
 intulere, immortali fama & laudibus ab amentis
 plebe celebrari, quasi strenuos, clementes, æquita-
 tis studio conspicuos. An maior dementia sit, quæ

in iudicio multitudinis leuissimę spem aliquā ponere, illique fidere? quę breui momento in varias atque adeo cōtrarias partes mutatur. Euripi instar in modum venti, nunc huc nunc illuc verso mare se se deuoluētis, vsque adeo vt leui de causa, quos paulo antea eximia laude afficiebat, eosdem ignominia notare, bonis omnibus euertere non dubitet. In ista tam mobili populi voluntate, quam in singulas horas inanissimi rumoris aura commutat, in tam præcipiti temeritate aliquid inesse statuemus, quod sit grauibus & honestis hominibus expetendum? Quid quęso est grauitati & constantiæ magis aduersum, quā ex vulgi temeritate pendere? quid miserius quam in populi insania partem aliquam felicitatis constituere? Sunt enim omnes rumores vmbraęque metuendi illis, qui ad glorię cupiditatem incumbunt: cum animaduertant quam facile populi studia in contrarias partes verantur. Neque veredum est sublata gloria vt studia virtutum debilitentur, quod in suis disputationibus quidam ponunt, alioqui virtutis genus inducimus humile, supplex, ambitiosum, intuens in omnes motus populi, iudicium multitudinis captans: quę sæpe mendacio fallitur & fraude: neque tam beneficum rebus humanis agitur, vt quę honestissima sunt, multis placeant. Quid præterea is faciat, qui in solitudine secessit apud se agens, multitudinis

dinis plausu impelli ad honestatem non potest. necesse est enim ut virtutis officia deponat, si verum est restringi virtutis studium, nisi gloriae igne incendatur: verèdumque ne dum gloriam falsis laudibus ornamus, virtutem proprijs ornamentis spoliemus: quæ sola libera est, neque seruit famæ vanitati, aliena ornamenta non requirit, suis atque adeo diuinis dotibus illustrata. Sic illi disputant, sic statuunt, nimirum non satis considerantes, dum modestiã stabiliant, fundamenta humanæ vitæ ea disputatione labefactare: honestatis studia non parum debilitari. Quis enim non videat, laudis cupiditate, homines vehementer incendi ad præclara facinora suscipienda? Nemo enim vnquam pro reip. salute, pro patria, & dignitatè se se discrimini obtulisset, nemo publicam vtilitatem anteposisset propriæ, nemo contemptis humanæ vitæ commodis sapientiæ studia coluisset, certe paucissimi, nisi primùm fuissent ad spem, & studiũ immortalitatis incitati. Repete veteres annales, euolue antiquitatis memoriam: inuenies proculdubio ex hoc fonte fortissimos duces, prudentes legislatores, summos philosophos extitisse. Quis ad artem aliquam præclaram & salutarem animum adiecit? quis virtutem studiose colendam putauit, qui non primùm in egregij nominis celebritatem intenderet? Glorię igitur studiũ non est in vulgi opinione

simib

sed in natura situm: id maxime declarat, quod omnibus innatum est mirum illius desiderium. Nulla est enim gens, nulla conditio, nulla ætas, quæ non inflâmetur ea cupiditate. Mirum est pueri, infantesque quantopere laude excitentur, vsque adeo vt quo quisque præstantissima indole est natus, ita maxime huius cupiditatis à primis annis iudicia exhibeat. Cyrus Persarum Rex cum esset adhuc puer, adeo ad cupiditatem laudis exarsisse memoratur, vt illius amore omnia pericula suscipienda iudicaret. *Mibi, inquit Fabius Quintilianus, ille detur puer, quem laus excitet, quem gloria inuuet, qui victus fleat. Hic erit alendus ambitu, hunc mordebit obiurgatio, hunc honor excitabit, in hoc desidiâ nunquam verebor.* Quis igitur sit tam ineptus rerum æstimator, qui cupiditatem in natura insitam, patentem latissime, & ex qua recta indoles ingeniorum diiudicari debet, vituperandam arbitretur, ac non potius summis laudibus exorandam? Quid præterea honestius est eo studio, quo honos ipse paratur? Quid enim aliud gloria est? Quid vsu salutarius, quam id, per quod rebus gerendis auctoritas, opes, honores, imperia parantur? Mirum enim est quantopere viros virtutis opinione præstantes omnes obseruent, vsque adeo vt excellentis hominis conspectu furor sæpe popularis sedetur. quod Virgilius elegâtissime descripsit,

Magno

Magna, inquit, in populo cum sepe coorta est
 Seditio, sauitque animis ignobile vulgus,
 Iamque faces, & saxa volat, furor arma ministrat
 Tum pietate grauem ac meritis si forte virum quem
 Conspexere, silent arrectisque auribus adstant,
 Ille regit dictis animos & pectora mulcet.

Ex quibus verbis perspicitur, quãtam vim habeat
 ad sedandos populi motus perspecta prudentiã &
 probitatis opinio, qua magis quam rebus alijs im-
 peria, regnaque gubernantur fundanturque. Prin-
 cipio enim cum nondum essent homines certo iu-
 re deuincti, nullius imperio constricti tenerentur,
 qui à potentioribus iniuria premebantur, fugie-
 bant ad aliquem iustitia fideque præstantem, cuius
 virtute vim hostium impetumque reprimerent.
 Cuius vero præsidium salutare in periculo fuisse
 populus expertus erat, ei rerum imperium vltro
 deferebant. Ex egregia itaque iustitiã fama Regi
 maiestas orta est. inde summa imperia nata: inde
 populis obsequium existit, cum intelligãt commu-
 nem salutem, viri excellentis auctoritate & inde-
 stria contineri. Sic ægroti medicis parent, de quo-
 rum peritia integra existimatio est. Vectores sæ-
 uiente mari præstantium gubernatorum nutus
 omnes obseruant. milites incredibili alacritate eo-
 rum imperatorum iussa capeffunt, quos vident ex-
 cellere laude militari. Ergo opinionem laudẽque
 homi-

hominum, qua omnes vitæ humanæ partes guber-
nantur, quis vt fluxam, fallacem, atque inanem au-
deat vituperare? Ipsæ profecto virtutes nullo ma-
iori præsidio quam pudore muniuntur. tolle pu-
dorem, virtutes omnes extinxeris. Est autem pu-
dor vehemens quidam dedecoris & ignominia
metus. hunc autem timorem appellat Plato diui-
num, quod sit custos videlicet omnium virtutum.
Huius verecundia lumen in omni ætate, sed præ-
fertim in pueris elucet, ijs maxime qui clariori in-
dole sunt. Videmus enim non tam doloris metu,
quam timore infamiae & ignominiae contineri,
commoueri que. Hic igitur metus eorum cupidita-
tes coercet, ne se nimia efferant: industriam acuit
& in studio vigilantes efficit dum enim ab æqua-
libus vinci turpe putant, nullū laborem spe victo-
riae recusant. & dum dedecus summo studio vitāt,
honestatem magno animo conseruant. Ætate
progrediēte quid est, quod magis incendat, quam
dedecoris metus, vt artes salutes exerceant, rēp.
regendam suscipiant, in militari disciplina se exer-
ceant? Vides igitur quam vtile sit insitum turpitu-
dinis odiū: vides nihil esse in vita tetrius impuden-
tia, ex qua omnes effrænatae libidines, turpissima
quaque flagitia existūt. Quod si metus ignominiae
atque infamiae utilis est, famae atque laudis studiū
non esse minus salutare, fateri necesse est. Quid
enim

Q

enim

enim aliud est pudor, quam motus animi dedecus repellentis, ad laudem & gloriam aspirantis? Ex quo efficitur omne studium honestatis cupiditate gloriæ contineri. Et quis vellet, si humana tantum spectes, vel laborem suscipere, vel voluptatem recusare, vel vitam ipsam & salutem periculo obijcere, si non esset laudis & gloriæ suauitate delinitus? Ita quod præ cæteris nationibus nostra gens bellica laude, deinde animi magnitudine floret, laudis studio, cuius sumus cupidissimi, magna ex parte tribuatur. Mihi quidem momenta argumentorum, quæ in vtramque partem allata sunt, & laudis & gloriæ naturam consideranti, atque animi humani motus, qua ratione inter se connectantur: ea sententia vera & sapiens videri solet, quæ inter res humanas secundum virtutem, gloriæ ac laudis principatum dat, modo legitimæ, atque honestatis studijs & præclaris in rempub. meritis petitiæ atque haustæ. Inani enim gloria, nimirum quæ ex prauis facinoribus aut rebus ludicris quaeritur, nihil esse vanius, nihil fallacius, nihil inconstantius iudicamus. eam viri prudentes in suis disputationibus merito & prudenter exagitant: eo exitius malum, quod veram gloriam assimulando innumeros ad se trahit, naturali veræ laudis cupiditate incitatos, neque valentes inter vtramque discernere. Vt enim quo quis pulcherrima

forma

forma capitur, eo fucis ementita facilius decipitur, atque ad infamissima scorta maiori impetu trahitur, quæ vulgato corpore infamem quæstum exercent: ita pro vera laude animus facile mendacem amplectitur. Ergo laus ex flagitio petita, reprobanda est, ac penitus rejicienda. Quicumque ab omni memoria vastitatem terris intulerunt, ij nobiles magis quam clari, maiori fama quam gloria vixerunt. Fama enim in vtramque partem accipitur, gloria & claritas nominis approbationem & benevolentiam multorum, sed præsertim proborum hominum adiunctam habet. Neque Domitius Nero tum cætera prauitate, tum exercendis artibus scenicis, cum histriionis habitu in theatrum prodiret, arguta manu & digitis fides impelleret, simul canoram vocem explicaret, Deorum nominibus à populo affectis, veram laudem & gloriam consequebatur: sed inani potius in præsentis assentatione celebratus, ad posteritatem omnium turpitudinum maculis deformis efficiebatur. Inter aliorum prauorum Principum vitia virtutum vestigia extrabatur, fortitudinis, magnitudinis animi, quæ posteritatis præconio prædicantur. Ergo quod de populi vanitate, leuitate & inconstantia ab aduersarijs afferebatur, quæ de præpostero iudicio dicta sunt, & explicata eleganter, à suscepta semel sententiâ mouere non debet. neque enim veræ gloriæ fructum

Q 2 in po-

in populi arbitrio relinquimus: sed ab eorum sententia prorsus ad sapientum consensum & tribunal prouocandum iudicamus. quorum iudicium quoniam verū est, ipsis naturæ principijs nixum, obscurari aliquando potest, opprimi penitus non potest, vt non aliquādo emergat. sublata post mortem inuidia, cadente errore populari, qui tantisper laude celebres erant quasi viri præstātes atque præclari, non à sapientibus modo sed etiā ab vniuersa multitudine vituperātur. Neque enim tam bene cū rebus humanis agitur, vt quæ recta sunt omnibus placeant, prauitas à cunctis reijciatur: neque tam male, vt deprauatum iudicium diuturnum sit, & non sæpe multitudo amore pulchritudinis alliciatur: vitia detestetur, quorum tanta est deformitas, vt vel à sectatoribus odio habeantur: tanta contra dignitas honestatis, vt à prauis etiam hominibus laudem habeat. Neque vero nos cum laudis studium quamuis inflammatum, vituperādum negamus, in eum quasi in vltimum bonorum finē actiones dirigendas iudicamus. quod esset non minus turpe, quam contemptus laudis & gloriæ exitialis. atque id est quod diuinis legibus vetatur, cum opera recta à conspectu hominum subduci atque à celebritate mandatur. Non ergo vlla turpitudine suscipienda est laudis colligendæ studio, sed præclaris actionibus ita laus querēda est, vt ad Deū

auctorem omnium bonorum tandem referatur,
 ex quo omnes rationes nostras habere suspensas
 conuenit. Præterea curandum, vt ea laude, atque
 celebri opinione quasi virtutum instrumento vta-
 mur ad excitandum animum, ad obeundas præ-
 stantiores indies & excellentiores actiones. Sic e-
 nim cum rerum natura animus consentiet atque
 studium, virtutem non laudis colligendæ causa
 instituent, sed e contrario laudis cupiditatem ad
 colendas virtutes in animis nostris ingenerante. Sa-
 pientissimus enim artifex Deus actionibus obeun-
 dis, quædam quasi condimenta excogitauit, qui-
 bus fraues redderentur & faciles: primum volup-
 tatem, quæ deliniti sensus, officio suoungeretur,
 eo maiorem indidit, quo actiones tum difficili-
 ores tum magis necessariae futurae erant. vt in pro-
 creatione filiorum consideramus, ne generaliter defi-
 ceret, infinitam quandam voluptatem corporibus
 animantium esse institam: cuius cupiditate se inui-
 ca appeteront & mutua coniunctione gauderent.
 Sed quoniam voluptatem cum cæteris animanti-
 bus communem habemus, & corpore plurimum
 definitur, præterea virtus in arduo posita est, glo-
 riæ cupiditate animos ratione vtentes ad cultum
 virtutum excitauit: vt intelligeremus haud quaquã
 virtutum studium ad laudem referendum, sed
 e contrario quærendam laudem virtutis colendæ
 causa.

Q 3

causa. His tamen gloriæ stimulis ad hanc rationé
 castigatis, tum aliorum omniū, tum virorum prin-
 cipum animos à prima ætate quasi ad motis calca-
 ribus excitandos cogitabam. eo amplius quod cæ-
 tera Principibus statim adsunt: vnum diligēter ca-
 uendum, quid de ipsis fama loquatur, vnum paran-
 dum omni cura, grata ad posteritatem memoria,
 famam si contemnant & laudem, virtutes haud
 magnificent. Nemo me quidem auctore, nedum
 Princeps, opinioni vulgi concedet, neque leuis po-
 puli rumoribus terga vertet deserta honestate, ipsi
 similis, quos concitatus temere motu pecorū pul-
 uis in fugam præcipitat, exiitq; castris: sed potius
 contra nitetur, neque officium propterea deseret.
 Neque vana gloria, neq; falsa infamia moueatur.
 Timidum pro cauto, tardum pro considerato, im-
 bellem pro prudenti vocari magno animo ferat.
 Vulgi laudes qui spreuerit, veram consequetur lau-
 dem. Ergo inania contemnat. Honestatem tamē
 atque ex ea prouenientem nominis celebritatem
 & gloriam non inanem sed solidam toto pectore
 consecretabitur, neque contemnat, quid de eo fama
 post fata sit loeutura, quod esset nō minus noxiū.
 Prudenter iuxta & eleganter eloquētix Romanæ
 parens, *Nam vt leuitatis, inquit, est inanem aucupari
 rumorē, & omnes vmbas etiam falsæ gloria cōsecrari:
 sic leuis est animi, lucē splendoremq; fugientis, instam
 gloriam*

gloriam, qui est fructus veræ virtutis honestissimus, re-
 pudare. Ergo Principis animus ad gloriæ cupidita-
 tē erigatur, idq; trifariā. Primū enim certamina in-
 stituatur aut litteraria aut de pugnādi dexteritate
 proposito præmio victori. ea spes & contētio pue-
 riles animos vehemēter inflāmabit præsertim ad-
 iuta præceptoris laude, vituperatione etiā eorū, si
 qui se ignavos & negligētes in certamine præbue-
 rint. Deinde ijs audiētibus laudetur industria viro-
 rū aut iuuenū in quavis laude præstantiū, accusen-
 tur aliorum flagitia, nimirū ille nō se in potestate
 extulit, non fuit insolens in pecunia. contra, illius
 opes & copiæ non bonitati ac moderationi facul-
 tatem & materiā dedisse vidētur, sed superbix, libi-
 dini atque immanitati. vtriusque exitus & fama, si
 commemoretur, magni instar momenti erit ad in-
 generādum turpitudinis odium, probitatis studiū
 excitandum. Quidam filium castigat his verbis.

Nonne vides Albi vt male viuat filius? vt que

Barus inops, magnum documentum ne patriā rem

Perdere quis velit?

Rursus

Sic teneros animos aliena opprobria sepe

Absterrent vitijs.

Hac arte igniculis frequenter admotis flamma in-
 gens atque diuturna excitabitur. Postremo à pue-
 ris studiorū comitibus causæ fictæ agantur quanta
 fieri poterit actionis venustate & gratia: ita tamen

Q 4

vt

vt neque grauitas facetijs minuatur, neque iocus magnitudinererum & grauitate personarum excludatur. Sic Xenophon memorat Cyro puero praesente & disceptante, causas à pueris actitatas, qui non recte se gessisset, aut perperam de quaestione proposita iudicasset, cum verbis castigare, plagis coercere moris erat. Ergo ea concertatio ad confirmadam memoriam iuuerit, atque parandam rerum multarum cognitionem. Hærent enim in memoria tenaciter quæ à primis annis suscepimus. Argumentum de virtutum præstantia, de virtutorum fæditate, de legibus, de moribus institutisque gentis bello & pace esse debet. Duo aut tres pueri disceptent in vtramque partem: vnus quasi iudex pronuntiata sententia litem dirimat. Orationes sint verbis splendidis ornata, multis sententiarum luminibus distincta, vel à pueris ipsis composita, si peritia adsit, vel à præceptore diligenter castigata. ne in puerorum memoria hæreat aliquid, quod nõ sit ex sanctissimis moribus, eruditionique consonum curare opus est. Quod si hæc exercitatio frequens sit, & pro dignitate suscipiatur, nullo recusato labore, nulla molestia, haud facile dictum est, quanti prouentus sint breui futuri, quæ copiosi & ampli industriæ fructus existent. Illud ad extremum institutori Principis sit persuasum, ceteris mortalibus consilia plurimum ad vtilitatem referri,

ferri, quid cuique conducat: Principes diuersa con-
 ditione agere: quorum actiones præcipue ad fa-
 mam dirigendæ sunt, atque ad celebritatem no-
 minis comparandam.

De religione. Cap. XIII.

Vpere est religionis studium: de quo cū
 nonnulla sint dicta, paulo plura adij-
 cienda putabam. Neque enim pro dig-
 nitate satis commendari ea virtus po-
 terit: neque afferre satietatem debet, cuius vsus est
 vel maxime Principibus salutaris. Ac primum reli-
 gionem hoc loco intelligimus, synceri Dei cultū
 ex pietate & rerum diuinarum cognitione profe-
 ctum, aut religio est nostræ mentis cum Deo vin-
 culum. Placet enim religionis vocem magis à reli-
 gando deduci, quod Lactantius iudicauit, quam à
 reeligendo, relegendo, vel etiam relinquendo. que
 vocis notationes magnos singulæ auctores habēt.
 Contra, superstitio est cultus veræ religioni con-
 trarius cum errore, amentia, & improbitate coniun-
 ctus, siue sit nimia atque importuna colēdi Deum
 sollicitudo, ex timore & animi anxietate nata, siue
 ritus ad mali dæmonis auxiliū inuocandum sus-
 ceptus: idque dupliciter, verbis expressis, quod im-
 piū est, petere vt ferat opem, suamque præsentia

Q s aliquo

aliquo argumento declaret : aut cum ea cupimus præstari pellendis morbis, rebus futuris præfagien-
dis, quæ viriū nostrarum modū excedunt, adhibiti
remedij facultatem. Neesse est enim interpretari
maioris atque occultæ potestatis re ipsa auxiliū im-
plorari. Neque nunc de impio Deorum cultu dis-
putamus, qui per terras fusus gētes in numeras de-
mentauit, vt in cælum reciperent aut prauos ho-
mines, aut ceteras animātes templis darent. et si is
etiam cultus superstitionis nomine & ambitu cō-
prehendatur. Ergo cum Principi religionis studiū
commendatum esse cupimus, nolumus vt religio-
nis specie deceptus anili superstitione maiestatem
polluat, futuros euentus perscrutando, aliqua diui-
nandi arte (si ars est, & non potius vanissimorum
hominum ludibrium) ad pellēdos morbos, procu-
randū periculum ineptis & anilibus amuletis aut
magicis carminibus abutatur, quod nefas est. Inep-
tæ aut nimie religionis gemina exempla subijcere
satis habeam. Ioanne secūdo Castellæ Rege ad pro-
cerum animos sanandos Mediæ Campestris, vbi
conuentus erant, nouo sacramento cuncti ordi-
nes in verba Regis adacti fortem & fidelem ope-
ram bello, quod in Aragonios instabat, nauaturos,
indicaturosque si qui cōtra molirentur: additæ exe-
crationes sunt, si fidem fallerent, expiando scelere
Hierosolymam nudis pedibus ituros, iurifiurandi

gratiam

gratiam petiuros nunquam. Nimia ea cautio videatur. Illud noxium quod Martinus Barbuda Alcantaræ Magister à Ioanne quodam Sago deceptus, qui diu secretam ab hominibus vitam egerat, & quasi diuino monitu victoriam pollicebatur, contra icti recens fœderis leges cum Mauris, collecta specie religionis magna sed incondita hominū multitudine, in Granatæ fines incurrens hostium accursu circumuentus cum suis omnibus perijt. Diesque Christi ad vitam reducis memoria octauus reque & nomine candidus in atrum versus est. atque nobili documento sancitum in extraordinaria specie sanctitatis inesse sæpe fraudem. Nolumus ergo Principē ijs hominibus faciles acōm odare aures. Nolumus vt totos dies & noctes in precibus & animi anxietate consumat, quod esset nō minus noxium. Sed ita se cōparare debet, vt neque de futuris euentibus magnopere laboret: in diuino præsidio & pietate salutis spem ponat: curādo morbo non alios quam medicę artis peritos adhibeat, eorum consilio herbas salutare. Præterea ita tempora diuidere debet, vt non ad otium natus, sed ad negotium esse videatur. Alioqui vera religio, vel maxime salutaris est, tum omnibus, tum Principibus, quippe rebus aduersis solamen, secundis temperamentū, ne animus se efferat, & rerū licētia abutatur ad perniciem. Magnæ vndique ærumnæ premunt,

premunt, graues circumfistunt vitam nostram ca-
 lamitates. nulla vitæ pars, aut dolore libera aut mo-
 lestia vacua est, aut exempta curis & anxietate.
 Adolescentiam libido exercet, iuuentutem teme-
 ritas, variæque cupiditates. senectus morbis & aua-
 ritia fatigatur. Varij extrinsecus metus vrgēt. saepe
 etiam nullo vento reflante sæui in animo fluctus
 concitantur: & cadēte externo malorum impetu,
 interna acerbiorque molestiarū procella exurgit:
 nulla certa causa temere saepe comouemur per-
 turbamurque. Longum esset ire per singula: mul-
 tiplices molestias oratione explicare superuaca-
 neum. Sed quoniam hæc mala vitare penitus non
 datur, nempe in natura insitā: mitigare singuli ali-
 quo remedio conantur. Alij voluptates confectan-
 tur: quidam actione & negotijs animum cogita-
 tione prohibent suæ infelicitatis: nonnulli excursu
 per agros vitam tolerant: plurimi in amicorū col-
 loquio, quo nihil est dulcius, molestias deponere
 conantur, aut librorum lectione tempus fallunt.
 cuncti veluti ardentem febrim sedare cupientes ex-
 terna videlicet remedia conquirunt, cum morbi
 vis in visceribus lateat. Ei anxietati intimis medi-
 cinalis concepte, sola certe religio aut maxime mede-
 ri potest, hoc est, cognitio, metus, cultusque diui-
 ni numinis. Dum enim memoriam antiqui scele-
 ris reuocat, vnde in hæc mala & supplicia præcipi-
 unt.

trauimus, æquiori animo ærumnas patimur, & di-
 uinæ prouidentiaë confilio, quæ vrgent mala in cõ-
 modum nostrum vtilitatemque dispensari intelli-
 gimus: ne vitæ iucunditates aliæ sine modo suscep-
 tæ de mentis statu, naturæ gradu, & rationis digni-
 tate dei jciant. Accedit vitæ futuræ & beatioris co-
 gitatio, variæ expiationes, quibus animus flagitio
 infectus expiatur, incredibile afflictis hominibus
 solatium. Et nimirum qui ad rerum diuinarum
 contèplationem facti sumus, quod corporis statu-
 ra declarat ad cælū erecti, in officijs pietatis & re-
 ligionis, naturæ vniuersæ contemplatione, diui-
 næque maiestatis & sapientiaë mirabiliter cõquies-
 cimus. Neque temere Enos primus inter homines
 celebrasse diuinas laudes memoratur: sed vt ex vo-
 cis Hebraicæ interpretatione, qua homo significa-
 tur, hominis officium intelligeretur: nihil naturæ
 humanæ salutaris, nihil iucundius esse religionis
 studio. Quod si recipitur eadem voce hominem
 afflictum ærumna, malis contritum significari:
 quod paulo ante dicebamus, rebus asperis certius
 religione remedium excogitari non posse ea sen-
 tentia indicabitur. Ad hæc resp. vniuersa duabus
 rebus continetur maxime, præmio & pœna, quod
 res ipsa declarat, & magni viri testatur. ijs enim ve-
 luti fundamentis societas inter homines & con-
 iunctio continetur. sæpe metus supplicij retinet,
 quos

quos virtutis splendor non frænaret. sæpe præ-
 mium propositum excitat animos, ne torpore &
 desidia marcescant. Verum hæc fundamenta salu-
 tis eatenus vim habêt, si anticipata opinione de di-
 uina prouidentia, supplicijs & præmijs futuris mu-
 niantur. Publicam aliquãdo vim cohibebit metus
 iudiciorũ: occulte fraudes ne suscipiãtur, quid effi-
 ciat, nisi diuinæ maiestatis recordatio? aut vero su-
 blata de rebus religione quid esset deterius homi-
 ni? quid efferacius? quid immanius? quo se scelere
 non polluet stupris, parricidijs, impunitate propo-
 sita? Hoc cum legislatores intelligerêt viri pruden-
 tes, vanam sine religione omnem industriam fore,
 quibus sancendis sacrorũ ritus, reliquum religio-
 nis præparatũ & cæremônias adiunxerunt: in eoque
 laborarũt, vt populo persuaderent penas
 quas quando seras, irritas esse nunquam le-
 ges quas ipsi ferrent non humana prudentia exco-
 gitatas, sed accèptas diuinitus fuisse cõmentum sunt.
 Inde Minõis cum Ioue confabulatio in antro Cre-
 tensi, nocturni Numæ cum Egeria congressus. Ni-
 hil præparẽdum non modo imperio, sed
 constringere satagebãt. Sertorius
 inis dux imperio Hispaniæ occu-
 barbaros ceruam cibo antea aurẽ
 ã, insusurrare diuinitus quæ facien-
 ababat. Inepte hæc, inquis, omnia &
 aniliter.

aniliter. Fateor, quis enim id non videat? sed in eo sapienter quod vniuersi naturæ impulsu excitati intellexerunt, quod res erat, neque congregari homines sine lege, neque leges sine religione constare. Solem è mundo detrahat necesse est, qui de rebus humanis religionē expungeret: neque minor confusio erit rerumq; perturbatio, quam si in altissimis tenebris vita transigatur. Nam si nullū numen est, aut negotium neque habet neque exhibet alijs: quæ commercia inter homines, fœdera, conuētaque fanciantur? Cum enim è corpore & animo constemus, corpori quidem vis adhiberi, vincula innecti poterūt: animus liber sui arbitrij nullis catenis retineatur nisi religione vincētus. & cū tanti recessus in pectore sint, facile esset polliceri, fallere oblata occasione, nisi sit persuasum fixumque scelera & fraudes cælestibus curæ esse. Quod consensus gentium omnium declarat, neque priuata fœdera firma credentium, nisi iurisiurandi religione vallata: neque publica conuenta, nisi cæsis de more hostijs. Non alio fecialis olim pertinebat cum patre patrato bellum indicēs, caduceator cæsa sue pacem componere solitus. non matrimonium, non liberi, non deniq; quidquam aliud nisi iubentibus sacris deligebatur. Id fides in capitolio prope Iouem consecrata & summa religione culta significabat, fidem Deo imprimis esse caram, neq; ab eius

eius cultu & societate separari. Verum his omiſſis, quæ minime dubia ſunt, religionis ſuauitate vitæ dolores leniri, religionis ſanctitate leges publicas & fœdera inter homines conſtare: quod inſtat & cuius cauſa omnis diſputatio ſuſcepta eſt, agamus. Affirmo nulla re magis imperia quam religionis cultu confirmari, ſiue rem ipſam intueamur, ſiue opinionem hominum, qua ſæpe magis quam viribus & potentia conſiſtunt. Res humanas & conſilia, diuina mente gubernari nemini dubium eſt, conſequens ergo eſt vt credamus illius numen bonis eſſe propitium, improbos & ſcleratos auerſari, ac impios præſertim auſus ſempiternis ſupplicijs vindicare. eos præcipuo amore complecti, qui caſtiſſimis precibus cultuque religioſo eius opem implorant, ſequæ & ſua illius arbitrio regenda permittunt. Iure igitur primi vrbium conditores felicitatis fundamentum in religione poſuerunt, religionis contemptores aut morte aut exilio multabant. nec enim illam remp. felicem fore credebant, in qua homines impij & ſclerati impune verſarentur: peſtilenti contagione ciues inficeret, iram numinis peſſimis actionibus irritaret. Quod non verbis docuerunt, ſed vitæ magis exemplis demonſtrarunt, frequentes in templis, ſacra ſuis ipſi manibus tractantes, non domeſtica ſolum ſed etiam publica: vſque eo vt in plerisque gentibus

ijdem

ijdem Reges & sacerdotes essent, vti veterum monimenta indicio sunt. Omnino vt Iudaicæ gentis rectores & duces missos faciamus, Romanos Principes nihil nisi auspicato gessisse constat, multos se se imperio dato abdicasse, comitia instauranda curasse religione iubente. Ineptè dices. esto: quid enim ea religione turpius esse poterat? Sed in eo prudenter, quod rerum euentus non fortunæ temeritati permittebant, sed nutu Dei regi credentes, pacis bellique consilia ad ipsum referebant: bello gerendo magis sacrificijs, quam armis expediendis erant intenti. In quo Numæ exemplū sequebantur, cui cum diceretur à quopiam, *Hostes o Numabellum contra te comparāt: At ego* (inquit ille ridens) *sacrifico*, hostium vires indicans magis Deo ope quam proprijs viribus debilitari. Deus enim probitati fauet, & est impijs infensus: victoria ipsa & virtus, qua paratur, in diuinis beneficijs numerantur. Sed & recentiori memoria in Hispania exemplum simile proditum est. Cum resurgentis imperij nostri fundamenta aduersus Mauros ponebantur, Fernandus Antolinus Garsia Fernando Castellæ Comite Mauris, qui Gormatium vsque processerant, obuiam in repentino metu profecto rei diuinæ procurandæ causa, in templo ipso sub conflictum restitit. Ea pietas quam grata numini esset, miraculo est indicatum. eius enim specie

R quidam,

quidam, genius scilicet bonus, inter primos tanta virtute dimicavit, ut eius diei victoria Antolino potissimum tribueretur. recentes notæ sanguinis in equo & in armis visæ miraculum confirmarunt: reque omni prodita, Antolini innocētia, qui domi metu ignominia latitabat, & virtus illustrior evasit. pro ignominia, quam verebatur, laudē retulit. is susceptæ pietatis fructus exitit. Non fabulosa compositaque miraculi causa, sed scripta testataque à maioribus tradimus: quibus ostenditur piorum hominum innocentiam & religionem Deo curæ esse. Verum quanti momenti religio sit ad conciliandam Principi multitudinis benevolentiam, studia excitanda dicendum est, priusquam disputationi finis imponatur. Quem aliarum virtutum splendore, sed & religionis studijs maxime vident homines excellere, viribus humanis esse superiorem neque iniuriæ opportunum, aut insidijs fore credunt. Quis enim eius rationes labefactare aggrediatur, quem ab eximia pietate, Deo esse curæ firmiter habet persuasum? perspecta potius probitas omnium commovebit animos, alliciet voluntates. sic divino atque humano præsidio septus, extra fortunæ aleam positus quascumque superabit difficultates. Hoc intelligentes magni Principes non religionis præcipuam habuere curam, sed sacra suis ipsi manibus peragebant: sacri-
ficia

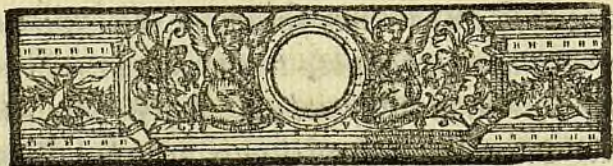
ficia solenni ritu instaurabant. Sic in diuinis legi-
 bus & humanis Principes legislatoresque sacerdo-
 tum & Pontificum nomen habent. Hesiodus Re-
 ges à Ioue prognatos cecinit. Heroes Homerus,
 quos immortali laude ornare volebat, certis Dijs
 caros esse finxit, nempe quibus maxime addicti
 fuerant, eorum in tutela præsidioque delitescere.
 Scipionem scimus, cui deuicta Carthago Africa-
 ni nomen fecit, cõsueuisse Capitolium & templa
 Romana frequentare. Eo religionis officio, seu
 sincero animo suscepto seu alsimulato ad tem-
 pus, opinione in ciuium animis excitata de eius
 probitate, rebus præclare gestis nomen immortale
 consecutus est. Possem multa exempla cõmemo-
 rare eorum, qui ijsdem vestigijs ingressi ingentem
 gloriã paresque opes sunt consecuti. Sed finis esto.
*Sit ergo tibi, Princeps suauissime, constitutum, sit
 fixum, religionis studio certissimum rebus contineri
 præsidium. Tantum ne in externos ritus aut ipse dege-
 neres, aut cines degenerare sinas, quod publico malo
 luatur. Nihil est enim in speciem praua religione fal-
 lacius, nihil magis soluendo remp. quam vbi non patrio
 sed nouo ritu sacrificatur. Aniles superstitiones deu-
 ta rerum cælestium peritiam futuris prædicendis euen-
 tibus vanissimam artem puta. tempora negotio debita
 ne in otio & rerum contemplatione consumas. Alio-
 qui hortor & moneo, vt castissimis precibus Deum*

R 2

supe-

superosque omnes sollicites præsertim locorum tutela-
res, mentem ab oculorum consuetudine auoces saps,
atque in diuinarum rerum contemplatione defigas:
multus in templis sis. silentio, modestia, totoque corpo-
ris habitu ciuibus ad imitandum exemplum esto. ne
garrulitate strepant, in iocos risusque soluantur, ac
omnino ne lasciuum aliquid extet diligenter est curan-
dum: ne pro diuino patrocinio, ad quod concurritur,
superùm ira excitetur. Cum solus es remotis arbitris
nunquam tibi desis. statis temporibus quotidie Deo
& tibi vaca. in conclauis & in lecto, quantum onus hu-
meris incumbat considera, quid erratum eo die, quid
proximo sit corrigendum diligenter dispice. multum
ea cura inuenerit in omnem vitæ imperijque partem. De-
nique ita te comparare debes, vt omnes intelligant re-
ligione præstantius nihil esse: quæ ad cultum veræ ma-
iæstatis erudit, cupiditates frænât, molestias dolores-
que mitigat, leges tuetur, societatemque inter homi-
nes & fœderum sanctitatem: Principes celo &
hominibus gratos reddit, bonis omnibus
atque immortalis gloria
cumulat.

LIBER

LIBERTER
TIVS.

De magistratibus. Cap. I.

ERBEATI populo videntur esse, penes quos rerum potestas est: cum copijs omnibus & voluptatibus circumfluant, quæ prima mortales putant. mihi omnium miserrimi, qui purpura & auro multas & graues sollicitudines tegant, quibus animi noctes diesque cruciantur. Atque illud grauisissimum est, quod iniuncto muneri, vitæ ipsi innocentia & morum probitate satisfacere non possint, vt maxime pecuniæ, voluptati, cupiditatibus resistent: nisi omnes ministros imperij, quibus pars aliqua reip. demandatur, vniuersos aulæ affeclas socijs, ciuibus, & reip. præstare videantur. Proh miseram atque grauem imperandi conditionem. Nam priuata peccata vitare multis contingat, non est enim positum in labore aliquo, sed in quadam inductione animi atque voluntatis: aliorum cupiditates frænate, in tanto præsertim ministrorum numero, tantaque labe, maioris prudentiæ quam humanæ est, cælo potius datum, quam humana partum industria. Itaque ab omni memo-

R 3

ria

ria multos Principes consideramus laudem consecutos non tam probitate ipsorum, quam eorum integritate, quibus administris suæ potestatis vñ sunt. contra, aliorum Principum nomen omnium turpitudinum maculis deformatum, inuidiosumque esse factum, libertorum magis culpa, & magistratum, quam sua. Tametsi id crimen merito sustinent, quod deligendis ministris, præficiendis magistratibus, non eam curam, quam par erat, adhibuerunt. neque enim diuinum numen deesset castissimis precibus sollicitatum, ea suppeditare præsidia, quibus vita principalis opus habet. Ergo de Principis virtutibus superiori libro multa sunt dicta. nunc de ratione regendi remp. bello paceque disputandum est: quibus præceptis maior ætate factus, atque in suam tutelam veniens opus habeat. Ac primum de administris quales esse debeant dicendum est. attentioque Principis in re tanta aliquot documentis iuuanda. Et quidem de ministris aulæ expedita præceptio est: ex omni nobilitate Principe maiore, ij deligantur, quos vitæ innocentia, ingenium, prudētia, magnitudo animi, obsequendi dexteritas cōmendabit. peruerso homines ingenio, iuuenes luxu perditos, ne eorū colore mutetur, diligenter arcebit ab aulā, atque familiaritate. Neque enim integra probitatis opinio esse apud populum de eo potest, cuius domesticos vident

vident omnibus probris coopertos. Quapropter cuiusq; vitam & mores, nisi à primis annis perspecti sint, excutiendos censeo, priusquã ad conuictũ Principis & obsequia domestica admittãtur. Multis simulationum inuolucris tegitur, & quasi velis quibusdam obtenditur vniuscuiusq; natura: frons, oculi, vultus maxime mendacio seruit, oratio sapissime. Si quis opinionẽ de eo conceptã sefellisse visus erit, aut aulæ licentia mutasse mores: is honesta aliqua missione & omnino exigendus continuo erit, ne sua prauitate quasi peste aulam inficiat: quæ instar templi religiosissimi procul ab omni cõtatione esse debet. atque illud breuissimum est, & facillime teneri potest, vt ita se serui Principis gerant, quasi in oculis eius & conspectu in omni actione versentur. Si quis ex aulicis egregie fidelis fuerit, sit in domesticis rebus & priuatis: quæ res ad officium imperij, atque ad aliquam partẽ reip. pertinebunt, de his rebus ne quid attingat. multa enim quæ recte committi seruis fidelibus possunt, tamen sermonis & vituperationis vitandi causa committenda non sunt. Simul eorum arrogantia consulendum, ne licentia insolentes euadant, quæ maxima perniciēs est. Vnde Polycleti, Seiani, Pallantes Romanorum imperio, nostra & parentum memoria inuidiosa multorum libertorum nomina prodierunt. Debent quidem in familia

Principis ij versari, vnde præclari duces, incorrupti magistratus existant: sed dum reip. cura non demandabitur, sibi alienas partes arrogare non debent, domesticis obsequijs & gratia Principis contenti. Quam ille, me auctore, inter plures communicabit, neque vllum aliquem aut paucos immensum crescere permittet, quod sine pernicie sine motu non contingat: certè multorum inuidia & suspicionibus, non virtutibus sed vitiorum communioni aut ministerio eam familiaritatem dari. Ne perspecta quidem probitate viris dandum, vt præ cæteris Principis gratia sine fine crescant. Guterrio Castrio, quali ac quanto viro, Sanctius Castellæ Rex cognomento Desideratus, Alfonso filium infantulum educandum tutandumque moriens anno millesimo centesimo quinquagesimo octauo reliquit. Laræ reguli quorum erat prima vox in regni conuentibus auctoritas maxima, iniuriam interpretati eo prælato sibi, remp. vexarunt diu, vt ferme ludibrio ac prædæ esset. quod si id contigit bono, & quo Rex ipse institutore creuerat, quid putemus fore in prauis aut suspectis Principis familiaritate gratiaque? Ministris imperij deligendis, creandis magistratibus, ea diligentia adhibeatur, quam rei magnitudo exigit. alioqui si temere rebus præfecti fuerint, remp. proculdubio prædæ habebunt, magna iudiciorum perturbatio
 existet,

existet, magna scelerum licentia inualido legum
 auxilio, quæ vi, gratia, ambitu, pecunia corrupē-
 tur. suo illi commodo, Principis infamia & pericu-
 lo peccabunt. Ergo rebus præfici nisi proclamatos
 veto. quod Alexander Seuerus præclara Princeps
 indole Romæ faciebat, more à Christianis transla-
 to. Nefas sit à nostris negligi, quod Princeps, quā-
 uis probus nostris sacris nondum imbutus imita-
 batur. Quod si proclamari non placet, ne calum-
 niæ & fraudes existant in tanta colluuiōe vitio-
 rum, tam effræni inuidia, certe diligēter in eorum
 qui præficiendi sunt, vitam, mores & ingenium in-
 quiratur. ne pro pastoribus, lupis prouinciæ com-
 mendentur, diligenter prouidēdum. Quod caput
 est, nunquam ad cuiusquam gratiam is honos de-
 feratur, quæ grauisima pestis est. si enim medicū
 curando tuo aut tuorum corpori non adhibeas,
 quem amicus rogarit, sed quem constiterit in me-
 dendi arte esse peritum, idemque faciendum in
 alijs artibus putes: quanta rerum peruersio, in quo
 salus publica vertitur, gratiæ aut offensæ aliquid
 dare deligēdis magistratibus? Neque vero resp. est
 commendanda ijs tantum qui ambiunt, quod vi-
 deo institutum multis Principibus præpostera ra-
 tione probari: sed potius quos idoneos esse consti-
 terit, quos morum candor, & ex multo rerum vsu
 collecta prudentia commendabit, ij sunt vltro ad

R 5 geren

gerendam rempublicam euocandi, abstrahendi etiam à secessu: nisi forte vacatione quasi emeritos milites rudeque donandos Princeps iudicabit. Qui corruptis sunt moribus vita infami, in pecunia aut fraudibus spem ponunt. Qui se ingerunt, alieno patrocínio confisi magis quam dexterritate, industria, vitæ innocentia. Qui angustia rei familiaris oppressi, quasi ex naufragio ad ea magistratum saxa adhærere, atque reipub. dispendio emergendi cupiditatem explere satagunt, qua nulla grauior pestis: ij omnes sunt omni cura repellendi. Nemo enim potestatem scelere quæsitam bonis artibus exercuit. supra is, rapinas, scelerum licentiam volutabit animo, nulla famæ memoria nulla honestatis. sui similis semper existet. Eleganter quoque festiuus poeta:

Virtute ambire oportet non fauitoribus.

Sat fauitorum habet semper, qui recte facit.

Præterea qui in re familiari imprudens fuit, eum speres in rep. procuranda satis fore cautum? aliena curaturum diligenter, qui priuatas rationes neglexit? Contingat vt nulla sua culpa, sed temporū aut inimicorum iniuria in calamitatem quis incidit: contingat successisse cum ætate pœnitentiam, moresque saniores factos esse: sed dum id exploratum non erit, dum alij suppetent integra probitatis fama, vnoque à prima ætate virtutum te-

nore

nore, ij me auctore, si salui esse volumus, in omni
 procuratione præferantur. Paulus certe ecclesijs
 præficiendos Episcopos sancit, qui domibus suis
 recte & prudenter gubernatis insitæ prudentiæ
 specimen dederint. inuenioque memoriæ pro-
 ditum apud Milesios, quæ vibs Asiæ est, cum
 reipublicæ statu commutato de eligendis magi-
 stratibus disceptaretur, lustrato vniuerso agro ab
 ijs, quibus ea cura erat data, eos fuisse præfe-
 ctos, quorum prædia diligenti cultura nitere præ-
 cæteris oculis explorarunt. Quid verò, an equum
 sit hominum perditorum aut egenorum ino-
 piam, cupiditatesque supplere publica calamitate?
 In quo placet Scipionis Æmiliani ratio, qui cum
 Seruius Sulpicius Galba, & Aurelius Consules in
 senatu contenderent, vter aduersus Viriatum in
 Hispaniam mitteretur: Patribus suspensis atque
 eius sententiam expectantibus, neutrum placere
 respondit: *Alter nihil habet, inquit, alteri est nihil
 satis, non minus periculi ab inopia, quam ab auaritia
 subesse, indicans.* Placet etiam vt vni homini vna
 tantum cura demandetur: neque plures magistra-
 tus in vnum hominem cumulandi videntur. In
 quo Carthaginenses publice peccasse accusat Ari-
 stoteles: nos etiam multorum Principum præ-
 posteram in eorationem possemus accusare. Ne-
 que enim vnus vires & prudentia multis procura-
 tionibus

tionibus sit satis. concidat pressus onere: gemat ipse, gemant subditi necesse est, temporis & rei familiaris dispēdium, dum liti aut negotio finis aut nunquam aut post longas moras, ingentes sumptus imponitur. Et vt vnus multis gerendis magistratibus satis esset, id incommode accidit, quod ijs honoribus ministerijsque inter plures partitis, pluriū beneuolentia Principi conciliaretur, multis eius beneficijs constrictis: præterea occupatis negotio ciuibus minor nouarum rerum & impetij cupiditas esset. qui enim bonorum reip. participes non existunt, ipsi aut eorū necessarij, ij vt oderint rerum statum necesse est, mutarique cupiāt. quod miror Principes non considerare siue cum magistratus creantur, siue cum ministri ad obsequia domestica & aulæ procuracionem adhibentur. Vt otiosi homines annuis vectigalibus designatis reip. pub. atrodant, inania & imaginaria officiorum nomina, metatores, regia procuratores, libellorum supplicum magistri, quorum esse solet magnus numerus præsertim reip. perturbata, nūquam probabo. quam reip. labem Alexāder etiam Seuerus optimus Princeps sustulit. Illud contendo, vt magistratuum nomina inania esse non debēt: ita procuraciones multas, magistratus siue ministeria in aula Principis non esse vni demandanda, quod mirum partito onere facilius singula expediantur nego-

-1401

nego-

negoria, Principis beneficium latius pateat. Atque cum hæc vera sint, tum illud quæstionem habet: debeant magistratus esse perpetui, an ad tempus mutari? Affirmat Plato regiæ potestatis adinstar perpetuos fore, quo maior prudentia ipsis, maior reuerentia popularibus sit. negat Aristoteles, quòd quemadmodum in corporibus, ita in animis quædam senectus est ad res gerendas inepta: præterea rebus communibus expedire, vt singuli rectores intelligant, ita imperium datum vt reddant, & ab ijs legibus datum ad quas reuertendum sit. Platonis institutum Tiberio Imperatori placuit ægre amouere solito præfectos prouinciarũ, quòd multis similes esse dicitaret, quo diutius vlceri infedissent, seq; sanie ingurgitassent minus molestos. Plerique Principes, & resp. diuersum sequuntur mutando frequenter magistratus, ne vitijs corrumpantur & socordia, ne degeneret in tyrannidem, existimantes ex interuallo assuefaciendos equo ceteris iure viuere. exigere rationem administratione reip. esse imprimis salutare. In eam rem video antiquis temporibus vsitatũ, legeque Caroli Magni Imperatoris sancitum, vt certis tẽporibus reip. vniuersam delecti ex utroque ordine Episcopi & viri primarij lustrarent, inquisitionemque instituerent de singulorum iudicum vita, moribus integritate. quæ ratio si in nostros mores reuocatur,

retur, non posset nõ esse imprimis salutaris. Nam quæ ratio tenetur, vt successor in prioris vitam inquirat incõmodis est obnoxia: ac periculum ne se ueri in ceteros inter se mutuo parcãt, in erratisq; dissimulent. Mihi sane non placet, præsertim cum nostri mores tantum iam ad nimiam leuitatem & ambitionem incubuerint, scrutari Principem omnes sordes, vindicare leuissima etiã magistratum peccata: sed singulorum mores exploratos habere conuenit, vt quanta sit in quoque fides & industria, tantum cuique committatur, maiori aliquãto cura futuri temporis quam præteriti: cuius ea conditio est, vt mutari non possit. Quod extremum est præceptum, riserit aliquis fortasse: est enim nõ tam acutum, quam necessarium, magisque monitoris non fatui, quam eruditi magistri: vt finiendilites ne infinitum progrediantur, ratio aliqua excogitetur. Minores controuerfias delecti in id iudices breui cognitione finiant nulla appellationis facultate. Maioribus causis tempus præscribatur ultra quod non procedant. quod fiet tum alijs remedijs, tum testes ex remotis regionibus aduocandi sublata spe, quæ via fraudis est. extinctos putent, qui intra breue tempus adesse non poterunt. Et quanta peruersitas, cum his tergiuersationibus, præuaricationibus, comperendinationibus, quasi ex aliena miseria infinitus hominum

nume

numerus viuant, aduocatorum, procuratorum, scribarum. Postremo, quoniam sæpe inter iudices controuersæ contingunt, ad quem cuiusque litis cognitio spectet: optima ratio ea dissidia componendi esset, si consensu eorum quorum interest, in singulis urbibus vnus præficiatur cum ampla potestate componendi eas iudicium controuersias. Porro quam Princeps iudicibus constituendis, creandis magistratibus diligentiã adhibere æquum est, eam ac vero multo maiorem Episcopis præficiendis (quando id etiam negotij nostris Principibus accessit) vt rei magnitudo & salus publica postulat. Neque enim religionis sanctitas, morum integritas, publica salus constabit ea cura neglecta: eo amplius quod vbi semel peccatum est mutare non licet. leges ecclesiasticæ mouere loco sacerdotẽ non facile patiuntur, quamuis moribus deprauatum. Præficiantur ergo viri perspecta probitate & prudentia, etate graues, ac quoad fieri poterit, à primis annis functionibus ecclesiasticis addicti. neque enim probamus vt ex profanis & populo, repete Christi gregis pastores & magistri euadant: neque si id in Ambrosio, Nectario aliisque paucis bene cecidit, in nostris moribus frequẽs esse debet. Quo amplius in vulgata multorum controuersia Iureconfulti an theologi præfici potius ecclesijs debeant, ea placebat sententia, in pari ingenio ac probitate Theologos
Iurispe-

Iuris peritis præferēdos videri. quoniam hi in stre-
 pitu forensi omnem industriam consumunt, illi si
 professioni vita respondeāt, rerum sacrarum cog-
 nitione & vsu præstant. De qua tamen quæstione
 alio ex principio disputādum copiosius est, si illud
 adiecerō, mirari me vehemēter, neque tamen ad
 meum arbitrium reuocare de re tanta iudicium,
 cur veterum institutum negligatur passim, eccle-
 sijs olim præficientium eos maxime qui ex mona-
 chorum ordine essent? Sibi nimirū veteres & me-
 rito persuadebant, qui à teneris disciplinæ eccle-
 siasticæ assueuissent, mores integros imbuissent,
 didicissent frangere animum, commodiores ma-
 gistros fore, quam si nulla disciplina certè leui, re-
 pente se Christianæ probitatis, virtutum omnium
 duces præberent. Itaque antiquis temporibus, qui
 ex monachis Episcopi ac summi Pontifices exti-
 terint numerare vix licet, nostra ætate vix vnum
 aut alterum: eosque non tam vitæ integritate, quā
 malis artibus ambitiosos ecclesijs esse perfectos
 consideramus. Ineptos rebus gerendis monachos
 accusant vulgo, è tenebris in lucem productos per-
 petuo caligare: simul aliorum ambitioni occurren-
 dum disputant, ne vno præfecto praua multorum
 cupiditas accēdatur. quæ argumēta hoc loco neq;
 refellere animus erat, neque probare. *Nihil certe
 est in rebus humanis, quod vitio penitus careat.*

De

De Episcopis. Cap. II.

Eligionis studium, quo cultus cęlestiũ
 & sacre ceremonię continentur,
 remp. tranquillam præstare ac bonis
 omnibus affluentem, longa oratione
 licet explicare: ciuibus inter se constringendis &
 eũ suo capite supremo rectore, vinculi validissimi
 instar esse. mores patrios, legum sanctitatẽ religio-
 nis incolumitate stare. ea cadente res communes
 perturbari atque concidere, cõfirmare multis pos-
 sem. Atque in quo Lactãtij industria laboravit effu-
 sis omnibus ingenij copijs, exequi quamuis copio-
 se: insitam religionẽ in natura nostra esse, nulla vt
 arte, nullis viribus euelli possit, non magis quam
 ceteræ affectiones animi, ridendi, admirandi, de-
 liberandi, quibus ab ortu sumus instructi: sum mũ-
 que adeo hominis bonum non in re alia esse posi-
 tum, quam in sincero cultu diuinę maiestatis: ni-
 mirum vt quod facturi sumus in cęlo, diuinũ nu-
 men voce, mente, corpore colamus, dum vita præ-
 sens suppetet, huius amplissimi templi sacerdotes
 constituti diuinis laudibus celebrandis, rerum na-
 tura contemplanda. Quę sententia vel eo argu-
 mento probabilis certa que est, quod animum
 molestia victum, curis & anxietate grauem nul-
 la re magis leuari contingat, quam Dei & naturę

S con-

contemplatione laudeque numinis & cultu. Verum hæc aliaque multa id genus missa facimus. Quod proprium nostræ disputationis est & quo præsens disputatio refertur. non nostro tempore tantum sed etiam ab omni memoria functioni usque adeo salutari ministros peculiare designatos fuisse constat, quos sacerdotes vocamus: ex quibus hoc tempore alijsque sacrorum ministris is ordo, eaque natio hominum conflatur, quam ecclesiam vocare nos quidem consueuimus, vocis amplitudine ad partem eam Christiani populi significandam deflecta, cui sacrorum procuratio credita est. Deinde cum perspectum esset, non posse à rep. religionem diuelli sine vtriusque exitio, non secus quam à corpore animus: omni tēpore atque apud omnes gentes curatū est, vt ministri religionis, quos sacerdotes dicimus, cū cæteris magistratibus, penes quos rerū potestas erat, coniunctissime viuerent: atque ita vt vnus corporis quasi gemina essent membra, non corpora diuersa conflarent. Omnino primis temporibus iidem Reges & sacerdotes erant, vti alio loco dictū est: inter Hebræorū placita omnes maiores natu filios in quavis familia sacerdotes extitisse susceptū vulgo est. eoque iure Esau Iacobo fratri pulmenti permutatione vedito à Paulo Apostolo profanus vocatur, quippe sacram potestatem ministeriumque pretio

mura-

mutavit. Moses Iudæorum legislator eum morè à primis quamvis temporibus atque inter omnes gentes susceptum, primus immutare aggressus est: atque Aaroni sacrorum cura demandata, ipse sibi reip. administrationè retinuit. quod Iudicū & Regum tēpore institutum tenuit, vt pōtificia potestas à regia maiestate discreta esset: non ita tamē vt sacerdotibus gubernandi populi cura penitus detraheretur: cū videamus sepe eosdē Pontifices & summos gentis rectores extitisse. Eadem de causa eoq; amplius quod populus Christianus reliquos religionis colēdæ studio superare debet, Christus Dei filius noua ecclesia & sanctiore fundata in terris cęlestis exemplū, hæc duo munera seiuncta esse sanxit. relictaq; Regibus, quā acceperāt à maioribus, potestate remp. regēdi, Petro & Romanis Pontificibus, alijsque Apostolis & Episcopis, qui in eorū locum successerunt, vnā religionis & sacrorum curam delegauit. non ita tamen vt seiunctos penitus à populi gubernatione vellet, ac prorsus ad id ineptos facere. Videmus enim (quod repetendum hoc loco est) in multis prouincijs amplios principatus ab antiquis tēporibus viris sacratis esse datos, magnas opes. quibus si ad inanē apparatus & populi plausum ipsi abutūtur, faciūt præpostere, opes ad subleuandum egenorum miseriam, ad reip. præsiidiū datas, alio conuertentes. Ineptus sit qui ex homi-

num prauitate de rerum natura statuatur. Præterea in regni conuentibus, quibus de publica salute de liberatio suscipitur, in plerisque gentibus primæ partes Episcopis dantur. Nimirum maioribus nostris viris prudentibus erat propositum, ita partes reipub. inter se comparare atque constringere, nullum vt dissidium esset, neque profanis hominibus liceret reipub. ex ipsorum libidine inuere, mutare sacra. Sacratæ reip. cura credatur, honores, magistratus commendentur: quo & publicam salutem, vt eum ordinem decet, diligenter procurant: ecclesiæ iura & libertatem, sanctissimæ religionis incolumitatem, vt ratio exigit, diligenter ipsi tueantur, ne ab astutis hominibus & profanis violari contingat. Quod in alijs gentibus, vbi vetustæ de religione opiniones mouentur, scimus salutare fuisse, Episcopis, quorum capiti ea potissimum procella minabatur, partem reip. fuisse creditam, amplosque principatus attributos. Eorum enim opera & diligentia factum est vt non penitus cuncta corruerint in tanta nouandi libidine, tantaque temporum labe. Errant & grauissime falluntur, quicumque repetita primi temporis memoria disputant, e reip. atque cõmuni salute fore, si Pontifices Apostolorũ exemplo opes omnes, & principatus, curamque reip. abdicare cõpellantur. Enimvero cæci homines his præsidij sublati in
quæ

quæ mala incurreretur, quantaque plebis licentia futura esset, sacrati ordinis contemptus quantus, non considerant. Sublatis opibus si virtutes succederent, probanda eorum ratio esset fortassis. nunc detractis opibus, vt sunt homines & tempora, maior vitiorum licentia existat: quod in ijs prouincijs consideramus, vbi sacrorum ministri rerum inopia premuntur, nihilo meliores esse: passimque probris fædari, cõtemni à populo, magno religionis dedecore. Censeo econtrario populi principibus & magistratibus reip. modo prudentia, & probitate conspicuis, honores ecclesiasticos tribuendos & sacratas opes participandas tum ipsis, tum eorum filijs & necessarijs, vt cuiusque ingenium erit. Nam ea illecti spe præmijsque propositis, sacratum ordinem maiori beneuolentia complectentur, ecclesiæ iura opesque tuebuntur: alioqui certissimam pestem denuncio allaturos. Animis alienatis facile Principi persuadebunt sacratas opes, quas otiosas esse dicent, ad reip. inopiam subleuandam & in belli subsidia conuerti satius fore, tanta præsertim ærarij angustia, tãtis vectigalibus fesso populo, nouis subinde enatis difficultatibus. Inapte ergo mea quidem sententia id genus hominum, quidam acuti videlicet Theologi & præclari, ab honoribus ecclesiasticis penitus arcent quasi ineptos, neque populum docere pro concione valentes.

lentes, sacrarum cæremoniarum expertes. Nam modo reliqua suppetant, eam muneris demãdanti partem aliorum opera supplere facile erit, delegareque eas partes concionatoribus, quorũ est magnus vbique numerus. Alioqui Valerium Cæsar Augustanum Episcopum accusemus, quod propter tarditatem linguæ docere populum pro cõcione non poterat. Valeriũ item Hipponensem sugillumus qui, quod Græcus natione esset, Diuo Augustino tum præsbytero eas partes docendi populũ pro concione delegavit. Præterea Pontifices Romanos criminari licebit, quasi nõ satis suo officio fungantur, cum à multis seculis vix quisquam reperiatur è cathedra docuisse. Itaque non placet vt iureconsulti penitus ab ecclesiæ honoribus repellantur, doctrine certe merito: quod contentiosi homines cõfirmare nituntur sacratis functionibus inertos prorsus esse: cum omnium prouinciarum mos contra habeat, longo tẽpore & vsu frequenti confirmatus, quem temere reprobare non debemus. Et concilij Trid. decretis nõ tantum Theologi sed etiam Iurisperiti digni ecclesiæ præfectura iudicantur. Quis ergo tanta confidẽtia existat, vt his auctoritatibus velit repugnare? Atque ego quidẽ libenter dabo Theologos Iureconsultis ad capeffendas ecclesias in pari probitate & prudentia commodiores esse, pluresq; ex eo ordine deligẽdos videri

his

his argumentis. Quoniam aduersarij qui Iureconsultos præferendos Theologis longa oratione disputant, hæreticis grassantibus ac vera de religione placita nouis opinionibus conuellentibus, Theologos aptiores esse dant ex diuinis libris, in quibus dies noctesque versari debent, reuincendis hæreticis opportunos: atque idem concedunt ijs locis faciendum quibus hæretici vicini sunt: ne si malum serpat pestis ad instar, incendiumque quasi ex continentibus tectis in alia trajiciendo late vegetur, imparatos ciues offendat, idoneoque præside destitutos. Quæ si vera sunt, hoc quidem tempore, quo resp. Christiana multis hæresibus vexatur, atque ita vt post Arii tempora nunquam maiora dissidia de religione extiterint: atque in Hispania, cui Gallia finitima est, neque procul dissita Anglia, concedendum sit aduersariorum etiam confessio ne, Episcopos è Theologorum numero videri præficiendos. Sero enim remediũ parabitur inualecente iam malo: ac præstat singulos atque vniuersos religionẽ esse edoctos, ecclesiæ obtemperare quanti sit admonitos: quod proprium Theologorum munus est, atq; ex diuinis libris & Theologorum scriptis tum veterum tum recentium omnia ea institutio peti debet. Quod si Episcopum dedimus docendi munus posse aliquando alijs delegare, quis tamen dubitabit, quis ibit inficias, inter alia

audid

S 4

munera

munera id esse præcipuum atque maiori cura à Christo Episcopis commendatum, cum Apostolis, in quorum locum Episcopi successere, docere omnes gentes mandavit: credito muneri eum commodius satisfacere qui sacra cura suscepta, docendi populi munus obire per se statuit? Qua de causa sedes Episcopi neque thronus, neq; tribunal vocatur, sed cathedra: merito quidē vt admoneatur ad eius munus doctrinæ magis curam, quam aut Principis apparatus aut iudicis partes pertinere: foreque commodius reipub. ipsi privatim salutaris, si alias sui muneris partes viris prudentibus delegarit, docendi ipse curam sustineat. Quod si reguli litibus subditorum cognoscendis alium substituant, idemq; maiores Principes faciunt: equius multo erit vt tantundem viri sacrati præsent, in studium instituēdi subditos, sacra tractandi imprimis incitati. Præterea est natura datum, vt in quibus locis multi sumus, quibusque studijs affueuimus, eorum colorem assumamus. Sic lacertæ quoniam in herbis viuunt, virides sunt. lepores, in rupibus versantes earum colorem assumunt. Theologi de diuinis rebus disputantes, & in sacris libris versantes maiorem animis pietatem suscipiunt: iureconsulti in forensibus disceptationibus & litibus consumentes etatem, minus rebus diuinis afficiantur propemodum est necesse, profanos mores im-

STANUM

+ 2

bibant.

bibant. Nemini iniuriam irrogari priuatim velim:
 neque de ijs ago, quorum est probitas conspicua,
 & multis argumētis testata pietas, tantum de pro
 fessione & disciplina disputatio erat: quò fere stu
 dia eius nationis hominum spectent, quo cogita
 tiones moresque referantur. Itaque paucissimi ex
 eo numero sacris ordinibus initiantur, nisi res ipsa
 cogat opimo aliquo sacerdotio collato, vnde lau
 tissime viuant. Quod cum nefas sit Episcopos crea
 ri, qui in inferioribus gradibus & ordine non fue
 rint diligenter versati, vti ecclesiasticis legibus san
 citum est: qua fronte profani homines è foro con
 tinuo in ecclesiæ præfecturam inuaderent, magi
 stri constituti eius disciplinæ, quam nullo tempo
 re didicerunt? quod quanto cum periculo contin
 gat dicere non attinet. Bello Imperator non præ
 ficiatur, qui hostē nunquam viderit. nauis clauum
 non regat, qui se in arte nauigandi diu non exer
 cuerit. ne iudices quidem repente ad summa eua
 dant, sed quibusdam gradibus à minoribus fun
 ctionibus recte ad maiores transferantur: ecclesiã
 committamus homini rerum sacrarum prorsus
 imperito? virtutum & pietatis Christianæ scholis
 præficiatur eius artis prorsus ignarus? Et erant olim
 virorum monasteria, quibus exactiora virtutum
 studia exercentur, Episcopis quasi magistris & pri
 mis doctoribus subdita: nunc sacrarum virginum

ecclesiæ

S 5 non

non pauca eorum ditione continentur. quibus instituendis certe temperandisque sæpe Theologos ineptos esse non negamus: sed multo tamē minus Iureconsulti vniuersam eam disciplinam moremque viuendi assequantur, procul à diuinis libris, vnde ea præcepta peti debent, in causis & iudicijs & foro atate versantes. Quam vero imperiti sunt ad disputandum constituendūque de ratione officij, dignoscenda peccata singula, atque de ijs statuendum? de religionis dogmatibus quam pauca sciūt? De diuina natura, Angelis, prædestinatione, auxilio diuino, liberis volūtatibus, quis ex eo ordine disputare audeat? An de virtutis dignitate, vitiorum fæditate differere ita possint, vt in auditorū animis pietatis flamma accendatur improbitatis odium? & contendent tamen religionis præceptores institui, quam nunquam exacte didicerunt, viceductores, quam vestigijs terere aut otium aut voluntas non fuit. Ad hæc in curia & inter Principes vitam agentes externo apparatu oblectantur: longo famulorum ordine stipati per plateas incedūt: quod illi ad augendam maiestatem pertinere interpretantur. facti Episcopi, auctare crescit etiam infania, quanta cum calamitate redituum ecclesiarum, qui à maioribus in meliores vsus parati erant, quantaque cum iniuria egenorum, in quorū alimenta ab antiquo destinati erant, dicere nō est, necesse.

HOC

28

necesse. Bernardi verbis infectari satis habeam
 epistola quadragesima secūda in hunc modū eam
 vanitatem accusantis. *Clamant nudi, clamant fameli-*
ci, conqueruntur & dicunt. Dicite Pontifices in freno
quid facit aurum? nostrum est quod effunditis: nobis
crudeliter subtrahitur, quod inaniter expenditis: vita
nostra cedit vobis in superfluas copias: nostris necessita-
tibus detrahitur quidquid accedit vanitatibus vestris.
 Summa ergo disputationis sit, tum Theologis tū
 Iureconsultis merito ecclesias cōmendari, esse que
 è rep. vt ex vtroq; genere sacrorum antistites deli-
 gantur, quo maior nimirum inter eos & cum ec-
 clesia animorum coniunctio sit: vt ex omni con-
 ditione hominum in studium doctrine vtriusque,
 multi spe præmiorum inflammentur: vt in con-
 uentibus ecclesiasticis ex vtroque ordine viri præ-
 stantes intersint: quod sit reipub. & ecclesiæ salu-
 tare. Preterea Iureconsulti probitatē, modestiam-
 que conspicuā, quales multos esse nouimus, Theo-
 logi eruditioni, quantauis ea sit, si vitæ & morum
 integritas desit, præferendam certe esse contē-
 dam. In non dispari tamen vitæ genere, neque dis-
 simili prudentia, Theologos sacris regendis cōmo-
 ditores Iurisperitis esse ob eas rationes, quæ paulo
 ante sunt positæ, iudicabam. neque est existiman-
 dum Theologiam tantopere rebus gerendis esse
 ineptam, vt quidam videri volunt. Quod si verum
 id esset

id esset tamen, pluris ea præsidia sunt faciendæ, quibus maxime Episcopus præcipuas sui muneris partes implere possit. Quod si cum iuris scientia Theologiæ cognitio coniungatur, aut e contrario Theologus ecclesiasticas leges teneat, ij maxime regendis ecclesijs idonei videntur: vti Abbas Pannonitanus cum alijs affirmat, & res ipsa nullo monstrante indicat.

Num viri flagitiosi à rep. gerenda remoueri penitus debeant? Cap. III.

X ijs quæ duabus disputationibus superioribus sunt dicta, de viris flagitiosis & infamia coopertis facile quis statuatur, ab omni administratione reip. esse remouendos: ne morum contagione creditam prouinciã inficiant, eorũ vacordia publico multo rû malo & calamitate luatur. Quid enim agât: vbi furor resistat? & est prauitas cû potestate coniuncta malũ graue. Ac imprimis homines sordidi remouendi sunt, qui auri cupiditate incitati, auri causa ingêtes fraudes suscipiunt, omnia diuina & humana iura subuertunt. Ergo hæc à disputatione remoueat, quasi minime dubia. Illud quæstionẽ habet, in minoribus probris, neque tam late vulgatis, quæ ratio tenenda sit: debeant ijs obnoxij ad aliquam

reip.

reip. partem accedere, an excludi penitus ab omni
procuratore. Si enim pravis hominibus ad magi-
stratus sit aditus, iacebunt virtutum studia, multo-
que minor erit proborum hominum numerus,
quam nunc est. Virtus enim in arduo posita est,
multisque adeo impedita difficultatibus, ab huma-
nis sensibus abhorrens: nisi honore & præmio eri-
gantur homines, ea deserta ferentur in præceptis,
suavitate vitiorum & voluptate delinuti: magna-
que malorum colluies existet. Præsertim cum vitia
Præfectorum imitari genus obsequij sit: siue libi-
dini seruiant, siue auri cupiditate exæstuent, aut
quouis alio probro teneantur obstricti, subditos
populos in consortium prauitatis facile rapiunt,
quasi habituri solatium de aliorum fæditate. Ipsi
etiam luporum instar in fortunas, famam, pudici-
tiam civium nullo prohibente grassabuntur, Prin-
cipe longinquo, aut alijs curis grauioribus distri-
cto, imbecillum lacrymis obturatis auribus. Et
quanto commodius erat, tum ipsis tum populo
providere ne peccaretur, optimo viro præfecto re-
bus, quam post factum peccata magistratuum lege
vindicare? In quo leges Persarum maxime cele-
brantur: quarum vis in eo erat, vt delicta non essent,
magis quam vt susceptam fæditatem supplicio vin-
dicarent. Hæc sunt in hanc partem argumenta fir-
missima haud dubium, quod diffiteri nemo audeat.

Sed

Sed & magistratus prauis saepe & improbis hominibus esse demandandos, curamque reip. multa suadēt. Primum pace tuenda, quò cura potissimū Principis referri debet, nulla commodior sit ratio, quā si promiscue ex omnibus deligantur, qui reip. præsint. alioqui prauis, quorum tātus est numerus, exclusis penitus, rerum turbatio existet. euerfam eam remp. cupient, atque eum Principem sublatū, quibus incolumibus vident sublatā ipsis emergendi facultatem. nam vt mutant, exigua spes est altis radicibus fixa prauitate. Deinde multi in potestate contra spem aut metū agunt. excitātur quidam magnitudine rerū: hebescent alij pusillo homines ingenio, oppleti tenebris. negotio quidā obruuntur, alij otio sublato multo cōmodiores moribus & vita euadunt. infuso humore de vase iudicatur, contractū sit an integrum. neque facile est de moribus & ingenio, nisi data potestate statuere. Et alioqui Principi innumeris curis districto hoc oneris addere, vt in singulorū Præfectorum mores inquirat, graue sit imperio tam late fuso: præsertim cum ex rumore statuere periculosum sit, calumnijs & delationibus aditus patefiat. Ambitiosi saepe homines ficta specie probitatis Principis auribus insidiantes alijs prosterneñdis ad honorū culmen euadent, quanta cū pernicie dicere non attinet. Ideo leges in facta ferūtur, quia futura incerta
multi

multipliciter sunt. neque verum est coniecturis
 stare: ac fatiſ habeã ſi qui deliquerit, Principe vin-
 dice, lege iubente, tota plaudente prouincia penas
 dederit. Denique de ſingulis melius conuenit ſpe-
 rare, quam in ſuperiore diſputatione ponebatur.
 Sic diſputatione ancipiti & in vtramque partem
 impedita, veniebat in mentem admirari in re om-
 nium grauiffima ab ſcholis Philoſophorum, diſ-
 crepare aulas vel maxime, eorum etiam Principũ,
 quorum actiones paſſim laudantur. Video enim
 Philoſophis ac Theologis fixum, neminẽ niſi cog-
 nitum & probatum præficiendum rebus videri. &
 Principes conſtat tamen, non modo ad aula mini-
 ſteria & obſequia, quod excuſari poterat, ſed ad ci-
 uitates & prouincias gubernãdas homines eligere,
 ſæpe haudquaquã moribus probatis. Circumfer-
 metis oculos, atque omnes prouincias intuere: præ-
 teriti & præſentis tẽporis memoriam cõplectere
 animo: ex tanto Præſectorũ numero vix paucos in-
 uenias probro vacãtes & vitijs. Hic ventri & gula
 ſeruit: ille rapaces manus in aliorũ fortunas iniicit:
 publicam alius pecuniã auertit domũ: in hoc ſibi
 quidam indulget, alius in alio. Quod ſi obſcura ea
 vitia eſſent, ſi priuatim nocerent diſſimulari pote-
 rat: nunc pleraque manifeſta ſunt, neque exemplo
 tãtum ſed etiam factõ exitialia. Componere cum
 aulis ſcholas plane difficile eſt. diſſidẽtes rationes
 & argu-

& argumenta vtriusque partis aliquo tēperamento conciliare tentabimus. Equidem nunquam ea mente sim, vt sanctissimos Episcopos ac vero reliquos templorū ministros & sacerdotes legi concedam, nisi ex probatissima disciplina, atque integra probitatis fama: alioqui certam pestem denuncio, quod pluribus confirmare non est opus: ex superiori id disputatione petatur, fas non esse nisi proclamatos, & quæstione de vita & moribus habita ecclesijs præfici. Rursus nō negabo (quī enim possim?) belli curam prudenter viris fortibus demandari, quamuis moribus non satis integris. idemque sanxerim de alijs functionibus minoribus, legatis quī mittuntur ad Principes, annonæ, operum publicorum curatoribus, apparitoribus, lictoribus, fisci procuratoribus, publicanis, curis alijs recte ex vtraque hominum natione præfici, modo intelligentes eius operis quod demandatur. Nam & ad conficiendos calceos, extruendas ædes, paranda ferramenta, non viros probos sed peritos earum rerum artifices aduocamus. Optandum quidem esset vt omnes viri probi essent, quibus Princeps administris vtitur suæ potestatis. Sed vt res habent in tanta colluie hominum perditorum, nolumus Principem omnes sordes, omnes recessus perscrutari, ne onus imponatur, quod neque regere ipse possit, neque populus facile patiatur.

De

De familia Principis, de vrbium magistratibus du-
bitabam, quamnam rationem fore magis saluta-
rem putem. De familia facilis præceptio est. sene
Principe & à multo vsu cauto facilior delectus
erit: citra magnum discrimen quiuis ad obsequia
aulæ admittatur. Principe autem iuvene nemo
ad iura præsertim familiaria & colloquium frequē-
ter, prauis ac vero non probatis moribus accipi-
debet, nisi volumus contagione prauitatis breui
Principem contaminari. Et quantum malum Prin-
cipe residente in aula, oculis & auribus, nempe
aulæ ministris, vti non synceris, sed vitio infectis
& improbitate? In quo Alexandri Seueri exem-
plum placet, Constantij Augusti solertia. Is enim
neminem vnquam ad colloquium & familiarita-
tem admisit nisi integra probitatis fama. vereba-
tur scilicet ne pestilenti oris afflatu sanctissimos
mores corrumpere. Constantius autem ex mul-
tis Christianis, qui in eius obsequijs erant, cu-
piens explorare quibus potissimum credere pos-
set, finxit (neque enim nostra sacra susceperat)
impio Deorum cultu instaurando, aula exigere
velle, spoliare honoribus, quicumque Christi re-
ligione repudiata, ad patriam superstitionem non
redirent. Ea denunciatione multos nutare ne-
cesse fuit, quorum non erat in pietate stabilis &
fixa sententia. Alij in religione perstiterunt, gra-

T ria

tia Principis & honoribus potiore[m] suam salu-
 tem arbitrantur. Constantius ea arte suorum ani-
 mis exploratis, mutata ratione in contrarium,
 qui desciuerant, à se remouit: qui Deo infideles
 extitissent, ijs nihil magnæ rei tuto credi persua-
 sus: qui perstiterant eos carissimos ac fidelissimos
 habuit. Hac arte aut simili Principem aulicorum
 mores explorare quid prohibet? qui prauis se ope-
 ribus, impudiciæ socium, aut ministrum obtu-
 lerit, etiam rogatus, eum quasi pestem auersetur.
 qui de turpitudine appellatus, opprimendo inno-
 cente, vindicandoque, gratia Principis pluri[s]
 fecerit honestatem Deique leges, is amicus Prin-
 cipi, is intimus esto: nihil erit quod tali viro credi
 non possit. Magistratus iuridicundo me quidem
 iudice, nunquam Princeps creabit, nisi integra
 probitatis fama, atque proclamatos, uti paulo
 superius dictum est, in quibus tantum in vtram-
 que partem momentum est. pro ut se dederint
 facile alios ad probitatem aut flagitium inducent:
 ac si prauis sint, explendis cupiditatibus ius fasque
 peruertent. Quorum arbitrio singulorum fortu-
 næ, fama, salusque permittitur, nisi sint integerrimi,
 quantæ existent clades? Neque in eo magnum
 onus imponimus. habeat quibus fidat. ijs admini-
 stris in aliorum mores inquirat. in quos ex disun-
 ctis locis testimonia consenserint, eos idoneos re-
 bus

bus gerendis iudicabit. quis sit idoneus gentis con-
 sensu monstratur. ea ratio facillima est. Quid de
 vnoquoque fama loquatur, serio Princeps dispi-
 ciat, vix vnquam ea ratio fallat: ac plebis potius
 testimonia quam ditiorum audiat. Syncerius so-
 lent populares iudicare: potentiores ad gratiam
 sæpe loquuntur, studiaque fere vtilitate magis
 quam veritate metiri solent: eos commendantes
 maxime, vnde maior emolumentum spes afful-
 serit. Quem in potestate quidem nullum signum,
 nulla pictura, nulla vestis, nullum mancipium,
 nulla forma, nulla pecunia à summa integritate
 continentiaque deduxerit, huic nihil est quod nõ
 possit delegari. quem autem in vita priuata consti-
 terit fuisse abstinentem, continere suas cupidita-
 tes, suos coercere, facilem se rebus cognoscendis,
 audiendis hominibus præbere didicisse, pietati &
 diuino cultui esse deditum: tuto is ad Principis fa-
 miliaritatem & iura domestica admittatur: cura
 que illi rei cuiuscunque gerendæ demandetur.
 Neque leue ipse negotium Principis humeris in-
 cubere cogitabam, tunc alijs imperij curis sed
 præsertim legendis magistratibus idoneis: ne si
 is delectus negligatur, pro iudice lupus dilanian-
 dolacerandoque populo substituatur, quanta cum
 pernicie me silente, quiuis per se intelligat. omniũ
 miseriarum examen in eum populum incurrere,

cui Princeps improbus contigit, rectorēs venales
pretio, aut alijs flagitijs infames.

De honoribus & premijs in commune.

Cap. IIII.

Olon qui & sapiens vnus fuit ex sep-
tem, quos Græcia suis præconijs cele-
brauit, & legum scriptor solus ex sep-
tē, remp. duabus rebus cōtineri dixit
præmio & pœna, metu nimirum & spe. Metus sti-
mulat ciues, & in studio dignitatis vigilantes effi-
cit: spes honoris & præmij, homines fortes obscu-
rō quamuis loco natos, dies noctesque sollicitat, &
ad virtutes confectandas impellit. Dedecoris me-
tu sublato quis è ciuium numero velit cum vitæ
periculo præclarum aliquod facinus obire? spe dig-
nitatis amota, quis pro communi salute vitam &
fortunas in supremum discrimen inijciat? est scili-
cet vtriusque rei modus sicut reliquarum: neque
Principem dandis honoribus fusum, neque vindi-
dicandis sceleribus nimis seuerū esse volumus. Ita
tamen his neruis remp. vniuersam & omnes eius
partes cōstringat, vt sit omnibus persuasum neque
nobilitatem neque diuitias, si alia desint præsidia,
fore satis cuiquam ad reip. honores consequēdos,
fugienda supplicia: neque passurum vt cuiusquam
tenui-

renuitas, aut generis obscuritas sit imperiosis hominibus præda atque ludibrio: ac potius omnibus esse, si virtus adsit, cursum ad summos honores, magnasque copias apertum. Erit quidem, me auctore, Principi tuenda nobilitas, & aliquid posteris dandum ob præclara maiorum merita: ita tamen si ad natalium splendorem mores haud dissimiles, industriam, virtutemque ipsi adiecerint. Ignavia nobilitate nihil turpius: qui maiorum gloria tumidi opes hæreditate susceptas in nequitia & leuitate consumunt: confisque aorum laude, ignavia ipsi atque socordia marcescunt, præmia virtutum vitij adipisci contendentes, virorum fortium loca per nobilitatis fucum segnitia & inertia occupare. dupliciter adeo repellendi à Principe geminoque probro facti, quod & se turpitudine contaminet & generis claritatem turpitudine maculent. quo enim clariores aui extiterunt, eo maiori odio digni sunt, qui splendorem nobilitatis libidine & impuritate obscurant. Ac præsertim tanta temeritate & amentia plerique ex eo numero sunt, vt nominibus inanissimis superbientes obscuro loco natos quamuis industrios, fortes & strenuos, ita præ se contemnant, vt homines esse non putent. multisque honoribus affecti maiora expectant, omniaque præmia virtuti debita, nobilitati suæ deberi contendunt, malis artibus ambitiosi

væcordesque. Sunt præterea non pauca diuitibus concedenda, quoniam magnum Principi præsidium est à pecuniosis hominibus ad omnem reip. partem constitutum: multaque mouere possunt, nisi sint Principis beneficio constricti. sed ita demum in pretio habeantur si bonis artibus studeant, si pecunias opesque ad honestatis studium conferant. Si diuites quamuis omni virtute vacui, præmijs & honoribus augmentur, auaritia, insolentia, ignauia in populo fancietur: solosque beatos credent, quorum erit ingens census, amplæ possessiones. egeni in sordibus perpetuo iacebunt nulla emergendi spe: vnde desperatione concepta, concitati in diuites impetum facient. rixæ, contumeliæ, latrocinia existant: resp. in contrarias partes distracta funditus peribit. Si igitur Princeps suæ dignitati & salutis publicæ seruire cupit, non opes ingentes, si virtute nudatæ sint, respiciat: non generis nobilitatem fouebit, si fuerit honestatis luce destituta: sed potius virtutem amplectetur & industriam, vbicunque erit: retentaque statuendi libertate nullius hominis inanem fremitum timebit: ad nullius offensionem mouebitur: nullus erit tantis opibus nixus vel tanta nobilitate clarus, qui leges imperandi imponat, tantumque sibi sumat, vt ab studio ornandæ virtutis abducere Principem audeat. Cui debet esse propositum, in quocunque hominum

num genere virtutem honestare, atque in supremum dignitatis gradum extollere: factisque ostendere nihil apud eum plus valere, quam splendorē iustitiæ, animique in omni virtutum genere præstantiam. Sic pulcherrimum inter ciues certamen existet, quo cuncti ordines excellere virtute contendant: benevolentia omnes Principem complectentur: & quasi diuinum hominem aut ex veteri annalium memoria heroem nobilissimum intuebuntur. innumeri tota dititione existent forti pectore, excelso animo parati, pro patria, pro Principe si res ferat vitam, sanguinemque profundere. Quicumque virtutes colendas susceperit, atque in eo studio cæteris præstantior euaserit, is carus me auctore Principi, is nobilis esto. Nullum sit honoris genus, nullum præmium ad quod sit illi aditus interclusus, siue Hispanus is fuerit, siue Italus, Sículus aut Belga, quam late Hispanicum imperium pertinet: omnes pari benevolentia complectatur, iisdem honoribus prosequatur. Sic enim plures atque adeo innumeros suæ dignitatis propugnatores habebit: quorum consentientes voluntates viresque coniunctas nulla temeritas fortunæ, nulla hostium iniuria vlllo tempore labefactet: quin imperium æquitate constitutum, suorumque benevolentia munitum, æternum stabiliatur lateque propagetur. Neque

opus erit numerosas legiones militum alere, præsidia militaria per vrbes & prouincias constituere, atque in eam rem pares imperij amplitudini opes consumere, noua & grauissima indies vectigalia imperare subditis, exhaurire prouincias. Instar magnarum copiarum, ciuium beneuolentia erit. si præmijs dandis partem aliquam regie gaze consumpserit, si honores pro cuiusque meritis absque vlllo discrimine cum iudicio distribuet, siue ecclesiastici ij sint siue magistratus ciuiles: tot suæ potestatis administratos habebit, tot strenuos milites, quantus est numerus ciuium in vniuerso eius imperio. Omnino Lacedæmonum, Atheniensiumque res afflixit, euertit imperium, quod quamquam armis pollerent, ciuibus suis quasi liberis beneuolentiam exhibebant, externos, quos barbaros vocabant, cum armis domuerant, seruire cogebant. Quam illi conditionē, quia iniqua erat atque ab omni humanitate remota, diu ferre non poterunt. quod in simili causa accidisse Romanis video, imperium orbis amisisse, quia quos ferro subegerant, metu potius quam beneuolentia continere voluerunt, legionibus per prouincias innumeris constitutis: quibus alendis pares imperij opes prodigerent, neque proficerent tamen tot gentium animis alienatis, quibus non perinde atque corporibus vis afferatur. Prudentius Annibal is mihi,
dicti-

distabat, Carthaginensis erit, qui hostem strenue feriet. sic dicat opus est Princeps, Qui hostem propulsarit, aciesque inuicto pectore pertruperit, ipso mortis contemptu ferocior, is mihi indigena, is nobilis erit. Finge animo numerosas hostium copias bello laceffere, inferre prouinciæ vastitatē: si erit collatis signis dimicandum, num salutem & dignitatem fortibus & strenuis hominibus credas, sint quamuis externi, ignobiles & obscuro loci nati, an molli & delicatæ nobilitati, cæterisque, qui maiorum virtute potius quam suis meritis & robore conspicui sunt? non dubium quin in periculo homines robusti & acres sint alijs omnibus præferendi, quocunque è genere natione sint. Quid igitur magis absurdum, quam quorum virtute atque fide salus publica, dignitas Principis nititur, eosdem inferiores ducere ijs, quorum ignavia atque imbecillitati diffiditur, ac vero nullo numero habere reip. honoribus dandis? Quid indignius quam omnes honores reip. in has fæces congerere: illos qui virtute excellunt contemnere, inopes atque inglorios esse permittere? Quanta vecordia, propriæ singulorum virtuti denegare, quod alienæ, hoc est, maiorum tribuitur? Sed Salomonem, ais, ea sapientia Regem, externas gentes retulisse in ærarios, seruire iussisse, Iudæorum ex gente, militiæ addixisse vestigalibus liberos. Superstitionem

tiolam gentem opponis, & à cæteris gentibus ab-
 horrentem, quod exitio tandem fuit. Neque ego
 contendo nullum inter prouincias fore discriminẽ,
 præsidia militaria externis nationibus detrahen-
 da penitus: sed inter eos etiam, qui virtute excel-
 lent si honoribus augebuntur, magna erga Prin-
 cipem multorum beneuolẽtia existet, cæteris præ-
 sidijs validior. prauis nihilominus metu, & quasi
 iniectis teneantur compedibus. Deinde inter pro-
 uinciales, nullus Principi nouus homo esse debet,
 nullus quasi ex libertino genere contemptui sit.
 Tantum cuique credatur, quantum in eo probita-
 tis & prudentiæ elucebit. Sint collegijs instituen-
 dis per prouinciam noui homines, eo cõtubernio
 eaq; societate exclusi, seiuncti ab alijs, & quadam
 populari infamia notati (quod hoc loco institutũ
 neque probare est animus, neq; accusare.) Id Prin-
 cipi certe debet esse profutum, ne homines ambi-
 tiosos pietatis prætextu concedat, melioribus pro-
 sternendis ad summa contendere: neque patiatür
 in eo ipso incertis rumoribus populi integras fa-
 milias traduci: ne æternum quidem ea macula in-
 famiaque vigeat. tempus maiorum noxæ aut ob-
 scuritati præscribatur: vltra quod tempus maiorũ
 nouitas ne posterorum supplicio atque infamia
 luatur. Præterea non tanti id institutum fore con-
 sideret, vt nulla exceptione viri alioqui insigni
 probi

probitate, meritis aut litteris excellentes tueri se possint, nulla compensatio detur. nulla concedatur eius legis aut moris inter nos suscepti venia. Et quantum est, maioribus sæpe vitijs connuere: quod tanti non est, nullis meritis animi aut corporis dotibus compensari. Omnes quicunque hoc tempore clari genere sunt, aliquando ex obscuro loco emersere. si nouis hominibus, si plebeis fuisset olim aditus ad maiora interclusus, nullâ hodie haberemus nobilitatem. Num equum sit, quo itinere ad summa maiores eorum peruenerunt, illud alijs omnibus intercludere? Num poenitet ex externis & ex alia religione insignes viros in nobilium numerû transisse? quos ne nominatim prodamus, eorû posteris nostrę etatis inuidiæ tribuendum puto. Inueterascēt noui quoque, & quod veteribus exemplis tueri possumus, inter exempla erit. Ergo id Princi imprimis curæ esse debet: id contendat suo exemplo sancire, in hominum delectu nihil virtuti præferendû. ea si conspicua sit, loco multarum imaginum, instar aliorum præsidiorum viris excellentibus fore. Siue bellum gerendum sit, siue resp. administranda, tantum cuique potestatis detur, quanta erit probitas, virtus, prudentia. Honoribus dandis siue militares ij sint, siue ecclesiastici, ita nobiles præferantur, vt cæteris locus aliquis relictus esse videatur.

Quan-

Quantum enim malum id est, magnæ provincialis partis egregiam indolem virtutum debilitari, ne se cōmouere possint sine periculo infamiae: eoque terrore quasi vmbra detineri, ne reipub. bello paceque forti animo capebant? Quam perniciosum exemplum id agere, vt reipub. distracta in partes, odio magnæ partis ciuium incredibili vexetur: vnde occasione data, rixæ & contentiones existât? Quod si pauci essent ea ignominia notati, sine periculo forsan arcerentur ab honoribus: nūc confuso fere ordinum sanguine, tantum hostium numerum in patria alere, quot sunt ij qui nullo suo merito, sed vitio natalium à publicis honoribus excluduntur, graue sit neque periculo vacet. Et est proprium tyranni inter ciues dissidia serere, ne in vnā voluntatem aliquando conspirent depellendæ tyrannidis: Regis legitimi cura eo refertur, vt omnes reip. partes inter se beneuolētia cōstrictæ pro Principis dignitate, pro salute publica, in vnā voluntatem conspirent hostium impetū propulsandi, vindicandi iniurias, belli defendēdi, sicunde sit illatum. Illustrium familiarum sanguine, qui continuis delicijs flaccescit, recoquendo, & ad pristinum habitum reuocando, tum acribus ingenijs & militaribus cum sedatis per cōiugia miscendis, quod inter præcipuas regij muneris partes Plato posuit, nulla commodior ratio, quam si

virtu

virtuti certe bellicæ ad præcipuos reip. honores pa-
resque opes aditus relinquatur. Et quãtum est vna
opera virtutem ornare, & nobilitatem, quæ quen-
dam situm vetustate ducit, vt mortalia omnia, in
prouincia identidem innouari, & quasi refloresce-
re surculis alijs.

De re militari. Cap. V.

DE honorum distributione, & magis-
tratum delectu ea dicta sunt, quæ ex
vsu fore videbantur, ea posita præcep-
ta, quæ multa lectio & nonnullus vsus
peperit. Nunc de re militari differendum arbitror,
quoniam in eius præsidio sanctissimæ leges, pa-
cis artes vniuersæ, publicæ & priuatæ fortunæ deli-
tescunt: neque poterit resp. longo tempore bonis
omnibus & felicitate florere, nisi validis armis &
præsidijs, fortissimis legionibus septa. Quibus tum
perditorum ciuium audaciam temeritatemque
frænet, quorum est semper magnus numerus in
omni ciuitate & prouincia, nisi metus contineat,
res nouare & ex aliorum præda suam inopiam ex-
plere cupientium: nimirum vt sit vnde gulæ, ven-
tri, aleæ impotentibus dominis seruiatur: tum ex-
ternam hostium vim iniuriamque prohibere alia
ratione nõ poterit, cum omni ex parte circumfusi
sæpe lacescant, prædas agant immensa cupiditate
ambitio

ambitioneque fines imperij aliena iniuria propagandi. Debet quidem Princeps omnia consilia ad reip. tranquillitatem referre, cum finitimis cum longinquis pacis fœdera iungere, neque arma sumere nisi re necessaria coactus: cum aut bellum aliunde illatum defendendum est, vel atroces iniuriæ vindicandæ: tarditatem tamen deliberationis, apparatus magnitudine & celeritate compensabit. In eam rem, numerosas peditum ac equitum copias alet in pace, validis classibus vtrumque mare constratum habebit: quod ad augendam maiestatem, incutiendum terrorem hostibus vel maxime pertinebit. Sit omni bellico & nautico instrumento instructus, ne aliunde urgente belli necessitate præsidia petenda sint. equos, arma, tela rebus tranquillis pareat. in pace de bello cogitare non desistat. sic tutissimus aget. Sed ararij tenuitatem fortasse prudens aliquis excusabit, tantis & perpetuis sumptibus imparem: noua subditis vectigalia imperare in belli sumptus molestum & exitiale esse: ineptum vt externis metum incutias, ciuium animos alienare, atque vt hostium iniurias vindices, multo plures intra prouinciam hostes parare. Si bellici sumptus vectigalibus regijs maiores multo, ijque continui sint, certa pestis existet, neque prostratis hostibus & prouinciis libus exhaustis. Si qua imperij pars conseruari nisi

ijs sumptibus non potest, quasi putre membrum
 à reliquo corpore abscindatur, honesta in id ali-
 qua ratione excogitata. Verum id quidem est, peri-
 culum atque incommodum omni ratione procu-
 randum: atque Principi persuadendum in tanta re-
 rum omnium & annonæ caritate, nullum Princi-
 pem posse bellum suis sumptibus sustinere. Cor-
 ruat in medio cursu necesse erit, aut provinciales
 grauisimis tributis exacerbet: nisi rationem in-
 stituat, qua bellum si non modico certe tolerabi-
 li sumptu geratur. Milites in pace classesque &
 reliqui apparatus ordinarijs vestigalibus sine ci-
 uium gemitu retineantur. alioqui ex vtraque par-
 te graue periculum denuncio, siue inermi provin-
 cia, siue nouis indies vestigalibus exhausta. Pri-
 mum ergo milites otiosos esse non sinet. bella ex
 bellis feret. neque enim legitimæ causæ deesse
 possunt, à finitimis, à lóginquis, vel iura vetera re-
 petendi, vel recentes iniurias vindicandi. Quid, di-
 cet aliquis, an bellum paci præferendum iudicas?
 Hostis humani generis sis, atque infensissimus ad-
 uersarius. quid enim bello tetrius, quo agri, vrbes,
 oppida vruntur, diripiuntur, vastantur? quid pace
 amabilius, per quam ornantur ciuitates, omnia ho-
 nestatis studia atque elegantix efflorescunt? Non
 ita sim mente destitutus, vt bellum paci præfe-
 ram, qui sciam tum demum bellum recte geri, cū
 ad pa-

ad pacem refertur, neque bellum in pace querendum, sed in bello pacem: idem tamen contendo, pacem domesticam diu stare non posse, nisi arma cum externis exerceantur. neque enim aut causa iusta deesse potest, aut militem otio marcescere pati debemus: sed potius mari terraque prædas agere, in alienos fines irrumperere, vrbes præsertim impiorum diripiendas militi tradere: quibus spolijs ditatus haud magnopere militaria stipendia requirat: ne præmia quidem, satis magnum laborum fructum arbitratus, quod confectis stipendijs veteranus fixis in aliquo templo armis, habeat vnde vitam honeste sustentare possit. Prima ergo cura Principi sit, vt bellum se ipsum alat. quo consilio Cato cum primum Consul in Hispaniam est appulsus, classem dimisit in Galliam, redemptores prohibuit sequi castra. nimirum id in primo secutus vt spe reditus militi nisi victori sublata, maiori animo pro communi salute & imperij dignitate pugnaret: in altero cogitans ex hostili præda militem, si strenuus esset, ali debere, si ignauus ipsa esse vita & nomine Romano indignum. Neque spes fefellit. ea arte multo promptiori milite in bello usus est Sed & provincialibus concedendum arbitror, imperandum etiam si reculent: vnquamque pro censu & re familiari equos & arma habere. Curandum vt militares artes exerceant. concurrant

currant equites, pedites in modum iustæ pugnæ, saltu, iactu, lucta, cursuque certent: ad scopum iaculentur missis sagittis, aut globis plumbeis è tubo ferreo eluctante flamma eiaculatis: qui collima uerit aut alioqui in certamine victor extiterit, ei præmium de publico esto, vestis, gemma, anulus. In ciuium beneuolentia & dexteritate maius præsidium Princeps ponet ad tuendam dignitatē, & publicam omnium salutem conseruandam, quam in milite mercenario conductitijsque auxilijs. Ab his rudimētis me arbitro, ad vera certamina transeant. Detur facultas provincialibus, quod leges nostræ permittūt, & moribus antè susceptū, nunc nescio quam ob causam sublatū penitus est, ut consilijs inter se & viribus cōmunicatis ex priuata pecunia nitentes, actuatiue instruat: quibus prædatoriam exerceant, in fines impiorum instruant feroces & formidabiles. Quid enim, cum hostibus ea facultas libera sit, mareque vtrumque infestum piratæ omnibus annis reddant, cum bello sæpe lacescant, de nostris prædas agant, eam facultatem nostris hominibus penitus esse præcisam velimus? Scimus superioribus seculis Catalaunos exiguan regionibus gentem, validis classibus diu maris imperium tenuisse, Africæ atque Italiæ, sed & remotis sæpe gentibus terrorem armaque intulisse. An egregiam virtutis indolem extinctam esse putamus?

V

mus?

mus? aut extingui otio potius & cessatione feramus? Detur ergo ea venia si non singulis hominibus, certe nationibus prouincijsq; Hispaniæ, vt suo sumptu & sua littora tueantur, & hostium fines inuadant. Ex ijs classibus singulis, cum vsus erit & bellum ingruet, numerosam classem conflare facile erit: cuius virtute hostes prosternantur, atque adeo orbis imperium paretur. Hac nostra sententia est à multis annis fixa animo, vtinam tam felix & grata, quam à sincero animo profecta, optimoque studio suscepta patriam iuuandi. Sed & honoribus reip. qui maximi in Hispania sunt, prudenter distribuendis sumptus bellici magna ex parte minuentur. Nulli induere crucem concedatur nobilitatis insigne, qui vnū & alterum annum in castris aut classe operam reip. suo sumptu nō nauaritant undemque temporis cogatur, post susceptam crucem in militia exigere modico stipendio ex redditibus sacris cuiusq; ordinis militaris designato. Ijs hominibus pro meritis aut pro ratione tēporis præmia militaria dentur. aulicis delicatis hominibus, qui nunquam hostem viderunt, opēs à maioribus industriæ paratas destinatasque tribui, exitiale malum est, atq; omnibus piaculis repellendū. Addantur honores alij & excogitentur, ad ciuium virtutē excitandā. vti Alfonso vndecimus militiā Bandæ nomine inuexit. Banda vulgari Hispanorū lingua

tania

tenia est, quam noui milites rubro colore quatuor
 latā digitos, à dextro humero sub sinistro brachio
 corpore circumducebāt, honoris insigne ingenuis
 tantū, qui decem minimum annis in castris aulaq;
 versati essent. Ea militia ferme antiquata Ioannes
 Alfonso nepos Castellæ Rex nouum insigne exco-
 gitauit, ex aureo torque radijs distincto columbæ
 effigiē, aulicis atque nobilibus ad præclara facinora
 incitamentū. Ad hæc, magistratus ciuiles, præsertim
 qui nulla peritia litterarum geri possunt, militibus
 bello fessis vsu prudētibus demandari æquum erit:
 sacerdotia etiā tribuantur, aut ecclesiastici reditus
 Pontificum venia, si qui existēt ex eo numero pro-
 bitate conspicui: certe si eorū cognatis & necessa-
 rijs, ijs deprecatoribus aut in eorum gratiā dētur,
 multū iuuerit. Honos & spes artes militares susten-
 tabit: pertinacissimus enim est animus, quē ingen-
 tes spes inflammarūt. Quod caput est, in familiam
 regiam ad aulæ ministeria fortissimos milites deli-
 gendos arbitror, ratio commodissima excitādi ad
 virtutē prouincialium animos. Simul opportunū
 maxime erit, vt eorum conuictu & frequenti ser-
 mone maiore rei militaris peritiam Princeps sus-
 cipiat, animum excelsum, erectum, periculorū &
 mortis contēptorem. Hæc Davidis fortissimi & fe-
 licissimi Regis, quem ad effigiem optimi Principis
 diuini libri proponūt, exemplū confirmat, regēdis

populis, sacrisque patrijs administrandis viros fortissimos præficientis: vti ijdem diuini libri testantur, aulæ ministeria obine constituētis singulis per annum mensibus, præcipuos copiarum duces, singulos magnæ regij exercitus parti cū imperio præfectos. Proh sapientiam mirabilem, atque humana maiorem prudētiam. Vt mirum non sit ea arte promerendi milites exiguo quāuis censu, angustis quamuis regni finibus, multis gentibus iugum imposuisse: filioque Salomoni reliquisse imperiū ipsis Ægypti, & Mesopotamiæ finibus terminatū, Nilo atq; Euphrate disiunctissimis fluuijs, quod fore aliquando diuinis vaticinijs erat pronunciatū. Sed & Aristoteles ea prudentia philosophus, ex senatoribus & militibus legendos fore sacerdotes sanxit, alijs omnibus, qui quæstuosas aut sordidas artes exercent, siue in cultura terræ versantur penitus exclusis. Sed & ipsos senatores, ex militibus legi magna ex parte salutare arbitror, vt maiori animo singuli ordines militiæ labores suscipiāt, & maiori cōstātia res publicas & priuatas facti senatores, ad epti magistratus tueantur. Summa sit, præcipuos honores & præmia militibus dāda. plura homines in spe ponimus, quā in pecunia. belli pericula libētet subimus, si parta victoria credamus finē laboribus fore. Placet nihilominus institutum Atheniēsium militum, qui in bello perierant, vxores & liberos

alen-

alentium de publico. In hunc usum si sacrorum re-
dituum pars aliqua esset publice destinata, & opu-
lentissima templa instar Prytanei cuiusdam singu-
la essent, salutaris ratio habeatur. Sit denique om-
nibus persuasum, qui fortē & diligētem operam
reip. in bello nauarit, eum ciuem optimum, eum
nobilem ingenuumque fore. natalium vitiū, ma-
iorum infamiam, siqua erit, virtuti impedimento
non fore, quominus ad summos honores, præci-
puos magistratus euehatur. His artibus arbitror
superiores Principes in Hispania tenui quamuis
æratio, modicis imperij regionibus ditionis fines
late propagasse: neque constitisse prius, quam
Maurorum gente oppressa penitus in Hispania,
in alias prouincias victricia arma transtulere.
Sic ingentes Maurorum, Afrorumque copiæ no-
strorum virtuti sæpe cesserunt. nimirum spe fami-
liam illustrandi, ingentia perma, consequendi, leo-
num instar obscurissimi quamuis homines, in con-
fertis hostes rapiebantur feroces & formidabiles:
media penetrabant agmina ipso periculorum con-
temptu & patriæ carissimæ amore vehementer in-
citati. Per eum modum exiguis vectigalibus vide-
mus, res amplissimas mari terraque patratas fuisse.
Nimirum Principes non tam sua pecunia, quam
militibus voluntarijs bella gerebant: reguli pro opi-
bus & censu, certo equitum numero prosequente

exemplo Regum prodibant in aciem: urbium con-
 uentus valida peditum auxilia subministrabant
 suo sumptu. Quod institutum saluberrime à ve-
 teribus excogitatum, cur nostra & parentum æta-
 te fuerit immutatum non video: nisi forte Princi-
 pes ciuium voluntati diffidunt, quæ magna perni-
 cies esset: sua pecunia volunt bella administrare,
 quod vix fieri possit, præsertim ministris omni-
 bus rapaces manus in regia vectigalia iniicienti-
 bus, quanta cum iniuria & periculo reip. dicere nõ
 attinet. Minori impensa maiori commodo arma
 prouincialibus dentur quàm externis. Eæ sunt vi-
 res tutissimæ quæ propriæ. Hac via Alexander Ma-
 cedo prius, deinde Romani innumeris gentibus
 imperij iugum imposuere. Namque per diffiden-
 tiam prouincia inermi atque imbelli, ære aliunde
 exercitum quærere, id est, tyrannum agere non le-
 gitimum Regem. Omnino cum hac via nõ succe-
 dat, ad maiorum calculos reuocãdas nostras ratio-
 nes fore arbitror: curandumque vt proceribus &
 populo vigor animorum reuocetur, armorum vsu
 concesso: vt opes nobilitatis atque ciuitatum, præ-
 cisis voluptatibus ad meliores vsus conuertatur,
 milites non tantum belli sed etiam pacis tempore
 alant. Quod si factum erit: ipsorum dignitatis præ-
 pugnatōres, publicæ salutis defensores præclari &
 multi existēt in omne tēpus parati. Martiaque vir-
 tutum

tutum indoles temporum magis quam hominum culpa ferme extincta, in nostræ gentis pectoribus excitabitur: fietque vt terrori nomē nostræ gentis sit, vti erat superioribus annis, finitimis, lóginquis: audaciaque hostium compressa opes, dignitatem, imperium amplissime propagabimus. Quod vtinam aliquando celo detur: vt Principes nostri meliora consilia sequantur, pares imperio vires, maiorque felicitas contingat numine cælesti nostros errores & pericula miserato.

Princeps bellum ipse per se gerat. Cap. VI.

Ed & ijs quæ à me dicta sunt plura fortassis, quam quæ nostris hominibus probari possint, gemina ad extremum præcepta adiicienda cogitabam à vulgi sensu abhorrentia vel maxime, neque nostris moribus consentanea, saluberrima tamen tum publice tum priuatim: quibus ab omni memoria considerabam conseruatis, remp. bonis omnibus amplificatã, neglectis euersam penitus atque labefactatam. Censeo ergo Principem ingruente bello debere ipsum arma induere, hosti prodire obuiam. Censeo militares copias non ex hominibus externis, sed ex ciuibus & subditis constare debere. Contingat quidem in vtramq; partē peccare nisi

nisi cautio adhibeatur. nam neque Principem in castris tempus omne cōsumere fas est: neque conuenit periculis obijcere, cuius prouincia omnes aliæ reip. partes continentur, cuius incolumitate salus omnium stat. neque negauerim, quî enim possim? saepe externos milites fuisse cum fructu ad signa uocatos. quod multis exemplis tum veteribus, tum recentibus confirmare licet. Et est prudentis Principis, qua re quæque natio præstat, siue equitatu valeat, siue pugna stataria excellat, aut peritia sagittandi, ea uti ad prouinciæ sibi creditæ incolumitatem procurandam, superandos aduersarios. Sed si modus sit, magnæ existent commoditates, sicut e contrario, certa pestis. Regem enim imbellem arma auersantem, viri militares contemunt primum, deinde ciues alij. contemptum perniciēs sequitur: cum maiestas opinione magis hominum & reuerentia, quam viribus & potentia nitatur. Contra Principem ad bellum euntem, in castris versantem subditi & milites quasi numen venerantur, maiorem cōditione mortali heroem. pro eius salute omnes ordines ad omnia templa placandis superis vota suscipiunt. eius exemplo atque imperio summi, medij, infimi ad arma inflāmantur: nefasque putant domi resistere, delicijs incubare, quorum Princeps in acie & in puluere atque in periculo pro cōmuni salute, atq; imperij digni

dignitate versatur. In Principis oculis milites pro se quisque grauiam quamuis pericula adeunt. labori aut sanguini pro patria & pro tali Principe parcere impium arbitrantur. longum sit singula commemorare. Rationes certe & consilia belli administrandi praesente Principe facile explicantur: absente saepe post res afferuntur, lapsa agendi opportunitate, quae momento temporis vertitur. Praestat Synesij eximij Philosophi verbis ad Arcadium Imperatorem hanc nostrae disputationis partem copiosius explicare. *Sermo, inquit, progrediens Regem aula eductum, post amicos militibus tradit, & ipsis amicis: descendensque in campum virorum, armorum atque equorum inspectorem constituit & iudicem. ut cum equite certet de equitandi peritia, de velocitate cum pedite, cum armatis induat arma, cum clypeatis assumat clypeum, cum expedito mittat iacula: communionem cuiusque operum ad societatem quandam animatam quemque perducens. Ex quo illud existit profecto, ne nugator videatur, cum palam viros militares commilitones dicit, re cum voce certe consentiente. Molestum fortassis sit, quod laborare praecipimus. mihi crede tamen, regium corpus labori minime cedere. est enim natura fixum ut labori assuetus minimam ex eo sentiat molestiam, praesertim multorum plausu emolliente difficultatem. Regi enim sine corpore exercenti, sine versanti in castris, armato atque inermi circumfusa multitudo instar theatri est, cunctorum*

in eum oculis versis. Quodcumque in conspicuo facit, non plausu celebratur, sed & carmine omnium aures personanti. Accedit beneuolentia ex hac Regis consuetudine & commercio, in animis militum potenter infixata, qua nullum est firmissimum praesidium. Quae enim potestas ualentior ea quae beneuolentia fulcitur? quis autem etiam est priuatis securior agitur eo Rege, non quem metuunt ciues, sed pro quo metuunt? Omnino natio haec hominum minime malo ingenio, consuetudine facile capitur. Eos Plato custodes uocat, & canibus esse similes ait. quod genus cognitione ducitur, cognitione amicum ab aduersario discernit. quam sit autem turpe Regem à militibus nisi ex pictura non cognoscis, explicare non est opus. Sed & ex eo commercio efficietur, ut uniuersus exercitus quasi unum corpus ex suis aptum partibus euadat. Quin multa alia commoda existent. Militaris exercitatio quoddam praeludium belli & tyrocinium erit. ludicris ad uera certamina instruentur. Ac illud quanti erit, ex eo usu Ducem de nomine compellendi facultas, Legatum, turmarum cohortiumque Praefectos, praeterea tesserarium militem nosse denique veteranos certe quosdam, quibus pars aliqua administrationis bellicae demandatur. Homerus quidem Deum quendam Achaeorum in pugnam inducens sceptri percussione facit iuuenum animos inflammare, ut maiori impetu pugnam inuaderent, pedibus & manibus dare motum.

ne possent quiescere. Quid enim aliud est: Furunt inferius pedes, manus autem superne: quam sua sponte in certamen profiliunt. Accedit quod ea compellatione singulorum animos ad pugnam accendit quam tuba potentius. Omnes Rege teste, atque in eius oculis laborare amant. quod quam sit in bello atque in pace vtile idem Poeta indicat, Agamemnonem inducens etiam gregarios milites nomine compellantem. sed & fratri suadentem non ex nomine modo, sed ex parentibus & maioribus singulos nominare, honore cunctos prosequi, neque efferri superbia. Quod nihil est aliud quam commemorare, si quid boni gessisse singulis, aut accidisse noverit. Vides Homerum Regi præconis partes dare etiam erga quemuis è plebe hominem. Quis vero laudante Rege sanguini parcat suo? Ad hæc ex frequenti vsu, militum vitam & mores perspectos habebit, quid cuique cura possit demandari. Rex bellorum est artifex, non minus quam calceorum sutor. rideatur hic artis instrumenta ignorans, neque Rex militibus suæ potestatis ministris recte, si ignotis, utatur. Hactenus Synchus. cuius iudicium eo maioris ponderis esse debet quod in ipsa tempora incidit, quibus Romanum imperium in præceps toto impetu ibat, ac vero penitus corruit Principum ignavia potissimum, belli curam ducibus demandantium. verebantur videlicet ne si se commouerét, felices esse non possent.

Fuit

Fuit ea illorum temporum conditio. extincta copia voluptatum nouoque celo martia Romanorū indole, Principum exēplo corrupti populares abundantes in conuiujs, gulæ & ventri seruiētes à belli cogitatione abhorrebant maxime. idem contigisse Francorum Regibus video: regno deturbatis aditum Pipino & posteris ad imperium patefactū, quoniam Regum ob ignauiam, rerum penes ipsos erat procuratio. Simili de causa Mauri Reges Cordubę præcipitarunt, in otio desidentes belli cura ad Alhagibos, hoc est, proreges imprudenter ablegata. Enimvero quorum vitia imitabantur, eundem cum Romanis exitum habuere. Vnde in nouum incommodum Romæ quidem præcipitatum est. Externi milites profligandis bellis, quæ multis locis existebant, & barbari euocabantur magnis propositis præmijs, maiori periculo, cum tot feroces gentes lingua, moribus, institutis ac toto vitæ genere discrepantes, in prouincias imperij attraherētur. collidant necesse est, quorum vis & ratio diuersa est. Quibus tumultuantibus, vti erat necesse, florentissimum imperium miseris modis dilaceratum est, ipsumque orbis caput Roma direpta, incensa, vexata, ad ludibrium rerum humanarum inconstantiæ. exemplum quo doceantur Principes, salutem & dignitatem haud prudenter genti efferæ & barbaræ committi. verum hanc etiam

etiam partem Synesij verbis in ea disputatione ad Arcadium de Regno licebit exequi quamvis copiose. quæ ex Græcis ad hunc etiam modum Latina facimus. *Debet, inquit, Rex frequenter cum militibus agere, sed ijs maxime, quos agri, & Vrbes denique vniuersæ prouinciæ imperio subditæ propugnatores dant, legum & reip. custodes, sub quibus educati instituti que sunt. Hi enim sunt quos canibus Plato assequatur. Nunquam cum canibus pastor lupos constituat. alioqui canibus imbecillis aut ignavis, ipsos lupi, gregem pastoremque adeo ipsum inuadent. Ne legislator quidem arma det ijs, vnde nullum benevolentia pignus existat, non natis nimirum atque educatis sub ipsius legibus. Temeritas sit non audacia, tantum aliena iuuentutis alibi educatæ sine moribus viuentis non timeat. neque considerare ex ea re Tantalum saxum tenui filo impendere capiti. oblatam enim opportunitatem nocendi nunquam externi milites intermittent. Existunt sane huius iam mali quædam præludia: quædam reip. partes, non secus ac corporis membra laborant. Coalescere que aliena sunt cum natiuis non valent. quæ à rep. prudentes Imperatores, à corpore medici si vtraque salua velimus, excernenda præcipiunt. Iam vero quantum malum, nullum exercitum aduersus hanc pestem habere paratum: ac potius vacationem alijs passim dare, vnde perniciës certa existat. cum esset consentaneum Scythiis profligandis ab aratro & ligone homines, ingenti delectu*

delectu philosophos ex scholis, opifices ex officinis, plebem è theatris ad signa, armaque vocare. suadereque omnibus huic rei aliquando vacare quantum referat, priusquam risus mutetur lacrymis. nullus impediatur pudor quominus robur ostendant, virtutemque militarem propriam esse Romani generis & sanguinis. Perinde enim in rep. atque in domo propugnandi partes viris conueniunt, internarum rerum cura fœminis. qui ergo feramus viriles partes externis dari? quam turpe virilem maxime magistratum concedere alijs, militares honores? Ego quidem si sæpe de nostris hostibus victores extiterint, pudore suffundar. illud autem intelligo, quod quicumque ratione præditus confitebitur, nisi quod virile est cum fœminea parte consentiat quædam societatis genere, eueniet profecto, ut leui momento se armatenentes ciuium esse dominos arbitrentur: cogantur certe belli inexpertes cum exercitatis, si salui esse velint, in certamen descendere. Priusquam ergo huc veniatur, Romanorum animi assumendi nobis sunt. assuefaciendique sumus, victores per nos existere nullo cum barbaris commercio. Primum ergo externi magistratibus honoribusque arceantur: quibus magno nostro dedecore data sunt, quæ apud nos honestissima erant. nam Themidem quæ senatui præest, & Bellonam bellorum præsidem velare faciem arbitror, cum penula scortea cernunt chlamydatorum esse Ducem: togaque eundem sumpta de summa rerum deliberare

Consuli

Consuli proximum, procul sedentibus quibus is honor
 debebatur. rursus è curia egressum, repetentem pelles
 suas, togam Romanam inter suos ridere, quasi stringen-
 do ferro haud salis habilem. Magni apud nos exercitus
 sunt. ex eo genere nescio quo fato in Romanum impe-
 rium infusi Duces, magna auctoritate non apud suos
 tantum sed inter nos. Quod malum ex nostra socordia
 natum, ne augeatur, seruis nostris, quoniam ex ea gen-
 te sunt, ad eos confluentibus verendum. Occurrendum
 periculo, castra purganda, non secus quam frumenti lo-
 lio detracto aceruus. Neque id erit difficile, quãdo Ro-
 mani Scythis consilio & manu præstant. Herodotus,
 quod usus docuit, Scythas timori obnoxios esse ait, ad
 hæc ex eorum numero serui ubique visuntur. nulla sta-
 bili sede sed pulsi patrio solo ad nos nostra etate vene-
 runt, non animo bellandi sed supplices. nostræ erga pro-
 stratos humanitati parem gratiã retulerunt scilicet,
 obliti beneficij. Noxæ cum patri tuo meritas pœnas de-
 dissent, rursus ad eius benignitatem supplices cum vxo-
 ribus receptum habuerunt: rursus prostratos erexit, ar-
 ma dedit, ciuitate donauit, honorũ omnium participes
 fecit, parte etiam Romani agri data. Illi patris tui hu-
 manitatem, ad nos ridendi occasionem vertunt. ipsi fi-
 nitimi equites & sagittarij simili spe ad nos veniunt,
 quod alijs datum est minori virtute, negari sibi non fe-
 rentes. At difficile est, colluuiẽ istam pellerẽ. Si me au-
 dies minuetur difficultas, si militum tuorum numerum

auxe-

auxeris, si Romanorum virtutem excitaris, si magno animo in istam barbariem irrueris. Mox enim aut ad agros colendos se conuertent, aut qua venerunt fugam capeffent: nunciabuntque ijs, qui trans Istrum incolunt, non amplius ad Romanos facilem accessum patere. Ducem habere iuuenem generosum, virum fortem, qui innoxium etiam plectere possit. Hæc (quibusdã præcis breuitatis studio) Synesius scripsit ad Arcadiũ initio suscepti imperij post patris magni Theodosij obitum. quæ si considerata serio fuissent, tempestiuus remedijs resp. potuisset à casu diutius sustentari. Barbari enim cum aliquandiu quiescissent, resumptis armis imperij prouincias vexarunt: neque prius constiterunt quã Romana resp. penitus afflictata atq; prostrata esset, prouincijs ferme omnibus lóge lateq; vastatis. Præterita mutari non possunt: ea pessima conditio est: sed ex alieno malo & ignauia, si rebus bellicis administrãdis saluberrimã præcepta sumantur, satis habeam. Non ea firmitate, vt externos milites penitus repelli velim: qui sciam nostra ætate nullum exercitum satis validum credidi, nisi ex varijs gentibus conflatum. Hæc natio peritiam iaculandi præstat, illã equitandi, alia fortiorum cum res ad manus redijt & gladios. Prudens Princeps qui vndique subsidia colligit, alitque ambulationem inter milites ex ipsa nationum varietate. Illud contendo, ita Principem externa ope vti debere,

debere, vt maiorem spem in suorum armis & beneuolētia reponat. *Alienæ calamitatis exempla multa & grauia pro documentis sunt, ne ita externis credat auxilijs, vt non plus sui roboris suarumque proprie virium in castris habeat.* quæ sunt ipsa fere Liuij verba in re simili. Illud si addidero finem faciã: non sine causa Iustitiæ districtum gladium affinigi manu, comites adiungi Martem atque Mineruam: sed vt indicaretur Iustitiæ custodem duabus rebus opus habere sapiētia atque armis. vtrumque si per se Princeps præstiterit, commodius imposito munerî me quidem arbitro satisfaciat. Omnibus bellis imperiõ late fuso interesse non possit. Sed & ipse arte ne multa simul moueantur curare debet, alijs sedatis irruere in alios: ac interna potius quam externa, propinqua quam longinqua ipse gerat, per duces alia.

De vectigalibus. Cap. VII.

Mminutis belli sumptibus, vt dictum est, prouinciales vectigalibus fessos recreandi facultas erit. efficiendi certe ne ad vetera tributa noua quotidie addere sit necesse, quod sine dolore molestiaque graui non cõtingat. Principis rationibus haudquã expedit, populariũ voluntates alienatas habere. Nulla in reip. parte procuranda tanta vis pecuniæ
 X   infumi

insumitur, siue iura danda sint populis, magistratus
 constituendi mercede de publico constituta, siue
 pro cuiusq; merito munera externis indigenisque
 dāda, ne aula quidō sumptu quamuis amplissimo,
 quantum bellico apparatu: siue defendenda sit pa-
 tria, siue imperij fines proferēdi, ingētes thesauros
 effundere opus est: ærariū quamuis copiosum ex-
 haurire. Quod si proceres & ciuitates quasi symbo-
 lis collatis equos, viros, arma suppeditare cōtingat,
 alięque rationes instituātur voluntarios milites ad
 signa bellumque prouocandi, quantum de regijs
 sumptibus detrahatur, res ipsa indicat. Porro mo-
 lestius cōtingit quamuis exiguam pecuniā in era-
 rium tributū nomine conferre, quam multiplicē in
 bello castrisq; sua quemque manu, suoq; arbitrio
 expendere. referri in ærarios sublatis immunitati-
 bus grauissimū accidit. Eō ergo Principis curę re-
 ferantur, vt superuacaneis sumptibus detractis, mo-
 dus vestigalibus sit. Et quod frugales homines pre-
 eipere solent, procuranda re familiari cogitare dili-
 genter, vt expēsa publicæ si non minores, certe re-
 gio censu maiores non sint: vnde cogatur versurā
 facere, auctoq; indies fenore opes imperij effunde-
 re. Vendere etiā pretio annua vestigalia, copiosisq;
 hominibus addicere noxiū est, atque omni ratio-
 ne vitandū. placetq; Principi præscribere, ipso cer-
 te secū statuatur, quod Aristoteles memorat olim in
 multis

multis ciuitatibus lege fuisse cautū, nemini licere, primariam hæreditatē pecunia v̄dere. Lex etiam frequētī fama celebratur Oxæ, vt creditur. *Fenori pecuniam dari fundo aut fundi parte oppignerata nemini liceto.* Enimvero regius census trifariam diuisus est. aut enim ex prædijs gentilitijs pecunia aut fructuum parte locatis reditus percipiuntur. Exijs regia familia, vniuersæ aulæ apparatus debet sustentari. Deinde vectigalia ordinaria quacunque ratione atque ex quibuscunque rebus suppedientur, rep. in pace regenda destinata sint. inde annuę mercedes publicis ministris pendantur, vrbes muniantur, ædificentur arces, viæ publicæ sternantur, reficiantur pontes, alantur milites præsidarij. Præter hæc certis temporibus pecuniæ extraordinarię populis imperantur, earum pecuniarum subsidio bellum si ingruit defendatur, siue etiam vltro alienis finibus inferatur. Ergo magna & prima cura esse debet, vt paulo ante dictū est, vt sumptus singuli facultati & copiæ sint exæquati, ratio vectigalium & erogandi necessitas inter se congruant, ne si modum excedant, respub. maioribus malis implicetur. Si maiores multo vectigalibus regij sumptus diu erunt, haud dubia pestis consequetur. noua indies tributa imperandi necessitate, obsurdescēt aures prouincialium, axacerbabuntur animi. Multum contulerit regia vectigalia vñdecumque

existant, diligēter curari, ne à varijs hominibus &
 prauis, qui omnes pecuniæ vias norunt, omnesq;
 fraudes pecuniæ causa suscipiunt, minuuntur: siue
 publicani ij sint, siue quibus cura regionum vecti-
 galium credita est: qua peste vix vlla magis tetra
 excogitari potest. Quam graue reip, bonis inuidio
 sum, plerosque ad eam procurationem accedere
 exsuccos, sine censu, eosdē intra paucos annos co-
 piosos & beatos euadere: à quibus profecto exigen-
 dum esset vt rationem opum quæsitariū exactam
 ponerent. Auferrentur quarum certas origines no-
 minare nō possent. Multo aliter Romęus externus
 quamuis homo, in Raymūdi Prouinciæ Comitibus
 gratiā acceptus, cū honestis rationibus vectigalia
 triplo maiora, quam erant antea, reddidisset, crimi-
 nibus tandem appetitus, atque ad rationes reuoca-
 tus, cum baculo & pera, cum quibus Compostella
 venerat ea iniuria offensus recessit: neq; vnquam
 vnde venerat, aut quo discesserit cognosci potuit.
 Paucos si nostro tēpore Romęos haberemus, haud
 quaquam tanta inopia ærarij premeremur. Proui-
 deat præterea Princeps, ne otiosi homines inania
 officiorū nomina metatorum, historicorū, regio-
 rum sacerdotū, annuis salarijs remp. ludibrio præ-
 dæque habeant, nullo præterea prouētū. ac præfer-
 tim cogitandū ne proceres auidas manus in publi-
 cas opes iniiciāt, de publico rapaces vnde priuatum
 effun-

effundant. Id secutus Henricus eo nomine tertius
 Castellæ Rex, cui excelsus animus fuit, maior æta-
 te prudentia, vectigalia à proceribus occupata, me-
 morabili exemplo liberavit. Burgis, quæ vrbis in ve-
 teri Castellâ est, minor annis morabatur, seque au-
 cupio coturnicum oblectare solitus erat. Accidit
 ut ad multam diem aliquando in aulam rediret
 fessus mora, fessus labore, nihil opsonij paratum e-
 rat. appellatus de ea re regius opsonator renuncia-
 vit, non tantum pecuniam regiam, sed fidem etiã
 consumptam. Rex in presenti dolore dissimulato,
 oppignerato pallio arretinas carnes emi iubet: ex
 ijs & captis coturnicibus prandium omnino para-
 ri. Audit inter prandendum meliori conditione
 proceres agere. quotidie inter se lautissima con-
 ulia frequentare omni alia cura solutos, certare
 luxu & splendore mensarum. Forte eâ nocte apud
 Toleranum Archiepiscopum Petrum Tenorium
 cœnabatur. adest inuoluto capite Rex. omnia vi-
 det læticia & delicijs redundare. peracta cœna pro-
 sequens quem narrare, quantum redditum ex pater-
 nis oppidis, quantum lex regijs vectigalibus, quo-
 tannis perciperet. Postera die Rex vindictę avidus
 & certus fingit graui se morbo implicitum teneri,
 suprema mandata velle dare. ea denunciatione
 proceres festini & pauidi, diuersi in arcem conue-
 niunt. ij exclusis famulis, yt erat iustum, admittun-

201x

X 3 tur,

tur, consistuntque ad multam in cœnatione diem,
 moræ causam mirantes. Rex tandem ad proceres
 ferro testus, districto ense ingreditur. Cum pau-
 factis eo aspectu omnibus assedisset, irato similis
 toruo aspectu rogat ex proceribus, quot singuli
 Reges in prouincia uidissent. quibusdā duos, alijs
 tres aut quatuor, ut cuiusque erat ætas, responden-
 tibus, *Ecqui, inquit, verū est quod dicitis, cum ego hæc
 ætate viginti nihilominus in Castella Reges nouerim?*
 mirantibus dicti causam, atque suspensis animis
 quorsum res euasura esset expectantibus, *Vos, in-
 quit, omnes, vos inquā Reges estis. regni arcibus & co-
 pijs occupatis mihi inane nomē, sordes & egestatem re-
 liquistis. an idonea causa videatur cur nos ludibrio ha-
 beatis? Sed ne amplius faciatis vestris omniū capitibus
 sanciam.* Simul quæ ad suppliciū postulabat, parati
 afferrique iubet. contenta voce lictores euocat, mi-
 litesque sexcentos, quos arcano paratos habebat.
 Alijs attonitis metu, Toletanus Archiepiscopus, ut
 erat magno animo, in genua procumbēs lacrymis
 toto ore manantibus veniam precatur: idem eius
 exemplo cæteri faciunt. Mortis metu perfusis &
 supplicibus veniam dat: neque ex arce tamen ante
 vnum & alterum mēsem dimitti placuit. Quo spa-
 tio arces & vectigalia Regi tradere compulsi sunt.
 Magnum Regem, præclarum facinus. quo actionū
 tenore regni thesauros quidem ingētes, sed inno-

xios & sine provincialium molestia reprehensioneque filio reliquit. exemplū quod imitentur posterī, procerū auiditate audaciaq; frēnanda. Sed & alia excogitari ratio potest, ad subleuādā inopiā provincialiū. merces quibus ad vitam sustentandā populus opus habet, vinū, frumentū, carnes, vestis lanea lineaque, si præsertim nimia elegātia absit, modico vectigali imposito vendantur. quod ex ijs rebus detractū fuerit, ex curiosis mercibus suppletur. aromatis quibus Hispania carere potuisset, sarcharo, bombyce, vino generoso, auiū ferarumq; carnibus, multisque alijs mercibus, sine quibus humana vita traducitur: & quę potius ad emollienda corpora, debilitandos animos magnā vim habēt. Sic enim & inopibus cōsuletur, quorū est magnus numerus, & luxui hominū potentium modus erit, ne facile opes effundant, ventri gulęque seruientes. quod si sanari noluerint, ex eorum amentia fructum aliquem ad remp. redire æquum erit. Simul continget, vt neque inopes penitus exhauriantur, vnde noui & graues motus existant: neque diuites, qui rebus fere curiosis aucto præsertim earū pretio soli vtētur, nimiū crescant opibus & potentia. Vtrumq; enim noxiū est, vtī magni philosophi affirmatū reliquerūt, & res ipsa indicat. Quod institutū inter Romanos Imperatores Alexāder Seuerus sanctissimus iuuenis, si nostra sacra suscepisset,

secutus immortalē laudem habeat necesse est. Atque eam rationem præsertim in scrutis seruari volo, quæ ex alijs prouincijs venient. magno imposito vectigali vendantur. Sic pecuniæ minus deferretur ad externos: multi earum rerum artifices spe quæstus in Hispaniam confluēt, quo ciuium multitudo augeatur: qua re nihil est commodius ad augendas opes tum Principis tum prouinciæ. Postremo aulæ sumptibus, muneribus dādis, effusus Princeps esse non debet, ne fontem ipsum liberalitatis exhauriat publicum erarium. Debet quidem omnia ad splendorem imperij referre, neque infamiā subire tenacis aut parci: sed si iudicium & diligentiam adhibuerit, neque immeritis largitus fuerit: maiestati & famæ consulet, neque regiones thesauros temere effundet. Atque illud sit persuasum, nō conuenire Hispaniam magnis vectigalibus grauari. Primum quoniam magnam eius partem squallida siccitate loca, rupes horridæ & saxa tenent, præsertim qua parte ad Septentrionem vergitur: nam Australia benigniora sunt. Sæpe propter aeris siccitatem pluuiarum inopia in æstate, annonæ penuria laboramus, vt prouentus labori & sumptibus non respōdeat. graue sit nouis tributis & magni temporis calamitatem augere. Deinde ab aratoribus in Hispania & pastoribus, alijsque omnibus agricolis decumæ fructuum omnium integra

fide

fide templis perfoluuntur. quod si tantundem prædiorum dominis, certe qui agros proprios non habent, pendere cogantur, quantulum miseris reliquum erit vnde ipsi viuant, & quod in ærarium conferatur. cum potius eos subleuare, ex quorum labore & industria vniuersa prouincia sustentatur, æquum profecto videatur. Postremo graue est immunitatem maioribus datam, & asperrimis reip. temporibus retentam atque illibatam, quo tempore Reges nostri continuis bellis impliciti modica vectigalia habebant: nostro tempore à potentissimis Regibus, quorum imperium terra quidē latissime patet, mari autem ipsis orbis finibus descriptum est, eam libertatem imminui maiorum meritis datam: qui suis armis & virtute hostibus profligandis, imperio constituendo multū contulerunt. Molestum sit eorum posteros nouis indies tributis grauare, eoq; adigere vt familiā seque sustinendo non sint. Errant ergo qui Principibus nostris exemplo Italiæ atque Galliæ persuadent, maiora vt tributa Hispanis imponant, beatissimæ, vt prædicant, prouinciæ, omnibus bonis & felicitate affluētī, vaniloqui videlicet, assentatores, fallaces, quorum est magnus numerus, certa pestis quia blanda. nihil enim gratius Principibus contingit rei numariæ difficultate impeditis, implicitis bello aut magnarum rerum procuratione, quam si
quis

quis nouam se viam colligendæ pecuniæ excogitasse afferat. Nihil prouinciæ grauius, quam nouas artes quotidie excogitare, miseros emungendi atque extenuandi prouinciales. Ac ne illi quidē satis considerant, in quæ mala fuerit præcipitatum in Gallia, præsertim ex quo tempore imensum regia vectigalia creuerunt, nulloque consensu ciuū aucta à Regibus pro potestate proque arbitrato sunt.

De annona. Cap. VIII.

Nonæ cura resp. bello paceque multum iuuatur, eaque procuratione vel maxime, frumenti præsertim copia, popularium beneuolentia Principi conciliatur: si eius industria rebus quæ ad victum cultumque corporis necessariæ sunt, abudare contingat: quod ad felicitatē suorum temporum pertinere populares arbitrantur. Et quidem tempora præstare, vnde frugum vbertas existit, frumenti, pecoris copia, non humanæ facultatis est: sed diuinum tamen numen castissimis precibus rebus asperis inuocare moris est: curandumque ne graue aliquod scelus publice existat, quod communi ciuium malo & rerum inopia luatur. Præterea commercia cum alijs regionibus iuuanda potius moderatis vectigalibus sunt, quàm impedienda tributorū

gravi

grauitate. nam etſi quidquid venditori detrahitur
 aucto vectigali, totum emptori accreſcit: graui ta-
 men pretio minor ementium copia eſt, maior cō-
 mercij difficultas. Inuectiones euectioneſque re-
 rum neceſſariarū, vt mariterraque ſint faciles, pro-
 uidendum eſt. Sic fiet vt quibus rebus abūdat pro-
 uincia, cum ijs mutantur, quarum penuria exiſtit,
 apud alios copia maior: qui eſt verus mercaturæ
 vſus & finis, quo tota ea ars referri debet. Nam
 malis artibus, repetitiſque in eodem loco vēditio-
 nibus rem augere, quod auidi mercatores faciunt,
 lege prohibendum eſt, ne ex eorum auiditate pre-
 tia rerum augeantur. Alioqui mercatorum cōmo-
 diſ conſulendum arbitror iure & legibus adiuuan-
 da ars imprimis reip. ſalutaris. Quod præcipuum
 eſt in hac procuratione, agri vt tota provincia di-
 ligenter colantur, neque ſitu & ſqualore inculti
 iacere ſinantur, rectori cura eſſe debet: etiam aſpe-
 ris temporibus ea te maior multo vbertas erit.
 Dauid ea prudentia Rex ad exemplar boni Prin-
 cipis in diuinis libris propoſitus operi ruſtico, vi-
 neis, oliuetis, pecoribus non ſuis tantum, vt ego in-
 terpretor, ſed ciuium omnium præfecit viros ſe-
 lectos. Eo ergo conſilio, quod Ariſtoteles etiam
 ſecutus eſt, per vibes & oppida magiſtratus cree-
 tur, cui cura ſit prædia omnia agrosque luſtrādi. Sit
 de publico præmiū indiſtriæ eius, qui præ cæteris
 oppida

oppidanis possessiones diligēter coluerit, cuius ni-
 tidiores fuerint agri maiori fructuum vbertate ig-
 nominia pecuniaque mulctetur ignauia eius, qui
 eam curam neglexerit, præsertim si inopia rei fa-
 miliaris oppressus non erat: & nihilominus publi-
 ce ij agri colantur. quod insumptum fuerit, primū
 omnium de fructibus detrahatur: deinde reliquo-
 rum fructuum pars tertia, aut omnino quarta re-
 gio fisco addicta sit, aut publice oppido, ciuitatiue
 cedat, quæ in publicos vsus insumatur. multum ea
 diligentia proficeretur. Vix in tam latis regionibus,
 si agri omnes & prædia colātur, annonæ mag-
 na difficultas existet, aeris quantauis siccitate, quo
 vitio maxime laborat Hispania. Et quoniam ligno-
 rum penuria plerisque locis fatigat, multiq; mon-
 tes culturam omnem recusant propter locorum
 asperitatem, vt cuiusque natura erit pinu, glande,
 alijs ve arboribus serantur: vnde alendis ignibus
 materia suppetat, excitādis ædificijs tigna, cædua-
 que trabes. adhæc si corruatis fluminibus vbi fa-
 cultas extiterit, quod multis locis contingit, ope-
 ra atque industria agri irrigui fiant, non magis fru-
 gum vbertati, quam saluti incolarum consulatur,
 ariditate aeris in Hispania maxima per eū mo-
 dum mitigata. Nonnihil etiam conferet ea indu-
 stria ad maiorem aliquanto pluuiarum copiam,
 maiori vaporum materia, qui in nubes concrescāt,
 ex

ex locis irriguis excitati. Sed & aratoribus atque
 pastoribus prospiciendum est, quorum labore vni
 uersa prouincia sustentatur & viget. Primum cu-
 iusquam fraudi aut potentibus hominibus ne præ-
 dæ sint : sed potius eorum rationibus ne quis ad-
 uerfetur, magistratus & Principes diligenter effi-
 cient. Deinde placet, quod video antiquis tempo-
 ribus Carolum Magnum, & Ludouicū Pium eius
 filium fuisse secutos, sanxisse lege, quando annonæ
 pretium lege taxabitur præsertim frumenti, quod
 seruatur in Hispania, ea lege ne agricolæ compre-
 hendantur, certe qui nullos agros proprios habēt
 aut prædia, sed tantum in mancipio, pecunia aut
 parte fructuum conducta. ac tantum taxato pretio
 vendere cogantur, qui ampla prædia aut redditus
 frumentarios habent, siue ij è populo sint atque
 nobilitate, siue è sacrato ordine Episcopi & sacer-
 dotes. Graue enim est, quod tanto sudore cōstitit,
 vnde inops familia sustentanda est, in annonæ an-
 gustia minoris vendere quam steterit. Quod si ea
 lex non in omne tempus feratur, neque toti pro-
 uinciæ seruiat, vbi tanta varietas est, sed singulis
 annis atque in singulis vrbibus pro rerum vberta-
 te pretia rebus, frumentoque constituentur, vti in
 alijs prouincijs fieri scimus, multo melius rebus
 communibus consultum erit. Quid enim, an lo-
 cis vberrimis atque indigentibus, varijs tēporibus
 & discre

& discrepantibus multum annonæ copia, idem præscribatur? Itaque hæc omnia et si quæ existunt similia, in prouincia acriori censura retractanda, atque ad hanc rationem reuocanda cogitabam. Sed & ferendi vineas modus præscribi debet, quod video à Romanis olim factitatum: legeque latâ Hispanis vetitum promiscue vites plantare. Quâ lege primus eos Romanorum Imperatorum soluit Domitianus. De cuius legis, succedentisque veniæ causa disputare pluribus non est necesse. Fortassis gentis frugalitati consulebatur bellis & vectigalibus exhaustæ, natiuæ Hispanorum sobrietati: si aquæ potu contenti vitam minoribus malis & morbis obnoxiam propagarent. Domitianus, quem nihil minus quam honestatis cura sollicitabat, concessa ea licentia prouincialium voluntates promereri voluit. Hoc tempore cum integri fines vineis occupantur, vinoque & conuiujs corpora nostræ gentis debilitantur, frumenti quo vita plurimum sustentatur, sementem facere passim negligitur, eò plerisque vela dantibus, unde maior lucri spes ostenditur: si aliquo temperamento lex illa instauraretur, optime rebus communibus consultum iri putabam, patriæ moribus antiquis, & simplicitati animorum & corporum robori: quæ commercio aliarum gentium & externis ac domesticis voluptatibus multum ab anti-

quo

quò degenerarunt, magisque indices corrumpuntur & pereunt. Ac si quis consideret (quod facile contingat ex rationibus decumarum ecclesiasticarum) quantum vini auorum ætate infumeretur: inueniet fortassis multis in locis eam summam triplo maiorem fuisse factam. nec mirum cum eo tempore esset vſitatum in Carpetanis certe, vbi nati sumus, vt pauci ac ferme familiarum capita tantum, vini potu vterentur: nostra ætate omnis ferme sexus atque ætas cum cæteris voluptatibus vino quam satis est, largius indulget. Postrema consideratio occurrebat: an flumina Hispaniæ navigabilia vt sint, ingenio efficere è rep. futurum sit. De quo alij maiori prudentia maioriq; rerum vſu ſtatuent, & multa in vtramque partem dici poſſent. Illudere Principis opibus quidam contendunt, & tentare per artem quod est à natura negatum. Neque dubium est in alijs prouincijs ea facultate multum annonam inuari, vehendi res necessarias paruo, ex locis quanuis distantibus opportunitate magna. Verum in Hispania aspera regione, præcipitibus fluuiorum alueis, præterea ex omni parte occupatis molis frumentarijs, fortassis nihil expediat nouare quod risum moueat, irriti conatus vestigia ad posteritatis memoriam maneant. certe plus incòmodi ea molitio quàm vtilitatis afferat: pertinaci contentione si ad exitum perducatur.

Quod

Quod à Romanis ea potentia atque vsu, quo tempore rerum in Hispania potiebantur, factum non est, vix quisquam possit præstare.

De ædificijs. Cap. IX.

Ihi quidem huc videtur eorum, qui præsumt alijs, omnes cogitationes referendas, in eoque consumendas, ut ij qui eorum imperio parent, sint quam beatissimi. quos à belli iniurijs immunes præstare debent, regere in pace, omnia subsidia ad sustentandam ornadamque subditorum vitam comparare. Sed de re bellica annonæque vbertate dictum est de alijs elegantijs hoc loco est disputandum, quibus ciuitates & oppida publice & priuatim illustrantur. Ne quidquam in ea etiam parte desit pro virili parte, ut prouinciæ conditio patietur, diligenter cogitandum: accersendæ etiam aliunde si domi non suppetât. Ac præsertim varij artifices magno, si opus erit, euocandi, pingendi, texendi vestes auro rigentes, atque aulæa, variaque peristromata conficiendi, metalla conflandi, in vasa instrumentaque mutandi. Quod commodius arbitrator, quam res ipsas confectas aliunde afferri, tum ad earum maiorem copiam, tum præsertim, ne eiusmodi artificijs aurum & argentum, quo Hispania abudat, deri-

deriuetur aliò, magno nostro incommodo, haud leui prouentu nationum aliarum, ad quas per hunc modum nostrarum copiarum, quæ vel domi nascuntur, vel anniuersarijs navigationibus ex India afferuntur, fructus redit multo maximus. Sed & publicis atque priuatis edificijs ornari debet, ne incuria ædificandi minori nitore prouincia sit, quam externæ, quibus multo minores copiarum hac quidè tempestate sunt. Principis beneficia latius pateat, promerenda prouincialium gratia efficax blandimentum. Ac primum muniendæ viæ Romanorum instituto, ne luto viatores impediuntur, quam enim id turpe est? reficiendi pontes multis locis, magno viatorum incommodo collapsi. arces tota prouincia extruendæ, quæ ornamento & præsidio esse possint rebus turbatis. In pace comparanda, quæ belli tempore necessaria erunt; neque permittendum, quod passim fieri videmus, ut mœnia urbium & oppidorum vetustate collabantur nostra ignauia cessationeque: sed potius reficiantur vetera: nouæ munitiones & propugnacula addantur ex recenti disciplina vsuque bello propugnandi aduersus ignea aereaq; tormenta fulminis instar obiectas munitiones euertentia. Magnificis templis per vrbes & oppida excitandis, religionis cultus & maiestas augeatur apud populares, qui externo rerum apparatu maxime capiuntur.

muqoni

Y

tur.

tur. Addantur ædificia priuata, ædesque elegantes, & ornatae, quibus oppida quasi gemmis aurum distinguantur & niteant. vbi facultas erit, formacei parietes amoueantur, quoniam pluuijs & ventorum iniuria plurimum breui deformantur, teterque aspectus existit: ex lapide secto aut cæmento, & calce maiori elegantia, maiori que firmitate substituantur. Ager suburbanus omnis villis exædificatis, omni ex parte colluceat. Sequantur fluuiorum ripas, locorum aliorum amœnitates. Quæ omnia non ad hauriendas nimias voluptates, quod noxium est, referenda sunt: sed præter ornatum vt alterna requie ciuium animi vegetiores ad virtutum studia efficiantur: captatoque honesto otio ad negotiosam vitã promptiores reuertantur, tædio ciuili procurato. Næ dicet aliquis, bellus homo tu es, qui ea ornamenta præscribas quibus cõparandis neque publicũ ararium sit satis, neque priuatae opes. An id sit parsimonix, regijs & priuatis vectigalibus consulere? Sed si sumptus superuacanei præscindantur, si vita frugalis maiorũ exemplo instituatur: reliquas opes, quibus Hispania abundat, ad munimẽtum reip. ad splendorem imperij conferre quid vetabit? Neque enim quod de gula, alijsque voluptatibus detrahendum est, ex ijs comode acerui pecuniarũ struantur: quarum copia tum honesta esset & salutatis, si ad publicos vsus,

inopum

inopum miseriam subleuandam referantur. Sed & ijs rebus perficiendis Principis exemplum multum iuuerit, cuius actiones imitari, genus obsequij putatur. Si pro virili parte vrbes & oppida exoranda susceperit: id studium tota prouincia proceres & populus confectabitur, voluntati obsequentur. Præsertim si qui honores militares suscipient, ecclesiarum præfecturam, aut omnino alios magistratus, ijs necessitas imponatur, venia Pontificū si opus erit, reddituum partem & prouentuum in ornamenta publica insumendi: pontes instaurādi, inopibus & ægrotis hospitia extruendi, haud leue operæpretium existet, sic fiet vt virorum præstantium tota prouincia innumera monimenta extēt: honorum ambitus minor sit, multorum cupiditate restincta eo onere imposito. quod alioqui faciēdū Aristoteles monuit, vt minori inuidia publico cōmodo honores & magistratus viris copiosis & præstantibus demandētur. Multum præterea iuuerit in eam rem, tēporum opportunitates captare, ac præsertim in annonæ angustia opes consumere libēter egenos alendo, quibus cū non habeant vnde se & familiam sustētare possint, in opere publico aut priuato laborātibus merces diurna detur: quā illi libēter accipient, ne ex aliena misericordia porrecta ad stipem manu viuere cogātur: diuitū beneficiæ æternum monumentū stabit, gratū superis, gratum

gratum hominibus beneficium æterno gentis præconio celebrabitur: quous ære perennior memoria permanebit. Id secutus inter Iudæos Salomon opes imperij ad templi ædificationem augustissimi, multas extruendas tota ditione vires & arces conuertit. Inter Romanos idem plures Imperatores præstiterunt cum laude: ipseque Augustus urbem ex lateritia marmoream effecisse se relinquere iactabat, ob studium videlicet ædificandi. Quam laudē nostra ætate Philippus secundus Hispaniæ Rex maximus habeat necesse est, tum ob alia tota prouincia ædificia, arces, villas superbo structuræ genere, sed præsertim insana atque regia substructione eius templi quod à Laurentio Martyre nomen habet. Cuius si formam, spatia, partes explicarem, operæpretium me facturum putabam. In parte Segobienfis agri, qua se Carpetanis finibus late infert, pagus antea ignobilis, nunc celeberrimus fama fitus est, Scorialis ex eo nomine, quod ijs locis ferrariam, quales in Hispania vbique occurrunt, antiquis temporibus extitisse quidam suspicantur. Piora eius pagi ædificia rudi opere & male materiata erant, nulla elegantia: vt solent agricolæ incuriosi ædificandi esse, vtilitati magis seruire quam decori. Solum circum sterile ac multo impeditum lapide, vix vt currui sit peruium. vnde maligni prouentus existunt frumenti viniq;

pecoris

pecoris aliquanto maior copia propter pabuli oportunitatem æstivo maxime tempore, præcipuâ aeris temperiẽm, cum interior provincia solis ardoribus torreatur. Præterea ex vicinis montibus perpetua niue rigentibus, auræ suavisimæ frequenter spirant, aquæ copiosæ deriuantur, magnum in colis momentum, agrisque, vt grata oculis niteant viriditate. Supra eum pagum ad occasum mille circiter passus, atque ad radices ardui montis, in reducta valle, loco non omnino plano, ingens moles, ac cui nulla veterum miracula comparentur, imposita est Laurentij martyris nomine cultuque religiosa, magnis cæmentis ad culmen vsque perducta, quatuor & viginti circiter annorum spatio incredibili sumptû & vix fidem facturò, si ad humerum impensa referatur. Præter variam supellectilem, vestem pretiosam omnifariam, vasa auro & argento grauia plena artis, plena ingenij, supra millies ducenties sestertium, hoc est, milliones tres, insumptum atque in rationes relatum fama fert. In quadrum vniuersa fabrica descripta est, nisi qua parte ad ortum regię pars eminet, craticulæ cui Laurentius est impositus, reddenda similitudine artificioso commento nobilis architecti. Longitudine à meridie ad septentrionem septingētos viginti pedes porrigitur, ab ortu ad occasum quingentos septuaginta mensura vulgari. quatuor tur-

res ad totidē cæli plagas angulos muniunt, ornantque specie elegāti magis quam minaci, ab imo ad culmen fenestris pertusæ, pluribus fortassis æquo, hoc alijs etiam partibus contingit. Nimirum artis id præcepta exigunt: nos inepti æstimatores & rudes ex oculis modo de tanti operis elegantia iudicamus. In tres partes vniuersum opus tribuitur, cœnobium monachorum ex Hieronymiano ordine, cuius spatijs dimidium fere vniuersæ fabricæ ad austrum comprehenditur. Ad septentrionem musæum est, tum iuniorum eius ordinis monachorum, tum externorum puerorū, qui regijs sumptibus delectuque, communi mensa haud pro leui beneficio viuunt, eruditioni destinatum. Succedit ad ortum regia spatijs ampla, Principis æstiuo tempore domicilium. Templum his edificijs omni ex parte circumuentū surgit ex media area superbo structuræ genere, fornicato opere augustum, sublimius cæteris. Medio secundū longitudinē spatio, qua mons coniunctus erigitur, ianua pro modo operis inter octo ingentes quidē sed struiles columnas panditur: quibus minores quatuor columnæ sunt impositæ, Laurentijque martyris ex lapide effigies medio interuallo arguta artificis manu perfecta. Ex vtroque latere singulæ minores ianue in ea fronte eleganti & ipsæ opere cernuntur, vsibus tum cœnobij, tum litterarj collegij seruientes. tamen si

præci

præcipuus & cõmunis ad vtrosq; aditus alia parte est. Ianuæ præcipuæ vestibulum iungitur quamuis magnâ turbam accipere & reddere idoneû. Vestibulo bibliotheca imposita, maiori longitudine omnino pedum centû octoginta quinque, lata pedes triginta duos, libros seruat præsertim Græcos manu scriptos, præcipuæ plerosque vetustatis: qui ex omnibus Europæ partibus ad famam noui operis magno numero confluxerunt: auro pretiosiores thesauri, digni quorum euoluendorû maior eruditihominibus facultas cõtingeret. Quod enim ex captiuis & maiestate reuinctis litteris emolumentum? Bibliothecæ parietes, elegantes picture exornant, artes ingenuas artificiose exprimentes, cum antiquis comparandæ. Succedit compluuium pedes ducentos triginta extensum, latum centum circiter triginta, nullis distinctum columnis, nullis eminētibus pergulis, nisi qua parte è regione vestibuli templo coniuncta porticus est: ad quam septem gradibus ascēditur ex compluuiio, sex columnis nihilominus in porticus fronte erectis, quibus sex Reges insistent, præ cæteris Iudaicæ gentis pietate & rebus gestis clarissimi, pedum octodecim singuli: quorum capita & manus è candido marmore sunt, corpora è lapide rudiori sed diligēter expolito. Sub hac porticu triplex ianua templi patet, atque ab vtriusq; lateris fronte duæ aliæ ianuæ,

Y 4

quibus

quibus tum ad monasterium, tum ad collegium
 communis aditus est: præterea ad lauam minor
 ianua, qua in regiam ea parte penetratur. Ergo
 monasterium in duas equas partes diuiditur, prior
 ad occasum quatuor peristylis cõstat, quæ vñibus
 domesticis deseruiunt pari mensura. media co-
 chilea ab imo ad summum pertinet turris specie
 fastigio eminent, multis circum fenestris accipien-
 do lumine: quoniam ea parte fontes abluẽdis mo-
 nachorum manibus sunt, aditusque ad triclinium
 multo circum emblemate, sed fictili ex argilla eo-
 que minori gratia, variatum, maligno lumine quip-
 pe ex fronte tantum gemina fenestra, neque cum
 reliqua operis maiestate consentiens (sic nobis qui-
 dem est visum.) Parte altera monasterij, portici-
 bus circumdatum maius peristylum ad austrum
 & ortum tenditur. parietes marmorato tectos va-
 riæ picturæ exornant Christi Dei res gestas elegan-
 ter explicantes. pauimentum vario lapide constra-
 tum in laqueos eo artificio distinctum, vt seren-
 dis herbis relinquuntur spatia viridarij adinstar:
 aqua per tubos irrigua ex medio fonte, cuius stru-
 ctura templi octanguli similitudine est, intus va-
 rio iaspide vestiti, exterius rudiori lapide. quatuor
 labra pari interuallo adiuncta in quæ aqua ex sta-
 tuis decurrit, quæ circum eam molem sunt positæ
 è candido marmore quatuor Euangelistarum. Eæ
 porti-

porticus ducenda pompa deseruiunt, cum è templo egressi monachi ianua laterali statis diebus supplicationes propitiando numine habent. variæ circum cœnationes: exedra vbi domesticos monachi conuentus habent. sed vincit elegantia & amplitudine ea, vbi sacræ vestes seruantur & vasa, ad instar ærarij sacri. Ex parte altera totius ædificij, primum collegium ad plagam septentrionalem occurrit & ad occasum, musis destinatum domicilium: & ipsum in quatuor modica peristylia distinctum: gemina monachis, qui litteris dant operam, pueris duo alia data sunt regio delectu & beneficio in id collegium coaptatis. Surgit in medio cochlea alterius ad instar, coniunctusque amplius xystrus sustentatus columnis, suspensus fornicibus deambulationi deseruiens commentationique ad discendum, præterea publicis disputationibus. Regia superest gemina porta ad latus ædificij septentrionale patens, ampla satis spatijs multis circumcœnationibus, varijs cubiculis tum Principis habitationi, quo tempore æstiuorum causa loci temperiam secutus vrbanos æstus vitat, tum in regie familiaræ usum. Omni ex parte porticus sunt sustentatæ columnis, impositæ pergulæ. Ex his quæ ad regium conclaue pertinet, eleganti pictura exprimit pugnam, quæ Ioanne secundo Castellæ Rege cū Mauris ad Granatam cōmissa à ficu nomen habet,

ex linteo amplissimo forte in turri arcis Segobien-
 sis reperto: quo arguta pictoris manu tendentium
 ordo, castrorum loca, insolentes eius ætatis vestes
 & arma exprimuntur, grata nobilissimæ victoriæ
 posteritati memoria. In intima regia ponè tem-
 plum, ac qua parte ædificium eminere ad ortum
 diximus, gynæceum est à virorum oculis subdu-
 ctum, Regisque ipsius penitioria cubicula. Reli-
 quum templum in medio opere medioque spatio
 eminet, & ipsum quadrata forma in tres partes
 descriptum, quæ columnis ex ordine fulciuntur
 testudine imposita. Duo priores eius molis angu-
 li totidem turribus muniuntur, quæ nigro rectæ
 lapide sunt. medium fastigium testudinis turris
 tertiæ adinstar, candido lapide nitet, gratum
 oculis spectaculum præsertim è vicino monte.
 Additur quadratæ areæ ipse aditus templi spa-
 tium inter primas duas turres, cui odeum est
 impositum, vbi monachi noctu atque per diem
 frequentes cantu diuinas laudes celebrant insig-
 ni apparatu & cæremonia: vt est ea natio homi-
 num præ cæteris in eo genere diligens & atten-
 ta. Sedes è vario ligno Hebeno, Hacana, Buxo,
 Caoba, Cedro, Nuce, Terebintho, sunt fa-
 ctæ eleganter colorum iucunda varietate nigri,
 rubri, candidi, vndantisque flauī. In summa oeci
 fornice beatorum ordines & gaudia, & sedes ele-
 gantissi-

gantissime sunt depictæ, & ipsæ grata admiratio-
 ne intuentium oculos aptæ detinere. Adduntur
 quadrato duæ viæ ab utroque latere ad eas ianuas
 desinentes, quibus ex monasterij amplo peristyllo
 atque ex regia aditus est, libera ex omnibus par-
 tibus commeandi facultate. E regione præcipuæ
 ianuæ facellum maximum araque præcipua obij-
 citur: quibus perficiendis videatur ars cum natura
 certasse, se ipsam vicisse. Ad aram vario lapide ru-
 bro & viridi structam octodecim gradibus ascen-
 ditur nihilominus: quibus infimis Regum busta
 sunt, superius parvi recessus quatuor, rubro iaspide
 vestiti vario pavimento: vnde Princeps sacris ope-
 ratur sine principali apparatu, nullo regiæ cortinæ,
 vti moris est, antistite. Totius templi pavementum
 ac facelli præcipue tessellato opere lapides, vario
 colore atque in laqueos eleganter dispositi exor-
 nant. Quod præcipuum est & maximum operis
 miraculum, & maiori esset eloquentia explican-
 dum, ne tenuitate ingenij perderet gratiam, sug-
 gestus imaginum aræ impositus, columnis octo-
 decim haud exiguis continetur, è rubro seu fuluo
 lapide, venis candidis, notis flavis. quæ columnæ
 in quatuor ordines dispositæ in hunc modum sunt.
 senæ columnæ in primo & secundo ordine cernun-
 tur, in tertio quatuor: in summo fastigio Christi
 Dei cruci affixi effigiæ duæ colūnæ cōplectuntur.

ex ea-

ex eadem materia viridique lapide recessus & scaphæ accipiendis statuis: triglyphi, proiecturæ, teniæ, metopæque sunt suis singulæ locis aptæ in speciem frontis, elegantis ædificij omnibus numeris seruatis. Media spatia æræ Diuorum statuæ auro inductæ, aut elegatissimæ tabulæ implent. Atque in imo opere geminū sacrarium templi adinstar fornicati alterum in altero: vbi Christi corpus in achate includitur, Iacobi Trezzi Itali nobilissimi statuarij atque cum antiquis comparandi marmora dolandi scientia, opus præclarum. De quo plura dicere religio prohibet, ne elegantiam artificij culpa ingenij deterere videamus. Sed maius tamen sacrarium rotunda forma altitudine pedum sedecim, varij iaspides deaurato ære vincti cōstituunt. ambiunt octo columnæ ex fuluo lapide, venis albis, notis rubris distinctæ, adamante ob duritiem dolatæ, duodecim æræ Apostolorum statuæ apto ordine auro inductæ. in summo fastigio globi forma iaspis collucet semipedali, fere magnitudine. Minus sacrarium iaspis item sed auro & argento inclusus componit, smaragdus distinguit, atque in culmine eminent nuci par. claudit fornicem topacius. vincitur tamen materiæ nobilitas & pretiū ceditque arti. Vtriusque tabernaculi ianua è christallo est, interiorē etiam artem & elegantiam oculis representans. Multa circum altaria, omnino ad octo

ad octo & triginta caelestium nominibus erecta,
 tabulis conspicua excellentium artificum illustra
 monimenta ex Hispania, Gallia, atque Italia, no-
 stræ & prioris ætatis. Quod caput est, caelestium
 exuuijs, quæ ex omnibus locis eò quasi ad præsi-
 dium confugerunt, incredibili numero & san-
 ctitate, religione plenus locus plenus numine est.
 Philippi Regis pietatem omnibus seculis prædicā-
 dam. Ijs exuuijs cineribusque cultu religioso con-
 seruandis, gemina sacraria sunt destinata, duo-
 rum laterum templi vtrumque caput. Sed finis di-
 cendi esto. Vniuersum opus ex quadrato lapide
 est, simplici tamen atque rudi maiori ex parte, mi-
 nuendo sumptu, festinanda fabrica prudenter
 excogitata ratio, tribus fere cœnaculis sublatum,
 plumbo & nigro lapide tectum. Ad austrum &
 ortum viridario cingitur herbis odoratis atque
 floribus in ordinem apta mensura dispositis areis:
 sub quo maiora spatia serendis arboribus perpe-
 tuus murus & humilior includit. Ad occasum at-
 que septentrionem platea ambit constrata lapide
 haud angusta. nimirum ad septentrionem centum
 quadraginta pedes latitudine patet, ad occasum
 qua præcipuus aditus panditur, prorsus ducentos
 mēsurā vulgari. Multa alia ædificia adiūcta sunt in
 iusti oppidi modū, de quibus dicere nihil attinet.
 Sed vnde tamen ad veterem pagum via molliter
 decli-

decliuis ducit, ab utroque latere vltimorum duplici ordine confita, qui prohibeant solis radios per æstatem, ad maiorem commendi facultatem vtrique in alteram partem.

De iudicijs. Cap. X.

Iudicia superioribus temporibus in prouincia vehementer perturbata, a uorum memoria Ferdinandi Catholici uirtus & prudentia restituta legibus, quæ passim contemnebantur, auctoritatem viresque reposuit, nulla ut in gente ex eo tempore maiori æquitate atque integritate ius dicitur. Summos cum infimis atque cum his medios deuinctos tenent, legibus & auctoritate armati magistratus. ut proprium existat tum cælestes omnes precamur, tum rectori curæ id esse debet. facili momento magnæ in repub. inclinationes fiunt. Sit summa in iure dicundo seueritas, quæ nisi clementia Principis astringatur, non minora sæpe mala quam crudelitas affert. adhibenda constantia est & grauitas, quæ non varietur gratia sed conseruetur æquabilis. Sed tamen parui refert, ab ipso Principe ius dici æqualiter & diligenter, nisi idem ab ijs fiet, quibus eius muneris aliquam partem ipse concesserit. Sunt igitur iure dicundo

cundo viri summa gravitate deligendi summa integritate: sed quibus etiam facilitas in audiendo sit, lenitas in discernendo, in satisfaciendo ac disputando diligentia. Et alioqui quibus virtutibus ornati debeant esse iudices, Moſis ſocer expoſuit. cum enim generum accuſaret, quaſi totius populi lites ſolus cognoſceret, maius multum viribus onus, *Delige, inquit, ex omni populo viros potentes, qui Deum timeant, fidem colant, avaritiam odio habeant.* Nimirum potentes eſſe voluit, vt audaciae & temeritati reſiſterent: quod Carthagine ſolenne fuit, vt Ariſtoteles memoret, non ſolum probitate conſpicuos ſed etiam copioſos homines rebus praeficerent. perſuaſi videlicet, qui egenus ſit recte gerere magiſtratum non poſſe. ſive aliorum contemptu & audacia, ſive ſua ipſius avaritia imperandi rationes labefactari neceſſe erit. Adijcit timorem Dei, propterea quod Dei timore & religione conſcientia obſtricta reſecatur libidines, mentem tenebris impediētes, ne quod verum & iuſtum eſt cernere poſſit. fidem vero qui negligit, quomodo tandem poterit munere demando recte fungi? Simulatione nihil inconstantius, nihil faſtius. Poſtremo odium avaritiae requirit. qui enim pecuniae ſtudēt, ſaepe ad iniquitatem tranſverſi rapiuntur. munera enim vt alio loco idem Moſes ait, *Sapientium oculos excacant,*
ne lu-

ne lumen videant, quod affertur, et rectorum hominum verba commutant, pro alijs alia substituendo. Mosem vt in multis alijs secutus Plato lib. vii. decimo de Legibus, capite sancendum existimat, si iudex se alienæ pecuniæ aut muneris alicuius contactu fadarit. Illud etiam censeo considerandum, inter alias virtutes iudicum haudquam Mosi socerum numerasse subtilem curam leges interpretandi. nimirum acuti veteratores & callidi esse non debent, qui leges pro libidine flectant, & à vero sensu detorqueant: vt sine infamia & inuidia secundum eos lites dentur, qui minime iure nituntur & æquitate. Nihil enim magis veræ sapientiæ simplicitati repugnat, quam nimia subtilitas: quæ tum in cæteris disciplinis omnibus, tum legibus interpretandis, omnem rationem iuris & æquitatem euertit. leges ergo neque ita multæ sint vt se ipsas impediunt, neque ita difficiles, vt non ab omnibus mediocri ingenio præditis intelligantur. quod vero tam multæ leges existant, eaque plerumque intellectu difficillimæ, vtrumque hominum improbitate factum est, tanta vt neque legibus obedire velint: & vt ratione facere videantur, quæ verbis apertis sunt posita, varijs interpretationibus conantur eludere. Principis autem partes sunt non fraudi indulgere, neque calliditati hominum prauorum

locum

locum relinquere: sed legum multitudine præcisa
 ea relinquere, quæ facile teneri possint, & ab om-
 nibus intelligi. Quod caput est, ij deligantur iudi-
 ces, in quorum animis nihil insit, quod eos à con-
 sideratione veritatis abducat. sint animo magno
 & excelso: religionem sanctissime colant: fides sit
 omnibus vitæ commodis antiquior: avaritiæ la-
 bem oderint, neque munera à quoquam acci-
 piant. In quò virtutum numero præcipuum lo-
 cum obtinet religio. imò reliquæ omnes virtutes
 vno religionis in sinu fouentur. qui enim Deum
 timet, neque hominum potentium minis moue-
 tur, neque fidem deserit: certus si homines falle-
 re possit, diuinum oculum omnia considerantem
 fallere non posse. neque pecunia corrumpitur, ra-
 tionem officij copijs omnibus potiore ducens.
 nullum denique locum temeritati, nullum amen-
 tiæ relinquit. ac illud considerat quod Iosaphat
 Rex cum iudicia perturbata numine placâdo resti-
 tuere vellet, delectis iudicibus dixit: *Domini eos iu-
 dicium iudicaturos.* Nimirum vt intelligerêt se Dei
 vicarios cõstitutos, præ oculis habere debere quid
 æquitas postularet in omni deliberatione, & diu-
 nonumini maxime placeret. Iure igitur cõcludi po-
 test Dei metu atq; religione iudiciorũ integritatẽ
 contineri, nihilque perniciosius esse, quam si iudi-
 cãdi munus hominibus flagitiosis & perditis dele-
 getur:

Z

getur:

getur: quod contingat sæpe necesse est in tanta ambitione hominũ, tot fautoribus improbitatis, nisi magnus delectus adhibeatur magnaque attentio. Porro prauis hominibus præfectis, ludibrio esse innocentiam, tenuitatem prædæ continget, multa scelera impunita relinqui: quorum religio in rep. vniuersa hærens, numineque vehementer exacerbato, magnis calamitatibus multitudinẽ implicabit. Diuinæ litteræ testantur, plena est exemplorũ memoria antiquitatis, quoties paucorum scelera totius populi supplicio sunt vindicata. Iosue Iudæorũ populo post Mosis obitum præfecto, cũ se Achan Iericho vrbs excisæ præda & spolijs, quæ Deo erant sacrata, contaminasset: tria millia militum fortissimorum ab exiguæ ciuitatis incolis in fugam conuersa cæsaque sunt. Quod Ionathas parum mellis in periculo gustasset, quamuis voti inscius quod patet nuncuparat, nisi victis hostibus neminẽ quidquam gustaturũ, irritatum numen nullũ reddidit responsum quamuis de more sollicitatum, à sacerdotibus nimirum & vatibus. Davidis Regis peccatum, quo cõtra diuinas leges populum vniuersum recenseri mandauit, graui peste vindicatum est: qua septuaginta millia hominum nihilominus perierunt. quod grauisimum profecto videretur atque à diuina benignitate alienum peccata rectoris, aliorũ qui nihil erãt promeriti, calamitate luit.

nisi

nisi præclare diuinis legibus esset statutum, nisi omnes quasi ad incendium excitatum ad scelus vindicandum concurrant, fore vt cuncti eius vindicta inuoluantur. Sic Deus cum legem daret saepe scelus vlcisci mandat: ne videlicet populus vniuersus se dissimulatione contaminaret, publiceque lueretur quod erat ab vno aut à paucis peccatum. *Auferes, inquit, malum de medio tui: hoc est, violatam religionem expiabis, ne sceleris contagione astrictus tenearis, si flagitium publice non fuerit vindicatum.* Eo præcepto institutus David se de multa nocte vigilare solitum ait, *Vt de ciuitate domini tollerent omnes, qui operabantur iniquitatem:* gnarus nimirum nullum sacrificium Deo gratius contingere prauorum hominũ supplicio: quo resp. religione exoluitur, coercetur improbitas, innocentia cõfirmatur. Hac de causa arbitror, cum vxor Leuitæ à Gabaonitis petulanter vexata perijisset, vulgato scelere cõtra eos atque adeo Beniamitas, qui eorum patrociniũ susceperant, vniuersam gentem Iudæorũ corripuisse arma: & aliquot quamuis cladibus affictos, improborum exitio malum expiasse. In quo mihi secuti videntur, non tantum vt improbitatis odium sancirët, sed etiam vniuersum populum tantæ fæditatis religione exolutum præstarent: non magis de diuina offensa, quam de sua suorumque salute solliciti. Et vt à

diuinis libris abeamus. magna Græci seueritate
 scelus persequebantur, præsertim publicum &
 immane: in qua enim ciuitate patratum erat, nisi
 graui supplicio esset cōtinuo expiatum, bellum illi
 à reliquis ciuitatibus indicebatur, finitimis, longin-
 quisque: existimantibus hæere religionem non in
 ea modo ciuitate, sed in alijs omnibus, quæ tatum
 nefas vltæ non fuissent. Intelligebant nimirum,
 quod res erat, scelerum dissimulatione irritari su-
 peros, vindicta placari. Et erat longa obseruatione
 perspectum, vbi nefarium crimen vindicatum non
 fuisset, pestem subsequi & famem, bellum, & rerum
 omnium vastitatem. Vt facile appareret, ea mala
 non tam humanis viribus tribuenda, aut fortuna
 temeritati, quam numine irritato inferri. Multa
 exempla vetus historia suppeditat, sed vnum in-
 star omnium erit. Scedafus in Leuctris homo te-
 nuis vixit, commodus tamen & hospitalis: huic
 erant duæ filia virgines forma præstanti: in quas
 duo Spartani adolescentes quamuis satis huma-
 niter domi accepti atque habiti, petulantes oculos
 iniecere. Vim ne statim inferrent, hospitis hu-
 manitate fuere prohibiti. A Bæotia tamen re-
 deūtes, atque à virginibus, cum pater abesset, hos-
 pitaliter accepti illis vitium per vim obtulerunt.
 Ea videlicet hospitij merces fuit. præterea iniu-
 riam lamentantes interemere, discessereque cor-
 poribus

poribus in puteum abiectis. Scedafus domum reuerfus filiarum absentiam miratur. Dum hæret & dubitat à catella cum vestis laciniam apprehenderet, sæpeque in puteum cursitaret oblatrans, gementique similis, admonitus id non temere fieri, puteum contemplatus, filias peremptas esse considerat. Sciscitatus èl vicinis, eos adolescentes eodiuertisse cognouit, neque postridie illius diei, illos aut virgines comparuisse. Deprehenso scelere, recta Lacedæmonem pergit, ut eorum nomina apud Ephoros deferat. Ex itinere tamen cum audiret in Argolica regione senem quendam Orcitam nomine, diras cladesque Lacedæmonijs imprecaris: rogare pergit ex illo, quamnam iniuriam ab ijs hominibus accepisset. Narrat ille quo pacto filius probus & honestus ab Aristodemo, qui ius Lacedæmone dicebat, fuisset iugulatus non alia culpa quam stupro repudiato, quod ille inferre voluisset. Deinde de cæde atque contumelia apud Ephoros cum postulasset, nullam rationem tanti sceleris habitam fuisse: proinde videret ne in simili causa ludibrio etiam ipse haberetur. Timuit Scedafus ne ipse etiam frustra laboraret. contendit tamen quo ire coeperat. Ephoros, deinde Reges, postremo singulos, qui in ea ciuitate multum poterant adit. multis lacrymis de iniuria conqueritur. nemo tamen

scatis iustissimis lacrymis mouetur. Ille noua iniuria percitus quasi emota mente, per urbis plateas manus in solem tendere, terram pedibus quaterere, & quando nulla æquitatis iura valerent, furias inuocare tantorum scelerum vltices. postremo sibi manus attulit. Patrati sceleris breui ea ciuitas pœnas exoluit, Epaminondæ virtute in pugna Leutrica ita concisa, vt nunquam postea potuerit resurgere. Fama est Scedafum secundum quietem Pelopidæ, qui simul cum Epaminonda præerat, visum dicere, fore vt Lacedæmones in eo loco, in quo tantum scelus commissum fuerat, nec expiatum vindicta, vniuersi perirent. Quod an verum fuerit non arbitror curiosius inquirendum: interest tamen publice, vt hæc & similia vera esse credantur. Neque solum priscis temporibus, sed recenti etiam memoria consideramus, grauissimas clades vniuersam multitudinem propter vnius aut paucorum scelera pertulisse. Circumspicite animis atque ante oculos ponite omnes provincias, quæ fuerunt multis incommodis afflictæ, ferro, flammaque vastatæ: inuenietis haud dubium in ijs gentibus antequam fuissent euersæ, facinorosis hominibus peccandi licentiam publiceuisse concessam. Nuper in Africa insignis clades Lusitano nomini & genti inflicta est, temeritate quidè Principis & audacia, qui eò susceptus fuisse

211 A

ε Σ

vide-

videtur, vt exitio patriæ esset: argumentum tamen irritati numinis siue nimijs voluptatibus degenerate multitudine, siue quod magis arbitror, quoniam peccata in religionem commissa haud satis pro dignitate coercebatur. Et ne vicina gentis calamitate & malis diu latari possemus, paucis post annis numerosa classe amissa ad Angliæ littora, eam plagam accepimus, eam ignominiam, quam multi anni sanare non possint. grauium scelerum, quæ in nostra gente vigent, ea vindicta fuit. & nisi animus fallit cuiusdam Principis viri male tectæ libines diuinum numen irritarunt: qui personæ sacratæ quam sustinebat oblitus, prouectæ atque adeo extremæ ætatis immemor, se intemperanter in lasciuiam effudisse per idem tempus fama vulgabat: quo vniuersa gens per vrbes & oppida in eo discrimine votis nuncupatis supplicijsq; institutis superiores placare contendebat haudquaquam exaudituros: quoniam vnius amentia exacerbati totius gentis clade facinus expiare decretum habebant. Sit ergo persuasum omnibus fancienda æquitate, vindicandis sceleribus publicam salutem stare: legibus conculcatis, iure violato, magistratibus contemptis, aut vero cessantibus imperium labi, fortunas euerti, vniuersos malis omnibus implicari. Verum de iustitia plura alio ex principio dicenda sunt.

De iustitia. Cap. XI.

Inchoatam in secessu æstiuorum tempore de institutione Principis disputationem, absoluerit ad ornanti longo interuallo, ea molestia recurrebat animo, ijque dies, cum vis importuna morbi omnes qui in ea solitudine morabamur lecto afflixit. Hibernis ex imbribus inflati amnes ripisque super fusi, vitiati fontes, agros maiori humiditate, tetra halitu corpora infecerant. infectas tabe carnes plerique suspicabantur, bufonum per agros incredibili copia pecoribus auide victitantibus. Vniuersa prouincia ea contagione laboratum est, in agris & pagis maxime: siue quod aura liberior sit, siue quod certe minor remediorum copia. Grassabatur malum pestis in modum. multis locis deserti neglectique ægroti moriebantur: aut assidentes curantesque eadem contagione infectos secum trahebant. Quo metu tenuiores præsertim ne efferebantur quidem. Iacebant per domos parentes cum filijs nullo curate. iacebant ex anima corpora in conspectu similem quoque mortem expectantium. Pauciora tamen funera erant, quam pro ægrorum numero. vis morbi remissior ac ferme febris tertiana. Alioqui tetra contagione corpora contaminata esse, angustia maiores quam

quam pro modo febrium indicabant: nulla vt
 quies esset, nulla respiratio. Depulso etiam mor-
 bo longo tempore vix ad pristinas vires rediba-
 tur. saepe horror febrisque recurrebat. salutare
 succos vis mali vincebat, praesertim soluendo al-
 uo, ac potius remedio irritabatur. Iacebant in a-
 reis nullo curante acerui frugum demessarum,
 autum pecorumque praeda pleraque pluuiarum
 copia subsecuta corruptit. Erit ergo autumnus anni
 millesimi quingentesimi nonagesimi in paucis
 memorabilis. Sic nostri conatus in extremo pro-
 pemodum cursu fracti sunt. Comites & famuli
 primi prostrati, inter eos amanuensis magnae spei
 iuuenis modestia singulari. Me leuior morbus te-
 nuit Toleti, è secessu reuersum. febrim tamen depul-
 sa vix longo tempore pristinus corpori vigor, in-
 mentem nondum alacritas redijt. Accedentes an-
 ni vires minuunt certo scio: morbi longiores gra-
 uioresque vt sint, facit deflexa aetas. Sed idem alijs
 contigisse praedicabant, ex fide, aut aegre emer-
 gentibus leuamen cupientes aliquod afferre. Quod
 maiorem molestiam attulit, & vires ingenij peni-
 tus fregit, ipse Calderonius omnium postremus
 febrim tentatus neque acuta neque graui, ea haud
 aegre depulsa, cum vegetus sibi & firmus videret-
 tur, vini que potum aqua mutasset, post paucos
 menses repetita valetudine die septimo extinctus

Z 5 est.

est. Dolor maximus, graue vulnus mihi priuatim; sed & reipublicæ vniuersæ, eo viro immatura morte sublato, qualem paucos nostra ætas tulit, eruditionis ingenijque laude, pudicitia, modestia, suauitate excellentem, animi candore & integritate, & religione cum veteribus comparandum. Multum tibi sæua mors in rebus humanis sumis, fortuna certe vis altior quos ludos facis? Verum querelis & gemitibus sit modus: nosque potius felix anima ad tuarum virtutum contemplationem voca. is fructus amicitia, is verus honos, ea pietas esto, tui memoriam animo retinere, famamque & figuram animi magis quam corporis pro virili parte propagare. In medio quamuis spatium integræ ætatis erepto, virtutum gloria æuomanebit. Quod mortale erat occidit: quod in Calderonio mirati sumus, merces bonorum operum in celo salua est, CERTA VIRTUTI MERCES, fama tantæ probitatis vt in animis atque æternitate temporum maneat publice interest. Eo nos studio eius sepulcro curauimus insitæ pietatis mutuæque beneuolentiæ à primis annis susceptæ monumentum ære, vt speramus & cupimus, perennius & marmore hanc inscriptionem incidi.

IO. CALDERON. DOCTOR THEOLOGVS. SORIÆ NATVS. COMPLVTI PER OMNES GRADVS AD SVPREMOS SCHOLÆ HONORES E VECTVS. ERVDITIONIS TANDEM ERGO CANONICVS TOLETANVS. VERE PIVS ET MODESTVS. MVNIFICVS IN PAVPERES. PRISCÆ SIMPLICITATIS ET GRAVITATIS EXEMPLVM

INCOMMODA DIV VALETVDINE VIXIT ANNOS LIII. OBIT III. NON. APR. M.D. LXXXI.

C. V. M.

Verum ex longo interuallo ad institutam disputationem recurramus. Remp. cōstare non posse iudicij perturbatis dictum postremo est, scelerū licentiā multitudinis sepe malo lui, celo vindice susceptæ prauitatis atq; neglectæ vindictæ. Addas licet ipsis ecōtrario Principibus noxiam fuisse importunam seueritatem, sententiam in iudicio præcipitasse. Qui enim formam iudiciorum inuertit, sepe
in erro

in errorem labatur necesse est, non secus atque via trita relicta, qui semitas arduas aut viarum cōpendia consecratur. & vt maxime iustum decernat, iniuriam tamen ea licētia facit. Cuius rei multa & præclara exempla nostra historia suppeditat. Illud maiori fama celebre est, quod salutis anno millesimo trecentesimo duodecimo in Castella accidit, in primis memorabile. Cæsi ad Palētiam Benauidij viri primarij, cum noctu regia egrederetur, multi suspicionibus exagitati. Caruaiallij fratres Petrus & Ioannes oppressi. Tuccis, quo Rex abierat bello Maurico intentus, de vicina rupe precipites dati sunt, neque falsi crimen, neque cōuicti. illud vnum Dei & hominum fidem testati innocentes se mori: atque adeo Regi diem ex eō die trigesimum dicere: quo die ad diuina tribunalia disceptaret. Accidit ipso die, septimo Idus Septēbris, vt leuiter tentata valetudine se somno à prandio daret, extinctusque inuentus esset. Sic opinio vehemēter cōfirmata eos viros innoxios perijisse ipsi Regi ex hoc casu Ferdinandi in ius vocati cognomen est factum. Erat is Princeps intractabilis in ira, cum recens iniuria prouocabat: quæ magna labe est, sæpeque de statu mentis immutata. Hæc de iudicijs. De iustitia in vniuersum confirmandum est, ea sublata neque imperia, neque vrbes, ac omnino nullam inter homines societate

omni

diu

diu stare: quam disputationem ab hoc principio
 placuit exordiri. Vetus multorum opinio est à pri-
 mis ducta temporibus, remp. sine iniuria, sine pra-
 uitate neque coalescere, neque posse constare: ser-
 mo vulgaris Iustitiam vitijs hominum offensam
 relictà terra in cælum concessisse: eius discessu ri-
 xis, latrocinijs, cædibus, fædata euersaque omnia.
 Nimirum imperia florentissima, quid nisi magna
 latrocinia sunt per vim atque iniuria constituta,
 multorum oppressa libertate, bonis ereptis? Quod
 si æquitatem sancire velimus, omnibus qui florēt
 imperio, ad casus redeundum erit, in miseria &
 egestate viuendum. Initijs reliqua fuere consenta-
 nea. Constituto imperio leges sunt promulgatæ,
 quibus in pace tuerentur, quæ armis & latrocinio
 occupauerant. quod nihil est aliud, quam simula-
 tione iustitiæ, iniquitatis susceptæ & iniuriæ patro-
 cinium. Præterea est natura datum cæteris animã-
 tibus, vt sua commoda persequantur etiam cum
 aliena iniuria. in quouis genere imbecilliora in præ-
 dam fortiorum cedūt. hominem eo affectu eaque
 natura spoliare quis audeat, nisi qui velit omnia
 fundamenta propriæ cuiusque salutis conuellere?
 Quid autem stultius, quam vt alienis commodis
 seruias, & modestiæ, salutis aduersari tuæ? quod iu-
 stitia non parum sæpe præscribit. His atque alijs
 argumentis iustitiæ laudem labefactare quis con-
 tendat.

tendat, quæ hoc loco refellenda à nobis sunt, atque multis confirmandum, nullam rempub. diu stare & quiescere iustitiæ cultu neglecto. Quid enim aliud iustitia est, quam compages membrorum & nexus quidam, quo summi cum infimis, atque cum his medijs æquabili iure constricti tenentur? Quod in structura lignorum & lapidum compages & ordo valet, quod in exercitu disciplina militaris: id ipsum in omni republica æquitas est, sancita legibus, munita iudicijs, præmio vallata atque supplicio. Alioqui aufer de medio iustitiam, quis probitati locus erit, quis honestati? aut quid esset miserius homine imbecillo, quid valido immanius? quis ordo, quæ reuerentia inter homines esset, quæ pietas? omnia sceleribus, libidinibus, latrocinijs polluta erunt. Inter vitia, quis innocentia, quis modestia locus sit? Sublatis virtutibus quæ inter homines societas consistat, qua bene beateque viuitur? Solui & perturbari omnes reip. partes erit necesse, ima summis confundi, interire vniuersa atque concidere. Collidant atque solvantur, quorum est natura cõtraria, nisi maiori aliqua constringantur potestate: non secus ac corporis partes diffluunt recedente anima, qua in pace tenebantur. Ex acuto & graui sono aptis interuallis modisque distincto concentus conflatur, gratus auribus, ex dissimilium vocum temperatione qua

dam

dam exurgens. Ex summis, medijs, infimis ratione ordineque distinctis, existit in ciuitate concordia diuinum bonum, bonorum omnium & felicitatis fons. Quid autem aliud iustitia est, quam ratio singularum partium atque ordo inter ipsas & cum suo capite maiori aliqua potestate? Conuellat naturæ fundamenta atque perturbet, qui iustitiæ cultum eximit à rebus humanis. Hominem superioris diximus sociabilem natura esse. constare societatis quæ possit singulis agētibus quod videtur, quod cupiunt, non autem quod præscribit ratio? Quid sine ductore exercitus esset, aut Ducis quid industria prodesset, nisi obsequerentur milites, attributum locum & partes tum singuli tum vniuersi tuerentur? sic ciuitate regnoque, sublato ordine, expunctis legibus nihil perturbatius erit, nihil imbecillius. Sit ergo fixum, imperia sine iustitiæ præsidio non subsistere. neque vulgi voces moueant ex eo, quod fieri vident, susceptæ, nõ ex eo quod æquum esset. Fatemur sæpe in rep. vim & libidinẽ versari: fatemur multos esse iniustitiæ sæditate deformes: sed ijs si similes omnes sint, nulli æquitatis patroni, nullo iniuriarum vindice singuli agant non quod fas est, sed quod collibitum, breui ea resp. dilabatur & concidet. Multa imperia scimus per vim constituta, aucta scelere, amplificata rapinis: sed & alia ex consensu multitudinis orta defendendo bello

bello, vindicandis iniurijs fines protulisse. ipsa iniusta imperia nisi latis legibus ciues frangent & in officio contineant, breui in præceptis ibunt. Nam & prædones nisi latrocinio & rapinis quæ sita ex æquitate diuiserint, prauam societatem legibus sanxerint, consistere non poterunt. Hęc in commune de iustitia dicta sunt: nunc singulæ eius partes considerandæ: atque illud confirmandum nisi eo præsidio muniatur, omnem potentiam fluxam esse. Omnino iustitia trifariâ à magnis Philosophis diuisa est: in legalem, & quæ commercio seruit, quæque in distributionibus versatur. vnde illis vulgo afficta nomina sunt. Legum obsequio legalis iustitia consumitur. quibus cum omnia virtutum genera sanciantur, legalis iustitiæ ambitu virtutes omnes continentur: legalis iniustitiæ, vitiorum vniuersitas. Finge nunc animo in vrbe aut oppido ciues probris omnibus sædatos, ignauos, crudeles, impios, alienis fortunis, vitæ, toro insidiantes, nullo rectore, nulla lege, timore supplicij nullo: an eos credas stare diu posse? Corruant necesse est nullo impellente pereantque. Homine soluto legibus, atque iudiciorum metu, quid truculentius fingi potest, quid immanius? quas non strages daret? cuius innocentia tuta esset ab iniuria? quod enim se continent quidam & prauos impetus frangunt, religio iniecta animis facit, aut metus supplicij. aufer

vtraque

vtraque de humana vita, omnia libidinibus, latro-
 cinijs, cædibus, iniuria confundes. Quæ versatur in
 commercijs iustitia, si de rebus humanis auferatur,
 fides inter homines peribit, legesque & iura com-
 mercij. Si qui accepit, parem exolvere gratiam,
 pactum pretium reddere recusat, quis illi fiden-
 dum iudicet? Sublato commercio societas inter
 homines peribit, & ad sollicitudinem cuncti mor-
 tales redigentur: ut ne filius quidem patri fidat,
 aut filio pater. Quæ societas ea maxime de causa
 constituta est, ut quoniam vni non suppetunt, quæ
 ad victum cultumque vitæ necessaria sunt, alter-
 na ope cunctorum suppleatur inopia: uti in corpo-
 re animantis videmus membra inter se suas fun-
 ctiones participare quodam genere commercij:
 quo sublato, quid vita humana calamitosius esset,
 quid fædus? Honorum publicorum & præmij
 equam distributionem esse debere, quæ postrema
 iustitiæ pars est, satis indicat ab humano corde du-
 ctæ similitudo. vnde si spiritus, sanguis & vita non
 diffunderetur proportione quadam, ut cuiusque
 membri meritum est, aut indigentia, sed in pau-
 ca facultas vniuersa conferatur, vita consistere
 non poterit, quæ ex omnibus partibus conflatur
 in vnum reuocatis concentum. nisi discrimina or-
 dinum dignitatumque consistent, si confusa & per-
 mista sint omnia, nihil erit æqualitate ipsa inæqua-

:z: A

Aa lius.

lius. Iustitia enim æquitatem constituit sed ratione quadam impari. Ac vero qui ferant æquo animo ciues, vt qui minores opes prudentiæ, dextertatis, virtutis attulit ad remp. is honores omnes & præsidia reip. vnus obtineat: Vides sine iustitia constare remp. haudquaquam posse neque imperia vigere? quod antiqui considerâtes Iustitiæ templa quasi humini constituerunt, vti August. affirmat: intelligêtes nimirum, vti Dei numine sola terrarû gubernantur, ita sine præsidio iustitiæ vrbes & regna non posse cõsistere. In diuinis etiam libris iustitiæ imprimis & sæpe cura commendatur ijs, penes quos est rerum potestas. Nulla ergo maior cura sit Principi quam innocentia tuenda, vindicandaque prauitatis. quod studium nostris Regibus fuit semper commédatum maxime. is cultus, illos in eam amplitudinem, qualem hodie cernimus, perduxit. Cuius rei multa exempla extant, vindictes eos scelerum ab omni memoria fuisse. Sed vnum instar omnium sit. Miles quidam loco nobili ex eo numero, quos Hispani Infansones vocât, in Calæcis regionum lóginquitate an temporum perturbatione confusus, rusticum quendam bonis omnibus euerterat. Monitus à Rege Alfonso eo qui dictus est Imperator, atq; prouinciæ Pratore, vt damna reponeret, ei qui pertulisset, obtemperare contempsit. Dissimulauit in præsentem iram

Rex:
 quo re
 delatu
 cum r
 suppli
 laque
 atque
 tatem
 nis va
 lem la
 tatis e
 ior iu
 cum
 ctos t
 re arr
 ais, r
 mant
 na pe
 facto
 rit? A
 la de
 fusa,
 vuln
 cet v
 culo
 stult
 cum

Rex: & cæteris rebus prætermisissis priuati habitu, quo res tectior esset, Toletum in extremam Calæciam delatus, repente militis ædes obsedit, dispositis circum militibus ne posset euadere. fugientemque supplicij metu cõprehendi, atque præ ipsis ædibus laqueo suspendi mandauit. Magnum Principem atque præstantem, qui vno facto imperij auctõritatem sanxit atque innocentiam, insolentis hominis væcordiam vltus est, suo nomini immortalẽ laudem peperit. His atque similibus seueritatis exemplis factum est, nulla vt in gente maior iustitiæ cultus sit. summos cum infimis, atque cum his medios quodam societatis iure deuinctos tenent, legibus & auctõritate & populi fauore armati magistratus. Sed nimirum stultum esse ais, nocere tibi vt pro sis alijs. estque insitum animantibus tuendæ vitæ studium etiam cum aliena pernicie. Quid enim iustus faciet, si naufragio facto aliquis imbecillior viribus, tabulam occuparit? An peribit ipse ne iustitiã violet, an alium tabula deturbabit, vt saluti consulat? Quid si acie suorũ fusa, nactus aliquem fuerit ex infima plebe, adde vulneribus saucium, equo insidentem: ei ne parcat vt ipse occidatur, an eijciet ex equo vt se periculo eripiat, & ad meliora tempora reip. seruet? stultus sit nisi id faciat, iustus si destiterit. quem locum exequi licet quamlibet copiose. Sed nimirum

Aa 2   qui

qui ita disputant viam veritatis ignorant. atque cum cæteris animantibus propositum sit modo, vt vitam tueantur suam: non considerant homini præterea humanæ societatis, sine qua viuere non potest, iura esse tuenda: quibus conseruandis salutis discrimen incurrat necesse est. cum sit præstantius bonum publicum bono cuiusquam priuato. Præterea qui ita disputant, ij morte hominẽ delecti putant, neque à rogo superesse aliquid, ex eaque persuasione is cum multis alijs error nascitur. Si enim post mortem nihil sumus, huic vitæ vel maxime consulendum fortassis esset: si autem superest vita melior, sapientis erit præsentia contemnere, quorum iactura immortalitate pensatur. Ergo vtraque de causa vir bonus & sapiens nullas suscipiet fraudes, nulli nocebit, vt maxime latere debeat: neque vitæ cupiditate turpitudinẽ admittet. Quod non solum nostris legibus sanctum est, sed etiam gentium moribus & prædicatione celebre. Themistocles Athenis in concione habere se fugato Xerxe dixit, consilium amplificando vrbis imperio salutare: sed id tamen vulgari non oportere. Itaque dari arbitrum postulauit, cum quorem totam communicaret. datus est Aristides excellenti probitatis & virtutis opinione. is postquam cognouit classem Lacedæmonum (& erat cum illis amicitia) quoniã ad Gytheum subducta erat velle

incen-

Incenderē, processit in publicum affirmavitque pro concione, Themistoclis consilium vtile quidē esse, minime tamen iustum videri. Euestigio multitudo quod æquum non esset, neque expedire quidem proclamavit: iussitque desistere. Tantus enim virtutis & honestatis splendor est, vt se etiam imperitorum oculis mētique ingerat, ne vnquam à iustitia vtilitatem secernendam iudicent, commodum ab honestate. Quid nos facere conveniat, quibus spes est immortalitatis proposita, quorum mentibus cæleste lumen affulsit? Si rapiatur quis, vexetur, exterminetur, egeat, auferantur manus, effodiantur oculi: viuet tamen virtus atque vigebit, neque suum præmium perdet, primum in præsentis suo decore contenta, in futuro deinde mercedem maiorem Deo iudice accipiet, apud quem certa probitati merces est.

De fide. Cap. XII.

Oniuncta cum iustitia fides est: neq; esse iustus potest, qui fidem datam violare non dubitat. Ergo Princeps & ipse fidem colet, qua maxime subditorum fides astringitur. nunquam ex commodo faller, ne prouocatus quidem aliena calliditate. sit in dictis constantia, veritas, fides: in quibus maius

Aa 3

præsi

præsidium ponere debet quam in astutia. Et ministros omnes tum imperij tum aulæ, vt idem faciât, pro virili parte curare debet. Tempori seruire, verbis simulare, aliud pectore tegere, frôte ostentare aliud, in turpissimis rebus ponere debet. Neque temere Romani fidem in Capitolio iunctam Ioui sacrauerunt: sed ut indicarent Ioui caram esse fidem, vindicare perfidiam, neque posse imperium sine fide stare regiue. Verum de Principis fide paulo plura superius dicta sunt: de magistratibus quales creari opus sit plura. Nunc quod est reliquum, quod agimus, hac disputatione persequamur, Quibus hominibus habenda sit fides, quibus arcana credenda, aut omnino pars aliqua reip. Dicam enim & repetam sæpe, haudquaquam esse satis Principem omnes habere virtutes, fidem, constantiam, pudicitiam, continentiam. Sed esse circumspectum diligenter, vt in ea custodia reip. omnes ministros imperij, socijs, ciuibus, & subditis præstet, domesticos maxime & libertos. Non est hæc oratio mea huiusmodi, vt Principem velim durum in suos esse, aut nimis suspiciosum: neque nego multos apud Principem viros bonos esse posse. Sed nisi diligenter circumspectat quantum cuique credendum, quibus nihil credendum sit, offendat sæpe necesse erit. Multis simulationum inuolucris natura tegitur, falluntque vitia,

quæ

quæ virtutes imitantur. Multi amare videntur ex animo Principem, de republica esse solliciti, cum potius sui commodi causa simulent, fortunam Principis non officium consecretantes. obstat adulatio, blanditiæ pessimum veri affectus venenum, sua cuique vtilitas. Mihi quidem permagnum videtur inuenire aliquem Principis potius amatoré, quam temporis. præsertim cum iidem priuatos homines nullos ament fere nisi vitijs similes, Principem amare fingant. Sed si cuius fides longo tempore perspecta est, & magnis rebus explorata, nihil est quod illi credi nõ possit. Quod quibus in dicijs faciendum sit explicamus. Ac primum Persarum instituto placet linguam cuiusque dispicere, si arcana credita cum fide seruat, non metus, non spes, non vinum exprimit vocem. Neque enim magnam rem sustinere potest, cui tacere graue sit, cuius magnam facultatem voluit esse natura. Homini loquaci dicenda tacenda promenti, nihil me quidem arbitro, committendum erit. Multo minus ei qui se violatum à Principe putat, iniuriam pertulisse. vindictæ cupiditas acres stimulos habet. Iuliano Comiti irrogata iniuria quantas Hispania clades attulit: Deinde, si quis fidem violauit quamuis prouocatus malo, ei quantum sit credendum Princeps dispiciat. mutationi affuctus animus nunquam quiescit. In quo genere quod Henricus

Castellæ Rex cognomento Nothus filio cōsiliū
 reliquit, imprimis memorabile est. Aderat moriē
 ti Ioannes Manricus Seguntinus Episcopus. eo in-
 terprete inter alia hoc filio mandatum mittit. In
 prouincia tria hominū genera versari, qui sibi, qui
 Petro Regi hosti suo, qui neutris adhæssissent. Pri-
 mis data beneficia conseruaret, honores, præmia.
 Sed ita fidei eorum credendum, vt perfidiam leui-
 tatemque vereretur. alteris satis tuto res commu-
 nes posse commendari constanti hominibus inge-
 nio, offensam officio cōpensaturis, fidem diligen-
 tia atque industria approbaturis. Postremos in of-
 ficio contineret iurisdictione, legum cura: regni
 ne vllam partem attingerent, quippe priuata com-
 moda publicæ saluti potiora semper habituri. Hoc
 Henrici cōsiliū eo prudentius ac mirabilius,
 quod à communi sensu atque cōsuetudine abhor-
 rere videatur. Quod si Petri desertores in causa iu-
 dicio orbis & posteritatis laude probata, haud sa-
 tis fore fidos iudicauit, ei cuius erant partes secuti
 propter ingenij mobilitatem & inconstantiam:
 quid de manifestis proditoribus sentiret, qui nulla
 iusta de causa sed sua comoda secuti aut dolore
 vindicando, produnt quibus obstricti erant? & re-
 ceptum ab omnibus est: proditorem exosum esse,
 eum etiam cuius proditio quia est utilis, probatur.
 Quod multis exēplis explicari potest. sed Alfonso
 Castellæ

Castellæ Rege eo nomine octauo, cum ætate mi-
 nor arces à proceribus occupatas partem vi, partem
 voluntate ad ditionem reuocaret, in his Zuritam
 obsideret locis præruptis positâ, cuius radices Ta-
 gus amnis alluit: accidit vt Dominicus quidam ar-
 ce egressus, qua de causa incertum, sed in Regis ta-
 men castris versaretur. is si operæ pretium sit, arcem
 se redacturum in Regis potestatem pollicetur. Re-
 cõposita fugit in arcem rixa cum vno quopiam si-
 mulata. Lupus Arenius arcis præfectus fugituum
 quamuis famulum ad omnia iura familiaria, vt au-
 te facere consueuerat, cum admisisset: ab eo ventu-
 ri securus obtruncatur. Arx continuo cæso Præfe-
 cto deditiõnem Regi fecit. Neque in milites, neq;
 in tecta est sæuitum. Dominico tantum oculi effossi.
 Clarum id in proditores seueritatis exemplum fuit:
 tametsi vitæ necessaria subsidia, ne fides data vio-
 lari videretur, cõpetenter tributa. Quæ tamen non
 multo post de geminato selere glorianti, Regis ius-
 su cum vita erepta sunt. Iustissima proditiõnis ea-
 & susceptæ perfidiæ vindicta. Nulla ergo deserto-
 ribus proditoribusue fides à Principe habeatur, si
 remp. saluam cupit. Ne auaris quidem & pecuniæ
 auidis, qui omnes vias redigendæ pecuniæ norunt,
 & eius causa in omni vita ingentes fraudes susci-
 piunt. Quotus enim quisque est tanta integritate,
 ad quem aurum non perrupat, quem non proster-

301

Aa s nant

nant munera? quid ij facient qui natura aut moribus sunt in auaritiam procliuēs? Neque auaritiam cauendam censeo, sed etiam omnia alia vitia. cuiusque enim probro obnoxius est, ea parte impugnari animus ac vinci potest. Vt credam nihil maioris rei tuto credi, nisi qui omni probitatis laude conspicuus sit, habeatque deliberatum ac fixum, nullam turpitudinem nullum dedecus in omni vita suscipere, nulla libidine pollui, nulla ambitione mala transuersum agi: non esse in victu cultuque profusum: vnde resarcienda patrimonij iactura ad rapinas deuoluatur. quæ magna labes vitæ & morum est, certa perniciēs. Alioqui Hispanos homines fidei constantia, præsertim erga suos Principes & rempublicam insignes esse, multa indicio sunt. neque vlla magis se tantas mari terraque res perfecimus, ipsisque orbis terrarum finibus imperium terminauimus, quam coniunctione animorum, morum integritate admirabili, atque constantia. Sed & ex superiorum temporum memoria illustria huius rei documenta exemplaque extant: ex quibus pauca si attigero finem huic disputationi imponam. Vno tempore vixere, in Castella quidem Ansurus Vrracæ Regiæ nutricius, in Lusitania autem Egas Alfonsi & ipse Lusitani Regis eo nomine primi institutor, par hominum virtute præstas, neq; minus opibus. Vterque arcēs

sua

suæ fidei creditas, Ansurus ab Alfonso Aragonio
 Rege, cui nupsit Vrraca, Egas ab Alfonso Hispa
 niæ Imperatore, mutatione temporum & quasi di
 minutione capitis, sacramêto soluti veris dominis
 reddidere, ille Alfonso Imperatori, Egas Alfonso
 primo Regi Lusitano. quo officio functi cū satisfe
 cissent cæteris, sibi non satisfecerūt: neque quieue
 runt priusquam vltro ad veteres Principes veni
 rent supplices laqueo gulam implicati, vt quando
 aliud non poterant, fidei datæ capitibus satisfac
 erent. Viros egregios, admirabilem fidem, vel ipsis
 quibus iniuriam fecisse videbantur. Duo alij ho
 mines pari nobilitate posteriori tempore extite
 runt, Alfonso. S. Luciferi regulus, qui ne Tariffam
 hostibus proderet, filium iugulari in conspectu
 tulit, forte ab hostibus captū, gladio etiam de mu
 ro deiecto, si crudelis animis sentéria staret: mox
 ad prandium abiit. Edito autem repente vlulatu
 ad tetrum spectaculum occisi pueri, cum se repen
 te è mensa proripuisset, clamoris causa cognita, se
 datoque vultu, *Credebam, inquit, hostes in munitiones
 penetrasse: eoque dicto ad prandium redijt. Garrias
 Gomecius salutis anno millesimo ducentesimo
 sexagesimo secundo, aduersus Mauros amissæ nu
 per Hispalis dolore in fines irruptione facta, arcē
 que Casarianum, cui is erat Præfectus, obsidentes
 amissis focijs omnibus ad vnū, pugnandi finem nō*
ante

ante fecit, quam hostes viri virtutem fidemque admirati laqueo iniecto, de muro vbi propugnabat, præcipitem datum cepere: capto humanitate omnem exhibuere vulneribus etiam magna diligentia curatis. O magnam probitatis vim atque constantiæ, quæ ab immanibus etiam pectoribus exprimis humanitatem & laudem. Verum ante omnes Lusitani hominis fides mihi prædicanda videtur. Electus is erat Sanctij Regis Capelli nomine Conimbricam obtinens. ea vrbis Sanctio fugato ab Alfonso eius fratre, qui ad procurationem regni Rom. Pont. consensu, & procerum voluntate euocatus erat, diuturna obsidione premebatur: & nunciata tamen is Sanctij morte nõ prius destitit, quam venia discedendi impetrata, aperto Tolerti tumulto, vbi erat extinctus, claves vrbis in manus daret, his vsus verbis. *Quandiu Rex viuere te iudicabam, extrema omnia sum perpeffus: corijs famen toleraui, sitim letio: ciuium animos de deditioe agitantiu ad maloru patientiam erexi. Quidquid à fidei & constanti homine atque in tua verba iurato expectari debuit, præstiti. Mortuo, tuæ tibi vrbis clauibus traditis, quod supremum officium est, sacramento me solutum ciuibus & decessisse te renuntiabo: Alfonso fratri tuo ne amplius resistent, te concedete ero auctor. Viri fidem atque constantiam omnibus seculis prædicadam, propriam Lusitani generis & sanguinis laudem.*

De

De pauperibus. Cap. XIII.

Perfectæ iustitiæ atque pietatis opus
 est, imbecillium atq; egenorum ino-
 piam subleuare, orphanos alere, su-
 currere ijs qui egent auxilio. Præci-
 puum id inter Principis munera. Hic diuitiarum
 maximus & verissimus fructus est, non vti opibus
 ad propriam vnius voluptatem sed ad multorum
 salutem: non ad præsentem suum fructum, sed ad
 iustitiam quæ sola non interit. Hoc est verum hu-
 manitatis officium, copiarum promptuaria benignè
 omnibus patefacere, quas Deus omnibus vo-
 luit esse communes. quippe terram cunctis propo-
 suit, vt fruges, cibos, promiscue animantium in-
 usum funderet. rabida & furens auaritia diuina be-
 neficia interceptit, sibi que vendicauit: propriaque
 fecit alimenta opesque cunctorum. Non ergo mi-
 rum si tantopere in diuinis libris, pauperum cura
 commendatur: si præcipimus vt saltem partem ali-
 quam rei familiaris, quæ in superuacua impendi-
 tur, ad meliora conuertas: si vnde equos emis, hinc
 captos redimas, vnde canes pascis, hinc pauperes
 alas, quæ inani cultu consumis, ea ad subleuandos
 egenos conuertas. Nunquam tam maligne terra
 fruges & necessaria suppeditat, vt non omnibus
 sufficiât, si cumuli frumenti & pecuniarū à poten-
 tioribus

tioribus constricti, in commune ad alendosque inopes conferantur. Id enim Deus vult, id eius lege sancitum est: vt quando corrupta hominum natura, rerum diuisio necessario inuecta est, ne omnia pauci occupent, sed partem aliquam ad communes vsus conuertant. O quantum pauperum ali potuit, quātis miserijs succurri, eo quod in rep: male atque in vsus inanes cōsumitur, vestem pretiosam qua alitur superbia, cupedias quibus irritatur palatum, & noxiorum morborum causæ existunt: quod in venaticis canibus & eorum alimenta insumitur, quod parasitis & assentatoribus datur. Ergo vt ad rem redeamus, quod Deo placeat, id sit Principi propositum, ne in repub. quosdam diuitijs & potentia crescere immensum sinat, extenuari, quod ex eo necesse est, supra modum alios. Nam & diuites potentia corrumpuntur, cum sint pauci qui prosperam fortunam ferre possint, res secundas sustinere: & quot sunt inopes in rep. tot hostes habeat necesse est, præsertim sublata emergendi spe. Ac vt quidam verissime ait. *Homini potentiam querēti egentissimus quisque oportunissimus: cui neque sua cara quippe quæ nulla sunt, & omnia cum pretio honesta videntur.* Placetque quod Plato ait, vt in artibus contingit, vt diuitijs & inopia deserantur, cum neque diues artem amplius exercere velit, partis copijs &

otio

otio contentus, neque inops possit, parandi instru-
 menta sublata propter indigentiam facultate. Ita
 in republica putat contingere, perperam geri-
 cum copijs quidam redundant, alij extenuantur:
 ut præstet modum esse, & quandam in hoc ge-
 nere mediocritatem. Multos extenuari in provin-
 cia, bonis euerti graue sit, neque sine motu con-
 tingat. Iupos scimus fame cogente irruisse in op-
 pida, perdere aut perire necessitate obstinatos.
 quod alijs contingat animantibus, hominibus
 multo magis. Princeps ergo vectigalia populis mo-
 derata imperabit, commercio seruiet & agricultu-
 ra, artes ut in pretio sint diligenter curabit. poten-
 tioribus magistratus aut procurationes publicas
 ipsorum sumptu demandabit: ut specie honoris
 obiecta partem diuitiarum cogantur consumere.
 singulis eos annis in bellum producet, cogetq; cer-
 tum militum numerum armare, quasi hostis laceffit
 de finibus, aut bello ultro inferendo. Eo denique
 curas & cogitationes referat, ne vlli potentia ni-
 mium crescant: quod reip. noxium sit, illis exitia-
 le. inuidiosa enim potentia est, multosque scimus
 euersos inuidia populari, uti in Roderico Daualo
 & Alvaro Luna consideramus, immensas opes, in-
 gentes principatus utriusque malo fuisse: nullaque
 maiori noxa confectis tantum de maiestate crimi-
 nibus concidisse. Atque ea prima ratio sit inopiæ
 succus

succurrendi, subleuandi plebem. si copiosi effundere cogantur quæ sine modo aceruarunt, ad plures eæ copiarum pertinebunt: neque decrit annonæ ulli, quæ omnibus nascitur. Atque utinam ò utinam tanta esset beneficentia ciuium, tanta liberalitas ut quod nascentis ecclesiæ temporibus memoratur, & inter Iudæos diuino præcepto susceptum erat, nulli existerent in populo Christiano mendicium, qui porrecta ad stipem manu vitam miseram sustentaret. multo illustrior nostræ professionis & gentis facies esset. Sed quâdo nostri id mores non recipiunt in tanta præsertim gentium colluione, quanta Christiana sacra populariter suscepit. quod proximum est, detur opera diligenter, ut ij de publico uiuant. Quod trifariam fortassis accidat. Primum si antiquum institutum reuocetur in mores (quod nescio cur fuerit antiquatum, nisi quod præclare sancita passim collabuntur, in peius nostri mores quotidie ruunt) ut sacris templorum redditibus alatur egeni. quod si primis temporibus fieri poterat in tanta tenuitate, cur modo non fiat, cum iam nõ magis mole sua & vetustate quam copiis templa laborant fatiscuntque? Reccaredus Rex cui inter Gotthos Principes gentis nostræ, Arii vasa niareiecta ad catholicam religionem traducta laus immortalis debetur, Gregorio Pontifici Maximo auri pondus & trecentas vestes misit in usus pauperum

perum ecclesiæ Romanæ nimirum quoniam ege-
 nos, templorum redditus & vectigalia sacra susten-
 tabant. Ego sane nunquam ea mente sim, vt pu-
 tem conuenire rebus communibus, sacratio ordi-
 ni opes à maioribus traditas detrahi. illud tamen
 contendo, saluberrimum fore, si ipsis sacerdoti-
 bus administris curetur, vt ad meliores vsus ma-
 gis antiquis consentaneos conferantur. & quis du-
 bitat multo maiori fructu reipublice atque sacratio
 ordinis quam nunc fiat, in pauperum vsum collo-
 cari & quasi postliminio veris dominis restitui: Et
 vero quantus numerus pauperum ijs redditibus ali-
 poterat, populares eo grauissimo onere leuari,
 quod iam vix ferunt, plerisque è sacratio ordine
 luxu diffluentibus: vnde greges innumeri ege-
 norum viuerent? Itaque nullis alijs hospitij ad
 alendos, curandos, excipiendos inopes & pere-
 grinos esset opus, si eæ opes conuerterentur ad
 vsus salutare. Quod si quibus locis tenues sunt
 templorum redditus, id fieri non possit: cur non
 tentaret id Princeps in præcipuis vrbibus Hispa-
 niæ, vbi ingentes copię sacerdotum sunt: & su-
 peruacaneis impensis detractis, ea salubriter in
 pauperes consumi curaret? Verum desperatæ cu-
 rationis vulnera, reipublicæ vetera carcinomata
 stylo amplius contrectare, non vacat periculo &
 inuidia: locum indicare intento in fontes digito

fatis habeam. Admonere etiam non semel à Patribus recentiori memoria fuisse ad minuendam mendicorum multitudinem excogitatum atque præceptum, vt vnaquæque ciuitas & oppidum suos inopes alat, ne tanta erronum turba sine fructu tota prouincia vagetur, sine ope sine lare familiarari. Ita certe duobus concilijs Turonicis sancitum inuenio. Quod si excuset aliquis regionum quarundam sterilitatem, vnde examina inopum prodire est necesse: temporum & annonæ caritatem, quibus migrare pauperes opus habent auium in morem ex alijs locis in alia, vbi saginæ maior facultas est: non negabo suppetere graues difficultates rei perficiendæ. Sed quid vetat quodam temperamento tentare, an satius sit vt pauperes suos quæque ciuitas alat de publico: externis mendicis venia detur errandi, si qui nolint aut non possint domi manere, ea lege tamē, ne vltra triduum in eodem oppido commorari externis fas sit, nisi forte ea vita abdicata, alicui arti aut ministerio se velint addicere? Fortassis ea ratio multo tolerabilior erit, quam si iisdem locis vbi sunt nati, hærerent semper quasi ad calamitatis scopulos cogantur. Atque hæc ratio si teneretur, quod sæpe tentatum est, sæpe intermissum, quominus hospitia generalia præsertim in præcipuis tota diuisione vrbibus constitui possint, nihil vetabit. Vt enim

enim nunc res sunt, tanta mendicorum multitudine vaganti per vrbes & oppida, quæ ratio eos continendi iniri possit? si numerus minuatur, maior facultas existet. ac præsertim velim annuos redditus designari, & constitui vnde sumptuum pars certe aliqua toleretur. Alioqui quotidianis elemosynis publice collectis nõ facile omnes inopes alantur. Quos tamen proderit in classes esse distinctos, ac vero si facultas adsit domicilijs etiam discretos. quod antiquis temporibus factum puto, & eius rei in legibus Caroli Magni vestigium aliquod inuenio. Sic Xenodochium peregrinis hospitio excipiendis, Ptochotrophium alendis pauperibus, Nosochomium ægrotis curandis, Orphanotrophium pupillis instituendis: ne paterna cura & ope destituti vitijs intempestiuis corrumpantur. Gerontochomium senibus alendis destinata domus. Bephotrophium denique, vbi expositi infantes datis nutricibus alantur ad iustam ætatem: ætas imbecilla & præsidio indigens conuenienti subsidio tegatur. Quæ essent omnia Christianæ pietatis officia cælestibus grata, reipublicæ vniuersæ salutaria, verusque & honestissimus vsus datarum à Deo diuitiarum.

De prudentia. Cap. XIII.

Bb 2

AD

D cætera ornamenta virtutum, quibus Princeps instructus esse debet, prudentiæ præsidium accedat, lumen præferens quod sequatur. Est enim prudentia vis animi in omnes partes prospicientis, ex præteriti memoria, instantia ordinantis, futura providentis, ex manifestis conijcientis arcana. Quod si privati difficile est in tanta rerum varietate, tam incertis hominum voluntatibus non offendere: quid summo rectori contingat, cuius providentia res publicæ & private continentur, & quasi in altissima specula constitutus, inde debet prospicere in omnes partes, & quanta cautione opus habet, quantis viribus ingenij, ne magnitudine negotij obruatur: ne capiatur insidijs multorum ad sua commoda rapientium quæcunque agunt & dicunt, ficta benevolentia specie fallaces? Omnibus præcipere, multis placere, dissidentes voluntates constringere, atque in pacè & officio continere, quantus labor? quam difficilis proviñcia ita severitatem cum benignitate miscere, ut neque facilitas aliquid de auctoritate detrahat, neque maiestate benevolentia in subditorum animis minuatur? Eo amplius attentio excitanda in re omnium maxima & difficillima est, iuandaque aliquot documentis industria. Ratione plura & maiora efficit homo, quam vires eius exigue patian

patiantur. Quis ingens palatium magnis cæmentis & molibus, vastis columnis ad culmen vsque perductum, crederet humanis viribus, qui nesciret ratione potius & artificio, quam humeris & laceris fuisse factum? quæ incredibilia videbantur, ea sapientiæ præsidio præstatur. Omnino prudentia, ingenio, vsu, & præceptis paratur. Ingenium quidem cælo datur, nulla arte: frustra que labor fit, si Princeps tenui iudicio contingat, nullo acuminis. natura insita vitia quis euellat? quis mutet in contrariū? quæ tamen ferenda sunt ac dissimulandum. quo modo soli sterilitatem, pluuiarum inopiam, & cætera naturæ mala, sic Principum vitia toleranda: neque enim continua sunt, sed melioribus succedentibus pensantur. Deinde, nō est continuo desperandum. sicut in arboribus & animalibus, sunt quædam peruenientia sero ad maturitatem. Sunt denique quæ diligenti cultura opus habent. ipsa naturæ vitia mitigantur recta institutione, frequenti vsu & præceptis castigantur, excitatur ingenium. nos inepti desperatione concepta initio, medicinam facere non curamus, ingenio indulgere damus. Verum de hac re paulo plura superius dicta sunt. Vfus certe multarum rerum Principi accedētibus annis deesse non potest, quo potissimum prudentia paratur: vix vt credam ingenium tam tardum contingere posse, vt non ex-

ation

Bb 3

per-

pergiscatur tandem, ac discat quid facto opus sit: ex memoria præteriti temporis & comparatione rerum, aut per se iudicare, aut ex erratis superioribus alieno consilio & iudicio obtemperare, quod sit etiam acutissimis Principibus remedium salutare. Scite mihi Ioānes Lusitaniæ Rex eo nomine secūsus dixisse videtur. Imperium prudentes Principes accipere, aut facere cōmercio perpetuo hominū in omni sapientiæ parte præstantium, quales in aulis Principū ardenti ingenio versantur: & qui cū Principibus loquuntur, ij accurata prudētique oratione, quæ dicunt seque ijs vel maxime conantur probare. quod instar multarum præceptionum sit, secūsus diuinam opem, quam cælestē lucem implorando debet is Salomonis exemplo castissimis precibus dies noctesque flagitare. Adiungat etiam librorū frequentem lectionem, historię præsertim. quod Demetrius Phalereus præceptū dedit Ptolemæo Philadelpho. vt quando aulici ad gratiā loquuntur, castigare errata nemo audet: mutos certe magistros audiat sæpe salutaria monentes, legentis vitia in alijs accusantes. Sed & omnia quæ hactenus de singulis virtutibus & omnibus vitæ principalis officijs sunt dicta, ad prudentiam cōparandam referri debēt, cui cætera subseruiunt: sine qua reliquæ vitæ partes iaceant in tenebris atque in cæno necesse est. Verum ne hac quoque parte

nostra

nostra disputatio defecta videatur, quædã proprie de prudentia adijeienda præcepta sunt, atque diligentia Principis in re omniũ grauissima adiuvanda. Atque illud imprimis frequenter inculcandũ, ne Princeps quantavis prudentia, quantocunque rerum vsu sibi fidat, quod esset certe noxium: sed potius rebus gerendis prudentium virorum consilia requirat, sententiam sciscitetur, iudicium sequatur. Multi ad gratiam loquuntur sat scio, vituperant quos odio habent, nihilque est in rebus humanis, quod periculo vacet: sed delectus consulti- torum tamen esse debet. Princeps si sui capitis sit, priuatos sæpius affectus quam rationis momenta sequetur: aulicorum delationibus deceptus fertur in præceptis. vt si optio sit, tardo ingenio Principem malim, audiat modo, quam acuta & perspicaci si præfracto. Non sunt quidem in consilium adhibendi præsertim re deliberata, quorum tanta auctoritas sit, vt quod dixerint, senserint, iudicarint, facto opus sit. Verum id priuatis salutare consilium sit, in Principem vix cadat: siue quod in ea vigilia constitutus nihil præiudicatum afferre ad concilium debeat, auditis potius sententijs quod in rem sit statuere: siue quod Principi ea maiestate nemo quantavis auctoritate imponat necessitatem. libera ipsi diiudicatio in omni deliberatione relinquatur. Ne quis

tantum sibi arroget apud Principem cauendum est, vt aliquam reip. partem, nedum vniuersa de rep. consilia ad suum arbitrium reuocet. *Indicium non magni Principis est (quod saepe repetam) magnos habere iulicos.* Nam si quis suæ sortis, & maiestatis oblitus liberius æquo sententiam dicet, dissimulandum arbitror. nemo dicendi libertatem, ne stolidum quidem consilium luere debet. deerunt qui suadeant, si suasisse periculum afferat. Deinde com motę multitudini repugnare non debet. instar torrentis est, obuia quæque subuertit. ad breue tamę tempus inflatur. vbi reuerentia excessit animis, ne Principi quidem parcūt. arte quadam componendi ij fluctus sunt. Dissimulandum tantisper, precibus concedendum etiam aliquid meo iudicio aliquando. Sedato tumultu quorum præcipua noxa erit, ijs irrogare supplicia nihil vetabit, sed carprim ac singulis: quod ad consensum multitudinis extenuādum saluberrimum remedium est. Othone Imperatore salutato Romæ, interfectoque Galba, militum arbitrio, qui imperium detulerant, verte bantur omnia. ad supplicium poscebantur etiam innoxij. inter alios Marius Celsus Cos. designatus, cuius innocentia atque iudustria quasi malis artibus infensi erant. Eum Otho furentis. multitudinis periculo, simulatione iræ vinciri iussu exemit. Qua arte recentiori memoria Carolus Salerni

Prin-

Princeps seruatus est. Victus enim & captus à Roggerio Lauria in pugna nauali Messanæ tenebatur. In ea vrbe à Siculis capitis sententia damnatus est. Corradini necis exemplum ab eius patre Neapolitano Rege iniuria perempti, in eum vertere destinabant. Aragoniæ Regina custodiri iussum, con- sultoque Rege maiores pœnas daturum dictitans eripuit exitio. Ne vitia quidem vno impetu con- uellenda sunt, præsertim si altas egere radices. Af- fuetis vulgus libentius stat, etiam cum vsus mani- feste arguit: putrida vlcera sæpe manu contrectata scæuiunt amplius, & medicas auersantur manus. Impetus ergo furentis multitudinis arte potius quam vi aperta frangatur. Imo nunquam Princeps in rep. conabitur, quod ciuibus probare non pos- sit. siue bellum gerendum sit, siue vectigalia impe- randa, siue noxij plectēdi, multitudinis iudicium plerumque sequatur. neque enim vt corporibus sic animis vis afferatur. & debet Rex, nisi id nomē exuat, volentibus imperare. quod in imperio tam late fuso præceptum saluberrimū sit. Suum cuiq; nationi iudiciū est. id quoniam euelli non potest, Princeps sequatur: ne alienatis animis pacem tur- bari contingat. Sunt qui beneuolētia duci amant, sunt qui suppliciorum metu cedunt. non paucae gentes viros clarissimos etiam extrema exempla promeritos, legi subijci crudele arbitratur. Sapiēs

oibo

Bb 5

Prin

Princeps qui qua re putat iuuari remp. posse quam
 prouincialibus probari, ea utitur imperio guber-
 nando. Ad hæc præmio & pœna, metu & spe rem
 pub. quasi quibusdam neruis contineri superius
 est dictum. De vtraque re cum multa præcipi pos-
 sint, admonere id satis habeam: curandum dilige-
 ter ne in subditorum animis ij affectus consu-
 mantur, alatur potius arte. Constat etiam metum
 non esse prorsus idoneum officij magistrum, ne-
 cessarium tamen. In tanta enim colluuiione prauo-
 rum hominum, nisi metus contineat, inania om-
 nia remedia erunt. Curandum præterea, vt maio-
 ra singuli timeant, quam quæ patiuntur in præsen-
 tia. natura enim metus infinita res est: dolendique
 modus quidam est, non timendi. nam dolemus
 quantum patimur, timemus quanti pati possu-
 mus. Nunquam ergo vim suam rector & potesta-
 tem exhauriat vindicandis sceleribus: sed ita seue-
 ritatem benignitate temperet, vt maiores singu-
 lis & vniuersis terrores, quã pro præsentì conditio-
 ne proponatur. ea tutissima ratio est ne à subditis
 conténatur. nihil imbecillius crudelitate scilicet.
 Spem consumere contingat sane bifariã. benefi-
 cijs omnibus in vnũ paucosue collatis, ita vt nihil
 amplius sperent. qua profusione præter alia incõ-
 moda, segnes ij ad obsequia reddatur: cū homines
 spes magis moueat quam gratia. Deinde beneficia
 odio

odio mutatur. sublatū cupiunt quasi creditorem, unde nihil amplius sperant, accepta soluendo non sunt. Sint ergo dona frequentiora quam magna. sic enim maiorū spes stimulat beneficiorum, & in officio vigilantes subditos faciet: neque exhaurietur liberalitatis fons, copijs omnibus & honoribus in vnum collatis. Sed neq; e contrario spem exhaurire debet sublata alicui penitus spe emergendi. si cui ignoscendum putabit, quamuis supplicium pro merito, neque crimina ab eo facta credere ostendat, & ad gratiam relictum aditum. alioqui quaedam beneficia odimus, meruisse mortem aut exilium fateri pudet. Superest vt malit iniuriam accepisse videri, quam vitam. ita exclusa spe insidijs & proditioni opportunitatem captabit: reipub. aut Principis malo suum dolorem atque ignominiam cooperire studebit. In animis subditorum, quoad fieri poterit, benevolentiam excitare non desistat, bonis artibus popularis. vox illa tyrāni est: *Oderint dum metuant.* vix vnquam Princeps aliquis populi inuidiam sustinuit. habitu & incessu & cultu modestiam præferat. Omnibus aut plurimis beneficiat. si qui petent, quod dare fas nō est, spem tamē faciat, & voluntatē concedendi ostendat, blandis verbis cōpellet: atque illud caueat, ne à conspectu eius quisquam tristis abscedat. in summo imperio verborum acerbiter adiungere grauissimū est.

Iracun

Iracundiæ frenos laxare priuatis turpe est, Principis rationes vehementer labefactat. Si aliquid negandum est, si seueritate vindicanda peccata, per alios faciat. castigandis populi moribus, tumultu sedando, commodum erit aliquando iudices seueros dare: quos vindicata prauitate perfunctos officio, & ad examen vocatos, si quid in potestate deliquerint, seuerissime puniet. sic prauitate profligata, studia nihilominus multitudinis erga Principem constabunt. blandi magistratus sæpe Principis inuidia peccant, seueri nonnunquam gratia. Sit animo fixum, nulla re tum Principes tum priuatos moueri magis quam vtilitate: neque vlla firma fœdera putet, nullas amicitias, vnde nihil speratur commodi. Ea ergo spe cunctorum deuinciat voluntates. id fidei stabilimentum tutissimum credat: ut sunt hominum ingenia. Sed & homines ignobiles nulla insigni virtute repente quasi è tenebris in lucem productos, ab obsequijs domesticis & aulae fordibus ad summos honores transferre, sine inuidia & animorum certe motu non contingat. quæ labe in Castella potissimum viguit Henrico Rege eius nominis quarto. Michaelé Iratium equitum Magistrum creauit, Gometium Solisum nobili quamuis genere, tenui fortuna, vulgo Caceris à patria dictum, aulae Procuratorem primū, deinde militū suffragio Alcantaræ Magistrum: Aluarū Gome

Gometium à commentarijs multorum oppido-
 rum possessione auxit, quales homines, quali indu-
 stria, quibus parentibus. Eruditioni quidē eximia,
 prudentiæ ac virtuti militari, nihil clausum esse,
 nihil denegari debet: atque ut in equis, tauris, &
 canibus propriam cuiusque virtutem & indolem
 potius quam stirpem considerare debet, quia ex fa-
 milia, quibus parētibus. Sed gradibus quibusdam,
 meritis & industria præmia exequabit. Præstantis
 virtutis in bello exemplum ponamus. Quo tempore
 à Ferdinando Rege Sancto Hispalis obsessa te-
 nebatur, Garfias Vargas ciuis Toletanus insitæ vir-
 tutis magna & illustria documenta dedit. Ad ri-
 panæ fluminis is & socius diuisi à cæteris, nescio
 quo contendebar: cum ecce septem Maurosequi-
 tes conspiciunt. Socius ceddendum monet. Garfias
 si certa perniciēs sit, perstandum tamen affirmat:
 neque turpi fuga, ignavia ignominiam suscipien-
 dam. Simul dilapso socio arma sumit, hostes cog-
 nito quis esset, certamine abstinens. Progressus ali-
 quanto spatio erat, cum induenda galea decidisset
 reticulum, capitis animaduertit. iisdem vestigijs
 redit. miratur. Rex nam forte ex castris dispicie-
 bat, certamen quæ repetere putat, ille sumpto reti-
 culo Maurisque in detrectandi certaminis confi-
 lio perstantibus incolumis ad suos se refert. Dolma-
 ior gloria fuit, quod socius quis esset prodece, quæ-
 uis

uis sæpe rogatus semper recusauit. Accidit aliquã
do vt. Gasiam miles accusaret arcanò, quasi uol-
dantem clypeum aliene familiae in signe gestaret.
Nulli patientius vituperationes ferunt, quam qui
maxime probro carent. Indisimulat in presenti
itam, & deinde imperu à nostris in Trianae (subur-
bium id Hispalis est) munimenta facto, tandiu in
certamine perstat, donec lapidũ & telorũ imbre
clypeo & armis concussis vix euadit tuto ad æmu-
lum se tuto loco tenentem, *Insignia*, inquit, *gentis*
merito nobis detrahitis, qui his obijciamus periculis, tu
cantior cuius integras sine. Ille pudore suffusus culpam
agnoscit, veniam petit. dat ille nõ innotus conten-
tione virtutis vltus iniuriam. Tali virtuti quocum-
que ex genere sine offensione, contra magno po-
puli plausu opes dentur, honores & magistratus.
Nanquam aduersus aliquem nullo crimine, nullo
lo accusatore iudicis persona deposita ad vni domi-
nationis conuertatur, quod est tyranni propriũ.
qui enim in alteram partem debeat inaudita cau-
sa, forma iudiciorum immutata, ius licet decere-
rat, iniuriam tamen facit. Quo in genere Ferdina-
di in quo vocati Regis exemplum memorabile
plectendis Caruiallijs fratribus superius com-
moratum est. Heobi Aragonij Regis consilium,
quod Alfonso Regi Sapienti genero suo dedit ad-
ijcere placeat. Venerat is Burgos ad nuptias Ferdi-

nandi Principis, nepotis sui honestandas. Ibi pro-
 uisa quæ immincebat, tempestate ex alienatione
 Castellæ procerum, Alfonsum grauissimis verbis
 castigauit, deditque præcepta vt à subditis amari
 quam timeri mallet. Reipublicæ salutem in ci-
 uium beneuolentia esse, exitium in odio. Omnes
 regni ordines sibi conciliaret: certe Præsules &
 plebem imprimis complecteretur, quos procerū
 insolentiæ opponeret. De nullo occulte suppliciū
 fumeret, formidinis indicium, maiestatis dede-
 cus. Ergo iudicium sententijs consentientibus at-
 que suffragio, Princeps nefas putet secus de re pro-
 posita statuere. alioqui certam pestem, grauiam in eo
 moda denuncio, si iudicium suum aut aulicorum
 sequatur. Flagitia prohibere potius debet, quam
 vindicare. eō cōsilia, instituta, legesque referatur.
 Et est medicina præstantior quæ morbum prohi-
 bet, quam quæ sanat agrum. In quo Persarum le-
 ges laudantur. Finis præcipiendi non sit, sed Prin-
 ceptis tamen ne minima quidem negligat, vnde maio-
 ris rei momentū existat. Quantulæ sunt guttæ? Sed
 ex ijs tamen instantur amnes, euertuntur vrbes.
 neglecta scintilla sepe incendiū excitauit. Alioqui
 alta dissimulatio geopus habebit, rep. administran-
 da, colligenda ciuium beneuolentia. mentiri & fal-
 lere nunquam Principi concedam: sed nisi cōsilia
 tegere didicerit, omnibus quæ noxijs benignitatē
 ostendat.

ostentare, multis saepe difficultatibus implicabitur. Hoc studio expeditionem saepe adornabit, classem instruet, delectus militares habebit, si res ferret inferendi defendendive belli voluntate, sin minus excitanda suorum industria, vicinorum Principum animis suspendendis, viribus nouo sumptu debilitandis. Ipsis etiam, quos mittit legatos, consilia intima celabit, hallucinantes melius exequentur sui Principis mandata. Mediam viam sequi vitatis extremis sit saepe salutare, nisi tempora incidant, quibus in partem alteram sit necessario inclinandum. Multa huius rei exempla ex nostra historia peti possunt. neque aliud Ioannem Castellæ Regem eo nomine primum magnis calamitatibus implicuit, quæ quod petendo Lusitaniæ regno post soceri mortem, quodam temperamento inermis ipse precessit, copiarum militares longo interuallo sunt subsequuta. & erat salutaris aut continuò Lusitanos inuadere omnibus viribus: aut armis positis iure disceptare. illata arma hostes pararunt, mora se colligendi hostibus præbuit opportunitatem. Sed & ex historia Romana, quo tempore Romanæ copiarum ad furcas Caudinas à Samnitibus cinctæ indagine tenebantur, nulla euadendi spe, rogatus Pontius Samnites per legatos quid agendum videretur, dimittendos sine noxa censuit: eo consilio reprobato cecidit denuo ad vnum perimendos: in altero Romanorum

norum benevolentiam adiungere volebat, in alte-
 ro hostium vires in multos annos debilitare. Con-
 fectum senio cum cæteri Samnites parum valere
 mente iudicarent, sub iugum missis Romanis co-
 pijs, hostes integris viribus in suam ipsorum perni-
 ciam ea ignominia irritarunt, atque inepti consilij
 pœnas breui dederunt, vanaque ea lætitia euasit. In
 bello cauta potius cõsilia cum ratione probet, quã
 felicem temeritatem. Nihil à Principis rationibus
 magis alienum, quam reip. salutem in casum dare
 fortunæque permittere. Itaque victorẽ aliquando
 supplicio vindicabit, si modũ excessit: victum du-
 cem subleuabit, si se caute & prudenter in pugna
 gessit. Placetque Carthaginensium ratio & mos in
 crucẽ agētium duces quamuis victoria parta teme-
 rarios: quæ Lacedæmone quoq; seueritas viguit.
 Postremo instar omnium præceptionũ sit, vt ita se
 Princeps in potestate gerat ac si precario data esset,
 neque hæreditaria neque propria. Sic aget tutissi-
 mus: optimusq; Princeps erit. in trãquillitate sum-
 maq; pace de tẽpestate cogitet, ne repente ex orta
 dormientem, incautumque opprimat. feræ similitudine
 ferocis multitudinem credat: facile quamuis man-
 sueta redit ad ingenium. equus indomitus est,
 incautum & sine regēdi arte sessorẽ dorso excu-
 tiat. & est ea cõditio regiæ potestatis, quod Aristot-
 teles monuit, vt facilius dissoluatur ceteris princi-

Cc

patuum

patuum generibus, quoniam volentibus ciuibus constituta, volētibus imperat. Ergo suorum benevolentiam colligat, voluntates alliciat, offensas populi vitet, prohibeat iniuriā, det salutem, honores, præmia, opes quamplurimis largiatur. Ita denique se gerat, vt omnes intelligāt, plus illi quam suis singuli parētibus debere. In pace de bello cogitet: equos, arma paret, arces ædificet, præsidia disponat: cum propinquis, cū longinquis fœdera iungat. ita pacē amplectatur, vt de belli cura & subsidijs nihil remittat vnquam. quo maiori sollicitudine erit, coaget securior, æternaque erit potestas. Et quoniam de cōciliandis externis Principibus dictum est, id potius per legatos præstet, quā vt ipse ad colloquiū accedat. quod vix vnquā sine offensione cōtingat. De qua re præstat Philippū Comineum audire, superioris quidē seculi Gallicum historicū sed cū veteribus cōparandum, ex Gallico meis vrbis loquētē latine. *Stulte, inquit, pari potētia Principes faciunt, cum in colloquium conueniunt ipsi, decursis præsertim adolescentiæ annis, iocisq; & lusibus, quibus ea ætas est dedita, æmulatione succedente. neq; sine periculo inimicem contingat, neque si id absit, operæ pretium aliud sit, quam inuidia odiumque maius. Vt commodius sit controuersias inter Reges, & si quid aliud negotij est, per legatos viros prudentes componi. Multa me vsus docuit. ex ijs quædam exempla proferre commodum arbitror.*

arbitror. Nullæ provincie in piorum natione maiori
 federe deuinctæ sunt, quam Gallie Castella, amicitia
 Regum cum Regibus, gentis cū gentē omnibus execra
 tionibus sancita. ea amicitia freti Ludouicus Rex Gal
 lie eo nomine vndecimus, paulo postquam regium in
 signe desumpsit, & Castella Rex Henricus ad fines
 vtriusque provincie conuenere. Henricus Fontera
 biam accessit, septus splendido comitatu. magnus D. Ia
 cobi Magister, Toletanus Archiepiscopus sequebatur:
 ante alios Ledesmia Comes Henrico intimus. Rex
 Gallus ad D. Ioannis fanum restitit, multis de more
 proceribus stipatus. plerique ex vtraque gente Baiona
 erant, primo aduentu rixati grauitur. Affuit Regi
 na Aragonie: cum Henrico lis erat de Stella, alijsque
 Vasconum oppidis Regis arbitrio permiffa. Ad flu
 uij quo ab Hispanis Gallia dirimitur, citeriorem ri
 pam semel aut secundo sunt collocuti breuiffime, quan
 tum D. Iacobi Magistro & Toletano est visum, pe
 nes quos rerum arbitrium erat. Eō à Rege magnis
 culti officijs sunt, ad D. Ioannis oppidum accedentes.
 Ledesmia Comes auro intexto velo fluuium transmi
 sit, cultus par, ocreæ elegantes gemmisque distinctæ e
 rant. Henricus fæda facie, vestium forma ineleganti
 ingrataque Gallis. Rex noster vili cultu conspicuus,
 breui veste, galero vulgari plumbea imagine affuta.
 Inde dicteria sanneq;, cum Hispani sordes & avaritiã
 interpretarētur. sic nullo operæ pretio conuētus solutus

est, nisi quod inter utrosque proceres ea conspirationes sunt factae, quibus Henricum ad mortem vexatum, desertum à suis & ad miseram conditionem redactum ipse vidi. Aragoniae Regina pro Hærico, à Rege nostro pronunciatum dolebat: tametsi bello Barcinonensi laborantibus tulit opem. excepit ex eo nouum inter Aragonios & Gallos bellum ad hanc diem sedecim iam annis continuatum. Ad alia est progrediendum. Carolo Burgundo annitente eius & Friderici Caesaris, qui nunc est superstes, Treueri colloquium fuit de rebus multis, ac nominatim de filiorum coniugio. Multis in ea vrbe diebus consumptis Caesar haudquaquam reueritus iura hospitij, Carolo insalutato discessit, magno eius probro ignominiaque. à Germanis splendidus cultus, cum quo Dux venerat, magna impensa facta ridebatur quasi superbiae & arrogantiae argumentum, & ad ostentandas principatus opes comparatus. Burgundis Caesar ob vilem cultum exiguumque aulae comitatum contemptui erat. Neque constitit inuidia priusquam in bellum prorupit, quod ad Nouesium gestum est. Eduardus Anglus cum Carolo Burgundo sororio in Atrebatibus ad D. Pauli fanum biduum modo fuit. visa refero. Regij in factiones scissi ad Carolum utriusque suas querelas detulerunt: Eo ad alteros magis propensa inuidia creuit. Illud exitit congressus pretium. Eduardus ad regnum recuperandum, vnde à Veruicensi Comite erat pulsus, milite,

pecunia

pecunia, nauibus est adiutus: neque commota semel inuidia sedata eo officio est: neque inter se amplius bene senserunt inuicem, neque locuti sunt bene. Vidi cum Comitem Palatinum Reni, Carolus Burgundus Bruxellis splendide acceptum plures dies benigne habuit. neque fructus alius extitit, quam mutua obtrectatio. Germanos Burgundi quasi sordidos lectosque splendide stratos inficientes ocreis accusabant. Illi contra inuidia stimulati luxum Ducis & ostentationem vituperabant. Ergo neque inter se amarunt, neque vsui inuicē fuerunt amplius. Venit ad Carolum Sigismundus Austriacus. aderam ipse. Pfortenses, cum ab Heluetijs tueri non posset, centum millium florenorum pretio vendidit, superiori Burgundiae coniunctos. Idem, pace cum eo gente facta ditionem recepit retanto pretio, unde innumera mala Burgundo euenere. Interfui cū Rex & Eduardus Anglus ad Piceniam oppidū prope Ambrianos conuenerunt, de quo plura deinde dicenda sunt. sed positis quamuis inter eos Reges armis non conqueuerunt tamen odia, neque que pacti sunt, magna ex parte praestiterunt. Sic vt consultius putem, ea Principes vitare colloquia, si saluā amicitiam cupiunt. fieri enim non potest quin inter aulicos de praeteritis sermo recurrat, nō absque molestia iurgijsque. Alijs splendidior sit cultus necesse est: inde ioci salesque, lingua, moribus, institutisque discrepantibus eadem placere qui possint? Principes alter altero honestiori facie, decentiorique

cultu est: illi prædicari à multitudine iucundum est, vituperari ingratum alteri. dimisso hæc conuentu iactantur, primum occulte, deinde palam, & in circulis nihil enim ita arcanum est quod non efferatur in vulgus, prodeatque. Hæc Comineus.

De spectaculis Cap. XV.

Publicam ludorum insaniam, quæ spectacula nominantur, separata disputatione pro virili parte castigauimus: multisque argumentis & maiorum testimonijs cõfirmauimus, theatri licentiã, de qua potissimum laborandũ est, nihil esse aliud quam officinã impudicitie atque improbitatis: vbi omnis ætatis, sexus & conditionis homines deprauantur: simulatisque & ludicris actionibus ad vitia vera informantur. Admonetur enim quid facere possint, & inflamantur libidine, quæ aspectu maxime & auribus concitatur: puellæ præsertim & iuuenes, quos intèpestiuis voluptatibus infici graue est, atque reip. Christianæ exitiale malum. Quid enim continet scena, nisi virginum stupra, & mores prostituti pudoris sceminarum, lenonum artes atque lenarum, ancillarum & seruorum fraudes versibus numerosis & ornatis explicata, sententiarum luminibus distincta, eoque tenacius memoria adhæretia, quarum rerum ignoratio mul-

to cōmodior est? Histrionum impudici motus & gestus, fractęque in feminarum modū voces, quibus impudicas mulieres imitantur, quid aliud nisi ad libidinem inflammant intuētes, per se ad vitia satis proclives? An maior vlla corruptela morum excogitari possit? Quę enim in scena per imaginē aguntur, peracta fabula cū risu commemorantur: sine pudore deinde fiunt, voluptatis cupiditate animinum titillantē: qui sunt veluti gradus ad suscipiendam prauitatem, cum sit facilis à iocis ad seria transitus. Recte enim atque sapienter Salomō, *Quasi per risum, inquit, stultus operatur scelus.* Turpia enim atque inhonesta factu, dictuque dum ridemus, approbamus: suoque pondere prauitas identidem in peius trahit. Censeo ergo, moribus Christianis certissimam pestem afferre theatri licētiam, nonnisi Christiano grauisimam ignominiam. Censeo Principi eam rem vel maxime curę fore, ne aut ipse suo exemplo auctoritatem conciliet arti vanissimę, si frequenter intersit spectaculis, audiatque libenter fabulas, præsertim quę ab histrionibus venalibus exhibentur: & quoad fieri poterit, de tota prouincia exturbet eam prauitatem: neque concedat mores suorum ea turpitudine deprauari. Hoc nostrum votum est, destinataque sententia. Verum populi leuitas & peccantiū multitudo, quasi moles quædā opponitur: tū auctoritas

eorum qui communi errori patrocinantur. Et est excusatio furoris multitudo insanorum. hoc quoque nomine praua nostra natura, quod vitijs suis & cupiditatibus fauet: neque facile auelli se sinit ab ijs quæ cū voluptate suscipiuntur, cuius sumus natura cupidissimi. Usque adeo vt si quis vanitati resistat, ei vehemēter irascatur populi multitudo. *Ille sit publicus inimicus, Augustinus ait, cui hæc felicitas displicet. quisquis eam auferre vel mutare tentauerit, eū libera multitudo auertat ab auribus, euertat à sedibus, auferat à viuentibus.* Excæcat nimirū praua consuetudo animos: & quæ passim fieri videmus, defendere conantur quidam licentiæ patroni, magni scilicet Theologi quasi iuri & æquitati consona, otio & litteris abutentes: quos redarguere facile erit testimonio & auctoritate veterum Theologorum in hac re non discrepantium: à quibus discedere nostræ ætatis Theologos velle non putamus. Has omnes simulatæ veritatis præstigias retegere non erit difficile. multitudinē à furore retinere difficilius erit, nisi publica accesserit auctoritas quorum interest magistratuum. Profecto curandum est, vt ea opinio publice suscipiatur, theatra, sane quibus obscœna argumenta tractantur, officinam vniuersæ improbitatis esse: qui concurrunt eo non secus facere quam qui ad ganeas, ad furta, ad cædes, ad lupanaria. qui suscepti laboris fructus

fructus erit multo maximus. Erunt enim qui pra-
 uitate cognita desinant peccare, salutemque suam
 turpi voluptate potiorem habeant: neque pruden-
 tes & scientes in mortem ferantur furentes, rapi-
 di, & miserabiles. Illud certe omni cura prestandū,
 vt hæc natio peccatorum hominum à templis pe-
 nitus exturbetur. quod Romanorum tēpore fuisse
 aliquādo factum, Tacitus libro quartodecimo his
 verbis indicat. *Ac ne modica quidē studia plebis exar-
 sere, quia redditi quanquam scenæ pantomimi, certami-
 nibus sacris prohibebantur.* Qua ergo fronte histrio-
 nes de foro raptos è publicis diuersorijs in templū
 Christiani inducent, vt per eos sacra festorum læ-
 titia augeatur? Aut quū conueniat, vti Augustinus
 contra antiquos Romanos ait, histriones ignomi-
 nia notare, atque in infamium numero ponere,
 per quos diuinus cultus honestatur? cur à sacris or-
 dinibus repellantur, quod ecclesiasticæ leges fan-
 ciunt, quorum opera dies festi & cælestium cele-
 britates illustratur? Sed obijcis fortasse, eos in tem-
 plis non in turpibus argumentis versari, sed sacras
 historias referre. quod vtinam verum esset, & nō
 potius ad mouendum populi risum, obscenissima
 queque actitarent. Et est acerbū negare non posse,
 quod sit turpe confiteri. Scimus sæpe in sanctissi-
 mis templis inter fabulæ actus, chori ad instar
 adulterorum furta, amores turpes recitari. vt ho-
 nestissi-

- nestissimus quisque ea spectacula vitare debeat, si
 - decori & pudori consultum velit. Et putabimus ta-
 - men quæ à modestis hominibus fugiuntur, ea ce-
 - lestibus esse grata? Ego crediderim potius quasi for-
 - des & religionis ludibria, hos omnes ludos à san-
 - ctissimis templis esse exterminandos. ac impri-
 - mis publicos histriones, qui cum turpi vita sint, re-
 - ligionem fœdare potius sua ipsorum lignominia
 - videntur: & assueti turpibus, etiam in sanctissimis
 - locis odorem, quo imbuti sunt, ore, oculis & toto
 - corpore exhalant. ac nescio an aliquando fabu-
 - lam agant, quin verba turpia, vel imprudenti-
 - bus sæpe excidant: & hos tamen contendemus
 - diuinis celebritatibus adhibere? Sed fac, quod nun-
 - quam accidisse probabis, histriones seuera aliqua
 - lege constrictos, intra modestiæ fines contineri
 - posse, ac sacras tantum historias cum dignitate
 - referre: contendo non minus eum morem cum
 - religionis sanctitate pugnare, neque minus dede-
 - cus reip. afferre. Quî enim conueniat ab homini-
 - bus turpibus Diuorû res gestas referri, eosq; Fran-
 - cisci, Dominici, Magdalena, Apostolorum, ipsius
 - etiam Christi personas repræsentare? An non id
 - sit cœlum terre, aut cœno potius, sacra profanis mis-
 - cere? Imagines in templis magna honestate depin-
 - gi cauetur, & impudicam fœminam Mariæ aut
 - Catherinæ, probrosam hominem Augustini, aut

Anto-

Antonij personam sustinere pariamur: Quod Arnobius certe, & antiquior Tertullianus ab antiquis factitatum accusant: ignominiosos homines in scena sanctissimorum Deorum personas induere. *Nonne violatur maiestas (Tertullianus ait) & diuinitas constupratur laudantibus vobis?* Quæ verba ad nostros mores transferas licet, atque in antiquis interpreteris, nostrorum licentiam & turpitudinem accusari. Itaque si duorum optio danda esset, malle ab histrionibus profanas fabulas agi, quam sacras historias: quoniam cum decore, ac honestate eos facere non posse, persuasum plane habeo: tum ob eorum vilitatem & dedecus, tum ob sceleratissimos mores, parentique actionum leuitatem & turpitudinem. Et ipse cogitabam in templis, festisque Diuorum omnia ad pietatem & modestiam comparanda esse. quibus rebus animus excitatur ad religionem & ad rerum diuinarum contemplationem, ijs communiter & priuatim vacandum esse. Risus, plausus, clamores an id præstent, per se quisque considerabit. Sequitur prauitas alia, neque minor superiori, neque minus procuranda. Mulieres excellenti pulchritudine, eximia actionum venustate & gratia inducuntur in theatrum: quod maximum est incitamentum libidinis, & ad corrumpendos homines potissimum valet.

Abido

Deus

Deus enim (vti Beſolius ait libro de Virginitate) cum cōderet animates in vtrūq; sexum distinctas, aſtrum mutua cupiditatis inferuit, inter homines maxime, quae se inuicem appetere, maiorem multo in viro: quoniam feminam de eius latere formatam diligit vt proprium membrum, & ad eam toto impetu rapitur. Sic femina in se quandam virtutem habet, miramque potestatem trahendi ad se virum: non secus ac magnes, cū ipse non moueatur, ferrum ad se rapit. Contra hanc potissimū cupiditatem pugnare debent quicunque pudicitiae dignitatem consequi student, nunquam interrupto vsque ad vitae finem certamine. Quod an if faciant, qui tanto studio ad theatra concurrunt, pius & modestus lector secum ipse consideret. Enimvero cū histriones studia omnia lucro tractantur, multitudinem allicienda, quam non ignorant aspectu mulierum, & auditu maxime capi, omnes fraudes suscipiunt, nulla honestatis curas vsque eo vt in templa etiam turpes has mulierculas inducant: quod his annis non semel factitatum est, neque vno loco in Hispania, quod horrescunt audire aures, de quibus rebus egerint, pudet, pigetque dicere. Et est Principum munus resistere leuitati multitudinis, & perditorum hominum temeritati. Non ignoramus antiquis temporibus mulieres in scenas fuisse inuectas, quas insigni impudētia corpora etiam nudasse, omnemque aetatem

obiecta

obiecta specie libidinis expugnasse passim atque
corrupisse, sua quoque ætate Chrysostomus mul-
tis locis accusat. Nudas quidem in nostra theatra
mulieres prodire non arbitror. tametsi nonnun-
quam in ipsa actione nudari audiebam, certe te-
nuissimis vestibus indutas prodire, quibus mem-
bra omnia figurantur, ac ferme subijciuntur ocu-
lis. Mulieris autem aspectu pulchræ & ornatae,
præterea gestus & verba in molliciem fracta ad-
iungentis, quid potentius esse possit ad illiciendas
animas, atque in sempiternam mortem impellen-
das, inflammandasque libidine ego sane non vi-
deo. Vincit officium linguæ periculi magnitudo:
eo amplius quod hæc etiam turpitude suos patro-
nos habet, non quosuis de populo, sed viros erudi-
tionis & modestiæ opinione præstantes. Aiunt e-
nim aut comædias in vniuersum abdicandas, aut
mulieres inducendas in theatrum. quod maius pe-
riculum immineat si pueri substituantur in veste
muliebri & ornatu: quo aspectu ad præposteram
ac nefariam libidinem populus sollicitetur. Nimi-
rum velamen malitiæ quarunt. aliud agunt, aliud
agere videri volunt. Hispanorum nationi suspicio
criminis imponitur, à quo natura abhorret (pau-
cos excipio) & nos in prouincijs quibus id malum
viget, scimus sæpe pueros in scenam prodijisse sine
periculo: variasque personas vt res se dabat, cum
digni-

dignitate, elegantiæque actitasse. Cupiditas autem muliebris sexus latius patet, maioresque multo impetus habet, non solum in corruptissimis hominibus & prauis, quales sunt qui puerorum amoribus indulgent, sed in alijs etiam viris aliqua probitatis & modestiæ laude conspicuis. Mitto quod femina scenicæ, quæ histriones consecretantur & adiuuant, forma sunt venali: siue quod tot viris procacibus & otiosis circumseptæ, miraculi instar esset si pudice viuerent: & ex turpi quæstu plerumque raptæ, posito amplius in theatro pudore ad ingenium redeunt. Ita vulgato inter plures corpore omnibus exitium afferunt. iuuenes otiosi & perditii (quorum magnus numerus vbique est) eo aspectu concitati feruntur præcipites: vnde rixæ graues, vulnera & cædes, contemptus parentum, & rei familiaris præ amore earum muliercularum. Quæ probra & similia multa alia, qui digna non putat quæ omni studio auertantur, ferreus sit, & cõmuni hominum cæterorum sensu, rationeque destitutus. Censeo præterea nullam certam sedem histrionibus extruendam publice, domum aut theatrum, quamuis lucri parte locatam vnde inopes alantur, aut quod in alias publicas vtilitates impendatur: ea enim species obtenditur ab ijs qui contra statuunt. Primum enim factõ theatro occasio manifesta præbetur honestã conditione

viris

viris & foeminis inter se libere conueniendi, præ-
 fertim domus aut theatri magistro venali. nam
 qui emit magno, vendat necesse est omnem licen-
 tiã, quæ ab illo flagitare homines perditæ poterūt:
 fietque ex theatro lupanar multo exitius quam
 alia. Deinde frequentiores ludi erunt perpetua se-
 de publice designata, quam omnino sit opus. Alli-
 ciet loci opportunitas ad ludendum & spectan-
 dum, & præfectus cum magno eam sedem con-
 duxerit, histriones vndique conquiret, nullumque
 diem elabi sine ludo patietur: quia potius diebus
 noctes continuabit, quanta cum perturbatione
 reip. dicere non est necesse. Quis enim iuuenes a-
 uellat ab ea vanitate? opifices & agrestes relicto
 opere quotidiano concurrent. famuli heros con-
 temnent, foeminæ viros & familiam præ cupidita-
 te spectandi: quod scimus hoc etiam tempore ex
 parte contingere. Præterea histrionum numerus
 extructo certe theatro per vrbes & oppida, immē-
 sum augebitur pondus iners atque inutile, cū sint
 enervati voluptatibus. nam & lucri aviditas exci-
 tabit multos, neque nisi magno numero poterunt
 tam multis theatris satisfacere. Postremo num iu-
 uenes ex his peruigilijs & bacchanalibus, aut stre-
 nuos milites, aut bonos senatores fore credimus?
 Discant illi quidem ea inspectione amare: armo-
 rum pōdus, alias molestias sustinere non poterūt:

cum

cum totos dies residere in theatris consueuerint: quo tempore aut equos calcaribus incitare & flectere potuissent, aut alia ratione vires corporis exercere, aut certe pacis artis cōmentari. Scimus Romæ primū ex lapide theatrum à Gneio Pompeio fuisse extractum: nam antea scena ad tempus ex materia facta utebantur, tanta ex eo opere populi gratia, vt Magni cognomen ex ea fabrica accesserit. Id fuit multitudinis iudiciū, quæ paleæ instar leuissimæ in omnes partes circūfertur: nam prudentiorum magnæ partis reprehensionem incurrit, vnde laudem captabat. Sic docet Tacitus libro quartodecimo, productis etiam in vtramque partem probandi & improbandi theatra argumētis. vt quod in ea temporum face & morum labe dubitatum est, nobis pro certa lege esse debeat, ne quaquam populi Christiani moribus & sanctitati cōuenire, vt per vrbes & oppida, certa perpetuaque sedes histrionibus detur. Scimus sæpe à Censoribus Romæ euersa theatra nihilominus, quasi morum certissimam à lasciuia labem. & erit in populo Christiano, hac professione, qui restituenda contendat? Ad hæc, *Suscepta Christi religione per omnes penè ciuitates cadunt theatra, vti Augustinus ait, carnea turpitudinū & publicæ professiones flagitiorum: & nos ea instauranda contendamus?* Vincit rei indignitas orationis facultatem. Neque excuses, nostra
theatra

theatra non esse conferenda cum antiquis, neque
 maiestate operis, neque ludorum apparatu. Tur-
 pitudinem loci accusamus, non structuræ mo-
 dum. riuus tenuis, naturam continet fontis vnde
 manat: surculus arboris vnde excisus est, succum
 habet. Nam si magno vectigali, sublato theatro
 rempublicam priuari accuses, risum tenere non
 potero: neque enim tanti lucrum esse debet, vt
 mores populi & religio negligantur: neque dee-
 runt aliunde rationes, si theatra repudiemus, ad
 egenorum inopiam subleuandam. Et mihi qui se
 cus statuunt, Magni Pompeij factum imitari velle
 videntur. is enim vt reprehensionem euaderet,
 quasi theatro constituto turpitudinis scholam ape-
 ruisset, Veneris templo theatrum quasi appendi-
 cem adiunxit, religionis sanctitate nouam stru-
 cturam velaturus. nimirum verebatur ne aliquan-
 do memoriæ suæ censoria ignominia accederet,
 quasi arcem omnium turpitudinum struxisset, vt
 Tertullianus ait. Ergo Pompeij imitatione cum
 templis, aut hospitij pauperum, theatrum iunga-
 tur, quo maius lucrum sit, honestius susceptæ im-
 probitatis velamen. Censeo ergo cum multis fore
 è republica, si histriones pretio venales penitus re-
 moueantur. Omnes enim pecuniæ vias norunt,
 & pecuniæ causa omnes turpitudines suscipiunt,
 instillantque alijs: quæstuarie arte exhauriunt pe-
 cunias,

Dd

cunias,

cunias, & veluti sopitis voluptate sensibus latent
 ter extorquent, quas non minori turpitudine in-
 fumant. otio & desidia vt torpeant ciues, efficiunt:
 quæ omnium vitiorum radix est. Vitijs omnibus
 & fraudibus viam muniunt, libidini maxime, quæ
 auribus & oculis suscipitur. Diuinum cultum im-
 minuunt diebus festis, cum vacandum esset rebus
 diuinis, populo ad spectacula attracto: quæ pestis
 omnibus piaculis procuranda videbatur. Quod si
 non obtinemus vt ludi scenici penitus amoueantur,
 & placet nihilominus eam oblectationem
 populis dare: quod ius & æquitas postulare vi-
 detur, impetrare certe cupimus, vt delectus ali-
 quis sit, neque promiscue licentia quiduis agen-
 di histrionibus concedatur: sed legibus certis cir-
 cumscribatur & finibus, quos nemo impune trans-
 grediatur. Tametsi nullis legibus putabam furorẽ
 hunc satis frænari. prudẽter quidam, *O here, inquit,
 quæ res nec modum habet neque consilium, ratione,
 modoque tractari non vult.* Sequamur tamen Plato-
 nis institutum, qui poetarum carminibus exami-
 nandis præfici sanxit viros prudentes non mino-
 res quinquaginta annis. eorum iudicio quæcun-
 que agenda erunt fabulæ examinentur. ipsi etiam
 intermedij actus, quibus maior turpitudine inesse so-
 let. mulieres in theatra inducere nefas esto. thea-
 tram nusquam publice constituatur. Diebus festis

(vti

(vñ antiquis legibus sancitum meminimus) ludi
 scenici ne exhibeantur, ne temporibus quidem ie-
 iunij Christiani. quid enim commercij squalori
 cum theatri risu, plausuque? A templis & sancto-
 rum, qui cum Christo in cælo regnant, ac omnino
 diuinis celebritatibus amoueantur: ac præsertim
 ijmodi & gestus, quibus turpitude in memoriam
 reuocatur, & ferme oculis subijcitur: quæ sunt
 vulnera religionis nostræ, probra, monstraque im-
 mania: Hispanorum nationis dedecora, adeo fæda
 vt stylus contrectare vereatur, suoque se fœtore
 tueri hoc genus mali videatur. Postremo quoad
 fieri poterit minori ætate pueri & puellæ arceatur
 ab ijs spectaculis, ne à teneris reipublicæ semina-
 rium vitijs inficiatur, quæ grauisima pestis est.
 Ad sint inspectores publice designati, viri pij &
 prudetes: quibus cura sit vt turpitude omnis amo-
 ueatur, & potestas coercendi pœna si quis se inho-
 neste gesserit. Denique populus intelligat histrio-
 nes non probari à republica, sed populi oblectatio-
 ni atque importunis precibus dari: quæ cum non
 potest quæ sunt meliora obtinere, solet aliquando
 minora mala tolerare, & populi leuitati aliquid
 concedere.

Multas in vna prouincia esse religiones non est

verum. Cap. XV I.

Dd 2

Multa

Ultra de prudentia Principis dicta sunt
 superiori disputatione. sed summum
 tamé & maximum sapientis Principis
 officium, præceptumque saluberrimū
 est, cuncta ad pacem consilia referre, rempublicā
 à belli malis præstare. Quid enim pace pulchrius?
 Quid tetrius bello? Pacem appetunt omnes, eaque
 gaudent quasi bonorum omnium fonte: bellum
 auerfantur quasi summum malum. Belli nomine
 mala omnia, pacis appellatione bonorū copiam
 solemus significare. Vnde illa frequens Hebræis
 salutationis forma, qua pacem quibus bene volu-
 mus, precamur. Contra Romani, qui tristissima nū-
 ciaret, eum bellum denunciare veteri proverbio
 affirmabant. Pacem Græci pingebāt manibus ge-
 stantem puerum Plutum diuitiarum præsidem.
 cū spicis, lauro, & rosa, redimito capite: significan-
 tes cum pace diuitias parari, & vitæ studia efflores-
 cere. Bellum ipsum etsi paci aduersatur, ad pacem
 referri debet: alioqui temere ambitioseque susci-
 piatur. Quid enim flagitiosius quam dominandi
 cupiditate, aut laudis & gloriæ ambitione, nulla
 præterea necessitudine humani generis tranquil-
 litatem turbare, orbi vastitatem afferre? Quare à
 Græcis olim Pallas oliua coronata pingebatur. In
 diuinis litteris filios Israel legimus, mente pacifi-
 ca solitos ad bellum procedere: nimirum inter

est

de

caedes

cædes & vulnera & cadauera prostratorum nihil
 aliud quam de pace cogitantes. quod enim sanitas
 est in corpore animantis, id in republica est pax:
 & quemadmodum sæpe medicina facienda, cor-
 poreque debilitando recta valetudo quæritur: sic
 cum diligenter & accurate pacem tenendam iu-
 dicatum sit, concedimus tamen aliquando remp.
 armis cõcuti, omnia fursum deorsum agitari: quo
 profligatis grauioris mali causis, pax solida & fir-
 ma quærat. Paci autem nihil magis aduersatur,
 quam si in eadẽ republica vrbe aut prouincia vna
 plures religiones sint. Quod si recentes multarum
 urbium atque prouinciarum clades, quam sit exi-
 tiale religionis dissidium non docerent, quæ in au-
 ribus & ante oculos versantur: si nulla huius mali
 ex veteri memoria exempla constarent, quæ pas-
 sim tamen occurrunt: communis omnium sensus
 & ratio ipsa declarat, nil magis dissoluendo rempu-
 blicam esse, quam vbi non patrio, sed externo ritu
 sacrificatur. Est enim religio humanæ societatis
 vinculum, cuius sanctitate fœdera, commercia, so-
 cietatesque sanciantur. Ex Deo enim orti ad Deũ
 redimus per religionem, atque in eo vniuersi con-
 quiescimus: non secus atque ad orbis medium li-
 neæ omnes, radijque copulatur. Quæ autem com-
 munio & societas inter eos esse potest, qui non ad
 eundem Deum certe non eadem cæremonia cul-

tuque recurrunt? cum alij alios vt impios auerfen-
 tur: ijsque violandis diuinum numen promereri
 sibi perfuadeant. Prudenter Romanæ eloquentiæ
 parens, *Amicitia, inquit, est rerum humanarum &
 diuinarum cum beneuolentia & caritate consensio.*
 Quare qui rebus humanis consentiunt, diuinis
 dissentiant: eorum amicitia claudicet potiori ex
 parte necesse est: atque inter quos amicos rerum
 diuinarum consensio non est, neque humana-
 rum plena erit & vera. Nulla sanguinis propin-
 quitas, nulla morum similitudo, vitæ genus aut
 patria tantum constringunt voluntates beneuo-
 lentia, quantum religionis diuersitas labefactat:
 neque vlla fœdera tam sancto iure vallata esse
 possunt, quæ non disturbentur facile, si diuersæ de
 diuinitate opiniones suscipiantur. Nihil fallacius,
 nihil violentius, quam vbi diuinum numen seditioni
 prædeditur. pars enim impune sibi peccare vide-
 tur excusante conscientia: ceteri coercere petulân-
 tiam non audent, primum subeunte metu ne frau-
 dibus vindicandis diuini iuris aliquid admistum
 violetur. Deinde exacerbatis voluntatibus, vbi ma-
 lum semel inualuit, filij ipsi in parentes exurgunt:
 nullam fratribus humanitatem exhibent ijsdem
 parentibus nati. Omnia dolis, sanguine, cædeque
 propinquorum redundare necesse est. discordia,
 ciuili sanguine imbuta homines reddit immanes,
 ipsoque

iploque naturæ sensu spoliat. Est enim religionis amor cæteris affectibus potentior. repugnantibus alijs grauissimæ tempestates concitantur nullo cognationis respectu, ne magistratum quidem reuerentia. nam vbi diuersa opinio mentem occupauit, id maxime veremur amittere, per quod salutem speramus. vim inferentes, atque eam persuasionem coercere satagentes, vt impios, cæloque inuisos detestamur. Hoc cum cacodæmon intelligeret, nihil æque dissociando mutuam caritatem, serendis litibus inter homines esse, quam religionis dissidium: varios olim cultus toto orbe disseminauit: ne mortales coirent amplius in eandem societatem, & coalescerent in vnum corpus, fecus quam cæteræ animantes ob naturæ communionē amicæ inter se. neque modo quietum singularum ciuitatum & prouinciarum statum nouis opinionibus, nouisque sacrorū ritibus sollicitare desistit, atque in nostris ruinis insultare: qua inuidia nostrum genus prosequitur. Scisso olim Iudæorum regno, Ieroboamus magna prouinciæ parte occupata, metuque sollicitante ne subditi noui principatus pertesi, Dauidisq; & Salomonis beneficiorum memores ad eorū posteros imperium reuocarent, nouo cultu inuecto, duobusq; vitulis excitatis effecit, ne publicus populi cōsensus amplius constaret: certus in vnā regni formā nunquam consensuros,

Dd 4

quorum

quorum animi & sententiæ de religione discrepant. Sic in Ægypto contigisse constat, Rege Sethone defuncto in duodecim nomos, seu præfecturas totidem & regulos prouinciam abiisse: eorum quemque diuersa sacra, nouosque Deos excogitasse (vnde Ægyptijs tanta Deorum multitudo, vt pene omnes animantes consecrarent.) providebant nimirum ne rursus in vnum Regem, caputque vnum vniuersa prouincia cõsentiret. Contra Moses, qua erat sapientia, ad fundandam suæ gentis felicitatem, legesque & iudicia sancienda, imprimis pertinere iudicauit sacrorum ritus & ceremonias sancire. Quod illi cum cæteris legislatoribus, qui postea sunt cõsecuti in varijs orbis partibus, commune fuit. Illud proprium, cõcordiam perseuerare diu non posse persuasus, si opinionibus de rebus diuinis populus variaret, priusquam leges scriberet, quid in omni tempore sentiendũ, credendumque esset de Deo, de orbis conditione, de felici hominum statu atque de lapsu per peccatum constituit. Providebat nimirum, ne nouis opinionibus enatis pax publica & trãquillitas turbaretur, vnde in omnia mala is populus præcepseret. Verum quo maior lux sit, singulas reip. partes consideremus. Regum, Sacerdotum, nobilitatis & populi rationes iri præcudubio labefactatũ veteri religione mota, nouis opinionibus natis. Re-

ges

ges quidem infinitis difficultatibus ea libertate implicari quis non videat, nō fateatur? Finge duas in vna prouincia, aut ciuitate eadem vigere religiones, nobilium fauore, ferroque populi armatas, numero ſectatorum non impares. quid Princeps faciet? quo ſe vertet? quam rationem adminiſtrandæ reipublicæ explicabit? An conſilijs regere populos, legibus aſtringere, emendare iudicijs poſſit? ſi quod propemodum neceſſe eſt, aut altera aut vtraque factio recuſat obtemperare? Si vni parti fauerit, alios ſentiet alienatos: quos vt ſuſpectos, atq; infideles me quidem arbitro à reip. adminiſtratione, & militia muneribus arcebit: ne armis, aucto-ritate, gratiaque ad reipublicæ euerſionem abutantur. quæ cautio neceſſario quamuis ſuſcepta, magnam illis moleſtiam pariet: in republica, in qua nati ſunt à publicis honoribus excludi, idque religionis ſuſceptæ merito, quam veriſſimam exiſtimabunt. Sed tantisper tamen diſſimulabunt dolorē, dum opportuna occaſio ſeſe dabit collectum indignationis virus in publicā perniciem effundendi. quod maiori impetu facient quo ſe diutius continuerunt. Ac primum inter ſe conſpirabunt, vt ſalutem tueantur contra vires factionis aduerſæ. Vbi ſatis virium erit, religionis libertatem à Principe extorquebunt: precibus minas adiungent. id ſi ſuſceſſerit ſuperbia mox elati, correptiſq; armis

Dd 5   feroces

feroces in rempublicam impetum dabunt. Si uicerint, oppressos aduersarios, bonisque euersos finibus deturbabunt. Deinde Regem suorum praesidio nudatum, atque in potestatem redactum, aut ad suam traducunt religionem, aut de gradu deiectionis casumque, imperio spoliabunt. Quae omnia connexa inter sese esse, atque alia ex alijs apta & colligata, secunda primis, posteriora medijs respondere, nostri nos temporis calamitates docuere. Si utrisque fauere simulabit, utrisque suspectus erit: mediumque se gerendo à neutris inibit gratiam, omnium odia, & acerbiter comouebit: atque ad instar aquae tepesactae, quia neque calida est, neque frigida, sed ex utroque temperata, cunctorum ingratus stomacho à cunctis pariter repudiatur: & utramque sellam occupare satagens, ab utraque pariter ad terram cadet. Nam utriusque factioni satisfacere quomodo possit in tanta rerum & uoluntatum colluione? Ne tyranni quidem, quibus expedire populum esse scissum, superius est dictum, in religionis dissidio rationes gubernandi, continendique populos explicare satis possint. Tentauit id quidem Iustinianus Imperator, non minus militari laude, quam ciuili prudentia clarus. Eutychem enim secta Constantinopoli grassante, altioresque radices agente, quam ut extirpari facile posset, ipse catholicae religionem tenuit, uxori Theodora permisit

Euty-

Si vi-
 sos fi-
 præsi-
 n, aut
 eiectū
 con-
 & col-
 onde
 re. Si
 s erit:
 tiam,
 atque
 a est,
 ncto-
 pudia
 is, ab
 te fa-
 e volū
 expe-
 m, in
 inen-
 uit id
 ilitari
 enim
 adices
 catho-
 rmisit
 Euty-

Eutythis tenere, seu simulare vesaniam, ne vtrique
 factioni præsidium in aula deesse videretur scilicet,
 damnato exemplo. quod tamen nostra ætate con-
 silium quidam Principes imitati sunt. Atque illis
 quidem, si humana tantum spectes, non incom-
 mode cecidit pacato ad vitæ exitum imperio, pro-
 latis finibus, Africa atq; Italia receptis: quod quas-
 fatum, atque ruinæ proximum erat, superiorum
 Cæsarum culpa videlicet. Ac præsertim Zenonis
 & Anastasij, qui proxime Romanam remp. tenuerunt,
 Henotico, hoc est, lege de promiscua religio-
 nis libertate, magnæ clades, funestæ sacerdotum
 cædes consecutæ sunt: & orientis maximè eccle-
 siæ ferme ad exitum conturbatæ. Quanto melius
 & sapientius Iouinianus, ad quem cum summa
 militum voluntate in suprema rerum difficultate
 hostibus à tergo à fronte insultantibus post Iuliani
 Apostatæ cædem, imperium fuisset delatū, præcise
 negavit se qui Christianus esset, religione nõ Chri-
 stianis imperare posse. Vocè immortalis laude, ip-
 soque orbis imperio dignissimā. sunt enim Princi-
 pis partes rempublicam prudētia regere, fundare
 legibus, consilijs ducere ad id quod opus est factu.
 subditorum autem munus est imperio parere, se-
 qui quæ ducit gubernator: vnde concentus ille ci-
 uilis existit quasi varijs interuallis, modulatis vo-
 cibus. Vt diuersæ ergo religionis Principi obediāt
 Christia

Christiani, contingat sane. quî autem ab Imperatore pio alienæ religionis subditi regantur imperio, quod omnes intueâtur, cui cunctorum voluntates & cupiditates cedant? Et est potius verisimile legibus illos, quas eo nomine indignas iudicabunt, non fore obtemperaturos. Itaque piorum natio, quo tempore sub Romano imperio vixerunt, si humana spectes, inglorij, nullo tumultu per vrbes concitato, nullis correptis armis religione vera tuenda, temporum cõditionem, miseriasque omnes & cruciatus inuicta patientia, inculpata vitæ moribus vicerunt. At postquam dies ille felicissimus orbi terrarũ illuxit, quo Deus summus euersa impietate gentem nostram in rerum fastigio collocavit, ad impios Deorum cultus conuulsendos, fundata ecclesiæ pace retulerunt animos. Atque quod Constantinus Augustus, qui primus Romanorum Imperatorum Christi Dei agnouit maiestatem, inchoavit: & consequentium Cæsaris culpa, Constantij focordia, Iuliani malitia disturbabant, Theodosius Imperator perfecit, lata lege ne cuiquam impune esset Christianam religionem conuictio, calumniaque vexare. & merito. Nam si Babylone tribus pueris ab incendio ereptis Rex barbarus capite sanxit contumeliam in Deum illum, qui tam illustre argumentum dederat virtutis & maiestatis: æquius profecto erat vt tali Imperatore

ratore similis comprimeretur audacia Qui contra
 disputant, antiquis temporibus Decorum impios
 cultus extirpatos fuisse dant, nascentes in Christia
 no populo sectas, ferro excisas fuisse negāt. Ipsum
 Constantinum ea vite probitate, ijs moribus & po
 restate, in Arij opinionibus dissimulasse: Theodo
 sij Magni tempore in suburbij ab hæreticis con
 uentus habitos. Nam Iustiniano Imperatore Euty
 chis sectatoribus concessam suarum opinionum
 libertatē, paulò ante dictum est. Nos quidem cer
 te non quid fuerit factum quærimus, qui sciamus
 multa perturbata olim temporum aut hominum
 culpa fuisse: ne licuisse quidem bonis Imperatori
 bus vitia omnia ab stirpe conuellere. quid iure &
 ex ratione fieri debeat, quid è republica futurum
 sit, inquirendum putabamus. Varia & commuta
 bilis temporum ratio est. multaque aliquādo tole
 rata in perniciem vertant, si nostro tempore con
 cedantur. Dies & usus & maior rerum cognitio
 declarauit, rempublicam constare non posse, ciui
 bus in cultu religionis discrepantibus. Quod si me
 moria veteristēporis excutiatur diligenter, Con
 stantinum inueniemus tentasse, si hæreticos cle
 mentia sanare, beneficijs vincere posset: ne genti
 bus scilicet nostra mordendi occasio esset. frustra
 quidem, uti experimento probatum est, omnia ea
 cura suscepta est. Et alioqui quid animi haberet
 satis

fatis indicauit, cum priores hæreses edicto vetuit. Arij sectatores Porphyrianos vocari mandauit, inuidiosum ea ætate nomen, atque ignominiosum: capitale fore si quis Arij libros penes se haberet. Quod sub vitæ finem Arium restituere voluit, Athanasium exilio mulctauit: nimirum hæreticorum fraude circumuentus fecit, quæ sua voluntate, suoque iudicio nunquam fecisset, nisi Arium ad saniora consilia traductum, Athanasium noua Alexandria moliri persuasus, falsus in utroque scilicet, sed ita impostores calumniabantur. A Theodosio scimus legem promulgatam hæreticis omnia vitæ ornamenta detrahentem, repellentem ab honoribus, exilio etiam addito non mutantibus. Præterea cum in occidēte Valentinianus Iunior in gratiam Iustinæ matris in Arij placitis dissimularet, atque Gratiano fratre in Gallia interfecto Maximi fraude, ex Italia fugatus ad eum se contulisset, ab utroque lex altera simili sententia contra hæreticos est lata, nimirum Stobis Macedoniæ vrbe Theodosio secundum & Cynegio Coss. hoc est, salutis anno trecentesimo octogesimo octauo. quo anno scimus Valentinianum ex Italia fuisse pulsum. Ijs nihilominus latis legibus, extirpandi hæreses neglectam curam Amphilo-chius Iconij Episcopus artificiose accusauit, cum Theodosium salutasset, filium Cæsarem, qui patri

1681

alsi-

assidebat, negligere visus esset. Neque dissimula-
 nit prætermisi moris causam. rogatus enim cur
 ita fecisset. *Næ tu (inquit) Imperator præpostere de*
rebus indicas, quando levi filij tui iniuria commotus
Arianorum contumelias, quæ iaciuntur in filium Dei,
indicare negligis. Quibus ille verbis cautior &
 ex Valètiniani calamitate cæsi ab Eugenio, qui ex
 ludo litterario imperium inuaserat, septimo an-
 no postquam lex Stobis fuerat promulgata, hæ-
 reticorum licentiam nouis edictis coercuit. Pa-
 ternis vestigijs insistens Arcadius veterem pieta-
 tem noua & ipse lege sanxit: Gainæ Gottho tem-
 plum Constantinopoli extorquere minis atque
 terroribus satagenti, vbi Ariani conuentus habe-
 rentur, adiutore Chrysofomo restitit. Ergo quod
 sub Theodosio conuentus Ariani in suburbijs ha-
 bebant: quod Arcadio Imperatore nocturnæ sup-
 plicationes, & hymnorum cantus ab ijsdem Con-
 stantinopoli agitabatur, malitiæ temporū tribuen-
 dum puto, potius quam de optima eorum Princi-
 pum voluntate dubitandū. Omnino qui post Ar-
 cadij filium secutus est Martianus legem tulit, Eu-
 tychianorū adulterinos conuentus vetantem. De
 Iustiniano laborare non attinet: falli vt humanus
 potuit consiliū secutus in speciem prudens, re exi-
 tiale. Et fortasse tēporis conditio dissimulationem
 expressit, vt lex eius contra Anthemiū & Severū
 hæreti

hæreticos grauis imprimis & seuera argumento est. Verum à Regibus ad sacerdotes abeamus, & cæteros ministros ecclesiæ: quam Optatus sane & Epiphanius, quia vnica est in toto terrarum orbe, vxori legitimæ, hæreticorum conuentus, quia innumeri, concubinis similes faciunt. Quod si in vna domo atque familia cum vxore pellex, idque pari pene cultu habitet, quanta futura sit rerum perturbatio, quanta calamitas dicere non est necesse: tacitus sibi quisque eam labem animo subijciat. Quid vero domestici faciant, cum vtraque velit & mandet pro imperio fieri cõtraria? Quo se vertant? Quam rationem obsequendi explicabunt? Tanta impedita difficultate domus in factiones ibit: odio, inuidia, rixis perpetuo flagrabit. Domestice rationes negligẽtur. hauriendis voluptatibus heri exemplo famuli incumbent: & quod de equo Troiano dicitur, discordia vsque ad intestina redundabunt: præsertim si pellex mariti fauore armata ausa fuerit vxori de nobilitate, pudicitia, ipsoque coniugij iure controuersiam facere. Vt Arius contra veram ecclesiam, alijq; hæretici suis quisque temporibus se potissimum Christianos, & suam esse catholicam ecclesiam prædicantes, diuersa quæ sentirent, quasi hæreticos repudiabãt. Veteri Romano more pellices Iunonis tẽplo prohibebantur: vt quoniam Dea illa nuptijs præerat,

liber

ritu

ritu illo indicarent, nihil esse nuptis grauius viro-
rum pellicatu. Ne Abrahamus quidem ea sapien-
tia & grauitate Saram cum Agare in pace ponere
potuit, vsque eo vt ancillam cum filio domo exi-
gere cogeretur, vti legitima cōiux flagitabat. Que
res argumento sit, neque in vna domo vxori cum
concubina conuenire vnquā: neque in vna ciuita-
te, aut prouincia falsam religionem cū vera recte
tolerari. Collidant inter se necesse est, quorum na-
tura est contraria: longoque vsu intellectum, nouā
religionem nunquam fuisse in aliquam vrbem ad-
missam sine magna ciuū & rerum calamitate.
Circumfer mentis oculos per omnia tempora, ve-
terem ac recentē memoriā explica: videbis pro-
fecto vbicunque id malum vigit, iura honestatis
conuulsa, cædibus & latrocinijs misceri omnia: at-
que ea in veteris religionis cultores, & ministros
edita crudelitatis exempla, que ab heesternis hosti-
bus nunquam extitissent. Quid Albigēses in Gal-
lia fecerint: quanta immanitate Hussitæ in Bohe-
mia grassati fuerint scimus: quantum noua pestis
in Germania & in Gallia effuderit sanguinis, pe-
ne in oculis versatur & auribus, vt ea præterire
sit satius. Ac ne commemorare quidem attinet
Iuliano Imperatore, quam graua pij fuerint ab
Arianis, tum Heliopoli, tum in alijs imperij par-
tibus perpessi: tametsi lege erat cautum ne di-

Ec uersa

uerſæ religionis cultus cuiquam fraudi eſſet. No-
 uatianorum minas Cyprianus retulit. Editæ in
 Africa à Donatiſtis ſtrages, ab Optato & Auguſti-
 no memoria ſunt prodite. Quas clades diu intule-
 rint locis omnibus Ariani nemo ignorat: eſſi & hi
 initio de vno verbo controuerſiam eſſe excuſabāt,
 & illi ob affinitatem opinionum ab Optato voca-
 bantur fratres. Ab his Circuncellionū fera rabies
 prodijt: illi Georgij Alexandrini ſæuitiam, Valētis
 & Vrſatij perfidiam, ſynodos Mediolanenſem &
 Ariminenſem, aliasq; ſexcentas peſtes excitarunt.
 Vt iure eccleſia ex ore Dauidis conqueratur, nun-
 quam ſe grauiora perpeſſam, quam quæ à dome-
 ſticis ſunt illata mala. Neque temere Theodoſius
 Imperator, Vel in re leuiſſima ab eccleſiæ placitis,
 & vera pietate vetuit discrepare: ſed ex magna cor-
 rum temporū varietate, magnisq; motibus exper-
 tus paruis ſæpe momentis haud leuem immutatio-
 nem fieri. eſſi parū dici non debet, quod ſocietatis
 mutæ vincula diſſoluit, Chriſti tunicam, cui mili-
 tes pepercerūt, crudeliter lacerat in partes, quibus
 neutri tegātur. Populus enim veſtigalium grauita-
 te feſſus, & multis difficultatibus implicitus in ſa-
 cerdotum opimos redditus, templorum theſauros,
 quos maiores ad ſupremas rei publice difficultates,
 quaſi in ſacrum ærarium conſtruxerunt, inuolare
 oblata occasione non dubitabit. Ergo cum primū

Dux

Dux se temerariæ multitudini dederit, præsertim religionis specie armatus, si in sacerdotum mores inuehatur, facta seditione in republica pars infirmior, quales sacerdotes sunt, in prædam multitudini cedent, tēplis diuitias & ornamenta detrahēt tam multos accumulatas per annos. Quod malum nostro tēpore accidisse scimus, vbicunq; religionis dissidia viguere. Adhæc scisso populo, & in duas partes diducto, geminos Antistites sacrorum creari in vna vrbe cōtra omnia exēpla vetustatis, & decreta necesse erit. Eam labē nulla erit facies mali, quæ non consequatur. Quanta confusio rerū erit? neuter enim satis seuere suorū peccata vindicabit, ne secta deserta ad hostium castra transeant, vti in seditione intestina fieri amat. Ex ea impunitate scelerum licentia confirmabitur: perpetuum discordiæ & dissidiōrū seminarium extabit. Hanc rerū perturbationem & flagitiorum licentiam, nobiliū clades excipiet. Quo enim alio profana hæc libertas qua plebs omnī metu soluitur spectabit, nisi vr̄ religione violata, sacerdotum ordine prostrato, templis direptis & incensis ad prosternendā nobilitatē serpente latius incēdio perueniatur? Neque enim in vno gradu resistet malum, sed primis prostratis per illos ad secundos & tertios & deinceps aucta flāma gradū faciet: & qui alienæ calamitatis spectatores extra fortunæ aleam esse videbantur,

muisv

Ee 2

conti

continuò eisdē inuoluentur malis, eo amplius quò
 maiori inuidia Principes flagrare solent, quā sacen-
 dotes. Argumento est bellum rusticorum ante ani-
 nos septuaginta contra nobilitatem Germaniæ in
 Alsatia & vicinis prouincijs excitatum auctore &
 cōcitatore Phiphero obscuro quodā homine: qui
 cum per quietem somniasset, magnam se vim mu-
 rium per agros extirpare, immaniter somniū inter-
 pretatus, nobiles, quod ad instar muriū substantiam
 plebis arrodant, significari putans id bellum fune-
 rissimū concitauit: in quo multis Germaniæ oppi-
 dis euersis, multa nobilitate perempta (quod fuit
 miserrimum) ipsi rustici supra centū millia ferun-
 tur trucidati. Extat Munceri oratio sub ipsum cō-
 flictum ad rusticorum legiones metu consterna-
 tas, fugamque meditantēs: qua studio illos liberta-
 tis Christianæ retinendæ, atque excutiendi iugum
 tyrannorum (sic nobiles vocabat) ad conferendas
 cum hoste manus, & collatis vexillis dimicandum,
 non minus temere, quam infelicitè excitauit. Est
 propemodum necesse vnà cum religione reipu-
 blicæ statum mutari. Sic potentiores, & quicun-
 que diuitijs abundant, periculo proximi erunt, in
 prædam cedent armatæ plebis furori: quæ sua
 sponte nouãdi res cupidissima, suam indigentiam
 & sitim habendi plura, ex aliorum fortunis exple-
 re tentabit. At legibus in officio continebuntur?

Verum

Verum id quidem esset, nisi in dissensione civili motuque, leges silere solerent, armorum fragore omnia circumsonare, fluxa nullaque auctoritate magistratuum. Et leges illæ iustæ, atque rationabiles sunt, quæ provident multo ante, ne scelestorum licentia vigeat, omnis tumultuandi occasio & materia tollatur. Ergo quemadmodum fastigia turrium, & cacumina montium cæli iniurijs, ventorumque procellis obnoxia maxime sunt: sic coorta in republica tempestas, eos primum inuoluet & prosterneat, qui sublimem honoris locum occupabunt. quo maxime quando religionis respectus parum mouet, principes reipublicæ monendi sunt atque hortandi, si priuatis rationibus consultum cupiunt, vt hæreticorum prauitatem priusquam adolescat, furorem nascentem in ipsis incunabulis comprimant, ne priorem ignauiam dolere deinde frustra cogantur. Verum à disputandi subtilitate ad præcepta dilapsam orationem, ad ea quæ restant consideranda restringamus: atque communis mali ex religione commutata, partem non minimam ad populum derivari doceamus: ne possit videlicet ex aliena calamitate iure lætari. Mutata enim religione pax publica constare non potest, vti sæpe dictum est. In tumultu populari plebi bene esse quæ potest: non secus quam corpore agrotante, morbi molestiæ per omnes

diffundentur partes. Tunc profecto tota respublica bonis omnibus cumulatur, cum omnia eius membra alia ex alijs connexa, cum capite amoris perfecti vinculis colligantur. neque inepte Pitharchiam, hoc est, magistratui debitam obediētiam, Iouis seruatoris esse cōiugem fingebatur, ex eoque coniugio felicitatem procreari. sed vt fabulæ integumento significarent, omnibus bonis cumulari populum magistratibus obtemperantem: contra ciuitate in factiones scissa, neque commune vnum imperium intuenti nihil esse infelicius. Iam vero religione conuulsa, neque cōcordiam inter ciues coalescere, neque aduersus magistratus reuerentiam existere, satis arbitror superius fuisse demonstratū. Quod si semel respublica in factiones abeat, discordia ciuili debilitata externe iniuriæ opportuna erit: nō secus atque lignum si rima, aut scissura cuneum admittat, facile finditur in partes, ceditque in alimētum ignis. Sic externus hostis ciuium concordia violata factioni alteri opem feret, vt altera prostrata vtramque subigat, opprimatque tyrannide. Sic magna corruunt imperia. Sic Cæsar Galliam subiecit. sic Turcarū Principes Græciam tumultuantem, orientis imperium debellarunt. Neque certius argumentum existat reipublicæ exitio proximæ, quam cū opinionibus de religione ciues inter se impune ceperint discrepare. Omnino

Hebræo

Hebræorum res aliquando florentissimas id diffidium populo in Phariseos, Saducæosq; scisso labe factavit, atque sub Romanorū iugum misit. Pauci enim ciues inueniātur, qui prompto animo bellū propulsent, & coniunctis animis prodeant in aciē: quin potius magna pars, vt ægre aduersarijs faciat ijs, penes quos erit imperium, in pugna cessabit, & victoriam de manibus elabi sinet, ne laudē victoriæ aduersa factio ferat. Quod in exercitu Romano. L. Papirio Dictatore minori de causa euenisse notum est, alienato exercitu ob importunā Dictatoris seueritatem, Samnites, qui vno prælio debellari potuerunt euasisse, magna etiam strage edita in aduersarios. tantum aliquando in bello potest quauis ex causa voluntatum alienatio. Quod Romani olim prouidentes aciem instruere, nisi auspicato, litatoque nefas esse putabāt: exercitu lustrato sanguine hostiæ mactatæ, re diuina peracta, positis odijs, pari consensu, magna animorum alacritate ad manus & pugnam procedebatur. Ad hæc quis publicis consilijs, vbi de republica deliberabitur, locus erit? tota enim deliberatio ex altercatione, & obtrectatione composita, rixis, clamoribus, contentione plena erit: plerumque melior pars à peiori & audaciori superabitur. Et vt ad minima quæque veniamus, quid fiet si mali vis, & fatalis discordiæ virus in domos singulas penetrarit?

Ee 4

Quæ

Quæ forma reipublicæ tetrior, quis status populi
 funestior poterit excogitari? Aut quæ esse obedi-
 tia, quæ caritas inter eos poterit, qui in religionis
 placitis discrepabunt? Vxor virum suum vt im-
 pium auersabitur. vir uxori adulterij crimen im-
 ponet, quæ se inconsulto ad diuersæ religionis
 conuentus proficiscatur. suspicabitur enim neque
 temere, neque sine exemplo, ibi non religionis
 castitatem vigere, sed libidinum impuritatem do-
 minari. Quot virgines à parentibus, quam multæ
 à viris coniuges religionis specie abducentur ad
 perditorum hominum libidinem? finis malorum
 non sit, ybi permissus fuerit ad nouam religionem
 aditus. atque qui dies nouis opinionibus dederit
 libertatem, idem reipublicæ felicitati finem impo-
 net: & libertatis nomen specie præclarum atque
 appellatione, quod ab omni memoria innumeros
 homines seduxit, re falsum & inane esse reperie-
 tur. Quod nisi in re minime dubia exempla affer-
 re superuacaneum videretur, nostrorum tempo-
 rum tragædias, tumultus ciuiles, bella nefaria,
 vnam ob religionis causam suscepta temere, fu-
 renter administrata referre liceret: multasque vr-
 bes impetu ciuilibus bellis deformatas: innumera
 templa ipsa opinione sanctitatis, moleque vene-
 randa incensa euerasque: sacras virgines constu-
 pratas: multa sacerdotum millia cæsa: infinitam
 homi

hominum, militumq; multitudinem neci datam.
 Veniunt in mentem illi Poetae versus:

Heu quantum terra potuit, pelagique parari

Hoc, quem ciuiles hauserunt sanguine dextra.

Verum hæc aliaque innumera mala ex religionis
 dissidio nata prætereantur, quæ sunt omnibus tes-
 tificata, & multorum historijs prodentur posterita-
 ti. Præterita accusare non attinet: deplorare vanū
 est, atque inane nullum præter lacrymas reme-
 dium afferre: simul styli longa disputatione fatiga-
 ti vela contrahenda sunt, & portus aliquis occu-
 pandus: si prius tamen aduersariorum argumenta
 fuerint explicata. Obijciunt enim nobis qui con-
 tra sentiunt, Turcarum imperium, quod plures re-
 ligiones, variasque sectas suo complexu continet,
 neque ullis intestinis motibus agitur, contra om-
 nibus fortunæ bonis indies augetur & efflorescit.
 Sic in Bohemia à ceterum quinquaginta annis duas
 religiones vigere, neque ita pridem tertiam esse
 publicè receptam ex Martini Luteri placitis com-
 positam. Heluetios gentem bellica fortitudine, &
 rebus gestis clarā diuersas religiones in rempubli-
 cam admisisse: idem fecisse Germanos. Sed hi pro-
 fecto maximam nostris Principibus iniuriam fa-
 ciunt, cum eorum imperia ex Turcarum tyranni-
 de metiri volunt, & Christianorum mores ad le-
 gum Turcicarum dirigunt immanitatem. Illi

Ee 3   enim

enim quibus iugum imposuerunt, cum ijs nullam reipublicæ partem communicant, neque arma tractare sinunt: sed potius seruire cogunt, ijsque grauiora, quam alijs imperant vectigalia: vsque adeo vt filij in seruitutem, sædamque libidinem à complexu matrum rapiantur: vxores sæpe in suorum coniugum oculis impune constuprentur. Quod si ea ratione nouarum hæresum sectatores in reipublica Christiana viuere vellent, vt grauiora ferreæ onera contenti conscientie, quam tantopere expectunt, libertate, fortassis esset ea conditio tolerabilis, magno redemptam libertatem in nostra reipublica dare. Nunc cum videamus eos, qui à patria religione discedunt, summa omnia efflagitare, primumque auctoritatis locum captare: quis nõ animaduertat eorum improbitatem, qui religionis libertatem volunt Turcarum exemplo tueri? Nam quod de Bohemis afferunt & Germanis, miror eos neque Angliæ exempla citasse, neque Geneuæ ad lacum Lemanium: quibus in locis non tantum nouæ sectæ vigent, sed Catholicis, quorum magnus utrobique est numerus, facultas profitendi suam religionem præcisa est: minæ & terrores intentantur indies grauiores. Vides ergo eos ipsos, qui tam impudenter apud alias nationes religionis libertatem extorquere contendunt: & cum negatur impium facinus clamant, crudelē tyrannidem: longè aliam rationē

minis

Ecce

sequi,

sequi, vbicunq; rerum potiri ipsos contingit. Ne
 que enim tam sunt imprudentes vt non videant,
 vnam esse retinendæ ciuilib; concordia, suaq; tuen-
 di rationem, si religionis disfidiu auferatur. Quis
 enim ignorat magnopere vires Germaniæ fuisse
 debilitatas, magnas clades pertulisse, ex quo nouis
 opinionibus agitari, scindique cœpit? Et quæ olim
 Romanis, neq; ita pridem Turcis formidini erat,
 modo vt corpus ægrum, & morborum causis affli-
 ctum, non modo in aliorū labore opem ferre non
 potest, sed ne suis quidem pedibus consistere, nisi
 alieno præsidio adiuuetur. Quæ igitur incōmoda
 ex religionum diuersitate nascantur, postrema hac
 disputatione explicata sunt: euertique resp. & pri-
 uatas necesse fore, si semel prouinciales de religio-
 ne inter ipsos disfidere ceperint. Regum rationes
 & sacerdotū everti: plebis & nobilitatis felicitatē
 eo malo vigente constare nō posse. Quæ omnia si
 solis luce clariora sunt, si hausta è nature fontibus,
 antiquitatis exemplis, recentique memoria confir-
 mata, si tota disputatio auctoritatem & fidem sibi
 à ratione sensibusque conciliat, si incorruptis testi-
 monijs roborata est, si omnium ordinum voces
 exaudiuntur, nil esse in auita religione mutan-
 dum ijs, qui salui esse cupiunt: magne profecto ha-
 bēda sunt gratiæ ijs, qui euerfa impietate antiquæ
 religionis formam retineri præcipiunt: nouarum
 autem

autem sectarum inuentores accusandi merito & iusto odio posteritatis dignissimi sunt iudicandi, monendusque Princeps atque hortandus, vt nascentis mali initijs se opponat, flammamque initio restinguat vel sui corporis obiectu, ne si latius serpat contagio, serò remedium quaratur: nomen ipsius, locordia & male gesta reipublicæ maculis dehonestetur: ipseque (quod grauissimum est) post huius vitæ decursum deserti officij, & grauissimi ex eo sceleris, magnorumque malorum reus agatur: contemptæ salutis publicæ atque priuatae iustissimas pœnas det.

Quo loco dicendi finem facimus. A contentione disputandi atque molestia, animum ad otium reuocare æquum est. Qualem principatus formam probem maxime, qualis sit optima Principis institutio, quantis virtutibus & quam multis opus habeat, explicui. Quâ imagine expressa, vereor ne studia multorum tardentur: nam experiri fortasse nolint, quod se assequi posse diffidant. Sed par est omnia tentare, cui cuius humeris tanta reu moles inëubit. Quod si quem aut natura sua, aut illa præstantis ingenij vis forte deficiet, quam requirimus: teneat tamè eum cûrsu quem licebit: prima enim sequentem, honestum est in secundis tertijsque consistere, altiusque ibunt, qui ad fastigium contendunt, quam qui suscepta desperatio

ne co

neco perueniendi, humilia conſectabuntur. Nam inter Reges non Dauidi tantum & Salomoni locus eſt inter Iudæos, aut inter Romanos Auguſto, Veſpaſiano, Conſtantino & Theodoſio Magnis, ſed horum ſecundis vel infra ſecundos. Neque Annibal modo Pænus, & Scipio, tum inter noſtros Pelagius, Cidus, Ferdinandus Comes, Bernardus Carpentiſis, atque ſuperiori ætate Conſalvus cognomento Magnus, copiarum eximij duces laudantur: ſed & multi alij magnam ſunt gloriam à re militari conſecuti. Quare non eſt cur cuiuſquam ſpes infringatur aut languſcat industria. nam neque quod eſt optimum deſperandum eſt: & in præſtantibus & difficillimis rebus magna ſunt, quæ ſunt optimis proxima. Deinde noſtrum de regno & Regis inſtitutione iudicium fortaffe non omnibus placeat. qui uolet ſequatur, aut ſuo potius ſtet, ſi potioribus argumentis nitatur. De quibus rebus tantopere aſſeueravi in his libris, eas nunquam ueriores quam alienam ſententiam affirmabo. Poſteſt enim non ſolum mihi aliud, aliud alijs uideri, ſed & mihi ipſi alio tempore. Neque in hac modo diſputatione quæ ad vulgi aſſenſum ſpectat, nec validis radicibus nixa eſt: ſed ne in ſubtilioribus quidem argumentis magnopere uelim contendere. Suam quiſque ſententiam per me ſequatur, neque noſtræ ſubſcri

subscribat. tantum exoratum cupimus cum qui
 nostra leget, vt præiudicium amoueat, quoniam
 mentis oculis officit. & memor conditionis hu
 manæ, si quid erratum est, pio studio rem
 publicam iuuandi veniam benignus concedat &
 facilis.

L A V S D E O.

IN

A

Adulatio
 Adulato
 ri am
 Aedifica
 darur
 Aegiptu
 titudo
 Aescopi
 presis
 Aesymn
 caban
 Agnati
 no.
 Agri on
 Aiod Eg
 Alburq
 gis C
 Alexan
 clam
 bus r
 Alexan
 170.
 Alhagil
 bæ.
 Alfonso
 rum.
 Alfonso
 184.
 Alfonso
 175.
 Alfonso
 Aluaru
 Amica
 Amicis

INDEX
INDEX RERUM, QUÆ IN
hoc opere continentur.

- A.**
- A**braham Saram & Agar cõ
ciliare non potuit. 433
- Achan ob peccatum puni
tur populus. 358
- Adulationis artificiosæ exēpla. 219.
- Adulatoris ingeniũ. 212. eius & ve
ri amici discrimen. 217
- Ædificandi studium in Principe lau
datur. 337
- Ægustus caprino lacte nutritus. 142
- Ægyptijs vnde tanta decorum mul
tudo. 424
- Æsopi fabulas Faernus carmine ex
pressit. 144
- Æsymnetam antiqui tyrannum vo
cabant. 98
- Ægnari quomodo succedant in reg
no. 48
- Ægri omnes coli debent. 331
- Æiod Eglonem Regem occidit. 82
- Alburquerque institutor Petri Re
gis Castellæ. 153
- Alexander Seuerus magistratus pro
clamabat. 257. ex curiosis merci
bus tributum imperauit. 327
- Alexandri Magni virtutes & vitia.
170. se Ioue genitum dixit. 216
- Alhagibi, hoc est, proreges Cordu
bæ. 316
- Alfonsi Imperatoris factum præcla
rum. 370
- Alfonsi Sapientis Regis vœcordia.
184.
- Alfonso Aragonius & Neap. Rex.
175.
- Alfonso S. Luciferi regulus. 379
- Aluarus Luna. 202. mortis causa 383
- Amica Episcopi Regis nutritrix. 148
- Amicitia quid. 422
- Amor sui adulator præcipuus cui
que. 213
- Amphilochij Episcopi factum. 430
- Anaxarchi verba ad Alexandrũ. 104
- Annibal Pœnus. 10. eius dictum. 297
- Annonæ cura. 330
- Ansurij fides. 378
- Annus morbis insignis. 360
- Aquæ potus frequēs Hispanis. 335
- Aquilæ pennæ alias deuorant. 123
- Aragonis Iustitia. 88
- Arcades musicæ dediti erant. 176
- Arces ædificandæ, muniendæ vrbes.
337.
- Archimedes lineis intentus. 184
- Argius Aristodemus tyrannus. 81
- Arij sectatores dicti Porphyriani. 430
- Aristides quid de consilio Themi
stoclis. 373
- Aristoteles. 10. 30. 63. 88. 98. 134. 144
162. 166. 267. 269. 322. 331. 401.
- Arsenius filiorum Theodosij Magi
ster. 152. 232
- Artes propter inopiam & propter
diuitias deseruntur. 382
- Astrologiæ laudes. 190. Iudiciaria
ars vanissima. 250
- Atæas Scytharum Rex. 178
- Athenicae barbaris quasi seruis
imperabant. 296
- Auaritia cauenda. 377
- D. Augustinus. 89. 370. 408. 409. 416.
- Augustus Romam ex latericia fecit
marmoream. 340
- Aulicorum iudicium ne Rex sequa
tur. 34.
- B.**
- B**andæ militia. 306
- Bartholomæus Faccius. 176
- D. Baslij locus de virginit. 412
- Behe

I N D E X.

Behetrix in Castella quid erant? 38	Chelidonia oculis medetur. 79
Belisarius capit Giliimerem Vandalorum Regem. 124	Chiron Achillis educator. 204
Bellum rusticorum in Alsatia. 436	Chryppus nutrices sapientes esse vult. 143. cum cibi caput obliuio. 184.
Belli mala. 420	Cicero. 192. 246. 422. eius laudes. 173
Benadadus Rex Syria à quibus videtur. 195	Cidus magnus dux. 7
Benedictinorum Cœnobia scholæ erant. 138	Circe homines vertebat in feras. 129
Beniamin tribus punitur ob vxorẽ Leuita constupratam. 355	Ciues neque extenuandi multum neque locupletandi. 382
Berengaria Regina Blancae sorori prælatâ. 52	Clades in Africa nuper accepta. 384 & ad Angliæ litora. 319
D Bernardi locus. 283	Clearchus Ponticus tyrannus. 281
Blanca Gallia Regina mater. D. Ludouici Regis. 53. 168	Clementia Principis. 127
Bona Principis trisariam. 323.	Clericos Galli vocant viros doctos & clericorum veste vtuntur scholastici in Hispania. 138
C.	Comites Principis sint multi. 193
C Alderontus nobilis Theologus obiit. 361. eius Epitaphium 363.	Coniugiorum delectus esto. 134
Calisthenes ab Alexandro occisus. 216.	Constantensis synodus. 179
Canino lacte qui fuerunt nutriti. 143	Constantij solertia. 283
Cantiones quibus nutrices vtantur 344.	Constantinus primus inter Imperatores Christianos. 428
Capitis vnus in ecclesia necessitas. 108.	Confus, Neptunus idem, sub terra colebatur. 211
Caroli Principes duo à parentibus capiti. 47	Cornelia Gracchorum mater. 123
Caroli Magni lex. 269. quomodo annonam taxauit. 333	Cynethenses musicam continebant. 377
Carolus Salerni Princeps quomodo seruatur. 392	Cyri & Cambisis educatio. 198
Carolus Vasconum Rex cognomen to Crudelis. 83	Cyrus quomodo nutritus. 143. multus erat cum æqualibus. 198. laudis cupidus. 239. agebantur coram eo cause fidei. 248. ipse, Alexander & Cæsar fuere tyranni. 24.
Carrionis reguli ignaui. 230	D.
Carthaginienses accusantur. 267	D Aualus Magister equitum. 383
Caruiallij fratres præcipitati. 364. 398.	Dauid minimo filio regni relinquit. 45. licuit illi Saul occidere. 78. milites in familiâ legit. 307. curat agros coli. 331. ob eius peccatum punitur populus. 354
Cato Cos. venit in Hispaniam. 304	Debilitantur vires inter plures partita cura. 33
Cautum consilium melius quam felix reueritas. 401	Debora Iudaïs præest. 47
Charondas Tyrius. 102	Demetrii Phalerci consilium. 390

INDEX.

Defaltrix artis peritit.	164	Fernandus Rex Sanctus templorum	
Deus Sphingis forma pingebatur, tñ		opes sumere noluit.	119
Iuuenis leni assidentis.	109	Festis diebus comœdiæ ne agantur.	418.
Dialectica quid.	187	Fides prope Iouem in capitolio.	206
Dicamum sagittas pellit.	19	255. 374.	
Dionysus tyrannus.	81	Filij à parentibus degeneres.	133. 2
Dominicus proditor.	377	matribus nutriantur.	139
Donatistarum sæuitia in Africa.	440	Filij Heli & Samuelis.	31
E.		Filij procerum in aula Regis educa-	
E cclēsia Catholica vxor legitima.	427.	bantur.	195
Ecclesiastici reditus alebāt pau-		Flagitiosis quę procuratio demanda-	
peres.	384	ri possit.	284
Egas Alfonsi primi Lusitani instituto-		Flectij Lusitani constantia.	380
re eius que fides.	378	Flumina nauigabilia vt sint an-	
Egeni facillē turbas concitant.	332	debeat tentari.	335
tuos queque ciuitas alat.	386	Fœmina regni hæres esse potest.	46
Elisabetha Regina Catholica.	44	Fractes discrepantes moribus nutri-	
Eloquens sic Princeps.	185	cua vitio.	145
Enos primus Deum inuocat.	253	G.	
Epaminondas dux.	358	G abaonitæ vexant vxorem leui-	
Episcopi ne fiant repente ex profa-		ta.	355
nis. 271. è theologis & monachis		Gainas Gothus.	531
potius quam è iureconsultis.	272	Gallię mala vnde.	330
273		Garfias Gometius Cæsariani Præfe-	
Episcopi Ferdinãdo Regi Sancto reg-		ctus.	379
num dedere.	113	Garfias Loaysa. s. G. Vargas Tole-	
Episcopi ad conuentus regni voca-		ta.	397
bantur. 96 111. illis non sunt oppi-		Garfias Rex Vasconum cognō. Tre-	
da detrahenda.	97. 112	mulus.	230
Episcopis tribuitur quod manet in-		Gedeonis verba.	31
colume inter hæreticos.	113	Generandi tempora captanda.	134
Eugenius tyrannus.	431	Geometria & arithmetica vtiles.	188
Eunuchis ministris utebantur Re-		Germaniæ vires debilitatę.	443
ges.	114	Gigantes Iouem è cælo deturbare	
Exercitatio corporis qualis.	166	tentant.	63
Extrema consilia aliquando sequen-		Gloriæ studium. 233. quomodo ex-	
da vitatis medijs.	400	citari debeat.	247
F.		Gometius Solisus Alcantarę Mag.	
F ernandi Antolini pietas.	257	396.	
Fernandus è Castella ad Arago-		Gordianus Imperator.	28
niæ regnum vocatus.	54 86	Gratianus Imperator cæsus à Maxi-	
Fernandus Rex in ius vocatus cur-		mo.	430
sic dictus.	364	Guissus Dux, & Cardinalis eius frater	
Fernandus Rex Catholicus.	7	occisi.	67
		If Gygis	

I N D E X.

Gygis anulus.	60	hæ Regem.	67
H.		Iacobus Patriarcha iura primogeni	ti transfert. 45
I Abidis nutritio.	143	Iacobus Trezzus statuarius.	348
H æreditas in regno quomodo inuecta.	37	Ieroboamus cur vitulos excitauit.	423.
Harmodius & Aristogiton.	73	Imperatores multi occisi à suis. 73	
Henotica lex causa turbarum.	427	Imperia quædam per iniustitiã coustituta.	365
Henrici tertij Castellæ Regis factũ.	325.	Indoles Principum exolefcit.	41
Henrici Villenij vœcordia	184	Infanfones in Castella.	370
Henricus Galliæ Rex occisus à monacho.	66	Institutores Principis quot esse debeant.	170
Henricus Nothus fratri regnum auferit. 53. eius cõsilium filio datum.	376.	Ioannes Anusij Magister Rex Lus. 53	
Henricus quartus Castellæ Rex abdicatur 44. ignobiles repente euehit. 396. colloquitur cũ Rege Gallo.	403	Ioannes primus Castellæ Rex victus ad Aljubarotam qua de causa. 119. eius infantia. 186. mediam viam sequitur cum extrema deberet.	400
Herbæ quibus bruta morbis moidentur.	19	Ioannes secundus Castellæ Rex male educatur.	158
Hercules Celticus.	186	Ioannis secũdi Lus. Regis dictũ. 390	
Hercules vulpiuæ pellis partem assuit.	205	Ioannes Paruus Parisiẽsis Theol. 80	
Hierosolymitani templi vasa multis exitio fuere.	123	Ionathas gustat parum mellis. 354	
Hispantię status Roderico Rege. 200		Iouinianus Imperator.	427
Historiæ laudes. 192. legenda Principi.	390	Iracundiæ sæditas.	225
Histriones venales. 167. eorum turpitudine. 406. à templis repellendi. 409.		Ismeriæ cantus.	178
Honores dãdiciam ignobilibus & plebeijs.	297	Iudices in veteri populo. 30. quales debeant esse.	351
Honorius Augustus stolam pontificiam primus repudiat.	109	Iuliano Comiti facta iniuria causa multarum cladium.	351
Hospitia pauperibus generalia instituendi ratio. 386. varia eorum genera.	387	Iulianum Apostatam occidere licuit.	79
Hussitæ in Bohemia vigent.	441.	Iunonis templo pellices prohibiti.	432.
I.		Iureconfulti possunt fieri Episcopi.	278.
I acobi Aragonij Regis ira.	226	Iuppiter non fingitur canere.	181
Iacobus Abeniucephus Alfonso & Sanctio Regibus cedit.	39	Iusurandũ insolens à Castellæ Rege exactum.	250
Iacobus Clemens Dom. occidit Gal		Iustinianus vasa Hierosolymitana restituit. 124. plures religiones tolerat.	426
		Iustitia necessaria. 366. ea est triplex. 368. ei templa constituta.	370
		Mars	

I N D E X.

67 mogeni 45 348 citauit. fuis. 73 tiã cou 365 41 370 esse de- 150 Luc. 53 Rex vic- e causa. mediam a debe- 400 Rex ma 158 ctũ. 390 heol. 80 lis. 314 427 215 178 o. quales 351 ia causa 351 dere li- 79 ohibitq. piscopi. re. 181 ellã Re- 250 lymitana iones to 426 a est tri- tura. 370 Mars	Mars eidem & Minerua affinge- batur. 321 L. Abani peccant Liam pro Ra- chele substituent. 85 Lacedæmones Marti quid sacri- ficant. 83. quid Regibus initio de- dere. 88. barbaris quasi seruis im- perabant. 296 Lac est sanguis colore mutato. 140 Lampridius de Alexandro Seuero. 182. Laræ reguli turbant regnum. 254 Latina lingua quomodo tradenda Principi. 174 Laudis studium vltima tunica quã eximus. 235 Laurentianæ fabricæ descriptio par- tesque. 341 Laurentius Valla. 176 Ledesinæ Comes eiusq; factus. 403 Leges scribendi causã. 23. sint pau- cæ & perspicuæ. 352. instituuntur cum promulgantur. 89. earum du- plex vis. 106 Leges successionis regiẽ in Arago- nia sæpe mutatæ. 47. 54 Legis definitio. 23 Leones neque cædẽdi neque demul- cendi blanditijs. 152 Leonidis vitia Alexander suscepit. 149. Leuãtica pugna famosa. 209. 358 Lex de annonæ pretio. 333 Liberalitas Principis. 228 Liberti multi exosi. 263 Lites breui finiantur. 270 Litteras docendi cura viris sacris data. 138 Ludi qui Principem deceant. 166 Ludouici. 11. Galli Regis dictũ. 204 eius & Castellæ Regis colloquiũ. 403. Ludouicus Aurelianensis à Ioanne Burgundo casus. 80	Lupinæ fides ouillas arrodant. 123 Lutetia vrbs primaria rebellat. 67 Lycurgus duos canes instituit. 135. quid de puerorũ institutione san- xit. 162 Lysandri Regis dictum festiuum. 205. M. Macedonum filij in Regia edu- cabantur. 100 Magna sunt, quæ sunt optimis proxima. 445 Magistratus proclamandi mos. 265. an mutari debeat. 269 Magorum pudenda vanitas. 103 Maiorum gloria posteris quasi lu- men. 129 Martiani Augusti lex contra hære- ticos. 435 Martianus Aragoniæ Rex fit. 53 Matres filios suos nutriant. 139. ar- dentius quam viri filios amant. 140. Media via aliquando vitanda. 400 Medicamenta quæ à brutis accipi- mus. 19 Mendacium an liceat. 205. eius tur- pitude. 206 Mendici nulli olim erant. 384 Michael Irantius Magister equitũ. 396. Militaria præmia militibus danda. 306. Milites canibus similes. 314. 317. an externi aduocandi. 316 Minerua bello & sapientiæ præfe- cta. 7. tibias inuentas abiecit 181 Ministri regij quales. 262. opũ que- siturum rationem reddant. 324 Minois cum Ioue cõfabulatio. 256 Mompenserius Dux. 168 Monarchia iungi debet Aristocra- tiã. 34 Morbus grauissimus qui diffundi- tur à capite. 146 E f 2 Moscs
---	--	--

INDEX.

Moses sacram curam à profana se- iunxit. 109. 275. curat ne sint di- uersæ opiniones de Deo. 424	Pædonomus Lacedæmone. 136
Mulieres scenicę 411. in scena nu- dabantur. 412	Pallas oliua coronata. 420
Munceri oratio. 436	Panormitanus Abbas. 284
Manera ne iudices accipiant. 351.	Papirius Dictator. 439
N.	Parasitos auerferur Princeps. 221
N Abuchdonosor punit cõtume- liam in Deum Iudæorũ 428	Paridis cithara. 180
Nembrotus primus tyranni- dem occupauit. 63	Patriarchæ matrũ lacte nutriti. 141
Nero in theatrum prodit. 243	Pauperes alendi ratio. 381
Nicias quomodo tantas vir euasit. 131.	Pelagi nomea monti cuidam. 3
Ninus, Cyrus, Alexander, & Cæsar tyranni fuere. 24	Pellices Iunonis templo cur prohi- bitæ. 432
Nobilitate ignaua nihil turpius. 293. eorum sanguis qui recoqua- tur. 300.	Pelopidas Thebanorum dux. 318
Noui homines an honestandi. 298	Perfæ linguam castigabāt. 212 375.
Numæ cum Egeria congressus. 254.	eorum Reges non cantabant. 181.
Numæ religio & pietas. 257	eorum leges. 285. 399
Numeris constamus. 176	Perronilla Aragoniæ Regina. 54
Nutrices quales esse debeant. 139	Petri Aragonij Regis dictam. 211
Nutricis vitio infectus quidam Prin- ceps. 148	Petri Castellæ & Lusitaniæ Regum ira turpis. 228
O.	Petrus Castellę Rex ad Taurum cap- tus. 153. ei regnum aufertur. 44. 53
O blequij genus imitari Princi- pem. 102.	Petrus Tenorius Archie. Toler. 325
Oculis chelidonia medetur. 19	Petrus Lara Comes defendit nobi- litatem. 99
Opes sacratio ordini ne detrahan- tur. 385	Pharao cur coegit Iudęos vrbes eđi ficare. 63
Optimo opponitur pessimum. 34	Philaster. 63
Orcita Argolicus seacx Lacedæmo- nes execratur. 357	Philippi Cominei locus. 402
Orphei cantus vis. 177	Philippi Regis epistola ad Arif 169
Ostracismus Athenis. 105	Philippi secundi Hispani Regis lau- des. 6. a. d. f. c. 340
Otho Imperator qua arte M. Cel- sum liberauit. 392	Philistę Aegyptij latrones. 199
Oxei lex laudatur. 323	Philonida cohortem Scipio insti- tuit. 195
P	Phipheri somnium. 436
P Acis laudes. 420. ei nihil magis aduersatur quam plures reli- giones. 421	Phœnix Achillis institutor. 209
	Phormio de bello disputat coram Annibale duce. 10
	Pitharchia Iouis coniux mater feli- citatis. 440
	Plaro. 8. 44. 134. 144. 198. 205. 227. 269. 300 352. 382 418.
	Plutus quomodo pingebatur. 420
	Poetæ lasciuu exterminandi. 172
	Polemon a Xenocrate sanatus. 130
	Polyce

I N D E X.

Polyseti liber & statua quam cano
 na dixit. 150
 Pompeius vnde dictus Magnus. 416
 Pontes rescindi & mœnia. 337
 Pontifex Romanus maior concii-
 lio. 94
 Pontij Samnitis consilium. 400
 Præmio & pœna resp. regitur. 292.
 394
 Præritas quorundam nulla arte fa-
 netur. 130
 Primogeniti iura Iosepho data à pa-
 tre. 45
 Princeps est subditus legibus. 99 nō
 omnibus. 105. discat cum multis.
 174 de religione nihil statuat. 112
 sit religioni deditus. 224. ne trada-
 tur mulieribus effeminandus. 156.
 ne vnum gratia multum crescere
 pariat. 202
 Principatus sit hæreditarius. 37
 Principatum varia genera. 55
 Principes medicata veste peremp-
 ti. 87. discrepant à theologis. 287
 qualis eorum familia. 289. sit ex
 militibus. 307. per se bellum ge-
 rant. 311
 Principes cœlo dicantur. 100
 Principes debent ad famam actio-
 nes dirigere. 249
 Principes multi puniti ob cōtractos
 sacros thesauros. 121
 Principes olim sacra tractabant. 108.
 in sacris vocantur sacerdotes. 259
 Prudentiæ laudes & præcepta. 388
 Prytaneum Athenis. 309
 Prochotrophium & alia hospitiorū
 multa nomina. 387
 Pueri quomodo instituendi. 125.
 ne imagines turpes videant, neque
 theatris intersint. 144
 Pyramides Aegypti quorsū factę. 63
 R.

Raymundus Prouinciæ Comes. 324.

Reccaredus Rex Romam mittit au-
 rum & vestes. 384
 Reditibus ecclesiæ alebantur paupe-
 res. 385
 Regia maiestas vnde orta. 20. con-
 iungat cum monarchia optima-
 tes. 34
 Regis mores & ingenium. 57. mu-
 nus & partes. 154
 Reges & sacerdotes ijdem. 109. 257
 274.
 Regnum hæreditarium esse debet. 44
 Reip quam Regis auctoritas maior.
 92.
 Religioni Princeps sit deditus. 224.
 256. religiones plures tolerare nō
 debet. 421
 Religio quid, & vnde dicta. 249. in-
 sita in natura nostra. 273. humanæ
 societatis vinculum. 421
 Representatio iuris signum. 51
 Rodericō Daualo diuitiæ malo fue-
 re. 383
 Rodericus postremus Gotthorum
 Rex. 42
 Romæus auxit vestigalia sui Prin-
 cipis. 324
 Romanum imperium quando in præ-
 ceptis abiit? 320
 Romulus à lupa nutritus. 143

S.

Sacerdotibus ne opes detrahan-
 tur. 277. ob inopiam contem-
 nuntur. 114
 Sacris ex reditibus maior utilitas
 constat quam ex profanis. 116
 Sacrorum cura quomodo & quando
 seiuncta est à reip. cura. 275
 Salomon externos vestigiales fecit.
 297. multa ædificauit. 340
 Samuel à matre nutritus. 141
 Sanctius Capellus Lusitanie Rex. 380
 Sanctius Maior Rex Vasconum. 33
 Sanctius minor Alfonsi Regis Sa-
 ff 3; Sapien

INDEX.

piensis filius.	53	Tertullianus.	411. 417
Sanctus Rex Desideratus.	264	Theatra publice ne constituentur.	414. primum è lapide Romæ sita.
Sacellites externos tyrannus aduocat.	64	416.	
Saulis mens musica sedabatur.	177	Themis atque Iustitia assidet Ioui.	104.
Scedasus Leuctricus senex.	356	Theognis dictum elegans.	119
Scipionis Africani religio.	259	Themistoclis consilium reprobatur.	373.
Scipionis Aemiliani dictum.	267	Theodora Augusta Eutychiانا.	426
Scorialis descriptio.	340	Theodosij Imperatoris lex.	428
Scythæ timori sunt obnoxij.	319	Theodosius Imperator quid de filiis?	232
Secretum seruari debet.	375	Thrasibulus tyrannos aufert.	73
Seneca Neronis magister.	153	Thrasymachus Chalcedonius.	103
Sertorij cerua.	254	Tiberius Imperator dissimulatur.	204
Sesostres Rex Aegypti quid fecerit nato filio?	197	Tibicines absenti etiam audiendi.	193
Sethone mortuo Aegyptus in duodecim nomos diuisa.	424	Timotheus musicus.	177
Sichimithæ in Abimelechum conspirant.	71	Titus Lilius.	321
Sigismundi Cæsaris & Caroli Audacis colloquium.	405	Toletani templi copiarum quomodo auctæ.	117
Solon de corporis exercitatione quid? 161. de præmio & pœna.	292.	Toletanus Antistes Castellæ Cancellarius fit.	117
Sorores duæ discrepantes ob diuersam nutritionem.	145	Torquatus excusat valetudinè oculorum.	28
Spartanæ iuuentutis modestia.	162	Troianus equus.	432
Spectacula vitanda.	406	Torrentis instar multitudo est.	392
Spes magis mouet quàm gratia.	394	Trapezuntius.	176
Sphingem pingebat in templorum aditu.	209	Turcæ quo pacto tolerant multas religiones.	441
Suasola sacerdos Cantaber.	5	Tyranni mores & ingenium. 56. 61. cum opprimere an liceat. 65. ferit inter suos discordias.	300. 430
Superstitio quid, & quoruplex?	249		V.
Susanna à teneris annis recte instituta.	132	V alentinianus Iunior Arianus.	430. cæsus ab Eugenio. 431
Synchij loca.	313. 317.	Valerius Hipponensis & Valerius Cæsar Augustanus Episcopi non concionantur.	278
T.			
T acitus historicus. 64. 80. 204. 409. 416. legendus à Principe.	172	Vestigalia regia ne vendantur.	322.
Talauera multis nominibus dicta.	1	populi consensu imperantur.	89.
Taxatio frumenti.	333	ex curiosis mercibus exigatur.	327
Templarij milites.	10	ne ijs Hispania grauetur.	328
Tenorius Toletanus Archiepiscopus.	325		Vela-

I N D E X.

411. 417.	Veladae Marchio.	6	Vnum & bonum connexa sunt in-
ruantur.	Veneno tyrannum perimere non li-		ter se.
omæ fit.	cet.	81	Vnum præesse quam plures melius
	Veneris imperio exempta tum Mu-		est.
let Ioui.	sa tum Minerua.	170	Voluptatis vires.
	Veneris laudes in templis. 180. eius		199
129	templo theatrum Pomp. iuoxit.		Utilitate mouentur homines.
probatu	417.		396
	Verrius Flaccus Grammaticus cum		Vulpinae pellis partem Hercules af-
iana. 426	schola transijt in palatium.	175	suit.
428	Viae publicæ muniendæ.	337	Vxor Leuitæ à Gabaonitis vexata.
id de fi-	Victus & cultus intemperantia in		355.
232	Hispania.	155	Vxor Principis qualis.
ct: 73	Victus copiosus pueris dari deber.		147
ius. 103	160.		Vuitiza & Rodericus postemi Gor-
mulator.	Villenij Henrici vœcordia.	184	thorum Reges.
	Virgilij varij versus. 129. 143. 165.		42.
udienâ.	240.		
	Virtus in quocunque cohonestan-		
177	da.	295	
321	Vincentij & sororum fuga & tem-		
omodo	plum.	2	
117	Vindicta interdicta à Deo.	206	
æ Can-	Vites plantare olim veritum in His-		
117	pania.	334	
inê ocu-	Vni homini ne multæ procuratio-		
28	nes dentur.	267	
412			
o est. 392			
176			
multas			
441			
n. 56. 61.			
65. ferit			
300. 430			

X.

X enodochium & alia hospicio-	
rum multa nomina.	387
Xenocratis disputatio.	130
Xerxis educatio.	199

Z.

Z Aharæ à barbaro honos Alfon-	
so Sapienti habitus.	39
Zaleucus Locrensis.	102
Zenonis & Anastasij Imperatorum	
Henoticon.	427
Zozimus historicus.	109.

Finis.